

Titel: Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 25

Citation: "Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 25", i *Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 25*, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-2_025-shoot-d1e462.pdf (tilgået 18. juli 2024)

Anvendt udgave: Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 25

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Fornuftige og Moralske Breves Første Hæfte om Religionen i Staten

ved

D. Huusfeld,

Sognepræst til Nyested.

Kjøbenhavn 1773.

Trykt og findes tilkiøbs hos Aug. Frid. Stein, boende i Skidenstrædet No. 171.

2

Avertissement.

Dersom disse Fornuftige og Moralske Breve (om jeg saa tør kalde dem) har nogen Fortieneste, da bestaaer samme blot derudi, at de ere Danske Originaler. Udi øvrigt maae ingen vente enten i dem eller følgende en mathematisk Nøiagtighed, der ikke vel kan fordres af Breve, og ei heller behøves i disse, saasom ei skrevne for de Lærde, men kun for meenig Mand; thi Erfarenhed har længe siden lært mig, at de sidstes Hierte, bedragne af vor Tids Vantro og Spotterie, ofte kan gjøre saadanne Indvendinger, som deres egen Forstand ikke altid er i Stand til at besvare.

3

Om Religionen i Staten. 1ste Brev. Min Herre! Saa behagelig vores sædvanlige Selskab

altid har været mig, saa opmærksom gjorde mig de aldeles uventede Sætninger, som endog Min Herre selv udi sidste Samtaler, til min største Forundring, yttrede om Religionen, saasom blant andre: „At en Stat og det menneskelige Selskab maaskee vel kunde bestaae, og lykkelig regieres uden Religion." Jeg har vel gandske andre Tanker om Deres Indsigter og Retsindighed, end jeg skulde kunde derunder formode noget Alvorligt: Imidlertid

4

ere slige ubestemte og vanskabte Sætninger for en talrig Forsamling altid farlige, og saare anstødelige. Min Høiagtelse for Deres Person, saavelsom Pligt forbyder mig Taushed i en saa vigtig og betydelig Materie, allerhelst mueligt vore Tidens vilde Tænkemaade og fordervelige Skrifters Læsning kunde paa nogen Maade have angrebet Deres Sind, hvilket var saa meget frygteligere, som Deres bekiendte Fortienester synes med Tiden at love Dem stor Indflydelse i Regierings-Sager. Mundtlige Undersøgelser kan om slige Ting neppe skee enten med den taalmodige Agtpaagivenhed, eller nogenledes afpassede Nøiagtighed, som dog samme paa begge Sider nødvendig udkræver. Jeg holder det derfor tienligst, skriftlig herom at aabne Dem mine Tanker, og lade dette paa nogen Tid være Indholdet af vores hidtil vedligeholdte Brevvexling, hvis Fortsættelse Deres Velbehag skal bestemme. Intet forlanges af min Herre, uden alleene Kierlighed til Sandhed, understøttet af Fornuftens rette Brug, da jeg allerede tør smigre mig med det fornøielige Haab om vores endelige Slutningers Overeens-

5

stemmelse og Eenighed. Nu til Sagen selv: Der har til alle Tider været Mennesker saa forblindede, som har vildet paastaae, at Verden og det menneskelige Selskab vel kunde bestaae, og bestaae lykkelig uden

Religion. Man skulde neppe troe, at Fornuften saa aldeles kunde tilsidesættes, og ligesom tabe sig selv. Det grove Atheisterie begyndte i forrige Aarhundrede for Alvor igien at fremstikke sit fæle Hoved af Roms og Afgrundens eget Mørke; men dets afskyelige Vanskabning kunde endnu den Gang ikke finde ret mange Liebhabere: maatte derfor snart igien nogenledes dukke under, indtil det henimod vores ulykkelige Tidsalder har paa nye opløftet det med meere forføriske Prydelser, af saa kaldet Deismo, Naturalismo rc. hvis Anhængere vel ikke vil synes saa urimelig dumme at nægte en Gud; men da de alligevel tilskriver alle Ting i Verden enten en blot Mechanismo og uimodstaaelig Nødvendighed, eller en blind Slumpelykke, følgelig nægter Guds Forsyn over Kreaturene og deres Handlinger, saa holder de dog alle Gud for Intet i deres Hierter, og foragter al Religion, eller regner

6

den til pias fraudes og Overtroens Fostere. Jeg kalder alt dette Irreligion, og hvor ofte har dette Uhyre ikke siddet paa Jordens Throner til Skam og Straf for det menneskelige Kiøn. Aarbøgerne fortælle os om saadanne falske Statister, ja! vi har i vore Dage seet slige ulykkelige Daarer, som ikke allene selv har med Frekthed traadt al Religion under Fødder; men endog bestræber sig formedelst alle Slags ugudelige Anstalter at udbrede Irreligion i alles Hierter, i den taabelige Indbildning, at kunde derved bedre regiere Riger og Lande. Altsaa kan det maaskee ikke være uden Nytte at vise og bevise disse Kloges Ufornuft, der desuden maae ved liden Eftertanke falde hvert fornuftig-tænkende Menneske soleklart i Øinene. Men efterdi slige Betragtninger ikke anderledes, end korte og undertiden temmelig afbrudte kan fremsættes i en Brevstiil, saa vil jeg først forvente min Herres Forsikring om sin Velbehag i dette Foretagende, og imidlertid har den Ære at underskrive mig

7

2det Brev.

Min Herre!

Deres bevidnede Velbehag befaler mig at fortsætte mine Tanker om Religionen i Staten. Det Begreb vi maae forbinde med det Ord Religion, veed, og føler enhver Fornuftig langt bedre, end med Ord kan beskrives. Forfatterne bruge til dens Beskrivelse adskillige Ord og Udtryk; men Sagen bliver dog altid den samme. Jeg vil her efter min Hensigt kalde den Menneskets indvortes Følelse af Guddommen, og deraf flydende Overbeviisning om, samt kraftige Drift til sine Pligter. Et Brevs snevre Grændser forbyder at udvikle, og nøie bestemme disse adskillige Udtryk. Det behøves ei heller. Enhver seer, at jeg forkaster Hyklerie og det saa kaldede Opus Operatum; men fordrer en Religion, som grunder sig paa Sandheds Kundskab om Gud, om Verden, om Mennesket, om det sædelige Gode og Onde,

8

om Straf og Belønning ikke allene i dette, men ogsaa et tilkommende Liv, følgelig en Religion, som har Kraft til at bevæge og forbinde Mennesket og Borgeren til sine Pligter formedelst den indvortes Overbeviisning, som vi ellers kalder Samvittighed. Udi øvrigt taler jeg om Religion i Almindelighed, uden at indskrænke mig enten til den Aabenbarede eller Naturlige i Besynderlighed. —

Dette forudsat siger jeg, at ingen Stat kan bestaae, og bestaae lykkelig uden Religion, og dette er den Hoved-Sætning jeg efter Evne og i al Korthed, saavidt i en Brev-Stiil kan skee, vil stræbe at bevise.

En Stat er er Selskab af Mennesker, som formedelst fælleds Love forbindes til almindelig og fælleds Velfærds Befordring, følgelig, maae intet Menneske i dette Selskab søge en Velfærdt, som ikke kan bestaae, eller strider imod den almindelige. En Stat er at ansee, som et stort Legeme, der bestaaer ikke allene af Hoved og Hierte; men tillige af mangfoldige

9

andre Lemmer og Ledemod, hvilke alle tilhobe og hver i sær ere forbundne at arbeide under fælleds Love til det gandske Legemes Vedligeholdelse og Beste; men Religionen maae være det sterke Baand, der indbyrdes sammenknytter alle disse Lemmer til et Legeme: det Liv, som bevæger dem til dette store Maal, og giver Lovene den rette og grundigste Forpligtelses Kraft, og det i Henseende til den gandske Stat, saavel til Regenten, som til Folket. Religionen, naar den throner i Regentens Hierte, overbeviser ham kraftig, at han, tilligemed sin ringeste Undersaat, har en fælleds Overherre, som har skabt baade Kongen og Slaven, hvis Forsyn bestemmer begges Skiebne, og for hvis alvidende og retfærdige Domstoel han selv, saavel som alle, skal engang, naar han sættes fra denne Huusholdning, gjøre nøiagtig Regnskab: Denne Overbeviisning gjør ham vaersom, mild, medlidende, til en Menneske-Ven, en Azan: den gjør ham viis til at beskikke, og haandthæve retfærdige og nyttige Love, for derved at befordre sin egen og Undersaaternes uadskillig forbundne Velfærdt, thi anden kiender han ikke: den gjør at Menneske-

10

Blod er dyrebart i hans Øine, og bevarer ham fra den saa farlige Erobrings-Syge, at han saa lidet anseer sit Folkes Formue, som deres Liv for Gribs-Gods; men sparer begge saavidt mueligt: den gjør følgelig, at han ikke behandler sine Undersaatter, som umælende Dyr, men som sine fornuftige Medmennesker, som sine Børn, der i Henseende til Evigheden har lige saa stort Haab som han. Den gjør ham duelig og arvaagen til alle sine høie Pligter, dem han levende føler, den helliger alle hans Handlinger. Ved Religionen hersker han saaledes over andre, at han tillige er Herre over sig selv: Smigrerne, denne Pest for Fyrsterne, fordrives langt fra hans Throne, og derimod aabnes Veien dertil for Sandhed og Fortienester, saa at han faaer i alle Stænder duelige Embedsmænd, som ere langt fra den nedrige Maxime. Procul a Jove, procul a Fulmine, Ministre, Sullyer og Colberter, som gjøre deres Herre langt større, end Machiavel sin Borgia. Under saadan en Regent bliver Domstolene hellige Tilflugts-Steder for Uskyldighed imod Undertrykkelse og Vold: Vindskibelighed, Kunster,

11

Videnskaber, Agerdyrkning beskiermes, opmuntres og blomstrer under ham, thi Religionen gjør ham til en sand Fædrenelandets Fader, ja til en Jordisk Gud, ikke allene i Henseende til hans Regierings Magt, men ogsaa Regierings Maade: den gjør ham tillige taalmodig, og styrker ham til at bære Kronens saa tunge Byrde, thi han veed at et alviist Forsyn bestyrer alle Ting, og vist engang belønner Dyden; Kortelig: den gjør ham stor, æret, lykkelig, og det saa meget desto mere, naar Religion og Gudsfrygt tillige opliver hans Undersaatter, og lærer dem, at der er ingen Øvrighed uden af Gud; da faaer han sin Told og Skat af dem uden Underslæb, Troeskab, Lydighed og Ære uden Tvang for Samvittigheds Skyld: Religionen gjør ogsaa Folket indbyrdes flittig, arbeidsom, utrettelig i at anspænde Sindets og Legemets Kræfter, maadelig, afholden, og deraf flyder Sundhed og Velstand: Den gjør det oprigtig, troefast, Eed-og Ordholden, rettænkende, billig, saa ingen beviser andre, uden hvad han selv vil ønske, og hæn des; men deraf kommer almindelig Fred og Sik-

12

kerhed. Udi saadan en Stat møder følgelig Miskundhed og Sandhed hverandre; Retfærdighed og Fred kysse hinanden.

Ligesom Religionen nu paa den ene Side med største Eftertryk, med de sterkeste Bevægelses Grunde indskierver alle sælskabelige Pligter, saa sætter den sig paa den anden Side med samme Kraft mod alle de Laster, som ødelegge Staterne og det Menneskelige Kiøn. See! saaledes bliver formedelst Religionens Overbeviisning, Statens eller almindelig Velfærd alles Lov, saavel Regentens, som Folkets. Og da nu Religionen uimodsigeligen har disse for den menneskelige Slægt saa Velsignede Følger og Virkninger, saa vil vel hverken min Herre, eller nogen fornuftig nægte, at jo Religion gjør en Stat lykkelig, saavidt mueligt er i denne Verden, eller at Retfærdighed, det er Religion, (som den viiseste Konge og Statsmand har sagt,) ophøier et Folk, og dette saa meget desto mere, jo renere og fuldkomnere den er, om for det øvrige slig en Stat hverken haver Guld-eller Sølv-Miner inden sine Grændser, eller søger at

13

udbrede dem formedelst Erobringer over sine Naboers; thi hverken det første, eller det sidste staaer i naturlig Forbindelse med Religionen, eller allene kan gjøre en Stat i Sandhed lykkelig; meget mere lærer Historien og Erfarenhed, at begge har saa ofte gjort det menneskelige Kiøn

ulykkeligt. — Saa længe Rom og Athenen

endnu havde en Religion, skjønt formørket ved megen Overtroe, saa vare de Lykkelige, ja langt lykkeligere, end da en ryggesløs Tænkemaade født og understøttet af Overflødighed og Vellyst gjorde dem følesløse derimod; de bleve da snart nederdrægtige Slaver under de liderligste og forderveligste Lasters Herredømme,

der tilsidst ødelagde begge. — Cicero,

denne det for dum Roms store Talere, skjønt selv en Hedning fortienner dog at høres af alle Christne, naar han et Sted skriver saaledes: „Alle et Lands Indbyggere bør vel betænke, at Guderne ere de høieste Regentere over alle Riger: at de formedelst deres kraftige Indflydelse og Godhed regierer alle Ting: At de i Besynderlighed ere det menneskelige Kiøn bevaagne, og giver nøie Agt,

14

hvorledes enhver opfører sig: hvorledes han forholder sig imod den Almægtige, med hvad for et Hierte han dyrker Gud: paa det Gode og Onde engang maae faae den fortiente Løn!" Saa vidt Cicero! Jeg har den Ære.

N. N.

3die Brev.

Min Herre!

Modsatte Ting, saasom Lys og Mørke, Got og Ont, kiendes best, naar de holdes imod hinanden. Har jeg da i mit sidste Brev givet en kort Afridsning af den store og fast ubeskrivelige Indflydelse, som Religionen har i en Stats Lyksalighed, saa vil jeg nu med en ligesaa eenfoldig Pensel, dog efter Naturen, afmale de Ulykker, hvorudi en Stat styrtes, naar

15

Religionen jages i Landflygtighed, og tvertimod Irreligion med alle Laster indtages. Irreligion kalder jeg alt det, som er tvertimod Religion, saasom Vantro, Gudsfornegetelse, Ugudelighed. —

Denne nemlig nægter Gud,

hans Forsyn, Ævighed, Sielens Udødelighed, Dommen, Samvittighed, Løn og Straf efter dette Liv: Alt dette foragter den, som Skrækkebillede for svage Sieler. I Stedet derfor antages en blind Lykke, en voldsom Skiebne og et ont Hierte, og som den ingen egentlige Pligter erkiender mod andre, saa giver den ei heller nogen anden Drift eller Bevægelses Grunde til de sælskabelige Pligters lagttagelse, end i det højeste allene saadanne, som kan flyde af udvortes Ære, Tvang og Fordeel. — Den gjør i

saa Fald Mennesket blot til en Machine, som ved udvortes Indtryk maa sættes i Bevægelse: Fornuften selv bliver herved unyttig, mat og sløv, og har ikke Kraft nok at bevæge Villien til sine ofte saa møjsommelige Pligter, eller tvinge de onde Tilbøieligheder, af hvilke den overvældes og qvæles.

16

I Følge derfor af denne korte Beskrivelse paa Irreligion, mener jeg, at den blotte Fornuft og Kundskab om Mennesket maatte strax overbevise enhver, at ingen Stat kan bestaae, og bestaae lykkelig uden Religion; men alle Tidens sørgelige Erfarenhed bevidner ligeledes noksom de Ulykker, hvorudi Irreligion har styrtet hver Stat, hvor den har bemægtiget sig enten Regentens eller Folkets Hierter. Jeg vil derfor stræbe <aavel af Sagens Natur selv, som Exempler, at bevise, dog i ald Korthed, denne desuden i sig selv saa klare Sandhed.

Fornuft og Sagens Natur skal da give os de første Beviis paa denne vigtige Sandhed, i Henseende til det gandske Stats-Legeme, saavel til Fyrsten, som til Folket. —

Har Fyrsten ingen Religion, som kan forpligte hans Samvittighed, erkiender han ingen Herre og Dommer over sig i Himmelen, troer han ikke noget Liv efter dette, ingen Ævighed, ikke Sielens Udødelighed, saa har han aldeles ingen tilstrækkelige Bevægelses og Forpligtelses

17

Grunde; thi hvad skal da forbinde en desuden paa Jorden ubunden Monark, saa ofte ophøiet over alle menneskelige Love, til sine store dog ofte modbydelige Pligter? den eneste Lov og Rettesnor for alle hans Handlinger, bliver da hans egne Lidenskaber og Tilbøieligheder; men ere disse ikke i sig selv, ligesaa fordervede, som alle andre Menneskers, og hos ham desto farligere formedelst Magten. Er han tilbøielig til Vrede og Grumhed, da bliver han en Phalaris, en Nero, der betragter sine Undersaatters Ære, Liv og Gods, som et sig tilfalden Bytte, og træder samme med Frækhed under Fødder; er hans Lidenskab Vellyst, saa bliver han en Sardanapal, eller en Sarac, som med denne Ild fortærer sig selv og sit Folkes Velfærd; er han gierrig, da udsuer han sine Undersaatter til Marv og Been uden ringeste Medlidenhed, og med det samme qvæler hos dem al Vindskibelighed og Sindets Gaver, er han hengiven til Krig og Erobrings Begierlighed, saa agter han Menneskers Liv ikke høiere end Spurrers; er han hovmodig, saa anseer og behandler han sine

18

Undersaatter som Trælle; Ja godt, om ikke som trælbaarne Dyr.

Ulykken bliver desto større, jo flere af disse onde Tilbøieligheder tillige behersker Regenten. —

Ved en saa fordervet Gemyts Beskaffenhed elsker han heller ingen, uden sig selv og sine Tilbøieligheders nedertrægtige Smigrere, der uophørlig indskyder ham, som en slig nedrig Siel Alexander, denne ulykkelige Maxime: Gjør Konge saa mange Uretfærdigheder som du vil! udtøm dine Undersaatter formedelst Udsuelser, Vold og Rov for at mætte din Ærgierrighed, Pragt og Vellyst! Alt dette er smukt og vel gjort, allene fordi det saa behager dig. Græsselige og tyranniske Grundsætzer! Disse allene bliver slig en Fyrstes fornemmeste Raadgivere, hans Haandtlangere til at beskikke alle Ting i Staten efter hans forventede Villie og Lidenskaber: af saadanne bliver Collegier, Domstoelene, Oppebørsels-Stæderne forsynede: Derimod har han ingen Kierlighed for sit Folk, og

19

er ubekymret for dets Velfærdt og Sikkerhed, som han med koldt Blod lader blive et Rov for sine Lysters krybende Slaver: Han og de tilhobe stræber med al Flid at forjage Sandhed, Oprigtighed og Guds frygt langt fra Statens Grændser. Er den Stat da ikke ulykkelig, som har en saadan Regent, og hvor længe skal den kunde bestaae, naar der er slig ødeleggende Striid imellem Hovedet og Lemmerne? Ja! ulykkelig er Fyrsten selv! dog endda Lykke for ham midt i den almindelige Ulykke, naar hans Undersaatter, uagtet alle hans egne ufornuftige Bestræbelser, endnu har Høiagtelse for Religion, og af den forbindes i Samvittighederne til at tænke som David: Herren lade det være langt fra mig, at jeg skulde gjøre denne Gierning ved min Herre, Herrens Salvede, at legge min Haand paa ham; thi han er Herrens Salvede. —

Thi vare de saa fordervede og ugudelige, som han selv, maatte de snart, bevægede af hans egne Grunde, besinde sig paa Midler til at skaffe sig en slig Naturens Rædsel af Halsen.

20

Heraf kan nu let sluttes, hvorledes det i en Stat maae tillige see ud paa Folkets Side, naar Religionens Grunde og Høiagtelse svækkes, eller, om mueligt, udslettes af dets Hierter, enten formedelst Tidernes Fordervelse, eller Regjeringens eget Exempel og Foranstaltelser; men at jeg ikke paa engang skulde for meget misbruge min Herres Taalmodighed, vil jeg her afbryde, indtil beqvemmere Lejlighed, forblivende —

N. N.

4de Brev. Min Herre! Med Fornøielse erfarer jeg af min Herres seeneste at de faa, men gyselige Træk af en saadan Fyrstes Character, som jeg sidste Gang havde den Ære af afskildre, have dog været nok

21

til at sætte Deres Gemyt i Bevægelse. Dette har da formodentlig allerede ledet Dem paa de Tanker, at Folkets Irreligion ikke kan være mindre farlig for en Stat, og saa er det i Sandhed. Den, (som sagt,) berøver Menneskene de allerstærkeste Bevægelses Grunde til de ofte saa besværlige sælskabelige Pligter, og Lovene al Forbindelses Kraft; thi den, som ikke troer en Gud, og følgelig har ingen Religion, gjør intet for Guds og Samvittighedens Skyld, og saa er der intet Dam og Dige mere, som tilstrækkelig kan imodstaae den almindelige menneskelige Fordervelses Syndflod.

Irreligionen paa Folkets Side opfylder derfor Landet ufeilbarlig med fæisk Dumhed, Rov, Tyverie, Bedragerie, Uretfærdighed, Undertrykkelse, Meen-Eederie, Mordbrand, Drab, samt alle optænkelige Laster og Vederstyggeligheder, hvoraf naturlig-viis maae flyde almindelig Forstyrrelse saavel i den private som og i den publike Statens Huusholdning.

22

Forstyrrelse i de private Huusholdninger, saasom: i Henseende til Ægtestanden formedelst denne til det Menneskelige Kiøns Vedligeholdelse og Lyksalighed saa fornødne Ordens Til sidesættelse. Forstyrrelse imellem Forældre og Børn; thi, som en intet-eller van-troende tilskriver alle Ting enten en blind Slumpelykke, eller en uimodstaaelig og mechanisk Nødvendighed, saa kan slige Forældre og Børn i den Henseende neppe engang kiende eller føle saa store indbyrdes Forpligtelser, som Dyrene. — Heraf

fremdeles Forstyrrelse i Ungdommens frugtbare Opdragelse, som altid udkræver megen Bekymring og Møie, til hvilke at paatage sig Religion allene kan give Kraft og tilstrækkelige Bevægelses Grunde. Naar nu Ungdommen, som er Statens Plante-Skole, forderves eller forsømmes i sin første Alder, hvad Frugter skal

den da bære i en modnere? Forstyrrelse

ligeledes imellem Huusbønder og Tienere; thi hvad Troeskab kan de første vente af de sidste, eller hvad Billighed disse af hine, naar Religion og Samvittighed mangler paa begge Sider?

23

Folkets Irreligion føder ikke mindre ødeleggende Forstyrrelse af sig i Statens publike Oeconomie og alle andre Stænder, saasom paa Domstolene, der i saa Fald beklædes af uretvis og Samvittigheds-løse Dommere, og omgives af falske Vidner og kjøbte Forrædere, hvoraf flyder for enhver Usikkerhed paa Ære, Liv og Gods. Udi Landets Finantz-Væsen formedelst Betienternes Udsuelser, Underslæb og Gierrighed i alle Oppebørseler. Fremdeles udi Statens Forsvars Anstalter og Krigsmagt; thi hvorledes kan Eed eller udvortes Tvang forbinde en ryggesløs Hær, som er uden Religion og Samvittighed, til sine farlige Pligter og modig Troeskab? eller kan det vel tænkes mueligt, at en Soldat, som ingen Ævighed troer, og hvis Haab ikke gaar uden for dette Lives Grændser, skulle være villig til at opofre dette sit eneste Gode for nogle faa Stillinger og et Stykke Commisbrød, blot af en blind Lydighed mod sin Øvrighed, eller Kierlighed for andres Sikkerhed og Roelighed? Troeligt er det derimod, at Irreligion kan gjøre ham til en Røvere og grum Voldsmand, naar

24

han seer at han kan være det nogenledes uden Fare, men i Fare til en feig og troeløs Deserteur: Ikke at tale om andre Laster, som Irreligion føder af sig, og som svækker alle Armeer.

Her fortæner at anføres Slutningen hos Gellert af den fromme og tappe Generals Svar til sin ugudelige Prinds, som vilde overtale ham til Guds-Fornægtelse, og indbilde ham, at der var ingen Gud til.

„So hätt ich Lust ein Bösewicht zu seyn,

Und würde, wär' kein Gott, auch keinen König scheun,

Und meiner würden in dem Heere Gewiß noch viele tausend seyn.

Dies, Prinz! dies fliest aus Ihrer Lehre!" Saavidt Gellert.

I Almindelighed maae mærkes, at Meen-Eed hos saadan et Folk bliver ikke mere afskyelig og Eed blot anseet, som en intet betydende Ceremonie og eenfoldig Lands-Mode; thi hvortil nytter det, at den sværger ved Gud og hans Ord,

25

som ingen Gud troer? Vi kan da og heraf slutte, hvorledes en saadan Stat i alle Tilfælde og i alle Stænder maae blive betient, Ja! hvor usikker ikke allene Staten og enhver Borger er i Almindelighed under slige Mennesker; men endog i Besynderlighed Regenten paa Liv og Krone. Irreligion virker og Forstyrrelse udi

Handel, Vandel og alle Haandteringer formedelst Bedragene, Falskhed og den deraf flydende almindelige og offentlige Credits Tab. Ligesaa udi Videnskabers og Konsternes Dyrkelse; thi Irreligion lader ikke den Sikkerhed og Sinds Roelighed, som dertil udfordres: Hvem vil nægte sig selv Livets Lyster, eller underkaste sig et saadan møjsommeligt Levnet, for at tiene andre, naar man paa Lasternes brede Veie kan have sit rigere og mageligere Ophold?

Overalt, da Irreligion har intet større Haab, eller andet Maal, end dette nærværende Liv, saa gjør den Menneskene lade, vellystige, overdaadige, blot sandselige eller dyriske, og svækker følgelig alle Sindets og Forstandens Ævner! kortelig: den er i alle Stænder og Tilfælde en

26

besmittende Kræft, som fortærer, og opæder alle et Folkes saavel naturlige, som sædelige Kræfter: Orden, Love, Politie, og alle Ting gaaer der til Grunde.

Man kunde her indvende: at alle disse Laster og Ufuldkommenheder jo ofte findes endogsaa hos dem, som ikke har nægtet Religion! Jeg svarer: har saadanne end ikke offentlig fornægtet al Religion, saa maae dog dens Høiagtelse paa en Tid være meget svækket hos dem: Dernæst har alle slige Laster, der ere Religionen saa aldeles modsatte, sin Oprindelse af Menneskenes almindelige Skrøbelighed, og de uordentlige Lidenskabers Magt, som undertiden, naar de ikke nok imodstaaes, ligesom fængsler Sielens fornuftige Tænekraft; men de begaaes dog aldrig med en uforskammet og følesløs Frækhed der, hvor endnu er nogen Gnist tilbage af Religionen. Denne Indvending kan derfor saa lidet forsvare Irreligion, at den meget mere giver Anledning til at slutte saaledes: Kan slige Laster begaaes af Mennesker, som dog ikke har fornægtet al Religion, hvad maae da ikke be-

27

frygtes af dem, som har aldeles sønderrevet, og bortkastet alle dens Baand? thi, tages Religionen bort, og Samvittighederne løses fra dens Forbindelse, hvad kan da være tilstrækkeligt og mægtigt nok til at modstaae Lasterne, og holde Mennesker paa Dydens Vei?

Saa ulykkelige Følger har da Irreligion for en Stat, saavel i Henseende til Fyrsten, som Folket. Hvilken fornuftig vil da sige: At en Stat kan bestaae, og bestaae lykkelig uden Religion! Et Huus! siger Puffendorf, kan før bygges, og staae uden Grundvold, end en Stat uden Guds frygt, og hvilken god Borger kunde have Lyst til at leve i en Stat uden Religion; thi det var at leve iblant Røvere, Mordere, Tyve, Bedragere. — Ja! iblant Løver,

Tigre, Ulve, Ræve; — thi naar Religionen

borttages, og Gud, samt Ævigheden nægtes, hvortil skal da Fornuften, uden til at gjøre Mennesket baade verre og ulykkeligere, end Dyrene. Man kunde derfor vel ikke ønske en stolt Frietænker større Ulykke paa Halsen, end om han blev fordømt til af leve iblant idel Mennesker, af sin

28

egen Tænkemaade og Gemyts Beskaffenhed, thi verre Helvede kunde ikke tænkes paa Jorden.

Ikke desto mindre har nogle Religions Foragtere vildet indbilde os, at Regentens egen Sikkerhed og Folkets Frygt; men hos begge Ære og Fordeel, vare stærke Grunde nok til at forbinde Menneskene til de sælskabelige Pligters Efterlevelse, uagtet disse ofte kræve saa megen Opofring, og Selvfornægtelse, følgelig vare ogsaa tilstrækkelige til en States Opholdelse og lykkelige Regiering, uden Religionens Understøttelse. Jeg kan troe, de har seet sig nødsagede til denne Paastand, efterdi de ellers maatte ansees for Fiender af al Regiering og som saadanne, der uden Fare ikke kunde taaes i det menneskelige Selskab. — Imidlertid

skal det ved nærmeste Leilighed blive beviist, at alle disse Drivefiedre ere dertil aldeles for svage og slappe. Jeg slutter derfor denne Gang med Forsikring.

N. N.

29

5te Brev.

Min Herre!

For Deres udi sidste meget ærede Missive givne saa velmeente Erindring: At læse den store Bayles Pensées diverser fur la Comete, førend jeg videre forrfatte mine Tanker om Religionen i Staten, og mine Beviis paa den Sandhed: At en Stat ikke kan bestaae eller bestaae lykkelig uden Religion, er jeg særdeles Tak skyldig; men som jeg dog længe siden har forekommet.

Bayle var vist nok i mange Henseender en stor og skarpsindig Mand, men i andre ofte sig selv saa modsigende, at ingen, end ikke hans største Venner, har kundet finde sig i hans bizarre Tænkemaade. — Snart skriver han,

som en grundlærd Mand, snart igjen som en Mygge-Sluger og overtroisk Pedant: snart forsvarer han Religionens Grunde og Rettigheder, som den største Sandheds Helt, og med de al-

30

lersterkeste og uimodstaaeligste Vaaben, for hvilke Vantroen maae flye langt bort, og skiule sig i Afgrunden, snart igjen angriber han dette den menneskelige Velfærds eeneste Haab, som en meenedig Forræder med al den List og Løgn, som en ond og nedrig Vantro kan indskyde, saa det bliver tvivlraadigt, hvorfor man skal holde ham. Skiønt sligt et Forhold altid røber et slet Gemyt, berettes dog imidlertid tilforladelig, at han i sidste Fald har skrevet saaledes imod sin bedre Overbeviisning, og af et Slags Hevngierrighed, blot for at drille og opirre Hr. Jurieu denne hidsige Franske reformerte Præst i Holland: Overalt er Munden længe siden bleven stoppet paa Bayle, som har vildet bevise, at en Stat af Atheister meget vel kunde bestaae, og bestaae lykkelig, naar den blev indrettet under skarpe Love, og hans Sophisterie, som desuden, snart falder enhver i Øinene, tydelig lagt for Dagen af mange store Mænd. Bayle kan derfor langt fra ikke opholde mig fra efter givne Løfte at bevise, hvor liden Drift og Kraft til de sælskabelige Pligters lagttagelse enten Regentens Sikkerhed og Folkets Frygt, eller begges Ære og Fordeel kan give.

31

Har Fyrsten ingen anden Bevægelses Grund til sine høie og tunge Pligter, end egen Sikkerhed, følgelig ingen Forpligtelse af Religionen i Samvittigheden, hvor mange vigtige Pligter skal han da ikke efterlade, eller overtræde, naar de strider imod hans Tilbøieligheder, og hans Sikkerhed intet lider derved? Ja! just den Bekymring for egen Sikkerhed kan gjøre ham til den mistænkeligste og grummeste Tyran, der, som en anden Caligula, ønsker alle sine Undersaatter en Hals, som han med et Snit kunde overskiere.

Skal ogsaa Tvang og Frygt for Straf allene drive Folket til sine Pligter, da vee! det Land og den Stat, hvorudi alt det onde, alle de Misgierninger gaaer i Svang, som Frygt for Love og Straf ikke kan holde tilbage, enten formedelst de menneskelige Loves Utilstrækkelighed, eller Umueligheden af deres fuldkomne Haandthævelse. List, saavelsom Vold og Haardnakkenhed trodser alle menneskelige Love og Straffe: List skiuler sig for Lovenes Strængthed, og det blotte Haab at kunde skiule sig,

32

skulde føde af sig de grueligste Misgierninger; Vold og Haardnakkenhed derimod foragter dem, thi hvad kan Frygt for Menneskenes Love, og Straf virke hos dem, som ikke frygter Gud eller Ævigheden, ja! som undertiden frygter mere for Livet, end for Døden. Gift og Dolk skulde derfor ikke blive sparede, og ingen Misgierning for stor, naar man ikkuns vidste at undvige Lovenes Strængthed. Den største Misgierningsmand skulde da agtes for den dydigste og viiseste, naar han ikkun var sindig nok til at

skiule sig. — Under en ugudelig Regiering

behøver man ikke heller at frygte sig saa meget for onde Gierninger, naar kun Regentens Sikkerhed og Lidenskaber ikke derved fornærmes, som for dydige og gode. Med eet Ord: Tvang og Frygt gjør under en ond Regiering Undersaatterne nedertrægtige og slaviske: derfor lærer Erfarenhed ogsaa, at de afskyeligste og fæleste Mishandlinger begaaes under de største Tyranner og Despoter. Hvad skal og Æren udrette hos dem, som ei allene ikke engang kiender den sande Ære; men endog hader den Æren inden i os er Dyden selv og en god Samvittigheds Vidnesbyrd; men uden for os

33

den Høiagtelse hos andre, eller det berømmelige Navn, som vi erhverver os formedelst dydige og almenyttige Handlinger eller velanvendte Sindets Gaver. Men hvad kan vel denne sande Ære gielde eller virke hos dem, der foragter al Religion, samt derpaa grundede Dyd og Menneske-Kierlighed? de røres deraf saa lidet, som den eene Røver paa Korset af Jesu enten uskyldige Taalmodighed eller rørende Taler. For saadanne bliver da intet andet tilbage, end den falske Ære, som ikke er andet end en blind og nedrig Pøbel-Roes; men opstiger da ikke denne urene Røgelse oftest selv for de største Laster? Opbyggede ikke de i Bund og Grund fordærvede Romere Altere for deres ved de afskyeligste Handlinger besmittede Tyranner? Turde endog en af dem efter Luciani Beretning, tiltale een af de uværdigste Førster paa Roms Throne med disse skiendige Ord: „Keiser! udvælg dig selv et Sted iblant de udødelige Guder! vil du have Jupiters Scepter, eller Apollos Triumph-Vogn? der er ingen Gud, som jo gierne skal afstaae Regieringen efter dit Be-

34

hag, og som ikke skulde holde sig det for en Ære at have overladt dig sin Throne.“ Ja! denne falskelig saa kaldede Ære driver snarere til det onde end til det gode: Mennesker, som allene af den bevæges, søger oftest Æren i æreløse Handlinger, eller i Skiendseler selv: Den gjør Regenten, som er uden Religion, til en utaalelig Despot, til en uretfærdig Erobrer, ja! til en Røver og Menneske Morder; men Folket oplæst, dumt, vankundigt, overdaadigt, vellystigt, opsætsigt og

rebelsk. Desuden, hvor mange ere ikke

følesløse, endog mod denne uægte Ære, saa de ikke deraf i ringeste Maade lade sig bevæge til deres Pligter?

Endelig naar egen Fordeel uden Religion skal bestemme de indbyrdes og sælskabelige Pligter imellem Lemmerne af en Stat, da bliver denne Bevægelses Grund en af de allerfarligste: Mennesket gjør sig da selv til sin egen Afgud: Han

maa være Regent, eller Undersaat, saa bliver han selv Maalet for alle sine Idræt-

ter og Handlinger: Statens Velfærdt og det al-

35

mindelige Beste bekymrer ham ikke, uden for saavidt hans eget derved særdeles beforders: Ligesaa lidet rører ham den almindelige Ulykke, naar han kun selv kan nogenledes slippe, og ikke lider derved: Ja! gierne opofrer han hiin, og beforder denne, naar han ikkun selv kan derved vinde; men slet ikke vil han opofre noget af sit for det almindelige, eller for andres Skyld fornægte sig selv. De sælskabelige Pligter, som han vel nok kiender, vil han vistnok forde af andre, lære og tale meget om dem, og deres Fornødenhed til det sælskabelige Liv; men selv sniger han sig fra dem, saa ofte, han kan: Ja! ingen Misgierning er da for stor, for Egennyttens, naar den allene skal bestemme og bevæge Gemyttet; thi hvad skal vel holde et Menneske, som har ingen Religion, eller Samvittighed, tilbage fra at blive en troløs Meen-Eeder, en Faderog Konge-Morder, eller en Lands-Forræder, naar han derved kan formode eller see for sig større udvortes Fordele? Jeg har den Ære rc.

N. N.

36

6te Brev.

Min Herre!

Jeg har, som jeg haaber, udi mit sidste Brev nogenledes viist, tvertimod Deres store Bayle, hvor liden Kraft egen Sikkerhed, Frygt, Ære og Fordele skulde have, uden Religionens Understøttelse, til at opholde og lykkelig regiere en Stat, om den end var omgierdet med de strængeste Love og andre slige udvortes Tvangsmidler; ja om man end plantede Galge, Steile og Hiul for hvert Huus. —

Jeg veed vel, at nogle, endog retsindige Forfattere, have den Mening, at, om et Selskab i Verden endog var

mueligt af idel Atheister og Mennesker uden Religion, syntes det dog troeligt, at de, saasom begavede med Fornuft, maatte føle deres Naturs Trang, og indsee det af Uorden flydende meget Onde, og derfor nødvendig være betænkte paa en Slags Regiering!

37

Men om jeg nu vilde tilstaae dette følger da deraf: At en Stat kan bestaae og bestaae lykkelig uden Religion? Ingenlunde. En saadan Stat, hvorudi Menneskene allene formedelst Lovenes udvortes Tvang, men ikke for Samvittigheds Skyld, og af Frygt for et tilkommende Liv, skulde holdes til deres Pligter, eller afholdes fra Laster, Vold og Uret, kunde ikkun være som et hastig forsvindende Luft-Syn; thi de strængeste borgerlige Love kan i det høieste ikkun vogte Haanden, men aldrig Hiertet. Dette gjør allene Religionen, som renser det, og virker derudi Drifter til det gode, hvilke de menneskelige Love forgieves befaler. Dens stille Bevægelses Grunde ere uendelig mægtigere og sikkrere, end al Lovens Strænghed; Derfor finder vi og, at alle fornuftige Lovgivere, som nogen Tid have været paa Jorden, fremfor alle Ting har ladet sig være angelegen, at understøtte Religionen, og befæste Troen om et guddommeligt Væsen og et tilkommende Liv i Menneskenes Hierter. Jeg tør og beraabe mig paa ethvert Menneskes egen Følelse, som har Religion, om ikke denne Overbeviisning allene paa den

38

eene Side afholder ham fra mange hans Tilbøieligheder smigrende Laster, og paa den anden driver ham til mange besværlige, ja! ofte modbydelige Pligters Opfyldelse, hvilket Lovenes Tvang ellers aldrig skulde kunde udrette.

Det skal og aldrig kunde bevises, at nogen Stat i Verden enten bestaaer, eller har kundet bestaae lykkelig uden Religion; thi hvad, Kolbe beretter om Hottentotterne, og andre om andre Folke-Slags, er u-efterretteligt, og det modsatte længe siden beviist, eller erfaret, endog tildeels af mig selv paa mine Reiser i de andre Verdens Deele.

Cicero, denne kloge og store Hedning, har derfor rettelig sagt, „at intet Folk paa Jorden er saa vild og ubændig, at det jo troer et guddommeligt Væsen." En Stat i sin naturlige Stand er som et Selskab af vilde og ubændige Dyr, der ved intet kan tæmmes eller holdes inden sine Grændser, uden allene ved Religion. Hvorledes skulde Moses, denne viise Lovgiver og store Regent, kunde have

39

holdet det mægtige Israelitiske Folk, denne store Flok af raae u-disciplinerede Mennesker, som de vare ved Udgangen af Ægypten, inden Skrankerne af deres besværlige og uvante Pligter, dersom ikke den saa mægtige Religion havde understøttet hans Bestræbelser: Seer vi ikke tydelig paa dette Folk, hvor lidet de strængest Love og haardeste Straffe ene og alleene uden Religion kan udrette? Ja! enhver fornuftig, som kiender Mennesket, maae jo tilstaae, at een eller faa skrøbelige Mennesker aldrig skulde, uden Religionens Hielp, kunde indskrænke Millioners naturlige Frihed under Aaget af borgerlige, besværlige og ofte modbydelige Love. Vi seer derfor, at Religionens Fiender selv ikke har kundet vægre sig ved at ansee den i det ringeste som en fordeelagtig Politisk Opfindelse til Lykke at regiere Nationerne, og holde dem i Ave, i hvilken Henseende een af dem har sagt: Mundus opinione regitur. Erfarenhed lærer ogsaa, at Printzer, som selv desverre! har ofte været koldsindige nok mod al Religion, eller maaskee holdet den for en Vox-Næse, dog har derhos været saadanne Politici, at de formedelst Re-

40

ligionens nogenledes Haandthævelse blant deres Undersaatter, saasom det eeneste tilforladelige Middel, har søgt at befæste deres Throner og Folkenes Lydighed imod Lovene: De har saaledes vel kiendt Religionens Fordeele; men ulykkeigviis ey vildet vide af dens Forskrifter og Pligter i Henseende til deres egne Personer. Skiønt selv gienstridige mod Religionens Formaning, erkiende de, endog mod deres Villie, Religionens ubeskrivelige Nytte og u-undværlige Nødvendighed til Staternes og det menneskelige Kiøns Lyksalighed. Vist nok, maatte de Fyrster være rette Uhyrer, som ikke engang havde saa megen Fornuft og Snildhed, og de falske Statsmænd, som ikke bekymrer sig om at haandthæve Religionen, Umennesker, der hverken besidde sund Sands, eller sand Politique. Og hvad skal vi da tænke om dem, som endog stræber at udlette, saavidt det staaer i deres Magt, al Religion af Menneskenes Hierter. Som Rebeller imod Gud og Verdens Velfærdt undergraver de paa den forvovneste og grummeste Maade Jordens Troner og Staternes Lyksalighed, som de strengeste Love, og

41

den med alle Skrækkebilleder bevæbnede Vælde aldrig allene kan vedligeholde: de bliver følgelig Staternes og den menneskelige Slægtes troeløseste Forrædere.

Historierne lærer os derfor, at alle store Lovgivere og Staters Stiftere har alle Tider lagt Religion til Grund for

deres Stats-Bygninger, og ligesom disse Stater siden ere igien afvigede fra denne Grund, ere de og Tid efter anden igien faldne: Jeg troer, at det ved nøiere Undersøgning skal kunde bevises om alle Stater i Almindelighed, og saavidt Tidens Ælde har endnu bevaret nogen Kundskab om dem, om enhver i Besynderlighed, som nogen Tid have bestaaet paa Jorden og igien forgaaet, at de have været opbygte paa Religion, men ere igienfaldne ved Irreligion: Vi kan derfor antage det, fom en uryggelig og igiennem alle Verdens Aldere erfaret Sandhed, at saa meget en Stat afviger fra Religion, saa meget fordærves den, og taber i Lyksalighed, og tvertimod: Jo meere Religion i en Stat, og jo reenere den tillige er, saavel fra Vantro, som

42

Overtroe, jo større dens Lyksalighed og Velstand. —

Den almindelige Slutning af alt dette bliver da den ævige Sandhed, som jeg egentlig har vildet bevis: At ingen Stat kan bestaae, og bestaae lykkelig uden Religion! Ja! uden dens velgiørende Indflydelse kunde det heele menneskelige Kiøn ikke bestaae paa Jorden anderledes, end rivende og glubende Dyr, ja ikke engang saa vel eller lykkelig. Jeg har den Ære rc.

N. N.

7de Brev.

Min Herre!

Den Sandhed, at ingen Stat kan bestaae, og bestaae lykkelig uden Religion, har ogsaa alle Tidens Erfarenhed noksom oplyst og bekræft-

43

tet. Tillad derfor min Herre, at jeg endnu misbruger Deres Taalmodighed, for at forestille Deres Eftertanke nogle Exempler af Historien, (denne den menneskelige Skiebnes klare Speil,) til ydermere Forviisning om de Satsers Sandhed, som jeg allerede i mine foregaaende Breve har fremsat, og stræbt at bevis og Fornuften og Sagens Natur selv.

Gaaer vi tilbage til de ældgamle Tider, da bemærker vi Almindelighed, at Regimentet, og det Ypperste-Præstelige Embede har fast altid været samlede i en Person, nemlig fordi de gamle troede, at til lykkelig at regiere Staterne Myndigheden maatte hielpes og understøttes af Religionen, og at denne var det sterkeste Baand til at holde det ganske Stats-Legeme sammen, i Orden og ved Live. Da Amphictyon vilde forbinde de mange smaa, adspredte, og følgelig svage Stater i Grækenland til et sterkere og mere sammenholdende Stats-Legeme, saa skeede dette formedelst Religionen og under dens Guarantie; derfor maatte ogsaa disse saaledes forbundne Staters Repræsentan-

44

tere aarlig tvende Gange møde, den eene Gang for Apollinis Tempel i Delphis, og den 2den Gang for Cereris ved Thermopylæ, hvor de formedelst Ofringer, og een under de haardeste Forbandelser igientagen Eed hver Gang paa Folkenes Vegne fornyede deres lykkelige Forbund.

Det Ægyptiske Rige bestod, og bestod lykkelig i 5 til 600 Aar ved Religion; da blev enhver, som kunde hielpe en Ulykkelig; og dog ei gjorde det, straffet paa Livet; da blev Retfærdighed saa nøie haandthævet, at Kongerne selv toge Eed af alle Dommere, at de aldrig vilde handle mod Retten og deres Samvittighed, om det end skulde blive dem befalet af Kongerne selv; da ansaae Ægypterne deres Huse som blotte Herberger, hvor de kun en kort Tid opholdte sig, sig selv, som de, der ikke egentlig havde hiemme paa Jorden; da havde Sædelighed, Redelighed, Fred, Tarvelighed og Vindskibelighed sit Sæde i Landet. Videnskaber og Konster blomstrede da hos dem. I de første blev Moses efter Skriftens Vidnesbyrd oplært, og om de sidste vidner endnu, den Dag i Dag er, de saa

45

berømte Pyramider, der endog i vore Tider ere Konstens Forundring. Dette var Ægyptens lykkelige Epoche: Men da Religionen og dens Høiagtelse faldt hos dette Folk, og Irreligion med alle dens Skiøde-Laster kom der i Steden, saa faldt tillige denne Stat og al dens Velfærdt: den blev da et Rov for indvortes og udvortes Fiender, og saa fornedret, at dette Rige tilsidst blev af Cæsar, denne romerske Dictator, skienket en ublue Qvinde.

Det gamle Persiske Monarchie, saa berømt af sin Magt og Lyksalighed, var grundet paa Religion: Regenterne selv vare en Tid lang dens Tienere, og dette Rige bestod lykkelig, saa længe det elskede Religion, saa længe Dyd og Guds frygt blev med saa besynderlig Flid fra de første Aar indpræntet i de Unges Hierter; men da

Velstand og Asiens Vellyster qualte Religionen, qualte de tillige dette Riges Lykke.

Hvad gjorde den fordem Romerske Republikve, der i sin første Begyndelse bestod ikkun af en Flok sammenløbne Røvere, omsider til

46

al Verdens Forundring, saa mægtig og lykkelig, og opholdt den saaledes i fulde 600 Aar? intet, uden Religion og Dyd. Man veed, med hvilken Omhyggelighed Statens første Stiftere, saasom Romulus, Numa og andre, indrettede Religions Væsenet, og selv vare Religionens ypperste Tienere: Romerne gjorde viiselig Statens Sag til Religionens: deres Love, Forbund og Freds-Slutninger maatte ophænges i Templerne: der maatte Skatkammeret være, og Raads Samlinger holdes: derfra skulde Feldtherrerne reise til Krigen, og der ophænge deres Seiers-Tegn: for Alterne maatte Forbundene besværges og andre høitidelige Eeder aflegges: et Grændseskiel blev helliget formedelst et Altere, og dette maatte ikke heller savnes i en Leir: derfor blev den som var utroe imod Statens, anseet som utroe mod Gud selv. Saa lykkelig vidste det gamle Rom at forbinde Statens med Religionen, baade for at have Velsignelse af denne, og tillige derved at gjøre sine Borgere nidkiere for Statens Velfærdt og det almindelige Beste. Saa længe nu Religionen var i saadan Høiagtelse, saa længe blev ogsaa Dyd og

47

Retfærdighed, formedelst en fuldkommen Underkastelse under Lovene haandthævet, med en saa forunderlig Nøiagtighed, at en Brutus lod sine egne tvende Børn henrette, fordi de havde biefaldet Tarquins ærgierrige Hensigter imod Lovene. Da saa man Tarveligheds store Exempler, Curier, Fabritier, Reguler, Emilier, Mummier og andre Folkets Befriere, selv uden al udvortes Pragt, at dyrke deres Agre, og vogte deres Qvæg; ja! den gamle Cato paa sine Reiser i Republikvens Ærinde at bære al sin Equipage i en Vadsæk. Formedelst en ret brændende Kierlighed til Fædrelandet, opofrede man da med Glæde sig selv og Alt. Formedelst en saadan Billighed og Samvittigheds Ømhed, indlod man sig aldrig i nogen Krig, førend den, efter omhyggeligste Undersøgelse, var bleven kiendt for lovlig og retfærdig, af et eget dertil beskikket Collegio; Ædelmodighed og gjorde, at man holdte det for en uærlig Gierning, at overvinde Fienderne formedelst List.

48

Valerius Maximus anfører i sin første Bog nogle Prøver paa den sieldne Ømhed, med hvilken de gamle Romere behandlede Religions Væsenet; han beretter tillige, at deres Forfædre ei vilde taale det ringeste, som kunde afholde Menneskene fra Gudernes Dyrkelse; at Religions Foragtere bleve straffede paa samme Maade, som Fader-Mordere. Nu saa længe bestod Republikven lykkelig, og var, efter Propheten Daniels Afbildning, saa sterk som Jern. Ingen maae forundre sig over, skriver nysnævnte Valerius, at Gudernes Gunst har saa besynderlig vaaget til at formere og beskytte dette Rige og Folk, som med saadan nøiagtig Nidkierhed iagttag Gudstienesten, endogsaa i smaa Ting; og paa et andet Sted: Staden har altid holdt for, at man maatte foredrage Gudstienesten for alle, endog de høieste Værdigheder, og at det verdslige Regiment da først kunde rettelig føres over de menneskelige Handlinger, naar det vel havde tient den guddommelige Almagt. Ligesaa tilskriver Cicero, Religion og Guds frygt al Roms

Lykke og Magt med disse merkværdige Ord:

„Hvem, spørger denne vise og fornemme Borge-

49

mester, er saa ufornuftig, at han ikke skulde bemerke, hvor øyensynlig det romerske Rige har begyndt, tiltaget, og bestaaet formedelst Guds besynderlige Hielp? vi maae have saa gode Tanker om os selv, som Egenkierlighed kan indskyde, saa har vi dog ikke undertvunget enten Spanien formedelst vor Mængde, eller Gallien formedelst vor Magt, eller Carthaginenserne formedelst vor Snildhed, eller Grækerne formedelst vor Vittighed, eller endelig Latinerne formedelst vor Mod! vor gamle Fromhed, vor Guds frygt, samt den eneste Viisdom, at vi har sat vor Tillid allene paa Gud, som den ganske Verdens Herre og Regent: Dette allene, siger jeg, har gjort os til Jordens Beherskere." saavidt Cicero. Men da tvertimod Religionen blev foragtet og bespottet hos dette Folk, da Velstand fødte Vellyst, og Vellyst Irreligion, som allerede i Cæsars Tid havde bemægtiget sig de Fornemmes Hierter i Rom, gik Uvesenet, (som tilforn er mældet,) saa vidt, at disse for Religionen forhen saa nidkiere og kiekke Romere byggede nu Altere for Lasterne selv, for Tiberier, Caliguer, Neroner.

50

See! saadanne Nedertrægtigheder kan et Folk begaae, naar det først har tabt al Følelse af Religion; thi den allene gjør Menneskene i

sand og sund Meening høihiertede. — Da

Irreligion og Frietænkerie havde løst Romerne af Samvittighedens og Religionens Baand, da blev det dem let at løse alle andre Forbindelser, da forsvandt snart al Dyd, og saa blev Staten snart oversvømmet af Overdaadighed, Uretfærdighed, Gierrighed, Undertrykkelse, Meeneederie, Vold, Ran, Forræderier, hvorved den blev til Priis for ind-og udvortes Voldsmænd, een Keiser efter anden skildt fra Liv og Krone, og omsider Alting et Rov for barbariske Folkeslag; da blev efter Daniels Ord dette Riges sterke Jern blandet med Leer, og dets Fødder, hvorpaa det hvilede, sønderknusede. Man kan ikke uden deels med Gruelse, deels med Veemodighed læse denne Omstyrtning, saaledes som Salustius, Justinus og andre har beskrevet den. En af Roms egne hedenske Digtere, Horatz, har allerede i Augusti Tider med stor Eftertryk besyngt dens saa vel afskyelige Fordervelse, som sørgelige Skiebne. Hans

51

Ord lyder efter en frie Oversættelse omtrent saa ledes: „I, Romere! maae saa længe bære Eders Forfædres Synder, indtil I har igien opbyggt de forfaldne og foragtede Templer! Man har Aarsag til Hiertelig at begræde Religionens Fald, naar man seer Helligdommene ødelagte ved Ild og Røg! den gamle Gudsfrygt har I at takke for eders Regimente! den var Rigets Grundvold; men da I nu foragte hiin, saa maatte dette nødvendig falde! I har nyelig hørt, hvorledes Religions Foragt har tændt den Torden-Straale, som har truffet

Spanien"! — (Poeten taledede som en

Prophet). Saaledes blev da intet tilbage af det mægtige romerske Monarchie, uden en tom og mat Skygge.

Det Jødiske Folkes Historie og Skiebne veed vi alle; de vare bestandig enten lykkelige eller ulykkelige, efter deres Forholds Maade i Henseende til Religionen: saa længe de ærede den, og fulgte dens Forskrifter, saa gik det dem vel; men da de vendte sig derfra, og Landet tilsidst blev opfyldt med Irreligion, Sadducæer

52

og Pharisæer, saa blev Staten en Røver-og Morder-Kule, Jerusalem og dens prægtige Tempel i Bund og Grund forstyrret, Folket bortslæbet i Slaverie og det ulykkeligste, som nogen Tid har været paa Jorden, hvorom vore Øine og daglig Erfarenhed endnu kan overbevise os.

Ligesaa har det Ottomanniske Rige næst Forsynets Bestyrelse Religionens Grunde (skiønt vildfarende og enthusiastiske) at takke for sin Magt og Bestandighed; men ligeledes maae det tilskrives Irreligion, at det nu synes at hælde til sin Undergang, efter Mahumedanernes eget bittre Klagemaal. Assyrer, Meder, Græker og flere, hvis blotte Navne skulde være for meget her at opregne, giver os Exempler paa denne Sandhed, og jeg maatte skrive Verdens Historie og Skiebne, naar jeg vilde

anføre dem alle. Jeg har den Ære rc. N. N.

53

8de Brev.

Min Herre!

Det synes Dem ubeqvemt, at Jeg i min sidste Skrivelse har vildet oplyse min Sætning ved Exempler, tagne endogsaa af hedenske Stater og deres Religion; men Deres Forundring vil snart forsvinde, naar De erindre sig, at jeg, (som tilforn er sagt,) hidtil har ikkun talet om Religionen i Almindelighed.

Hedningene bevæges ogsaa af Religion. Den første Grund-Sandhed for al Religion er denne: At et almægtigt, alviis, helligt, retfærdigt og godgjørende Væsen har skabt, og opholder hele Verden; og Grunden til alle selskabelige Pligter er denne: Vi maae ikke bevise andre andet, end hvad vi selv vilde at skee os af dem, og vi bør gjøre andre det samme, som vi ønsker os af dem. Begge disse store Sandheder antages, og erkiendes for sande og uimodsigelige, ikke allene af Christne og Jøder; men og af

54

alle fornuftige, saavel Hedninger, som Mahumedaner: Af begge flyder ogsaa visse naturlige Slutninger, som intet fornuftigt Menneske kan være uvidende om, hvilket de vel har erfaret, som enten selv har levet iblant Hedninger, eller læst en Ciceros, Senecas, Socratis eller Platos Skrifter. Disse Grundsætzer ere følgelig den hele fornuftige Verdens.

Det er imidlertid vist, at Sandheden i den hedenske Religion er bleven meget formørket, og dens Kraft saare svækket formedelst saa mange grove Overtroens og Vantroens Vildfarelser. Det er vist ufornuftigt at ofre en opdigtet og indbildt Guddom; men endda vel, naar de af Frygt for at blive straffede af denne falske Guddom, entholder sig fra Lasterne; thi en blind og vildfarende Samvittighed forbinder ogsaa, og det undertiden til

saadanne Helte-Gierner, som kunde ziire Christne, og beskiemmer mange af dem. Overalt er altid nogen Religion bedre end ingen, og Overtroe, naar den kun ei er Blod-Tørst, aldrig saa farlig for Selskabet, som Vantroe.

55

Hedningerne har da ogsaa Religion, som forbinder deres Samvittigheder til de selskabelige Pligter, hvilket Eeds og Forbunds Hellighed hos Græker og Romere, saa længe den epicuriske Philosophie ikke havde endnu udslettet Religionens Følelse af deres Hierter, noksom beviser; den har følgelig ogsaa største Indflydelse i slige Staters Lyksalighed, og det jo mere dens Bud adlydes: jeg forstaaer her ikkun timelig Lyksalighed, thi de dydige Hedningers Skiebne i Ævigheden overlades ganske til al Kiøds Dommeres retfærdige og for os endnu skiulte Bestemmelse. —

Men uagtet dette, er jeg dog intet mindre, end ligegyldig i Religionen; jeg erkiender saa fuldkommen som nogen, at jo bedre Religionen er, og jo renere baade i sine Grunde og Slutninger fra Overtroe og Vantroe, jo sterkere og kraftigere dens Drifter til de sælskabelige Pligter, følgelig ogsaa uendelig lykkeligere i sine Indflydelser i Staternes sande Velfærdt: derfor gielder alt dette, hvad jeg hidtil har skrevet om Religion i Almindelighed, ogsaa i den

56

allerfuldkomneste Meening om den Christelige i Besynderlighed; dog merkes at naar jeg nu herefter taler om den christelige Religion, da skeer atter dette i Almindelighed, uden at indskrænke mig til nogen af de besynderlige Religions Bekiendelser, efter hvilke det allerhøieste guddommelige Væsen dyrkes og tilbedes af dem; thi at viise hvilken af de christne Religioner i denne Henseende er den beste, det har især ogsaa vores fortreffelige Masius gjort i sit Verk: De Interesse Principum circa Religionem Protestantem. —

Den christelige Religions ganske Sæde-Lære skulde, naar dens Bud ikkun bleve nøiere efterlevede, uimodsigelig føre de Christne til den største Lyksalighed, som muelig er i den nærværende Ufuldkommenhed, da den i Almindelighed er en velgiørende Kierligheds Lov: I den Henseende siger Montesquieu: „hvor den christelige Religion kommer, der fører den gyldne Tider med sig"; thi den giver Fornuften de sundeste Kundskabs Grunde, Hiertet de ædelste Tilbøieligheder, og disse de mægtig-

57

ste og sikkerste Drifter: Ja! alle dens Bud sigter til Verdens Vel. Jeg vil ikkun nævne nogle, og som disse faa, ere de alle. — Saaledes

befaler den christelige Religion Kierlighed til alle Mennesker uden Forskiel, saasom de alle har een Skaber, ere en Faders Børn, ere alle af et Blod, af en Oprindelse, har alle et Haab: den befaler Sandhed og Oprigtighed i vor Omgjængelse og at enhver skal tale Sandhed med sin Næste: den befaler, at vi skal være retfærdige, og betale alle, hvad vi ere skyldige, Skat den, som vi ere Skat-skyldige, Told den som Told-skyldige, Frygt den som Frygt, Ære den som Ære: at vi ikke skal gjøre andre andet, end hvad vi selv vil hændes: at være fredsommelige, maadelige, forligelige, barmhiertige: at vi skal troe, at der er ingen Øvrighed, uden af Gud, og at derfor enhver, som sætter sig imod øvrighed, sætter sig imod Gud selv: at vi skal bede for alle Mennesker men i sær for Øvrigheden, ikke allene den gode, men ogsaa den onde, at være samme underdanig, ikke allene af Frygt for Straffens Skyld, (thi den allene er en saare svag Forpligtelses

58

Grund,) men fornemmelig for Samvittigheds Skyld, som det allersterkeste Baand imellem Øvrighed og Undersaatter: den befaler, at vi skal foredrage den almindelige Velfærdt for vor egen besynderlige, og at ingen skal søge eens sit eget Beste, men enhver det, som er andres: den anbefaler derfor ogsaa fælleds Flittighed og Arbeidsomhed: Ja! at vi i visse Tilfælde ere skyldige at lade

vort Liv, hvor meget mere vort Gods, for vore Brødre, det er vore Medborgere og Fæderneland.

Derimod forbyder den christelige Religion paa det allerstrengeste alle de onde Tilbøieligheder og Laster, som kan gjøre det menneskelige Selskab ulykkelig, saasom Had, Hevngierrighed, Uretfærdighed, Gierrighed, Bedragerie, Overdaadighed, Vellyst, Grumhed, Haardhed, Ubarmhiertighed, onde og skadelige Sindsbevægelser, som de verdslige Love aldrig kan hindre; ja for at overbevises herom, behøver vi ikkun at tage for os den sædelige Lov, forfattet

59

Kan da vel nogen fornuftig uægte, at disse Buds Efterlevelse maatte, ved en naturlig Følge, gjøre Jorden til et Paradiis, og saavel det menneskelige Kiøn i Almindelighed, som enhver Stat i Besynderlighed, lykkelig; eller tvertimod, at de modsatte, og ved disse samme Bud forbudne Laster skulde gjøre Jorden til et Helvede, og

ved deres almindelige Herredømme ingen Velfærdt være muelig paa Jorden, eller nogen Stat bestaae. Men foruden disse store sælskabelige Dyder, som den christelige Religions ypperlige Sæde-Lære befaler og fordrer, giver dens Troes Lærdomme tillige til disse Pligters Efterlevelse de allersterkeste Bevægelses Grunde tagne, (og det i største Klarhed,) af en alvidende, retfærdig, barmhiertig og almægtig Guds høie Egenskaber, af Naaden, Forløsningen, Dommen, af Udødeligheden og en salig, eller usalig Ævighed. — Bevægelses

Grunde, der ere saa sterke, at ingen kan aldeles imodstaae dem, uden først at have fornægtet og forhærdet sit Hierte mod al Religion. Jeg vil herpaa anføre et, som mig synes ganske tydeligt Exempel. Hvad andet, uden allene

60

den christelige Religion og dens Velsignelse, har ophøiet Europæerne saa meget over alle Folk paa Jorden, i Hensigt til Regieringen og dens Sikkerhed, til Politie, Retfærdighed, Sædernes Mildhed, Videnskaber, Kunster, Handel,

Søefart, Magt. — Man sig mig, hvilken

mechanisk Lov i Naturen, eller lykkelig Stierne har givet Europæ slige Fortrin for den øvrige Verden! Tag ikkun denne christelige Religion ganske bort fra os! vi skal da snart tabe alle vore Fortrin, og blive verre Barbarer, end vore hedenske Forfædre, ja! alt sundt og godt iblant os forsvinde, ligesom alting maatte daane og døe, om Solen unddrog vor Planete-Virvel sit Lys og Varme.

Paa den anden Side viser ogsaa Erfarenhed med samme Tydelighed, at den Irreligion, som i dette, og forrige Aarhundrede, har udbredet sin Gift fra Sonden til Norden, og fast anstukket hele Europa, allerede noksom har yttret sine sørgelige Virkninger paa Staterne, aabnet alle Fordervelsens Kilder, og gjort alle dens Aarsager virksomme; thi hvorfra kommer den

61

almindelige Fordervelse i Sæderne paa denne fjerde Part af Jord-Kloden, en Fordervelse, saa stor, at de andre trende maae blues derved, uden af Irreligion eller i det ringeste Mangel paa Guds frygt, paa Høiagtelse og Følelse af Religion? dette besmitter Purporet, gjør Thronerne vaklende, Erobrere hovmodige, Ministre voldsomme, Geistlige kiødelige, Dommere uretfærdige, Stridsmand feige, Folkene vellystige, overdaadige, uordentlige, lade, fattige, opsætsige, Majestets-Bespottere. — Ja! hvor vilde det gaae, om der ikke endnu var iblant os en liden Sæd tilbage af dem, som frygter Gud, og nogenledes kan imodstaae den almindelige Fordervelses Strøm? Jeg skielver ved at tænke derpaa. Dog endnu ikke nok: Enhver herskende Last har formedelst en naturlig Følge sin Plage med sig, som sin visse Følge-Svend; maae jeg da ikke desuden troe, saafremt jeg troer Guds Ord, at Religion og dens Affødninger, Lasterne, har endogsaa lokket Hevnens Sværd af sin Skeede til at tugte saa mange Stater i vor Verdens Deel med Krig,

62

Hunger og Pest? Dog at jeg ikke for meget skal overskride Grændserne af et Brev, vil jeg denne Gang slutte, og har den Ære rc.

N. N.

9de Brev.

Min Herre!

Vore Tidens elændige Frietænkere vil maaskee lee over, at jeg i mit sidste Brev har sagt, at Irreligion og Mangel paa Guds frygt skulde just have lokket Retfærdighedens Sværd af Skeeden til at slaae vor Verdens Deel med Hunger, Pest og Krig! Lad disse Daarer ikkun lee, indtil de selv faaer Troen i Hænderne, og det at føle, som de ikke har vildet troe. Jeg taler her som Christen til Christne, og andet behøves for det første ikke at sættes imod deres afsindige Latter.

63

Men det har mere at betyde, naar Min Herre selv i sit seneste Ærede saa venligen advarer mig for Overilelse i mine Domme. Hvor ofte, skriver de, seer vi ikke, at det gaaer de Onde vel, og de Gode ilde i denne Verden? den vellystige Rige levede vel, og tvertimod den gudfrygtige Lazarus leed ilde, begge indtil Døden: en Paulus maae betræde et Echafaut, mens en Nero sidder paa Thronen.

Dette er sandt, min Herre, mens dog ikkun i Henseende til enkelte Personer; her ere Forsynets Veie ofte forborgne og tvivlraadige for os. Imidlertid taber den guddommelige Retfærdighed intet derved; thi den kan fuldkommen holde sig, saa at sige, skadesløs i et andet Liv, og da give enhver sine Gierningers Løn med en

fuld, knuget, skuddet og overflødig Maade. Anderledes er Guds Forsyns Forhold i Henseende til hele Nationer, Stater og Folk, eller slige Selskaber af Mennesker, som lever i udvortes Forbindelse med hinanden under fælleds jordisk Øvrighed og timelige Love, der ikkun har Hensigt til, og grunder sig allene paa

64

vor Tilstand i dette Liv; thi da disse store borgerlige Legemer, ikke efter deres Natur og Forbindelser, som slige publiqve Selskaber, og som hele Nationer, bestaaende af Øvrighed og Undersaatter, kan straffes eller belønnes i Ævigheden, hvor enhver ikkun skal gjøre Regnskab for sig selv, og bære sin egen Byrde, saa udkræver Retfærdigheden uforbiegiengelig, at dette maae skee i Tiden, hvorudi det ogsaa allene er mueligt; hvoraf da atter nødvendig følger, at en ugudelig Nation ufeilbarlig straffes, som Nation, med timelige Plager, eller rimelig Undergang, og at tvertimod en gudfrygtig og dydig belønnes med timelig og jordisk Lyksalighed. Disse Sandheder beviser ogsaa alle Tidens Erfarenhed og alle Folkes Historier, hvorpaa jeg allerede forhen har kortelig nævnet nogle Exempler. Hermed stemmer ogsaa den hellige Skrift fuldkommen overeens, og paa mangfoldige Steder baade med lærende Tilfælde og tydelige Ord bevidner, at det guddommelige Forsyns Forhold virkeligen er saaledes i Henseende til ganske Stater og Nationer. Om et gudfrygtig og dydig Folkes

65

visse og bestandige Lyksalighed heder det Esaias 32, 17-18. Retfærdighedens Gierning skal være Fred, og Retfærdighedens Arbeides Frugt skal være Hvile og Tryghed indtil ævig Tid. Og mit Folk skal boe i Freds-Bolig, og i megen Trygheds-Boliger, og i meget stille roelige Steder. —

Derimod pleier Gud, al Jordens-Dommer, at lade falde haarde Domme og Lande-Plager paa et ryggesløst og Gud forglemmende Folk, saa at et frugtbart Land bliver til et ufrugtbart Land, for deres Ondskab, som boe der i. Psal. 107, 34. —

I begge henseender har den store Gud givet os saa mange baade Forjættelser og Trudseler. —

Til Beviis herpaa kan tiene det

gandske 28 Capitel af Femte Mose-Bog, som er en bestandig Omvexling af Velsignelser og Forbandelser: Man høre Guds ømme Klagemaal over sit Folkes Afgivelser i samme Bogs 32 Cap. 28, 29, 30. Thi de, de ere Folk, som forderves ved sine egne Raad; og der er ikke Forstand hos

66

dem. Gid de vare viise, saa skulde de faae Forstand paa dette: de skulde betragte deres Ende. Hvorledes skulde Een have forfulgt Tusinde, og To slaget Ti Tusinde paa Flugt? Dersom ikke deres Klippe havde solgt dem, og Herren havde overantvordet dem. Man læse de rørende Ord i Psal. 81, 14-17. v. Gid mit Folk vilde høre mig! gid Israel vilde vandre paa mine Veie! da vilde Jeg om et lidet ydmygge deres Fiender og omvende min Haand mod deres Modstandere — Herrens Folks Tid skulde

være ævindelig, og han skulde bespise det med den beste Hveede, ja! jeg vilde mætte dig med Honning af en Klippe!

Man overveie endnu disse dyre Forjættelser Esai. 48, 17-18-19. See sagde Herren, din Gienløser, Israels Hellige: Jeg er Herren, din Gud, som lærer dig, hvad nyttigt er, som fører dig paa Veien, som du skal gaae paa: Gid du vilde agte paa mine Bud! da skulde din Fred være, som Floden, og din Retfærdighed, som Havets Bølger: din Sæd skulde være, som

67

Sand, hvis Navn skulde ikke udryddes, eller ødelegges fra at være for mit Ansigt?

Endelig læse man disse skrækkelige Trudseler ved Propheten Jer. 15, 1-6. Dersom Mose og Samuel end stode for mit Ansigt, haver Jeg dog ingen Tilbøyelighed til dette Folk: Udlad dem fra mit Ansigt, lad dem gaae ud. Og det skal skee; om de sige til dig: Hvorhen skal vi gaae ud? da skal du sige til dem. Saa sagde Herren: den som tilkommer Døden, til Døden, og den, som tilkommer Sverdet, til Sverdet, den som hører til Hungeren, til Hungeren, og den, som hører til Fængselet, til Fængselet; thi Jeg vil beskikke over dem, fire Slags, siger Herren: Sverdet til at ihieslaae, og Hundene til at slæbe deres Aadsler, og Himmels Fugle, og Dyr paa Jorden, til at æde og til at fordærve —

Thi hvo skulde skaane dig Jerusalem?

og hvo skulde have Medynk over — Du!

Du haver forladt mig, siger Herren, du gik tilbage, og Jeg vil udrække min Haand over dig, og fordærve dig.

Jeg er træt af at ynkes over dig!

68

Det Jødiske Folkes Skiebne beviser Sandheden af alt dette, og tiener Verden til et bestandigt Exempel; og paa samme Maade forholder sig Forsynet med alle andre Folk og Stater, thi dette Forhold synes uforanderlig, saasom Aarsagerne ere altid og allevegne de samme. Jeg Meener, naar vi ellers i saa klar en Sag ikke vil være blinde, at vor egen Danske Stat og vor Tids Tildragelser skal her sande med mig. Imidlertid nægtes ikke, at jo Gud paa den eene Side undertiden hiemsøger en gudfrygtig og dydig Nation, og da har, uden Tvivl, Hans Viisdom ikkun den Hensigt derved, enten at bevare samme fra en truende Sædernes Fordærvelse, eller rense den fra en deraf allerede paadragede Smitte, og med det samme anspore den til desto større Dyd, paa det Han med en des rigere Haand derefter kan udbrede sine Velsignelser over saadant et Land! — Paa den anden Side lader han det ogsaa undertiden af en kierlig Langmodighed en Tidlang lykkes for en mindre dydig Stat, og i saa Fald skeer dette, for at give den Tid til at betænke de Ting, som tiener til dens Fred, og ved alvorlig Forbedring forekomme de yderste

69

Ælendigheder. Men, uagtet dette, bliver dog det Guddommelige Forsyns ordentlige og sædvanligste Forhold saaledes, som forhen er sagt. Dette er ogsaa uforbigiengelig nødvendigt, paa det baade de Guddommelige Loves Ære og Høihed derved kan ræddes, og tillige Dige sættes mod de, til det Menneskelige Kiøns Ulykke, ellers alting overstrømmende Laster! —

Vi seer tillige heraf, hvor afskyelig en Mandevilles og Machiavels Politique er, som end og paa Laster og Religionens Ruiner vil bygge en Staats Lyksalighed. Sandelig dette er ikkun at trodse den Almægtige, og bevæbne Hævnens Arm imod et Land! Derfor farer ikke vild, Gud lader sig ikke spotte! —

Jeg har den Ære rc.

N. N.

70

10de Brev.

Min Herre!

Jeg smigrer mig nu med det Haab, at min Herre gjerne skal biefalde den ævig sande Sætning: At ingen Stat kan bestaae, eller bestaae lykkelig uden Religion: den allene er Grundvolden til Staternes Bestandighed og Lyksalighed, og eene det sterkeste Band, hvorved alle en States Lemmer sammenbindes, og forbindes til sit store Maal, som er almindelig Velfærdt. Ja! i denne Henseende er en Religion, hvor ufuldkommen den i det øvrige end kunde være, dog uendelig bedre, end ingen. Hvor meget mere maae Lyksalighed blomstre, og bære moedne Frugter der, hvor den allerfuldkommenste Christelige Religions i høieste Grad velgjørende Bud efterleves, og forbinder Samvittighederne: der anvendes, og anspændes redelig og for Samvittigheds Skyld alle Statens Kræfter, alle Sinds og Legems Ævner, saavel af Regenten, som Folket, af enhver efter sit besynderlige Kald, til almindelig Velfærds Befordring: der maae da

71

nødvendig Lyksalighed boe, saavel formedelst Religionens egen virkende Kraft, som Guds velsignende Haand. Derimod jo mere Religionens mægtige Drivefiedre forsømmes af en Stat, forblindet enten af Vellyster, eller en falsk Stats-Kunst, desto meere svækkes, og aftager dens Sikkerhed og Lyksalighed, saavel formedelst en naturlig Følge, som og efter Forsynets retfærdige Huusholdning. Hvorfra ellers den almindelige Jammer, der nu omstunder, uagtet alle Staters saa konstigen udtænkte Anstalter og møysommelige Kappen efter den for dem stedse borlflyende Lyksalighed trykker fast den hele Christelige Verden. Det Østlige Keiserdom ødelagte uden Tvivl Irreligion langt mere, end Overtroe (thi ogsaa ved den kan en Stat bestaae) ja, meere

end selv de tyrkiske Vaaben. Og denne samme Fiende truer nu ogsaa de vestlige christelige Stater med Undergang, da som forhen er sagt, Irreligion,

Frietænkerie, og deraf flydende Ugudelighed er den farligste og forderveligste Pest, saavel for det gandske Menneskelige Kiøn i Almindelighed, som enhver Stat i Besynderlighed.

En saadan Frietænkter, saasom han tilskriver alle

72

Ting, Regent, Stat, Undersaatte — enten

en uimodstaaelig Nødvendighed, eller en blind Slumpelykke, følgelig aldeles udelukker Gud og hans Forsyn, saa føler han ingen sand indvortes Høiagtelse eller Forbindtlighed for noget, og er saa meget farligere, naar han ikke nøies med selv at erklære sig imod al Religion, men end og søger at gjøre Proselyter, og at skaffe sig Tilhængere for, saavidt skee kunde, at udrydde al Religion af Jorden. Derfore, efterdi sliig Ryggeløshed har iblant de Christne ogsaa iblant os, desverre! allerede gjort en saadan afskyelig Fremgang, at den allerbeste og viseste Religion ofte og uden Undseelse maae være Daarernes Latter, saa er det vel høi Tid, at de christelige Stater selv, for deres egen Sikkerheds og Velfærds Skyld alvorlig sætter sig imod denne sædelige Pest, hvis ikke, sætter de sig forgieves mod den legemlige, som og er langt mindre farlig, ja, de giver selv den almægtige Dommer de retfærdigste og nødvendigste Bevægelses-Grunde til at betiene sig af denne sidste, saavel som andre Lande Plager, som en Modgift mod hiin første og farligste. Hedningene har dog aldrig vildet taale, at deres

73

Afguder bespottedes, skulde det da blant dem, som har, og bekiender den eneste sande Religion, staae enhver frit for at belee ham, som har skabt Himmel og Jord, eller udstøde de grueligste Bespottelser imod den Gud, i hvilken vi alle leve, røres og ere? Kommer da denne Ryggeløshed af en yderligst ond og fordervet Villie, saa hører Riis til Daarens Ryg, og den maae standses formedelst Daare-Kister, naar Forstandens Mangel er Skyld derudi. —

Maaskee nogle her vilde modsætte Exempler af saadanne Regenters, som, selv uden Religion, har dog regieret lykkelig, og hvis Vaaben har endda været seyerrige, men hvor meget kunde ikke herpaa svares: Det ævige Forsyns allerbeste og altid viseste Hensigter ere ofte skiulte for vores saa kortsynede Øine: slige Regenters have dog formodentlig, i det ringeste af Politique, og for de Fordeles Skyld, som Religionen altid giver en Regent, haandthævet den iblant deres Undersaatter, eller og til største Lykke for dem selv, ikke kundet udslette den af disses Hierter. Julianus, den Affaldne, fornægtede vel den christelige Reli-

74

gion; men vilde dog have en anden, som han uden Tvivl holdte mere overeenstemmende med sine Tilbøieligheder og falske Interesse. —

Endelig, en Erobrer, saasom: Mahomet,

Tamerlan, Bajazeth, Alexander — skulde

ikke udrette meget, dersom hans Undersaatter og Trupper ingen Religion havde; thi skulde vel en Hær af fleere eller færre Stridsmænd, som ingen Gud troer, følgelig har intet at haabe, eller frygte efter dette Liv, kunde enten tvinges eller overtales til, at lade sit Liv og nærverende eeneste Gode blive et vilkaarligt Offer for et eneste ærgierrigt Menneskes Lidenskaber? Saadanne har derfor ogsaa altid taget Religionen til Hielp.

Endskiønt ogsaa den falske Ære kan virke meget hos en Erobrersyg Første eller Anfører, saa bevæges den gemene Soldat, som ingen Gud eller Ævighed troer, af den ikkun til at fegte saaledes, at han kan beholde sit Liv, for at kunde nyde det her allene haabede gode. Cæsar, som selv var det ærgierrigste Menneske, maae dog bekiende om Gallierne, at de derfor sigtede med

75

saadan ugemeen Tapperhed, og foragtede Døden, just fordi de troede Sielenes Udødelighed. Overalt lærer Erfarenhed, at Erobringer, hvor glimrende de end ere i svage Øine, gjøre dog gemeenligen baade de vindende og tabende Stater lige ulykkelige. Det er altsaa ikke paa de, af Blod rygende, og med døde Kroppe bestrøede Marker, at sand Ære og Lykke findes. —

O! at derfor Jordens Guder vilde alvorlig ære alle Guders Gud, og ophøie Dørrerne, at denne Ærens Konge maatte komme ind i deres Riger og Stater! Religionen kan allene gjøre dem og deres Folk lykkelige: den betaler rigelig den Ære og Kierlighed, som bevises samme, ved de store Fordele, som den tilfører det almindelige Væsen, og ved den megen Velsignelse, som den udbreder over heele Nationer; thi saaledes forjætter den sandrue Gud: Hvo mig ærer, den vil jeg ære! Dette pleier han ogsaa efter sit Forsyns ordentlige Løb altid at opfylde. Det paaligger derfor alle kloge Øvrigheder, som elsker egen og Underhavendes Velfærdt, Ære og Sikkerhed, omhyggeligst at sørge for at forfremme Guds

76

Ære og Religionen i deres Stater, ved alle muelige Anstalter, i sær ved Ungdommens viise Opdragelse til Dyd og Guds frygt; thi uden dette er alt andet forgieves, og alle deres store Anslag, saasom bygte paa en falsk Grund, forlørne. Jeg kan følgelig ikke heller her med Taushed forbiegaae, at de, som den ærefuldeste og allervigtigste Post i en Stat, og hvorpaa Millioners timelige Lyksaligheds Haab for saa stor en Deel beroer, er anfortroet, den nemlig: At opdrage de bestemte Thron-Arvinger, fortienner ikke allene for Guds, men endog

for det ganske menneskelige Kiøns Dom-Stoel at staae ævig antegnede med sorteste og afskyeligste Farver, saafremt de herudi forsømmer deres Pligter. Ja! da Religionen, allermeest og egentligst den christelige, naar dens hellige Bud og guddommelige Forskrifter efterleves, unægtelig har saa stor og mægtig Indflydelse i almindelig Velfærdt og enhvers Lyksalighed, saa er jo intet billigere og fornuftigere, end at den af hvert Menneske, af hver Borger elskes og æres, og det ikke allene af Frygt eller

77

Haab i henseende til det tilkommende Liv, men end og for sin egen Skyld, for den Nyttes og Velfærdts Skyld, som den allerede her tilfører sine Venner. Just derved fornemmelig beviser vi os, som sande og ægte Patrioter. Ach! at derfor denne guddommelige og for det Menneskelige Kiøn saa velgiørende Religion, denne Himmelens Daatter, maatte indtage alle, baade Førsternes og Folkenes Hierter, og derimod al Irreligion forjages til Afgrundens ævige Mørke, hvorfra den har sin Oprindelse, paa det vi alle maatte leve et roligt og stille Levnet (det er: et lyksaligt Liv) i al Gudfrygtighed og Ærbarhed! Saa mener jeg da, Religionens uforbiegjenlige Nødvendighed til det Menneskelige Kiøns sande timelige Lyksalighed at være noksom klar og tilstrækkelig beviist; men denne Nødvendighed beviser tillige, trods alle vantroe Spottere! uimodsigeligen Religionens ævige Sandhed; skjønt derfor min Midnats-Lampe nu slukkes, saa slukkes dog aldrig den ævige Sandheds-Lys. — Jeg har den Ære rc.

N. N.

78

1

Samling af de Kirke-Psalmer, som bruges ved

Skriftemaal

Her i Viborg;

Tilligemed

Bønnen,

som, til at læses paa samme Tiid, af

Hans Høiærværdighed, Herr Biskoppen,

er forfattet,

efter Ministerii giorte Forslag og Begiering.

Viborg, 1773.

trykt og findes tilkiøbs i det Kongel. privilegerede Bogtrykkerie hos C. H. Mangor, for 6 Sk.

2

Ad Notam.

Samme Psalmer og Bøn kan ogsaa bruges paa Landet

ved Skriftemaal om Løverdagen, eller andre dertil bestemte Tider, overalt i Stiftet. Desaaarsage har man gjort Oplaget desto større, og Prisen saa taalelig, som mueligt.

3

For Bønnen Jeg arme synder træde rc.

Synges som:

Mit Haab og Trøst og rc.

Jeg arme synder træde maae, Med høibedrøvet Hierte, Til naadens dør at banke paa, Og klage der med smerte, At jeg med synd, Og ondskaabs dynd, Fra top til fodesaale, Har smittet mig, Og jeg for dig, Har intet med at prale.

2. De synder er foruden tall, Som jeg med sorrig finder, Og mig med bitter hierteqval, I sind og tanke rinder: Din Søn det alt, Har vel betalt, Der ynk hans Hierte rørde; Men jeg har ei, Søgt ad den vei, Som hen til hannem førde.

3. Min u-taknemligheder stor, Som dølges ingenlunde, Jeg kun med

4

blotte læbers ord, Og ei af hiertens grunde, Din trofasthed, Din kierlighed, Din rige naades gave, Som jeg hos mig, Fandt rundelig, Roest og bekiendet haver.

4. Du har jo med langmodighed, Min bod og bedring venter, Du har en faders Hierte teed, Og tidt med hevnen lentet. Din store fliid, Fra nød og striid, Mig ofte har udrevet: Din hielpehaand, Har fiendens baand, Saa ofte fra mig drevet.

5. Naar jeg tillukke hiertets dør, Du da med ordets hammer, Tidt banked' paa, og sagde: hør, Din ven staar for

dit kammer: Lad din brudgom, Faae sted og rom: Du haanden tidt indrakte, Og rørde mig, Heel haardelig, Sligt burde jeg vel agte.

6. Men jeg for dig oplukke ei, Hvor sterk du vilde banke, Og uden ørers lukte vei Lod jeg din tale vanke: Hiemsøgelsen, Til dig, min ven, Mig ei har kundet vende, Dog har du mig, Saa mildelig, Din skabening, vildet kiende.

7. Nu kunde du med billighed Forkorte mine dage, Og støde mig med grumhed ned, Til bitter helveds plage. Skam burde mig, Som skammelig, Lod synden

5

hiertet krænke; Dog giver du, Mig tiid endnu, Mit beste at betænke.

8. Naar Hiertet dette pønser paa, Samvittigheden minder, Jeg snart vil selver fra mig gaae, Min styrke da forsvinder. Hvad helved er, Hvad helveds hær, Af piine, nød, og plage, I evighed, At skienke veed, Jeg billig burde smage.

9. Dit creatur ei sømmer mig, At jeg mig ville nævne, Saa plat vanslegted jeg fra dig, At al naturens evne, Sig burde vred Mod mig beteed, Jeg frilig maa bekiende, Om gunst ei

maae, For retten gaae, Bør jeg vist evig brænde.

10. Men du al godheds kilde-væld! Giv naadens ledske-draaber, Her finder du en tørstig siel, Som trænger, beder, raaber: O naadesoel! Jeg for din stoel, Og høie himmel-throne, Nedkaster mig, I støv for dig, Med jammers græde-tone.

11. I brystet er der jo paa dig, En naadens springe-kilde, O! milde JEsu! den du mig, I døden aabne vilde; Af den mon fred, Trøst, rolighed, Til sielene udflyde, Lad mig det her, Og ære der, Hos dig omsider nyde.

6

Eller:

Vee mig, at jeg saa rc.

Synges som: Af dybsens nød raaber rc.

Vee mig! at jeg saa mangelund I vellyst haver svømmer, Og naadens dyrebare stund Saa skiødesløs forsømmer; Naar Gud sin naadesoel paa ny Hver morgen over mig lod grye, Da lukte jeg mit øie.

2. Vee mig! min vantro Hiertet saa, Som med en laas og lænke, Tillukte, naar GUD bankte paa, Jeg vilde ei betænke, At Jesu naades mindste sliig, Meer end al verden gjorde rig, Som jeg før havde prøvet.

3. Samvittigheden vidne bær, Thi maae jeg frilig sige, At ingen større synder er, I noget verdens rige; Dog naar jeg dig beskuer ret, O! GUD, mit Hierte ikke slet, Fortvivle vil med alle.

4. Fyldt haver jeg min ondskabs skaal Og stor er denne maade; Men hvo har dog vel fundet maal, Og ende paa din naade? Din storhed ei af ende veed, Din naade lige storlighed, Med dig, o! Gud, mon eie.

5. Hvis hierte-suk har du forskiødt? Hvis raab har giensvar savnet?

Hvo er fra naadens alter stødt, Som har

7

det ret omfavnet? Jeg græder, raaber, beder dig; Jeg venter, haaber: Jesu! mig, Lad trøst og redning finde.

6. See, jeg er den forlorne søn, Som selv sig vilde raade, Og ødte bort sin arv saa skøn, For skiden lyst og baade: Mig smagte ikke himmel-brød, Men verdens galde var mig fød, Jeg ligned' soe i søle.

7. Min villie dig har modstand giort, Og egensindig været, Mit hierte lidet eller stort Af dig har ei begieret, Du var, o Gud, af mig foragt, Men jeg min hu og gandske magt Af vellyst lod regiere.

8. Derfor vil din retfærdighed, At jeg skal døden smage, Jeg maae i ussel nøgenhed Fra verden afskeed tage. I graven visner jeg som løv, Jeg raadner i mit eget støv, Jeg bliver orme-føde.

9. Men Gud! min synd du sænke ned, Hvor havet dybt mon være, Saa bliver nok min uselhed Omsider fyldt med ære; Mig her et helligt hierte giv, Saa faaer mit støv vel engang liv, Som ei har død i vente.

Eller:

Ach! HERRe from, Hvor stor og grum, Er' mine

8

begangne synder! Ei nogen mand, Mig hielpe kan, I denne verden jeg finder.

2. Jeg siiger frit, Løb jeg end vidt, Hen indtil verdens ende, Vilde løses af Den syndsens straf, Jeg kunde den ei afvende.

3. Jeg raaber til dig, Forskyd ei mig, Som mine synder forskyldte, Tret ei med mig, O! Gud, vredelig, Din Søn han os vel forligte.

4. Skal det være saa, Straf skal følge paa, Synderne bedrevne ere: Saa straf du her, Og skaane der, Lad mig vel her poenitere.

5. Got taal mig und, Forlad min synd, Lydigt hierte giv Gud milde, Lad mig ei her, Som ofte skeer, Med utaal din naade spilde.

6. Handle med mig, Som synes dig, I din naade lad mig blive, Lad dog ei mig, Hisset evig, Fra dig stødes tilside.

7. Som sig en fugl, Smukt udi skiul, I hule træer forstikker, Naar storm og sluus, I luften suus, Mennisker og qvæg forskrækker.

8. Saa er, HERRe Christ, Min tilflugt vist Dine hellige vunders huler, Naar synd og død Mig skeer i

9

nød, Best jeg mig da der i skiuler.

9. Der i jeg vel Bliver, dog min siel, Fra legemet maae henfare, Jeg bliver vist Hos dig, HERRe Christ, I evig fryd mig bevare.

10. Herre Jesu sød, Du est jo død For mine synder paa korset,

Til spot du giord' Diævel og død, Og har mig himmerig forhvervet.

11. Ære ævig vær' Gud Fader kiær, Hans Søn, Hellig Aand tilsammen! Jeg tvivle ei maae, Guds ord fast staae, Hvo troer, bliver salig, Amen.

10

Bøn ved Skriftemaal.

Dig, Forbarmelsers Gud, himmelske Fader, og din u-udsigelige Kierlighed at prise, fordi du i Christo, din eenbaarne Søn, forligte Verden med dig selv, idet du tilregnede dem ikke deres Overtrædelser, oprettede Forligelsens Ord iblant os, og ved den evige Aand, som udgaaer fra dig og Sønnen, gav det Frugt og Fremgang hos os — ere vi i Dag, som Syndere af Moders Liv, og ellers i utallige Maader, som Syndere, der ikke mindre ved at gjøre det Onde, end ved at efterlade det Gode, have opirret Dig til Vrede, og høiligen trænge til Forligelse, forsamlede her i dit Huus, og agte i Lydighed at benytte os af det hellige

2 Corinth. 5, 19-21. Joh. 14, 26. 1 Cor. 2, 1 52-14. Tit. 3, 5, 6. Ps. 51, 7. c. 38, 5. c. 19, 13. Hiob. 9, 30, 31. c. 15, 14-16. Es. 64, 5. Jacob. 2, 10, c. 3, 2. c. 4, 17.

11

Embede, formedelst hvilket du lader den stiftede Forligelse forkynde paa Jorden. Gid det maae skee mere end med Læbers Bekiendelse, Knæers Bøielse, eller anden, skjønt tilbørlig, dog ikkun udvortes, Ærbødighed. Gid det maae skee i Aand, i Sandhed, i inderlig Bodfærdighed, og skamfuld Overbeviisning om, at vi, med hiin forlorne Søn, have syndet imod Himmelen, og imod dig, og ere ikke værd ar regnes blant dine ringeste Tienere, end sige at kaldes dine Børn; — paa det at denne din Kierlighed, der aldrig værdig nok kan prises, maae blive os desto dyrebare, vor Attraae efter Naaden og Frelserens forhvervede Retfærdighed desto større, og enhvers Hierte desto mere skikket at udsukke et oprigtigt: Gud være mig Synder naadig.— Ja vær os naadig, Herre vor Gud, efter din Miskundhed, udslet vore Overtrædelser efter dine store Barmhiertigheder, toe os meget af vor Misgierning, og rens os af vor Synd, thi for dig aleene have vi syndet, og giort

Joel. 2, 12, 13. Luc. 15, 18, 19. c. 7, 38, 47. Jerem. 31, 18 Ps. 119, 176. Luc. 18, 13 Ps. 51, 3-6.

12

det Onde for dine Øine. See ikke til vore Synder, men til din Søns blodige Død og Pine, til det fuldgyldige Offer,

han paa Korset bragte for Syndere, og derfor, o Fader, ikke os forderve. Tag meget mere din velfortiente Vrede bort fra os, og lad dit Ansigt paa ny lyse hos os, at vi, oplivede af dets blide Straaler, atter med Frimodighed kan nærme os til Naadestolen, og, naar vi der have fundet Barmhiertighed, siden i Morgen nyde din Søns naaderige Stiftelse i den hellige Nadvere got ad, og gaae frem med et sandt Hierte, i Troens Forvisning, bestænkte i Hierterne fra en ond Samvittighed.

Du giver os der, allerkiereste Frelser, Herre Jesu Christe, det dyrebareste Pant paa din, saa ulignelige, som uforskyldte, Ømhed og Omhue for dine Igiensløste, du aabenbarer der ikke mindre, end tilforn i Daaben, hvis Pagt under

2 Mos. B. 12, 13, 23. Rom. 5, 8-10. Epb. 2, 14-17. 1 Thess. 1, 10. Ps. 67, 2, 3. Ebr. 10, 19-22. c. 4. 16. Joh. 6, 31-35.

13

dette Maaltid fornyes, den ubegribeligste Fromhed og Menneske-Kierlighed; du byder os det samme allerhelligste Legeme, som blev givet hen i Døden paa Korset for os, under Brødet at æde, og det samme uskatteerlige Blod, som da overflødig blev udøst indtil allersidste Draabe, under Vinen at drikke, alt til Syndernes Forladelse; Du overgiver os dig selv ganske til Eiendom.— Tusinde, ja tusinde gange tusinde, Tak skee dig derfor, og hver Tunge lovsyng dig, sigende: Min Siel! lov Herren, og alt det, som inden i mig er, love hans hellige Navn; Min Siel! lov Herren og glem ikke alle hans Velgierninger; Den som forlader dig alle dine Misgierninger; Den som læger alle dine Sygdomme; Den som igiensløser dit Liv fra Fordervelse, den som kroner dig med Miskundhed og Barmhiertigheder.— O! at saa kosteligt et Efterladenskab maatte ret skatteres af os baade i sig selv, og i Henseende til den mageløse Ven, fra hvis kiere Haand det kommer!

Tit. 3, 4, 5. Math. 26, 26-28. Joh. 6, 51, 56-58. 1 Joh. 5, 11, 12. Ps. 103, 1-4. Joh. 15, 13, 14. Rom. 5, 7, 8.

14

Gierne skulle vi da løbe til vor blodige Brudgoms udstrakte Favn, og lade os nærmere omfatte og rettere indslutte af de velsignede giennemborede Hænder, hvori han lod os tegne til uforglemmelig Admindelse; glade skulle vi da følge din venlige Indbydelse, sødste Immanuel, naar det heder: Kommer, thi alting er beredt: Kommer hid til mig, alle I, som arbeide, og ere besværede, jeg vil vederqvæge Eder; begierligen skulde vi oplade vore Munde, for at fyldes ved dit Naadebord, og fyrigen forkynde din Død i Ord og Gierning. — Men ak! saadan Skiønsomhed, dette Sind, er ogsaa din Gave, kierligste Forsoner, og virkes allene ved den Aands Bistand, som du ved din Bortgang til Faderen igiennem utrolige Lidelser og Korsets Forældelser forhvervede os, og nu selv fra dit Herligheds Sæde hos Guds høire Haand tilskikker dem, som ville lade sig raadføre. Unddrag os da ikke, sødste Siele-Ven, denne høifornødne Hielp, uden hvilken vort Ærinde 2 Mos. B. 4, 25. Es. 49, 15, 16. Math. 22, 4. c. 11, 28-30. Ps. 81, 11. 1 Cor. 11, 26. c. 12, 3. Joh. 16, 7ff. Ggrn . 7, 51. c. 8, 20.

15

ingenlunde kan lykkes, men fryd os fra din Throne, og send den Trøstermand, som billig kaldes kand, en Ild, en Dug, et Baand, et Pant, en Brønd, en Aand, en Salve og Guds Finger.

Ja kom, værdigste Hellig Aand, ned over os allesammen, som en Naade-Regn heroven fra, at forklare Christum i os, og at gjøre os ved Naaden skikkede til at være hans Bordgiester. Ifør os formedelst Troen hans Retfærdighed, som den rette Bryllups-Klædning, at vi kan forsage paa alt eget, og indsvøbe os gandske i Forsonerens dyre

Fortieneste.— Du er den, som randsager alle

Ting, ogsaa Guds Dybheder, og det gielder her

fornemmelig om, at Sielenes Tilstand nøie og rettelig

randsages, om og hvorvidt de kiende til den

aandelige Armod, den gudelige Bedrøvelse, den

salige Hunger og Tørst efter Retfærdighed, som foregaaer og følger med den sande Troe: thi det heder: Hvert Menneske prøve sig selv, og saaledes æde han af Brødet og drikke af Kalken: —

Ps. 68, 10. Joh. 16, 14. Es. 61, 10. Math. 22, 11. Sal. 2, 16. 1 Cor. 2, 2, 10. Math. 5, 3 ff. 2 Cor. 7, 10. Cor. 11, 28.

16

Veiled os derfor desto troligere med dine gode Raad og din Viisdom i denne Randsagning, at vi ikke, forblindede af Egenkierlighed, føde os selv med et forgieves Haab og en falsk Trøst. — Hiertet er bedrageligt mere, end alle Ting, det er ulægeligt, hvo kan kiende det? Men randsag os, Gud, og kiend vort Hierte, prøv os, og kiend vore Tanker, og see, om der er en Vei, som gjør Smerte i os, og leed os paa en evig Vei.— Prent det dybt ind i vort Sind, at hver den, som nævner Christi Navn, bør afstaae fra Uretfærdighed, paa det at ingen skal holde sig berettiget til hans Nadvere, som endnu hemmelig elsker nogen Slags Synd eller Uret, (thi Synden er den Uret) og agter ikke ganske at afstaae derfra.— Borttag, ved alle Skyldiges Beskæmmelse og betimelige Omvendelse, den Skændsel midt fra os, som kastes paa de Christnes Navn, fordi saa mange iblant dem ubodfærdigen hindre det i sig kraftige og saliggjørende Evangelium at yttre sin Kraft hos dem i et gude-

Ps. 143, 10. Es. 11, 2. Jer. 17, 9, 10. Ps. 139, 23, 24. 2 Tim. 2, 19. 1 Joh. 3, 4-10. Rom. 2, 24. 1 Tim. 6, 1.

17

ligt, med Lærdommen overeenstemmende, Forhold, og misbruge det dyre Nadverens Sacramente selv til Sikkerhed, i en blot udvortes Dyrkelse, uden Liv og Aand.— Lad meget mere under din Pleye, som Tugtens Aand, Guds saliggjørende Naade, der saa tydelig aabenbarer sig for de rette Giester i det høiværdige Alterens Sacramente, tugte os at forsage det ugudelige Væsen, og de verdslige Lyster, og at leve tugtigen, retfærdeligen og gudeligen i denne Verden, forventende det salige Haab, og den store Guds og vor Frelseres Jesu Christi Herligheds Aabenbarelse; Som gav sig selv for os, at han maatte forløse os fra al Uretfærdighed, og rense sig selv et Eiendoms Folk, som skal være nidkier til gode Gierninger.

Giør saaledes, treenige Gud, Fader, Søn og hellig Aand, for din inderlige Barmhertigheds, for Meglerens Jesu Christi fuldgyldige Fortienestes Skyld, vort gudelige Ærinde her for dit Ansigt velsignet. Giør det beforderligt til enhvers

Tit. 2, 5-8. Rom. 1, 16. Luc. 8, 8, 15. Joh. 16 8. Tit. 2, 11-14.

Siele-Tarv at fremme efter vores forskiellige Tilstand.— Herre, du veed alle Ting, du veed og best, om vi elske dig, hvor oprigtig vi mene det med Dig og vor Saligheds Sag, og hvad vi helst kan behøve.— Men lær os ogsaa selv at kiende det. — Lad den Himmel-Spise, os tildeles i Sacramentet, som Manna hisset, fyldestgiøre enhver Attraae efter hans særdeles Omstændigheder, listigen vederqvæge og mægteligen opholde alle Siele paa deres Vandring til Himmelen.— Lys for de tvivlrådige, ophold de snublende, reis de faldne, trøst de bodfærdige, glæd de bedrøvede, styrk de afmægtige, befæst de ustadige, og vis os alle, som arme Syndere, Veien til Frelserens helbredende Vunder og aabnede Side;— der at finde den Lægedom, enhver mest trænger til, mod sine adskillige Synde-Saar, samt Lye og Læe, Beskiermelse og en sikker Tilflugt, mod Samvittighedens Anklagelser,

Joh: 21, 17. Jer. 5, 3. 2 Mos. B. 16, 14 ff.

Ps. 78, 24, 25. Viisd. B. 16, 20, 21, Joh. 1, 9. Es. 42, 16. c. 58, 10, 11. c. 40, 1, 2, 28 ff. Ps 37, 23, 24. c. 18, 3. c. 46, 2 Es. 53, 5. 1 Pet. 2, 24. Høis. 2, 14.

Dievelens og alle andre vor Saligheds Fienders Angreb eller Forfølgelser.

Udrust og dine Tienere, som her skal tale til os i Christi Sted, med det rette Hyrde-Sind, med hellig Iver, Viisdom og Frimodighed, at de troligen maae lede efter det, som var tabt, føre det fordrevne tilbage, styrke det svage, læge der syge, forbinde der sønderbrudte, paaminde de uskikkelige, trøste de forsagte, ophielpe de skrøbelige.— Lad det Ord, De skal tale, være indrettet efter vore Sieles Trang og Tilstand, at der inderligen kan røre, og ret ansatte vore Hierter.— Oplad disse, som Lydiæ fordum, saaledes at agte paa Ordet, De tale, at der derudi kan bevise sig en Guds Kraft til Saliggjørelse, og udrette til din Velbehag det, hvorfor du sender det.— Lad i sær Bodfærdighed derved hos os alle fremmes, en sand levende Troe optændes eller styrkes, og den Trøst ved Forligelsens hellige Embede, samt dine

Ezech. 34, 4. 1 Thess. 5, 14. Ps. 119, 103. Ggr.

16, 14.

Sendebuds Forsikringer i Christi Sted, Hierterne besegles, at vore Synder ere os for Jesu Skyld forladne. — Og naar vi saa i Morgen her igien fremstille os for dit Ansigt, alseende Gud, at nyde vor Frelseres allerhelligste Legem og Blod under Brød og Viin i det høiværdige Alterens Sacramente;— da giennermtrænge en hellig Rædsel for denne ærefulde Hemmelighed vort Inderste; da fylde den skiønsomste Glæde over saa ubegribelig en Kierlighed vor Siel; da blive Troen den Seier, som overvinder Verden i os, med alle dens elendige Kløgter, unyttige Spitsfindigheder, og kiødelige Tvivl; da regnere Guds Fred, som overgaaer al Forstand, i vore Hierter, og bevare vor gandske Hu, Sind og Tanker i Christo Jesu — Saa skulle vi rettelig forkynde Herrens Død, opvarmes og trænges af hans mageløse Kierlighed til at elske ham hierteligen, som elskte os først, og den ganske menneskelige Slægt, endog vore arrigste Fiender, men i sær Brødrene, for

2 Bos. B. 3, 5, 6. 2 Cor. 10, 5. 1 Joh. 5, 4.

Phil. 4, 7. 2 Cor. 5, 14. 1 Joh. 4, 19-21.

Ggr. 17, 26. Math. 5, 44. 1 Joh. 3, 14-17.

hans Skyld;— Saa skulde vi fremdeles afdøe Synden, for herefter ikke mere at leve os selv, men ham, som er død og opstanden for os.— Endelig skulde vi, paa det nøieste foreenede med denne vor Siele-Brudgom, og hans dyrekiøbte Brud, den sande Kirke her paa Jorden, saligen forberedes til de fuldkommede Retfærdiges Forsamling her oven til, hvor disse Ihukommelses-Midler ikke mere skal behøves, men en levende og synlig Frelser stedse fryde de Udvalgtes store Skare med sin livsalige Nærværelse, og blive dem en værdig Aarsag med u-udsigelig og herliggiort Glæde uafladeligen at synge: Lammet, som er slagtet, være Velsignelsen, og Prisen, og Æren, og Kraften i al Lvighed. Amen.

2 Cor. 5, 15. 1 Cor. 10. 17. Joh. 6, 56. c. 17,

27. 1 Joh. 1, 3. Ebr. 12, 23. 1 Corinth. 13, 12. 1 Petr. 1, 8, 9. Aab. 5, 13. c. 19, 6-9.

Efter Bønnen.

Nu bør ei synden rc.

Synges som:

Jeg vil din priis rc.

Nu bør ei synden mere, Med magt og herredom, Udi mit kiød regnere, Men daglig kastes om; Thi jeg i daaben er Af Gud til naade taget, Har i den pagt forsaget Slet satans gierninger.

2. Vil jeg af daaben bramme, Og af

min JEsu død, O! hvor maa jeg mig skamme, Om jeg som er gienfødt, Ei kaster bolt og baand Paa synden, naar den fødes, At den maa daglig dødes, Ved HErrens kraftig Aand.

3. Hvad trøst kand det mig give, At JEsus han opstod, Om jeg vil stedse blive, Foruden bøn og bod, Forhærdet i min synd, Og altid mig indelte I vellyst, og mig velte Af eet i andet dynd.

23

4. Ney, ney, jeg bør at lade I liv og gierning see, At jeg vil synden hade, Og mig saaledes tee, At daglig jeg opstaaer, Og med al hiertens glæde Vil synden undertræde Ved, ham, som alt formaner.

5. O! hielp, at jeg korsfæster Den gamle Adam saa, At han ei bliver mester, O! hielp mig, at jeg maae I live være død Fra synd, fra skam og laster, Som mig i døden kaster, Hielp, Jesu, af den nød.

6. Thi naar jeg ret har smaget Din døds

og pines Fynd, Paa dør er satan jaget Med all regierings synd: Jeg lever synden ei; Men tragter kun at trine, Ved Jesu død og pine, Paa livsens rette vei.

Eller:

JEsu, dine dybe rc.

Synges som:

Som hiorten med tørst rc.

JEsu, dine dybe vunder, Og din smertefulde død Trøster mig i alle stunder, Udi livs og siæles nød; Falder noget ondt mig ind, Strax jeg tænker i mit sind Paa din pine, som

24

forbyder Mig at drive skiemt med lyder.

2. Om mit kiød og blod vil skienke Sig med syndsens lyste-skaal, Hvad du leedst, jeg monne tænke, Og strax finder roe og taal: Sætter satan an paa mig. Som min skiold jeg viser dig, Dine saar og blode-strømme, Strax maa han tilbage rømme.

3. Om mig verden vil forlede Hen paa lysters brede plan, Hvor der er kun syndig glæde, Jeg da skuer nøie an Dine piners byrde svar, Du for mig udstandet

har, Saa kand jeg i andagt blive, Og hver vellyst-vind fordrive.

4. Ja mod alting, som mig krænker, Give dine vunder kraft; Naar sig Hiertet i dem sænker, Finder jeg nye leve-saft; Din den himmel-føde død Vender al min nag og nød, At du salighed mig bragte, Da du døden for mig smagte.

5. Jeg paa dig min troe har grundet, Du min eene tilflugt sand, Og din død har døden bundet, Saa den mig ei døde kand; At jeg haver deel i dig, Trø-

25

ster, skytter, redder mig; Og din naade mig har givet, At staae op til lys og livet.

6. Har jeg dig udi mit Hierte, Du al godheds kilde-spring, Jeg da finder ingen smerte, End i dødsens sidste sting: Ingen fiende skader mig, Naar jeg skiuler mig hos dig: Hvo med dine faar sig dækker, Ham til livet du opvækker.

Eller:

Aleene til dig, Herre Jesu Christ, Staaer alt mit haab paa jorden, Jeg veed, du est min

trøster vist, Du est min Frelser vorden, Fra verdens første tiid ei kom Et Menneske paa jorden saa from, Der i min nød kunde hielpe mig. Jeg raaber til dig, Til dig mit hierte fortrøster sig.

2. Min synd er stor og gandske svar, Der af er sorgen mine, O! Herre, gjør mig fra dem klar, Alt for din død og pine, Og siig det til din Fader god, At du mig frelste med dit blod, Saa bliyer jeg af synden løft: Herre! vær min trøst, Giv det du lovede med din røst.

26

3. Giv mig af din barmhertighed En christen troe til ende, At jeg saa maatte din sødhed Ret inderligen kiende, Og over alting elske dig, Min næste ligerviis som mig: Stat mig bi i min sidste end', Din hielp mig send, Og dievelens list saa fra mig vend.

4. Gud Fader skee lof, priis og ære, Som os alt got monne give! Og JESU Christ, vor broder kier, At han hos os vilde blive! Desligest og den Hellig Aand, Som er vor Trøster og Hielper sand, At vi GUD tiene Med hiertens fryd Her i denne tiid, Og efter døden i evighed.

27

Nota bene.

Til Huus-Andagt hiemme kan derforuden i Psalme-Bogen opslaaes, og bruges tilligemed Doct. Johan Philip Fresenii ypperlige Communion-Bog, som er oversat paa Dansk, og frem for andre, nu bekiendte, indrettet efter sit Øiemeed, følgende Psalmer:

Ach! levende Gud, jeg bekiender for Dig, rc.

Af dybeste Nød lader os til Gud, rc.

Den, som mig føder, det er Gud min Herre, rc. Hvad Land os komme til for Nød rc.

Herren han er min Hyrde god, rc.

Gud, Hellig Aand, i Troe os lær, rc.

Jesu Christ, vi takke Dig, rc.

O! søde Gud, din Kierlighed, rc.

O! store Gud, din Kierlighed, rc.

O! Jesu, Verdens Frelser-Mand, rc.

Alt efter enhver Behag.

Iligemaade kan til samme Andagts Befordring de Sprog nærmere eftersees, som under Bønnen ere anførte, fornemmelig i Hensigt at give derved nærmere Anledning til egen videre Eftertanke.

28

Af forbemeldte Fresenii Communion-Bog (hvorefter denne Format er indrettet, saa at den kan heftes til samme) ere nogle faa indbundne Exemplarer til Kiøbs her i Bogtrykkeriet, Stykket a 3 Mrk. 4 Sk., og flere kan forskrives, om der til findes Liebhabere. — Exemplaret koster i raa Materie hos Forlæggeren Hr. Rothe i Kiøbenhavn 2 Mrk. 4 Sk.

1

Efterretning om Prædikanterne i forestaaende Faste i vor Frue-eller Dom-Kirken her i Viborg,

samt om Texterne og

Psalmerne,

som til Hver Dag bruges, saavel som paa

Lang-Fredag.

Viborg 1775. trykt i det Kongl. privil. Bogtrykkerie af C. H. Mangor.

2

I. Prædikanterne.

Hans Høiærværdighed Biskoppen hver Mandag. Hr. Mag. Nissen — — hver Onsdag.

Hr. Stifts-Provsten — — hver Fredag.

Men Tirsdagen forsynes saaledes:

Første Tirsdag den 7 Martii Hr. Astrup. Anden — - - d. 14 — Hr. Rogert.

Tredie — - - d. 21 — Hr. Halkier.

Fierde — - - d. 28 — Hr. Krog

Femte — - - d. 4 April — Hr. Bregenholm

Siette — - - d. 11 — Hr. Barthling.

II. Texterne af Lidelsens Historie.

Første Uge.

Mandag. fra Begyndelsen til: paa det I skulle ikke falde

i Fristelse.

Tirsdag. til: dog skee ikke min, men Din Villie.

Onsdag. - fører Hannem varligen.

Fredag. - dem, som Du haver givet mig.

Anden Uge.

Mandag. til: rørde ved hans Øre og lægde ham.

Tirsdag. - et Menneske døde for Folket.

Onsdag. - hvi slaaer du mig?

Fredag. - gik hen ud og græd bitterlig.

Tredie Uge.

Mandag. til: Bespottelser, som de sagde imod Ham.

Tirsdag. - ald hans Indvold udvæltedes.

Onsdag. - hvilken Død, han skulde døe.

Fredag. - som var og i Jerusalem i de samme Dage.

3

Fierde Uge.

Mandag. til: straffe hannem og lade hannem løs. Tirsdag. - Skriig fik Gverhaand.

Onsdag. - vi have ingen Konge uden Keiseren. Fredag. - hvad vil da blive med det tørre.

Femte Uge.

Mandag. til: det jeg skrev, det skrev jeg.

Tirsdag. - tog Discipelen hende til sig.

Onsdag. - I Dag skal du være med mig i Paradiis. Fredag. - og udgav sin Aand.

Siette Uge.

Mandag. til: gangne op til Jerusalem med Hannem. Tirsdag. - befoel, at man skulde antvorde Hannem det.

Onsdag. - besegele Steenen.

Lang-Fredag igientages heele Lidelsens-Historie, som oplæses indtil Beretningen om JESU Død, til Høimesse, men det øvrige lige indtil Enden til Aftensang.

III. Psalmerne.

For Prædiken.

Første Uge.

Mandag. — Hører til I høie Himle.

Tirsdag. — Over Kedron JESUS træder.

Onsdag. — Sover I, hvor kan I sove.

Fredag. — Over Kedron JESUS træder.

Anden Uge.

Mandag. — Mørket skiuler Jorderige.

Tirsdag. — Længe haver Satan spundet.

Onsdag. — Ingen Høihed, ingen Ære.

Fredag. — Velder ud i Øine-Strømme.

Tredie Uge.

Mandag. — Længe haver Saten spundet.

Tirsdag. — Søde Synd, du Vellyst-Engel.

Onsdag. — Pengene, som Judas slængte.

Fredag. — Til Herodes JESUS føres.

Mandag.

Tirsdag.

Onsdag.

Fredag«

i-1'

WWWWWWWWW

4

Fierde Uge.

Mandag. — Til Herodes JESUS føres.

Tirsdag — JESUS, som skal Verden dømme. Onsdag. — See nu er Pilatus gangen.

Fredag. — Vil dog Himlen intet tale.

Femte Uge.

Mandag. — Hvordan end Pilatus hinket. eller

Rettens Spiir det alt er brækket. Tirsdag. — Kommer I, som vil ledsage.

Onsdag. — Bryder frem i Hule Sukke.

fra 1ste til 14 vers. Fredag. — samme Psalme fra 14 til 23 vers.

Siette Uge.

Mandag. — samme Psalme fra 23 til Enden.

Tirsdag. — O føde GUD din Kierlighed.

fra 1ste til 7v. inclusive. Onsdag. — samme Psalme fra 8de v. til Enden. NB. strax efter siunges:

Nu bede vi den hellig Aand. inden Præsten gaaer i Prædike-Stolen

Efter Prædiken.

Mandag. — JESU dine dybe Vunder.

Tirsdag. — de 6 sidste Vers af O Jesu Verdens Frels.UTd. Onsdag. — Lov og Tak og evig Ære.

Fredag. — de 5 sidste Vers af

O store Gud din Kierlighed.

Lang-Fredag.

Højmesse.

For Præd. Bryder frem I hule

Eft. Præd. 1 Gak under Jesu Kors at staae. 2 O store Gud din Kierlighed.

Aftensang For Præd. O hierte kiære Jesu Christ Eft. Præd. O Jesu Verdens.

1

VI.
Abschieds-Predigt
über
Johannis 15, 16. am

2. Sonntage nach Ostern 1775.

in der

deutschen Petri Kirche zu Kopenhagen gehalten

von

Friedrich Gabriel Resewitz.

2

3

Gebet. Ist jemals, du Barmherziger und Gnädiger, deine Kraft in mir Schwachen wirksam gemesen, so laß sie es jezt seyn, da ich deiner Unterstützung

so sehr bedarf! das Herz ist weich, die Trennung fällt schwer, Rührungen der Liebe und Wehmuth durchbeben die Seele: ach, gieb du, mein Gott, Muth und Standhaftigkeit, daß mich diese Rührungen nicht übermannen, meinen letzten Vortrag nicht schwächen, und an dieser mir immer werthen Gemeine und an mir selbst nicht sruchtloß machen. Was nützet alles Predigen, wenn es nicht Frucht schafft, wenn es die Frucht nicht schafft, die du, ö Heiliger, an unsern Seelen dadurch bewirken willst? Mit Schüchternheit wage ich mich an die ernste Untersuchung: hat mein Wort auf der Stelle, wvrauf

4

4 Abschieds-Predigt

du mich bisher gesetzt Hast, Frucht geschafft, die Frucht die du willst, Frucht die da bleibt? Ach segne mich mit der frohen Ueberzeugung, daß ich hier nicht vergeblich in deinem Dienst gearbeitet habe; segne alle meine bisherige Zuhörer mit dem erquickenden Bewußtseyn, daß sie Frucht an sich erfahren haben; mache jeden Eindruck, jede Rührung, die dein Wort durch meinen Mund bey ihnen erregt hat, wirksam und bleibend; aus daß wir insgesamt auch in der Entfernung uns der heiligen Verbindung, die du unter uns gestiftet hast, wahrhaftig erfreuen, und nach überstandener kurzen Trennung-den vollen Segen deines Worts in seliger Gemeinschaft genießen, und im Genuß seiner unvergänglichen Früchte vor dir frölich seyn können. Erhöre, du unendlich wohlwollender Gott, um der Liebe willen, die uns durch deinen Sohn ewig gut und selig zu machen beschloßen hat, Amen.

Text.

Joh. 15, 16.

Ihr habt mich nicht erwehlet, sondern ich habe euch erwehlet und gesetzt; daß ihr hingehet, und Frucht bringet, und eure Frucht bleibe. Wundert euch nicht, meine Vielgeliebten, daß ich deise Worte, die Jesus zu seinen auser-

5

am 2. Sonntage nach Ostern. 5

wehlten und vertrautesten Schülern gesagt hat, auf usre bisherige geistliche Verbindung, und auf das letzte evangelische Geschäft anwende, das ich unter euch zu führen habe. Ich bin sehr weit davon entsernt mir das unbescheiden anzumaßen, das auf mich zu deuten, was Jesus nur für diese seine Freunde und Rüstzeuge zu Ausbreitung seiner heiligen Religion besonders gesagt hatte: es kann sich auch kein Prediger ohne Irthum und Eigendünkel das zueignen, was Jesu erste und außerordentliche Gesandten nach seiner Anweisung und durch seine göttliche Unterstützung ausrichten sollten.

Es ist aber in diesem Ausspruche Jesu ein so wahres und treffendes Gemälde von der wesentlichen Beschaffenheit des evangelischen Lehramts, von dem würdigen Zweck worauf die Arbeiten eines rechtschaffenen Lehrers abzielen, von dem bleibenden Nutzen den sie stiften sollen; daß es mich bey dem stillen und forschenden Nachdenken, welches ich über den Lauf und die Wirkung meines unter euch geführten Amts angestellt Habe, unaussprechlich gerührt hat. Ich habe, dachte ich bey mir selbst, diese Gemeine vor acht Jahren nicht erwehlet, sondern sie hat mich erwehlet; oder vielmehr der Herr seiner Kirche hat ihren Sinn auf mich fernen Fremdling gelenkt, und mich durch sie erwehlt und gesetzt, daß ich seine

segenvolle Lehre unter ihnen verkündigen sollte. Nun führet er mich auf sehr unerwarteten Wegen in ein weiteres Feld, weiset mir einen ausgebreiterten Wir-

6

Abschieds-Predigt

kungskreiß an; und nach vielfachen ernsten Ueberlegungen kann ich nicht anders als glauben, daß es sein Werk sey, Aber was habe ich denn in dem Laufe meines achtjährigen Amts genützt? welche Frucht habe ich geschafft? welche gute und zweckmässige Wirkungen kann ich erwarten? Unter dem Forschen über diese Frage fällt mir dieses Wort Jesu aufs Herz: Ihr habt mich nicht erwehlet, sondern ich habe euch erwehlet und gesetzt; daß ihr hingehet, und Frucht bringet, und eure Frucht bleibe: das macht mir die Beantwortung meiner Frage noch wichtiger.

Was kann auch wohl einem rechtschaffenen Manne wichtiger seyu, als zu wissen, ob und was für Nutzen er gestiftet habe? Unnütz zu seyn, ist die verächtlichste Lage des Menschen; Nutzen zu schaffen, der edelste Ruhm; nützlich gewesen zu seyn, der erfreulichste Trost. Wie viel wichtiger muß es denn einem rechtschaffenen Lehrer der Religion seyn; der den würdigsten Angelegenheiten des Menschen dienen soll, deßen Geschäfte nicht auf Dinge dieses Lebens gehen, sondern auf solche die da bleiben und ewiglich Werth behalten sollen, der seinem großen Oberherrn so ernste Rechenschaft zu geben hat: wie viel wichtiger muß es ihm seyn, die frohe Ueberzeugung zu Haben, daß seine Arbeit nicht vergeblich gewesen sey. Wer darüber gleichgültig seyn, oder gar die Frucht die er bringen soll, durch seine eigene Schuld verderben kann, der muß ein sehr nichtswürdiges Herz haben; wem

7

am 2. Sonntage nach Ostern. 7

es um diese Frucht redlich zu thun ist, und sie doch nicht finden kann, wie traurig ist sein Schicksal! Ernster und tiefer und gewichtvoller drückt sich die Untersuchung dieser mir so angelegentlichen Frage mit Jesu Worten in mein Herz: Habe ich in der Zeit, da ich unter euch sein Evangelium gelehret habe, Frucht gebracht, Frucht die da bleibt? Ach verstattet es mir, meine Geliebten, die Beantwortung derselben mit euch zu suchen: meine Ruhe, meine Zufriedenheit, der Trost meines noch rückständigen Lebens, die Freude meiner Ewigkeit beruhet auch darauf; daß ich in dieser achtjährigen Amtsführung nicht ganz vergeblich, nicht ohne bleibende Frucht unter euch gearbeitet habe.

Und kann es euch wohl gleichgültig seyn, meine theuresten Freunde, wie diese Untersuchung ausfallen mag? Es ist ja eure Sache so sehr als die meinige, daß sie gut ausfallen möge. Die Frucht meines geführten Amts soll in euch seyn, ihr sollt aus dem achtjährigen Unterricht, Vortheile für eure Seele geerndtet haben; sonst ist überall, — da doch Gott für sey! — die ganze Amtsführung vergeblich. Denn wozu bedürftet ihr Lehrer, wenn sie euch keinen Nutzen schaffen? was soll das unterrichten, ermahnen und trösten, wenn Erkenntniß und Gottseligkeit und Glauben in den Herzen der Hörenden nicht dadurch erweckt und befördert wird? Um acht Jahr seyd ihr der Zeit nach ältere Christen geworden, acht Jahre der Ewigkeit näher gekommen, acht Jahre lang habt ihr Unterweisungen zur Seligkeit nach den

8

Abschieds-Predigt

mir verliehenen Einsichten und Gaben empfangen: um wie viel seyd ihr in der Zeit beßer, frömmer, glaubiger, liebevoller, geheiligter geworden? wie viel Schätze habt ihr für die Ewigkeit gesamlet? wie weit seyd ihr in eurem Christenthum herangewachsen? wie viel gewißer, freudiger, geschickter seyd ihr für euer zukünftiges Heil geworden?

Ihr sehet, die Frage geht auch euch an, nahe und innig geht sie euch an; eure innere frohe Ueberzeugung von der Frucht meines Amts ist mit meiner frohen Ueberzeugung genau verbunden. Ihr könnet diese Frucht, wenn sie da ist, fühlen, aus eigenem Bewustseyn wissen; ich kann sie nur muthmaßen und rayhen: freuet ihr euch derselben: nach redlicher Prüfung, so darf ich mich auch freuen; findet ihr aber in eurem Gewißen keine Ursach zur Freude, woher soll ich mich trösten mit einigem Segen meines Amts? Laßet mich deswegen mit eurem Gewißen über diese Frage, die euch und mir von gleicher Wichtigkeit ist, zu Rathe geheu; und prüset mit mir so ernstlich als redlich:

Was für Frucht habt ihr von meinem Amte gehabt?

Damit wir aber in einer Sache, wo uns Eigenliebe und Vorurtheil so leicht verführen können, nicht verführt werden mögen; so laßet uns erst nach dem Sinne Jesu recht untersuchen; welches die

9

am 2. Sonntage nach Ostern. 9

wahre Frucht sey und seyn solle? dann werden wir es mit Selbstprüfung auf uns anwenden, und auf unsre angelegentliche Frage die richtige Antwort finden können.

Gott gebe, daß sie so ausfalle, wie wir es ins gesamt als Christen wünschen müssen! er segne unsre Untersuchung zur Beruhigung eures und meines GewißeuS, zur Zufriedenheit eures und meines noch rückständigen Lebens, und zu unsrer gemeinsamen Freude vor seinem Thron!

Abhandlung.

Wir wollen uns, gelicbtsten Freunde, nicht dabey aufhalten, daß es Lehrer giebt die durch ihr Amt keine Frucht bringen, weil es ihnen nicht um die Frucht sondern um das Amt allein zu thun ist; daß es Zuhörer giebt, die keinen Nutzen vom evangelischen Lehramte haben, weil sie nicht eigentlich Frucht sondern ganz etwas anders, wohl gar Zeitvertreib, für sich dabey suchen: wir wollen nur das untersuchen, wenn es beyden Theilen ein Ernst ist; welches ist nun die wahre, rechte Frucht die aus dem evangelischen Lehramt entstehn soll? die Lehrer sollen nach dem Ausspruche Jesu und nach dem Beyspiele seiner Apostel bey ihren Zuhörern Frucht bringen und Ruhm schaffen, und zwar solche Frucht die da bleibt: diese Frucht muß in der Seele, im Herzen, in den

10

10 Abschieds-Predigt

Gesinnungen, im Wandel der Zuhörer zu finden seyn; sie muß nicht, wie die tauben Früchte der Bäume, ansetzen und wieder abfallen, sondern beständig seyn, fort dauern, wachsen und reif werden: dann ist es eine Frucht nach dem Sinne des obersten Lehrers und Bischoffs unsrer Seelen, eine Frucht die da bleibt. Nach dieser ächten Frucht wollen wir aufmerksam forschen, daß wir wissen, worin sie eigentlich bestehe.

Es giebt eine Art der Frucht des Lehramts, die noch ziemlich häufig unter den Christen angetrossen wird. Sie hören ihre Lehrer gern und mit Wohlgefallen, sie sind begierig nach ihrem Vortrage, sie loben und rühmen was sie vortrefliches gehört haben: nach diesen äußerlichen Zeichen sollte man meynen, welche große Eindrücke es auf sie gemacht, wie viel Erleuchtung und Trost und Erbauung sie daraus gesamlet haben müsten. Merket man aber auf ihre Denkunsart, spüret man ihren Gesinnungen nach, öffnet man die Augen über ihr Thun und Laßen; so wird man mit Betrübniß gewahr, daß sie bey allem Loben und Rühmen so blind und voll Irthum bleiben, als sie gewesen sind; daß in ihren Gesinnungen und Neigungen keine Veränderung vor sich geht; daß sie die Gewohnheiten nicht ablegen, den Sünden nicht entsagen, von welchen sie abgezogen werden sollen; daß der Trieb und Eifer für das Gute und für das Himlische nicht an ihnen zu finden ist, der in einem überzeugten und gerührten Christen bewirkt werden sollte.

11

am 2. Sonntage nach Ostern. 11

Betrieget euch doch nicht, meine Freunder; das Wohlgefallen an dem Unterricht eurer Lehrer, das Loben und Rühmen deßelben macht es allein nicht aus; da ist noch keine wahre, bleibende Frucht, die zu eurer Seligkeit heilsam seyn könnte. Der eine lobt, und weiß nicht einmahl zu sagen, worin das bestehe was er vortrefliches gehört haben will: sein Wohlgefallen war nur am tönenden Erz, nicht an dem was der Sinn und Gehalt deßelben werth war. Der andere scheint zwar ganz entzückt zu seyn: aber nach kurzer Zeit ist alles was ihn gerührt hatte, wieder vergeßen. Der kann sich gar nichts mehr von dem gehörten erinnern; der besinnet sich wohl darauf, aber er saßet es entweder nicht recht, oder denket nicht weiter daran, oder läßt es nicht zum Nachdenken und zur Anwendung auf sich selbst kommen. Der Same fiel auf einen festgetretenen Weg, und die Vögel des Himmels fraßen ihn auf; oder er ging kurze Zeit auf und verdorrete, weil er keine Wurzel gefaßt hatte.

Soll sich ein Lehrer an dieser Frucht begnügen laßen? Wehe dem, der es thut; er hat seinen Lohn dahin. Das Wohlgefallen und das Lob der Zuhörer ist freylich seinen menschlichen Empfindungen angenehm; es kann auch seinen Eifer beleben, seinen Muth ermuntern, und ihn freudiger machen das Geschäft seines Herrn ernstlicher zu treiben. Ein Paulus war ja selbst empfindlich darüber, daß sein Vortrag von einigen Korinthern Herabgesetzt ward;

12

12 Abschieds-Predigt

und wer einen Vortrag verachtet, bey dem kann er freylich auch keine Frucht schaffen. Aber das Ziel eines rechtschaffenen Lehrers gehet weiter, er sucht eine größere Ehre als die ungewiße Ehre bey Menschen; er will und soll nicht bloß gefallen, nicht Lob einern; er soll Nutzen stiften an den Seelen seiner Zuhörer,

durch seinen Vortrag sollen sie verständiger, gewißer und fester in ihrem Glauben, beßer und frömmer in ihren Gesinnungen, begieriger nach dem was zu ihrer Seligkeit nöthig ist, werden, als sie es vorher gewesen sind. Das ist wahre und ächte Frucht die da bleibt: wenn Lob und Wohlgefallen gleich einem blendenden Dunst lange verflögen ist.

Reeller ist die Frucht schon, wenn durch das Amt des Lehrers wirkliche Rührungen in dem Herzen des Zuhörers erweckt werden. Da fühlt es doch der Zuhörer; er hat was von dem Vortrage seines Lehrers: der Ton seiner Stimme hat nicht bloß die Ohren getroffen, sondern seine Gedanken sind ihm ins Herz eingedrungen, und haben da Eindrücke gemacht die er bey sich empfindet, die sein innerstes in Bewegung setzen, und Empfindungen in ihm erzeugen, die er zuvor nicht, oder nicht in gleicher Stärke, gehabt hat. Diese Frucht ist so merklich und unterscheidend, daß viele Christen ihre Bekehrung davon an zu rechnen pflegen: wiewohl sehr unsicher; denn eine Rührung macht die Bekehrung nicht aus, wenn man es sich gleich lebhaft bewußt ist, daß man sie gehabt hat. Sie kann der Anfang zur Bekehrung seyn; aber sie

13

am 2. Sonntage nach Ostern. 13

ist die Bekehrung, die wahre, völlige Veränderung des Sinnes nicht selbst, welche einen anhaltenden Ernst und eine fortgesetzte Aufmerksamkeit auf das was man ist, und auf das was man seyn soll, erfordert.

So wahr daher diese Frucht auch an sich selbst ist, so kann man sich doch bekriegen, und die Christen betriegen sich auch oft darin, wenn sie ihr mehr Werth beylegen, als sie wirklich hat. Wer sich daran begnügen läßt, daß sein Herz ein oder das andere mal gerührt worden ist, und diese Rührung hat nichts weiter Hervorgebracht, keinen Vorsatz, keinen Entschluß, kein Bestreben erzeugt, ihr gemäß zu denken und zu handeln; der hat noch nicht die rechte Frucht aus dem Evangelio Jesu, nicht die Frucht, die da bleibt. Denn Rührungen können ihrer Natur nach nicht lange fortdauern, sie vergehn wieder, die Bewegung des Herzens hört auf, und der Mensch ist wieder, wie er gewesen war, höchstens behält er noch das Andenken von der Rührung die er gehabt hat. Das sehen wir Lehrer ja an so vielen Beyspielen täglich vor Augen. Wie oft werden wir es gewahr, daß Christen bey seyerlichen Andachten, oder auf dem Krankenbette, oder vor dem Genuß heiligen Abendmals, mit inniger Rührung erscheinen: ihr ganzes Herz ist weich, ihr Eifer ist brünstig, ihr Gelübde feurig, ihre Thränen fließen wie Bäche. Nun, nun, denken wir, wird dieser seiner Ungerechtigkeit entsagen; nun wird dieser inniger auf Gott vertrauen lernen; nun wird dieser abgelebte nicht mehr so am

14

14 Abschieds-Predigt irdischen hängen; nun wird Gottlob! dieses wollüstige Geschöpf die Schande der Wollust meiden. Aber wir sehen leider! beynahe eben so oft; daß so wie die Thränen vertrocknen, und das erwärmte Herz wieder kalt wird, auch der Eifer erkaltet, das Gelübde vergetzen ist, und es mit solchen Menschen wieder ist, wie es gewesen war.

Ach, meine Freunde, verlaßet euch doch nicht, auf eure gehabte Rührungen, wenn sie weiter keine Frucht bey euch gebracht haben. Es ist nur allzugewöhnlich, daß die Christen mit solchen kurzen, vorübergehenden Erschütterungen zufrieden sind, und nun meynen, was für gute Christen sie sind, was für herrliche Frucht sie vom Worte Gottes gehabt haben. Aber es ist Betrug, und desto gefährlicherer Betrug, weil etwas wahres daran ist, dadurch man sich leicht, zur Sicherheit verleiten läßt. Frucht ist da gewesen, das ist wahr; aber nun ist nicht mehr Frucht da, sie ist unreif abgefallen und vergangen: es war keine Frucht die da bleibt, die einzige die uns wahrhaftig, zum Nutzen und Segen reichen kann. So schätzbar mir also gleich der Anblick einer solchen erweckten Rührung gewesen ist; so habe ich doch mehr begehrt, und habe mich, so gut ich sehen konnte, nach den fortshauenden Wirkungen umgesehen, die aus ihr entstehen sollten.

Nicht wahr, meine Geliebtesten, es ist euch nicht genug an euren Kindern, wenn sie zuweilen

15

am 2. Sonntage nach Ostern. 15

tot) euren Ermahnungen ein weiches Herz haben und Thränen vergießen, wenn sie euch in gewissen Anfällen kindlicher Liebe zärtlich umfaßen, wenn sie euch in rührenden Gelegenheiten ihrer Treue versichern: ihr wollet auch sehen, daß diese Liebe wirklich aus ihrem Sinn und Betragen hervorleuchte; ihr wollet auch fernerhin die Willigkeit an ihnen wahrnehmen sich nach eurem Sinne zu richten; ihr wollet die Freude haben es an ihrer Aufführung zu merken, daß ihr Sinn sich auf das richte was euch lieb ist, daß ihr weiches Herz sie zu den Entschlüssen vermöge, die ihr durch eure Ermahnungell rege machen wolltet, daß ihre Liebe zu euch in ihre Denkungsart einzieße, ihre Gesinnungen lenke, und Kraft und Einfluß in ihrem Verhalten offenbare. Seht, das ist Frucht die da bleibt; Frucht wie sie unser Hert und Heyland auch Den uns will, die er durch das Amt der Lehrer zu schaffen sucht; Frucht die ich auch von meinem unter euch geführten Amte wünsche, und die allein eurer unsterblichen Seele wahrhaftiger Segen ist.

Diese Frucht mäßen wir noch etwas näher betrachten. Rührungen aus dem gehörten oder gelesenen Worte Gottes machen den Anfang; das heißt, der Gedanke den wir daraus faßen, tröstet unser Herz, und regt solche Empfindungen darin an, die entweder Freude oder Betrübniß, Reue oder Zufriedenheit, Abseheu oder Wohlgefallen, Liebe oder Unwillen in uns veranlassen, je nachdem der Gedanke beschaffen gewesen ist, der unser Herz getroffen hat. Aber dabey

16

Abschieds -Predigt

muß es nicht bleiben: sondern diese innere Regungen müssen durch Nachdenken und Selbstprüfung wieder ihre Wirkung bey uns thun, und uns zu der Entschließung bringen, das auch zu ergreifen wozu wir Liebe gefaßt haben, das auch festzuhalten was unser Wohlgefallen erregt hat, das auch von uns hinwegzuthun was wir als verabscheuungswürdig erkennen, dem auch nachzutrachten was uns Freude und Zufriedenheit gewährt u. s. w. Diese Entschließungen müssen oft in uns erneuert, durch jede neuempfundene Rührung verstärkt werden; bis sie solche Kraft bey uns gewinnen, daß sie gleichsam unserm Denken und Wollen einverleibt werden, und wir einen solchen Sinn bekommen, der bey jeder vorkommenden Gelegenheit dahin gerichtet ist, wohin er nach dem Sinn des göttlichen Worts gerichtet seyn soll; und bis eine vielfältige Erfahrung es uns ganz ausgemacht und fühlbar gemacht hat: ja es ist immer wahr; die Freude habe ich, die Zufriedenheit finde ich, die Vortheile erhalte ich, das Glück wird mir, der Werth und die Vollkommenheit wird mir in der That zu Theile, so wie Gottes Wort es mir gesagt hat.

Diese Frucht reifet langsam, aber sie wüchset fort und bleibt immerwährend; sie bringt immer wieder neue und vollkommene Früchte hervor, und verbreitet ihre segenvolle Befruchtung in sichtbaren und würdigen Folgen über das ganze Herz und über den ganzen Wandel. Dann wird der Mensch unter der Leitung des Geistes, der nur in solchen Herzen wirk-

17

am 2. Sonntage nach Ostern.

sam fähig kann, immer verständiger und weiser über seine Bestimmung und sein wahres Heil; dann reiniget er sich immer mehr von den Werken und Lüsten des Fleisches, welche wider die Vollkommenheit seiner Seele streiten; dann entsaget er mit Ernst der Ungerechtigkeit und jaget der Gerechtigkeit nach; dann wird er brünstiger in seiner Liebe zu Gott und zu Christo, herzlicher und kindlicher in seinem Vertrauen, eifriger nach seinem Wohlgefallen, begieriger zu ihm zu kommen und sich ewig sein zu streuen, als er es vorher gewesen war.

Dieß ist die wahre Frucht, die sich zeigt, die da bleibt und sich vermehrt; dieß ist die Frucht, die ich nach meiner Schwachheit unter euch habe bringen wollen, die ich unter euch gebracht zu haben sehnlich wünsche, die allein rechten Werth für euch hat, die der beste Segen des evangelischen Lehramts ist, und die ich gern zu eurer und meiner daurenden Freude mit euch in Gemeinschaft aussuchen möchte. Seyd ihr in dem Laufe meines achtjährigen Amtes weiser und verständiger für euer Heil, unwilliger gegen das Böse, gelehriger und geneigter zum Guten, brünstiger zu Gott, dankbarer gegen euren Heyland., strebsamer und begieriger nach der großen Seligkeit geworden, welche ich euch in seinem Namen verkündiget habe; das ist die für euch und mich so wichtige Frage, die wir untersuchen wollen.

Schüchtern und bedachtsam gehe ich an diese ernste Untersuchung! ich sehe Klippen vor mir, die

18

Abschieds-Predigt

ich gern, sehr gern vermeiden möchte. Ich möchte um alles willen auch nicht einmal den Schein haben, als hätte ich Anmaßungen, die mir nicht gebührten; ich möchte so gern auch den Schein eines Vorwurfs vermeiden, da er meiner Denkungsart und meiner Liebe zu euch ganz entgegen seyn würde. Doch liegt uns an beyden Theilen viel daran, daß diese Untersuchung geschehe. Im Namen Gottes, der mein Herz kennet, geschehe sie also.

Ich kenne keine herzlichere Freude und keine größere Aufmunterung für einen rechtschaffenen Lehrer, als wenn er Frucht sieht von seinem Amte, wenn er erfährt, daß seine Arbeit nicht vergeblich sey. Erzeugte Rührungen, diese erste Frucht, sind ihm zwar angenehm; aber er weiß, wie wenig man darauf rechnen kann, wie bald sie oft verschwinden. Ersucht nach Frucht, die da bleibt; er will gern solche Früchte sehen, die sich durch eine fortwährende Heiligung des Sinnes und des Wandels offenbaren: diese sind aber theils selten, theils auch schwer zu entdecken, weil sie nur unmerklich zum Vorschein kommen und langsamreifen. Da muß er sorgfältig Acht haben auf die Denkungsart und auf den Wandel seiner Zuhörer, ob er etwa gute und heilsame Veränderung darin gewahr werden könne; da muß er gleichsam in ihr innerstes mit scharfem Blick einzudringen suchen, und die unmerklichen Züge sammeln, durch welche ihre Gesinnungen hindurch

scheinen: und daraus soll er errathen, welche Grundsätze ihnen wichtig sind, durch

19

am 2. Sonmage nach Ostern.

was für Triebe und Neigungen sie sich leiten lassen, zu welcher Denkens- und Sinnesart sie gekommen sind: um aus dem allen den Schluß zu machen; ob sie vorwärts oder rückwärts gegangen sind, ob er Frucht geschafft Hab? oder nicht?

Und was ist der Erfolg feines sorgsamem Forschenü? Einige hat er gar nicht Gelegenheit so nahe kennen zu lernen; andere siehet er in demselben Sinn fortwandeln, in welchem sie immer gewandelt haben? bey vielen bemerkt er Rührungen und angeregte Empfindungen, aber weiter keine wahre und bleibende Frucht; und wenn er lange geforscht hat, erblickt ec hie oder da Züge der Rechtschaffenheit, des christlichen Eifers und der Gottesergebcnheit, die sein Her; mit Hoftmng erfüllen, daß er nicht ganz umsonst gearbeitet habe. Aber nicht selten begegnet es ihm auch, daß diese tröstende Hofyung wieder verlischt; wenn da wo er Gutes erblickt zu haben glaubte, der uuverwahrte Zuhörer Spuren seiner alten verborgenen Sünden verräth: nicht selten wird er da, wo er Glauben und Vertrauen vermuthet hatte, noch die vorige miötrauische Zweifelmüthigkeit gewahr, wenn es zur Probe kömmt: nicht feiten beweiset sich der, der überzeugt und edel und rechtgesinnt gedacht, gesprochen und Früchte gezeigt hatte, ganz anders in seinem wirklichen Thun und Handeln.

So belohnend also auch die Freude eines rechtschaffenen Lehrers ist, wenn er Früchte seines Amts

20

Abschieds-Predigt

gewahr wird; so schwer ist es ihm doch,

Forschen dazu zu gelangen, so mühsam und ängstlich muß er sie oft suchen, so Unsicher ist sie, wenn erste gefunden zu haben meynt. Er muß mehr glauben, als er schauen kann; mehr muthmassen, als er Gewißheit haben kann; mehr hoffen, als er wirklich nach den sorgfältigsten Beobachtungen gewahr werden kann. Und es würde in der Thal schlecht mit dem Christenthum beschaffen styn, wenn nicht mehr Früchte des evangelischen Lehramts vorhanden wären, als ein Lehrer mit seinen menschlichen Augen erblicket. Allein sie verbreiten sich unsichtbar, reifen langsam, und wachsen unvermerkt fort, ohne daß menschlicher Scharfsinn sie ausspüren, der Geist des Menschen sie in ihren verschiedenen Verwickelungen faßen, und es bestimmen könnte: da ist auch eine Frucht; so weit ist sie gediehen, so viel neuen Samen hat sie erzeugt, zu diesem Punkt der Reife ist sie gekommen! Nur Gott weiß das und siehct das, seinem Blick entgeht auch nicht die geringste Spur, und die größte und kleinste Wirkung seines verkündigten Worts liegt gleich hell vor seinen alles durchdringenden Augen. Auf Gottes Augen muß sich der nach Frucht forschende Lehrer mehr verlassen, als auf seine eigene. Wo er nur Frucht muthmaßt, da sicher sie Gott; wo er im Zweifel ist, da hat Gott Gewißheit; wo er hange und zaghaft wird daß sein Eifer fruchtlos gewesen sey, da überschauet Gott die ganze Reihe frommer Wirkungen, welche erfolget find und noch ferner erfolgen werden: und das ist der beste, der sicherste Trost,

21

am 2. Sonntage nach Ostern.

den ein treuer Lehrer bey dem Forschen nach der Frucht seines Amts haben kann.

Aber ihr Zuhörer könnet euch viel sicherer Überzügen, ob und was für Frucht euer Lehrer bey euch geschafft habe, als er selbst es vermag. Er kann nicht m euer Herz schauen; ihr habt es aber vor euch, und könnet prüfen wie es beschaffen sey: ev kennet euren vorhergehenden Wandel nicht; aber ihr wißet es aus eignem Bewußtfeyn, welche Wege ihr gegangen schdr er weiß nicht, wenn und auf welcher empfindliche Seite ihr gerührt worden seydt; ihr aber könnet bas Andenken deßelben wieder zurückerufen: er ist bor eurem geheimen Thun nicht gegenwärtig; ihr aber seydt euch immer nahe, und kennet euch eure Thaten, und die Antriebe derselben, Und die Absichten worauf sie gehen, nicht verhehlen. Ihr habt also das wichtigsie bey dieser Untersuchung zu thi, ohne euch, ohne euer prüfendes Selbsturtheil kann die Frage gar nicht entschieden werden.

Leget eurem Gewißen also die Frage vor: was für Frucht, welche bleibende Frucht ihr von dem Amte eures bisherigen Lehrers gehabt habet? ihm es um eurer selbst, thut es um eures von euch scheidenden Freundes willen. Befraget euch aufrichtig; ob ihr durch das Wort, welches Gott durch den Mund eures Lehrers an euch hat gelangen lassen, den Werth feiner grossen Liebe zu euch beßer habt kennen und schätzen lernen? ob ihr dankbarer gegen seinen Sohn, ge-

22

Abschieds-Predigt

lehriger gegen feinen Willen, eifriger zum Guten, uns williger gegen das Böse geworden seyd? ob euch in Der Zeit der Himmel lieber geworden sey, als die Erde; die Seligkeit werther, als die Vortheile und Freuden der Sünde? Schauet zurück auf eure vorige Gesinnungen, vergleicht sie mit euren gegenwärtigen, und forschet ob ihr Aenderungen darin gewahr werdet, die eurem Gewißen Wohlgefallen, Sonst war ich ungläubig und zaghaft bey dem geringsten Unfall der wir begegnete: bin ich denn nun in gleichen Umständen ruhiger und hoffnungsvoller auf Gort? Sonst erlaubte ich mir Abweichungen von Gottes Gefeh; bin åd denn nun zärtlicher in meinem Gewißen geworden? Sonst fühlte ich nicht so den Werth der Verheißungen Gottes in Christo, als ich ihn jezt zu fühlen glaube: sonst war ich träge zu dem Guten, das mir jezt wohlgefällt: es kostete mir sonst mehr Mühe meinen Feinden zu vergeben, als jezt: mein störriger, unfreundlicher Sinn ist nicht mehr so störrig und unfreundlich: das Wohl meines Nächsten.liegt mir jezt näher am Herzen; sein Unglück rührt mich inniger zum Mitleiden; feine Seele ist mir jezt theurer, denn ich habe es: vor Augen, daß Christus, mein Erlöser, auch sse erlöst: hat.

Das, das, meine theuresten Freunde, sind die Fragen die ihr euch vorlegen, dis Prüfungen welche ihr in euxem innersten nnternehtnen mäßet, wenn ihr von dem vorgetragenen Worte Gottes Frucht bey euch suchen wollet. Wohl euch, und Wohl mir!

23

am 2. Sonntage nach Ostern.

wenn euch euer Gcwißen zur Antwort giebt, daß wirklich Frucht da sey! Dann habt ihr die Freude, überzeugt zu seyn, daß ihr zu dem Reiche Goms, das euch immer näher kömmt, auch tüchtiger und geschickter geworden seyd: und ich darf die Freude haben, daß mein Amt unter euch einen Segen gestiftet habe, der da bleiben und sich vermehren und fortpflan» zen wird, wenn ich dem Angesicht nach nicht mehr bey euch gegenwärtig styn werde. Dann würde mein Andenken in eure Herzen geschrieben seyn, und in eurem Gewißen ein fühlbares Zeugniß für mich wohnen, daß ich in dem Dienste meines und eures Herrn Vicht vergeblich gearbeitet habe.

Beschluß.

Ach, dieser Früchte möchte ich gern viele unter euch gebracht haben! der, der das Herz kennet, der weiß es, daß meines Herzens Wunsch und mein Bestreben auf solche Früchte gerichtet gewesen: so viet es meine Gaben und Einsichten nur veralteten, ist mein Nachdenken dahin geschäftig gewesen, euch Wahrheit, nützliche Wahrheit für eure unsterbliche Seelen zu verkündigen, und euch zu ermuntern, mit Ernst alles das zu ergreifen, was wahrhaftig, was erbar, was gerecht, was keusch und lieblich ist, was wohl lautet, was euch wirklich und wesentlich geschickt machen kann, hierund dort der Gnade Gottes in Christo Jesu theilhaftig zu werden. Zwar habe ich dabey

24

Abschieds-Predigt zuweilen gefürchtet, ob ich nicht fruchtlos arbeitete; ich bin auch nicht wenig niedergeschlagen und muthlvr geworden, wenn ich weder Eindruck noch Rührung, vielweniger bleibende Frucht zu sehen glaubte. So wie mich dieß betrübte, so heiterte sich zu anderer Zeit mein Gemüth wieder auf; wenn ich unerwartet da Frucht erblickte, wo ich keine vermehete; wenn ich gute und heilsame Eindrücke von dem Amte wahrzunehmen glaubte, das ich unter euch führete r besonders habe ich in der leztern Zeit meines Hiersens Spuren und Versicherungen davon ang etroske itz die mich sehr erfreuet, über meine Wegberufung eine Zeitlang unschlüßig erhalten haben, und mir nun mein Scheiden von euch erschweren.

Aber das alles, was ich sehen, merken und errathen kann, ist mir nicht genung, und kann mir nicht gMuigseyn; wenn nicht cuer Gkwißm sein untrüglicheres Zeuguiß hinzuthut, daß ihr wirklich auch Frucht in euch empfunden habet, und noch erfahret. Um dieses euer inneres Zeugniß ist cs mir gar sehr zu thun: denn ob ich gleich nicht wißen upd erfahren kann, was es in euch bezeuget; so bin ich doch gewiß, daß es mir aufgehoben wird für jenen Tag, für den Tag eurer und meiner Rechenschaft von dem was ihr gehöret, und ich euch verkündiget habe; so darf ich doch Hoffen: wer wirklich Frucht empfunden hat, der wird auch darüber wachen daß ex sie nicht wieder verliere; bey dem wird sie durch Gottes Gnade auch bleiben, und sich vermehren, und au ihm selbst und andern in

25

am 2. Sonntage nach Ostern.

neuen Früchten vervielfältigen. Denn was ins Herz gegangen ift, was der Mensch durch sein eigenes

Bewußtseyn an sich erfahren hat, das verschwindet nicht wieder, wird nicht wieder gänzlich bey ihm vertilgt: und wenn Formeln und Redensarten und Methode» einander vertreiben, je nachdem sie mehr oder weniger dem Ohr gefallen, mehr oder weniger die Sinne und Phantafey in Bewegung sehen; so kann das nicht vertrieben werden, was ins Herz gegriffen, und dem Gewißen sich fühlbar gemacht hat.

Ist solche Frucht da, so werdet ihr euch selbst darob freuen, und es fühlen, was für Nutzen sie beh euch geschafft habe; so werdet ihr nicht ohne Wohlwollen meiner gedenken; und was das wichtigste ist: es wird euch selbst daran gelegen seyn, daß die bey euch angeregten Empfindungen nicht allein bleiben, sondern auch immer lebendiger und wirksamer werden, immer mehr Kraft auf eure Gesinnungen und auf euren Wandel gewinnen. Denn der Christ soll nicht stille stehen, sein geistliches Leben soll ein fortschreitendes Leben zur Ewigkeit seyn. Ist ihm ein Licht aufgegangen, so soll eres so gebrauchen daß seine Erkenntnis von dem was für seine Seele wichtig ist, immer heller werde: hat er eine Ueberzeugung erhalten, so soll er ihr getreu bleiben, und immer gewißere Schritte thun: ist sein Herz für irgend eine Tugend fühlbar geworden, so soll er auch diese köstliche Empfindung bewahren und nähren, und die Gelegenheiten sich darin zu üben, immer brünstiger er-

26

Abschieds-Predigt

greifen: ist der Trieb Mn himmlischen und ewigen bey ihm ausgewacht, so soll er sich auch durch ihn regieren lassen, und durch Fleiß und Nachdenken immer mehr Geschmack an dem was ewig damet gewinnen, immer inniger darnach streben, daß es auch sein ewiges Eigenthum werde und bleibe. Dann ist und wird es eine wahrhaftigbleibende, unvergängliche Frucht; die euer Ruhm und euer Glück ist, die dem Wohlgefallen Gottes, und der liebevollen Absicht unsers gemeinschaftlichen Herrn vollkommen gemäß ist.

Der Gott aller Barmherzigkeit und Gnade schaske und bewahre dergleichen Früchte in euch allen, so lange er einem jeden noch zur Vorbereitung auf die Ewigkeit bestimmt hat. Wo sich bisher noch keine Frucht geäußert hat; da treske er selbst noch heute das erstorbene Herz, daß es sich; öfne, und den Samen seines Worts willig annehme: wo das Gewißen sich fruchtbarer Eindrücke bewußt ist, da segne er es mit Ruhe und Freude, und rege die Begierde an, bleibende Früchte stets zu erfahren: wo Früchte schon in frölicher Blüte da stehn; da bringe er selbst sie zur seligsten Reife: und schaske an und in euch allen, und an euren Kindern, die mit euch zu seinem unvergänglichen Heil berufen sind, das was frommet, was Lob bey ihm hat, was euer Gewißen beseligen, und euch seines ewigen Wohlwollens werth machen kann. Dazu laße er die Treue und den Eifer meines bisherigen geliebten Amtögenossen lange, lange unter euch fruchtbar styn; und gebe ihm die Freude viel Fruch-

27

am 2. Sonntage nach Ostern.

fe deßelbén an und in euch zu erfahren. Dazu rüste er selbst den Mann aus, der euch nach eurer eigenen Wahl an meiner Statt das Evangelium verkündigen soll; daß er wahre, bleibende Frucht unter euch schaffe, und sich mit euch eures Fortgangs im Glauben, in der Liebe und in der Gottseligkeit wahrhaftig freuen könne.

Das ist mein herzlichster Wunsch für euch alle, mein innigstes Gebet, das ich für euch jezt zu Gott thue, und lebenslang thun werde. Denn ob ich gleich jezt von euch scheid, so Verläße ich euch doch nicht aus Mangel der Liebe, noch weniger, daß mir das Amt, das ich unter euch geführt habe, nicht werth seyn sollte. Vernunft und Gehorsam gegen die immer gütig erfahrne Vorsehung Gottes legen Gründe von solchem Gewicht auf mein Herz, baß ich mich nicht weigern kann dem Rufe zu folgen, der mich unerwartet und sonderbar getroffen hat. Aber mein Herz wird dennoch bey euch seyn; meine Liebe und Dankbarkeit wird euch immerdar angehören. Ich habe viel Liebe unter euch erfahren; ihr habt mir Beweise eures Vertrauens und eurer Zuneigung gegeben, die mir um desto schätzbarer sind- weil sie ans dem Herzenszufließen schienen; die Achtung die ich bey euch gefunden habe, und für welche ich so empfindlich bin, muß und wird mir unvergeßlich seyn? ach, und wie tief und warm wird die Werthschäßung derjenigen in meiner Seele wohnen; in deren edles und wohlgeartetes Herz ich genauer Habe schauen können, die mich

28

Abschieds-Predigt

ihr er Freundschaft gemürdiger haben, und die ich selbst Mit inniger Liebe umfaße. Schwer und wehmuthsvoll reißt sich meine Seele von euch los: die Bande', die uns verknüpften, werden alle aufgekößt; die genaue Gemeinschaft, darin wir standen, wird ganz ausgehoben; die leibliche und sichtbare Trennung ist für immer: was für Trost kann da der wahren Liebe übrig bleiben? Ach nur der! wie wir hier den Weg zur Ewigkeit zusammen gegangen sind, daß wir dort auch alle einst Zusammentressen! der Blick dorthin macht die Trennung kurz, und den Trost sehr groß. Da, da wünsche ich alle wieder zu sehen, die ich hier belehret,

die ich hier geliebet habe; da wollte ich mich gern mit allen denen vor Gott freuen, welche ich hier zu Gott habe führen wollen; da verlangt meine ganze Seele mit allen denen ewig vereinigt zu seyn, von welchen ich mich jetzt scheiden muß. Drum wünsche ich so sehnlich Frucht die da bleibt; drum ermahne ich euch so herzlich, die Frucht des göttlichen Worts Heilig zubewahren; drum bitte ich Gott so innig, und werde allezeit zu ihm beten, daß er euch fruchtbar mache zu allem guten Werk zu thun seinen Willen; auf daß die letzte, beste und seligste Frucht auch über euch komme, und bey euch bleibe, und ihr, und ich, und Me Lehrer im Genuß derselben sich ewig freuen und frolich seyn können.

Bis zu diesem glückseligen Zeitpunkt segne Gott eure irdische Tage mit Zufriedenheit und Vertrauen; eure Geschäfte mit gemeinnützigem Erfolg; euren Verstand mit Erleuchtung die euch

29

am 2. Sonntage nach Ostern.

weift mache zu eurem Heil; eure Herzen mit dem belohnenden Gefühl der Gottesfurcht und Tugend; kure Kinderzucht mit Wohlgefallen bey ihm und bey Menschen! Er segne jedes Wort das ihr höret mit fruchtbarem Erfolg zur Heiligung und Seligkeit eurer Seelen: er leite und bewahre und erhalte euch selbst auf dem Wege des Friedens: und segne einst euren Ausgang aus der Welt mit der Ruhe eines guten Gewißens, und mit der Heiterkeit einer gläubigen Hofnung; euren Eingang in die Ewigkeit mit Freude, und mit dem vollen Maaße seiner unendlichen Liebe in Christo Jesu.

Thue du, über alle unsre Faßung Barmherziger und Gnädiger, mehr an ihnen, als ich bitten und wünschen kann. Schütte deine reiche Segnungen über sie alle und über das Land aus; in welchem ich als Fremdling wohl ausgenommen worden, und unter Prüfungen, deren Erfolg mit heilsam gewesen, viel Gutes erfahren habe. Laß es unter der Regierung feines Königs, deines Städrhalteks, durch weift lind patriotische Rathschläge zu der Glückseligkeit emporstiegen, daß alle, welche dem dänischen Scepter gehorchen, seine Wohlthätigkeit preisen: segne Ihn selbst mit langem Leben, mit Heilsamen Erfolg aller aus das gemeine Wohl gerichteter Absichten, und mit der wahrhaftig königlichen Freude, das Beste fo vieler tausenden durch seine Hand befördern zu kön-

30

Abschieds-Predigt

nen. Schau mit Augen des Wohlwollens herab auf die königliche Mutter, laß Ihr die Gnade wiederfahren, eine fröliche Zeugin der innern Glückseligkeit des königlichen Hauses lange zu bleiben, viel mütterliche Freuden zu genießen, und im Genuß der Liebe und des Vertrauens aller

derer, die ihrem Herzen werth sind, ununterbrochen beglückt zu seyn. Segne die Erziehung des Kronprinzen, daß er einst ein König sey nach

deinem Herzen, werth vor dir ein großes Volk

zu regieren, werth der innigen Verehrung aller die ihm gehorchen, werth des ganzen, vollen Gefühls eines Königs, rund um sich her über unzählige Geschlechter Wohlstand und Freude verbreiten zu können. Sey stets mit dem Erbprinzen und feiner Ihm theuren Gemahlin: lenke

durch deine Weisheit feine menschenfreundliche Gesinnungen auf die fruchtbarste und gemeinnützigste Unternehmungen, und kröne seine edlen und grosmüthigen Absichten mit dem besten Erfolg; laß feine zärtliche Verbindung zur Freude seines Herzens, zum Ruhm seines Hauses und zur Wohlfart des Landes gedeyen und dauern. Laß die gottselige Körligstochter, die dir von Herzen ergeben ist, noch lange das Muster der Frommen, die Freude der Minen, die Verehrung der Besten im Lande seyn: bis du sie segnest mit dem vollen Segen, den du ihrer durch deine Gnade vollendeten Seele bestimmt hast. Segne das ganze königliche Hauß; dein Schutz und deine vor-

31

32 am 2. Sonntage nach Ostern

zügliche Gnade, die du bisher an demselben sichtbar gezeiget hast, bleibe herrlich und sichtbar über demselben bis auf die spätesten Geschlechter!

Gieb treue, verständige Rathe, welche des Landes wahre Wohlfart vor Augen haben, und die segnende Verehrung eines beglückten Volks werther, als alles übrige, schätzen. Erhalte dem Lande den so lange genoßenen köstlichen Frieden; gieb Gedeyen zu allen gemeinnützigem Unternehmungen; laß Gerechtigkeit und Rechtschaffenheit im Lande jederzeit wohnen; laß Ackerbau, Schisfart und Handlung und jede nützliche Kunst unter deiner schützenden und segnenden Hand wach« sen und blühen. Wache, o bester der Väter, Hs

ber. die Erziehung des künftigen Geschlechts, und heilige sie; in ihr hat ja deine Weisheit die einzige, sichere Quelle zur daurenden Wohlfart der Familien, und zur allgemeinen Glückseligkeit eröffnet. Laß wahrer Christen viel im Lande seyn, und vermehre ihre Anzahl, und den Segen der sie begleitet, durch gewißenhaste, einsichtsvolle und eifrige Arbeiter in deinem Weinberge.

Laß deine Gnade walten über den verehrungswürdigen Greiß, der seine letzten Kräfte dem Vaterlande weiht, und der wohldenkende Beschützer dieser Gemeinde ist; und erfülle ihn mir der süßen Freude, welche für edle Herzen so belohnend ist, zum Besten Vieler wirksam gewesen

32

Absch. Pred. am 2. Sonnt, nach Qstern.

zu styn. Vergilt den würdigen Männern, welche das Wohl dieser Kirche besorgen, ihre treue und uneigennützigte Bemühungen in reichem Maaß; und laß dafür auf sie und die Ihrigen einen zwiefachen Segen ruhen. Segne mit dem Segen, womit du deine Freunde segnest, alle Glieder dieser Gemeinde; seh jedem in seinem Anliegen mit deiner Gnade gegenwärtig; laß jeden es innig erfahren, baß du ihm zeitlich und ewiglich wohl willst; vergilt ihnen, als Gott, ihre mir erwiesene Liebe; erhalte mein Andenken beh ihnen in Segen, und mein Gebet für sie finde vor dir stets Erhörung. Erhalte und bewahre unter ihnen die Frucht deines feligmachenden Wortes; laß sie immer mehr wachsen und blühen und reif werden durch deine Gnadenkraft; damit Trost, und Seelenruhe, und Vertrauen auf dich, und fromme, menschenfreundliche Empfindungen, und frohes, fecliges Hoffen auf dein großes Heil sich durch alle und in allen verbreite. Segne sie, Gott, unser Gott; segne sie, bester unter den Menschenkindern, mit dem ganzen, ewigen Reichthum deiner Liebe; segne sie, Geist des Allmächtigen, mit dein vollen Genuß deiner allesumfassenden Güte: und laß ihnen alles zu deiner, und ihrer, und meiner Freude, hier in der Zeit, und dort in der Ewigkeit, wohl und selig feyn.

1

**Des Proselyten aus dem Judenthum Johann
Ferdinand Eckstein Ueberzeugungsgründedaß
Jesus der Christen Die erfüllte Hoffnung Israels
sey.**

**Am Tage der Taufe desselben herausgegeben
von dessen vertrauten Freunde Johannes
Schack Himmark,**

Stud. Theolog.

den 9ten November 1774.

Kopenhagen

gedruckt bey Paul Hermann Höecke, wohnhaft in der großen Heiligengeist-Straße No. 141.

2

3

Un den Leser. Die folMden Blatter enthalten die Gründe, wodurch der heute in die Gemeinschaft der christlichen Kirche durch die Taufe aufgenommene Proselyt bewogen worden ist, das Iudenthum zu verlassen. Er hat sie seinem Freunde, einem geschickten und frommen Studioso, mitgetheilt, der durch diese öffentliche Bekanntmachung derselben etwas Gutes zu stiften hofft. Wenigstens wird daraus ersehen werden können, daß dieser Proselyt nicht leicht-

4

sinnig, sondern nach eifriger Ueberlegung und ans guten Gründen feinen Entschluß gefaßt hat, sich in der christlichen Religion unterweisen zu lassen und sie anzunehmen. Gott erhalte ihn in der erkannten Wahrheit,

und gebe ihm Gnade ihr durch einen wahrhaftig christlichen Wandel vor seinen vormaligen Glaubensgenossen Ehre zu machen. Kopenhagen dem Aten Nos.

5

Die Vernunft nimmt als die größte Wahrscheinlichkeit an, daß uns von dem Urheber unsers Wesens eine Art, wie derselbe voi seinen Geschöpfen wolle verehrt werden, geoffenr baret und vorgeschrieben sey; und daß folglich die Melt eine Religion habe, die von der Gottheit ihren Ursprung hat. Die größte Wahrscheinlichkeit dieses Satzes bewerft sich die Vernunft aus den Eigenschaften des höchsten Wesens, die sie sich aus den Wirkungen desselben gelehrt, und aus der Beschaffenheit des Wesens des Menschen, und der Bestimmung desselben. Das ganze Weltgebäude, welches der Mensch mit entzückter Verwunderung betrachtet, und den größten Urheber desselben anbeten muß, predigt uns laut die unermeßliche Größe, die undenkliche Vollkommenheit jenes heiligen Schöpfers, dem dieses Ganze sein Daseyn zu verdanken hat. Die Vernunft thut ohne Anstand den Ausspruch: jener Große, den ich, und alles was ich sehe, zu unserm Urheber haben, besitzt die größte Macht» eine unermeßliche Weisheit, eine unbegreifliche Güte, u. s. w. Zergliedert sich nun die Vernunft dieses Ganze, durchgeht sie alle Theile desselben, so wird auch das mindeste Theil ihre ersten Schlüske bestätigen. Ja diefe Schlüske folgen so natürlich, daß auch

6

2

bey feiner Nation irgend jemals der Gedanke entstanden ist, daß die Gottheit, zum Beyfpiel, nicht unendlich gütig sey. Die Güte des Schöpfers leuchtet aus der Natur dergestalt hervor, daß das Ganze und alle Theile desselben nur darum ihr Daseyn zu haben scheinen, um den Geschöpfen in allem Röthigen und sogar zum Ueberfiuß zu dienen. Dieß alles lehrt sich die Vernunft durch untrügliche Schlußfolgen von den Eigenschaften der Gottheit.

Betrachtet der Mensch sich selbst, als die so genannte kleine Welt, nimmt er sorgfältig sein eigen Wesen wahr; so fühlt er sich denkend, ec schaht sich edler, erhabner, denn sonst alle Gegenstände, die sich seinen Sinnen darstellen; er fühlt sich der vollkommensten Glückseligkeit fähig; die Aussichten des Dinges, das er in sich denkend fühlt, lassen sich nicht in den engen Schranken des Weltgebäudes einschließen; der denkende Mensch kann sich bey allen Bequemlichkeiten, allen Vergügungen, sogar bey den meist befriedigenden, die ihm die Reichthümer der Natur oft sehr sreygebig darreichen, dennoch bey weitem noch nicht beruhigt finden. Der Mensch findet seinem denkenden Theil, den man die Seele nennt, eine Anmahnung eingepägt, daß er sich mit ewigen Gegenständen beschäftigen soll. Er spührt in seiner Seele unüberwindliche Triebe auf was unsichtbares, das er sich nicht eimahl zu nennen weiß. In dieser größten Vervollkommung, deren er sich fähig spührt, bemerkt er also die edlen Absichten seines Dasrynö, und seine erhabenste Bestimmung,

7

3

daß er so glücklich würde, wie es nach seinem Wesen möglich ist, und dieses stimmt mit den Eigenschaften, und unter denselben mit der unendlichen Güte seines Urhebers, vortrefflich überein.

Das Uebel aber in der Welt, von dem er nicht weiß, wo es her fen, ob er gleich einsieht es könne nicht vom besten Schöpfer styn, verursacht ihm manche UnMegenheit und widrige Zufälle, und endlich die Auflösung seines sichtbaren Theiles; es macht, daß der Mensch, jenes herrliche Geschöpf aushort, Mensch zu seyn; dieses ist der Vernunft ein Rakhsel. Schwerlich wird sie sich überreden lassen, daß die Bestimmung des Menschen im Tode erreicht sey; betrübt würde Der Mensch sich zwingen lassen, zu glauben, daß er im Tode auf ewig aufhöre; entrüstet würde er ausbrechen: Bin ich dann aus meinem Nichts hervorgebracht, auf daß ich so unglücklich sey, nur zu fühlen, wie glücklich ich werden könnte? Mein Schöpfer wäre weniger gütig, als ihn die ganze Natur predigt, wenn ich mich auf ewig im Tode verlohre. Bin ich Der größten Vervollkommung, und also der größten Glückseligkeit, fähig, und kann mich bey allen hier möglichen Vergnügungen dennoch nicht zufrieden sehen; finde aber weit höhere und erhabnere Triebe, die ihren befriedigenden Gegenstand auf dieser Erde nicht gefunden haben: und ich sollte aufhören, ewig aufhören,

ohne denselben außer den Schranken dieser Welt jemals zu erreichen? Das würde wider die größte Wahrscheinlichkeit allzusehr streiten.

8

4

Menn aber die Vernunft die Sache aus einem andern Gesichtspunkte betrachtet, wie entwickelt sich denn jenes so dunkle und unauflöslich scheinende Räthsel so sehr leicht! Der Mensch sagt sich: erst dann bin ich glücklich, wenn ich das besitze, was ich wehrt schätze; erst dann bin ich vollkommen glücklich, wenn ich das besitze, was ich als das höchste Gut schätze; jenes anhetenswürdige Wesen aber Wesen ist das höchste Gut, und wenn ich seiner einigermaßen genöße, so wäre ich vollkommen glücklich, Wie gelang ich aber dazu? Wenn ich mich ihm ganz und gar heiligte, wenn ich mich ganz zu seiner Ehre bestimmte, und seinem Willen in allem folgte, dann würde ich mich ihm gewiß beliebt machen. Aber wie mache ichs dann, daß ich seinem Willen folge? Vielleicht, wenn ichs am besten zu thun gedenke, handle ich eben dawider. O wenn er mir seinen Willen bekannt gemacht hätte, durch deren Erfüllung ich mich ihm könnte beliebt machen, so würde sich der beste Schöpfer in Gnaden zu mir herablassen, und mir zeigen, wie ich seiner genießen könnte, und so würde ich zu meiner edelsten Bestimmung gelangen! Vielleicht hat er seinen Geschöpfen wirklich seinen Willen bekannt gemacht! Besitzt er eine unendliche Güte, hat er die größten Meichkhümer in der Natur gelegt, den Menschen zu befriedigen, und sollte ihm die edelste Zufriedenheit versagt haben, da er ihn eben dazu erschaffen hat? Das läßt sich kaum denken, so würde er wider sich selbst handeln, welches unmöglich ist. Genug ist mirs: mein Urheber hat Mich aus einem Nichts hervorgebracht, mich zu

9

5

feinet Ehre glücklich zu machen; und hat er meine Glückseligkeit gewollt, so hat er mir auch die Mittel dazu nicht versaget; und diese Mittel bestehen nur darin, daß er mir seinen Willen geoffenbart, mir Gesetze vorgeschrieben, durch deren Erfüllung ich seine Ehre und meine damit unzertrennlich verknüpfte Glückseligkeit befördern, und also zu meiner Bestimmung gelangen kann« Auf dieser großen Wahrscheinlichkeit gründet die Vernunft meinen Satz. Der Schöpfer hat scio nett Geschöpfen eine Art, wie er wolle von ihnen verehret werden, geoffenbart, und folglich giebt's unter den Menschen eine göttliche Religion. Noch mehr, die Vernunft sieht ein, daß eine Welt die von lauter Maschinen bewohnt wäre, nicht die höchste Vollkommenheit Gottes, nicht seine Heiligkeit und Gerechtigkeit, sondern nur seine große Kunst zeigen würde. Wenn aber Gott eine Welt schafft, die von Geistern oder moralischen Wesen bewohnt ist, so können Gesetze statt haben; so können gute und böse Werke zugerechnet werden; so können die Guten durch Haltung der Gesetze den Schöpfer ehren, sich selbst vervollkommen, und also zu ihrer Bestimmung gelangen; so können Uebertreter gestraft werden, weil sie moralisch sind; so kann an ihnen erwiesen werden die Heiligkeit, Gerechtigkeit, und also die höchste Vollkommenheit des Gesetzgebers, und also verfehlet der weise Schöpfer, der nichts umsonst erschaffen hat, seines Endzwecks nicht, obschon die Uebertreter zu ihrer glückseligen Bestimmung nicht gelangen. Wie höchst wahrscheinlich ist nun nicht, daß Geschöpfe, die moralisch sind, Menschen, auch

10

6 wirklich Gesetze Gottes, und folglich auch eine von Gott geoffenbarte Religion haben? Alle Nationen, die nur nicht allzu thierisch sind, behaupten diesen Satz, und selbst die, welche eine falsche Religion haben, schreiben den Ursprung ihres Aberglaubens einer vermeynten Gottheit zu. Die Ursache, warum Gottesläugner und Freygeister, die nur allzu häufig hervortreten, diesen Satz zernichten wollen, ist allein darin zu suchen, weil sie sich selbst nicht für moralische Geschöpfe erkennen und daher den göttlichen Gesetzen keinen Gehorsam schuldig zu seyn glauben. Viele unter ihnen haben sich auch ihren thierischen Leidenschaften, von welchen sie als vom wilden Strom hingerissen werden, ganz aufgeopfert, und suchen, um desto ungehinderter nach ihren Lüsten handeln zu können, die allerheiligsten Gesetze des Schöpfers ganz aufzuheben, da doch die Vernunft die größte Wahrscheinlichkeit des Gegentheils nur allzu deutlich entsethet.

So giebt es demnach in der Welt wirklich eine göttliche Religion, davon hat sich die Vernunft durch die größte Wahrscheinlichkeit der Sache überzeugen lassen: nun ist nur dieses die Frage: welche ist denn diese von Gott geoffenbarte Religion? Die Vernunft beweiset, daß es nur der Christen ihre ist, und zwar also: Die Vernunft erkennt, was bey der wahren Religion, als einer solchen nothwendig seyn muß, und was hingegen, bey der wahren Religion unmöglich seyn kann. Sie prüft die Religion der Christen und findet jenes in derselben, dieses aber nicht. Dar-

11

7 aus folgt denn, daß diese Religion die wahre ist, und daß die übrigen als unächte, falsche hinwegfallen. Nemlich die wahre Religion muß der Gottheit nothwendig solche Eigenschaften zuschreiben, die einem

unendlichen Wesen zukommen; sie muß eine solche Verehrungsart Gottes vorschreiben, die mit der Vollkommenheit des höchsten Wesens übereinstimmt, und also der Gottheit anständig ist. Die wahre Religion muß Mittel zeigen, wie dem moralischen Nebel abgeholfen werde, und wie der Mensch zu seiner Bestimmung gelangen, wie er sich zur Ehre seines Schöpfers, so weit möglich, vervollkommen könne; sie muß überhaupt die heiligsten Pflichten vorschreiben. Bey der wahren Religion kann es hingegen keinen Widerspruch, und kurz, nichts geben, was den gedachten Vollkommenheiten, als Kennzeichen der wahren Religion, entgegen gesetzt ist. Ich brauche nur sehr wenig von den Begriffen der drey übrigen Religionen zu wissen, um zu sehen, wie wenig sie haben von dem, was die göttliche Religion characterisiret, und wie sie hingegen nur in unzähligen der Gottheit höchstunständigen Märchen bestehen.

Jener so allgemein gewesene Aberglaube der Götzendiener, der mehrere Gottheiten, und zwar begränzte, nicht nur gute sondern auch böse, wider sich streitende Gottheiten behauptet, sollte die wahre Erkenntniß jenes allerheiligsten Schöpfers seyn? dag wäre allzuschlecht philosophiret! Keine Schwachheiten, keine Laster giebt's irgend in der Welt, die die Götzendiener ihren armseligen Gott-

12

8 hektesi nicht zuschreiben. Das heißt bey ihnen die Götter recht verehren, wenn sie sich bey ihren Feyerlichkeiten die Laster ihrer Götter erzählen, und sie selbst in den Tempeln verüben. Dieß «rag eine von den bösen Geistern eingesührte, es kann nichts weniger als eine von dem heiligen Urheber der Welt vorgeschriebene Verehrungsart Gottes seyn, Mahomet nimmt in Gott eine unendliche Güte, als seine Hauptvollkommenheit an; der Heiligkeit Gottes, als derjenigen unveränderlichen Rechtschaffenheit in Gott, da er immer an. allem Bösen den höchsten Abscheu hat, und alles Gute immer mit dem ernsthaftesten Willen will, gedenkt er gleichfalls, aber die Belohnungen, die er den Tugendhaften in jener Welt verspricht, geben von der Heiligkeit Gottes keinen anständigen Begrisk. Dieser Belohnungen schämt sich eine bescheidene Seele und ein würklich tugendhaft Gemüth. Auch behauptet er ein unveränderliches Schicksal, von welchem auch Gott abhängt, und übrigens enthält der Alkoran viele unsinnige Fabeln, die allzu thöricht und ungereimt sind, als daß ein Vernünftiger sie hätte schreiben sollen, viel weniger daß sie sollten vom Himmel gekommen Aussprüche der Gottheit seyn.

Das Heutige Judenthum besteht größtentheils aus solchen Märchen, die nicht nur höchst ungereimt, sondern auch sogar widersprechend sind« Gott mahlet es weinend, studirend im Talmud, drftmtirend im Himmel mit den verstorbenen Rabe hinen, und unterweilen von denselben überwunden So armselig dieser'Gott der heutigen Juden

13

9

ist, so jämmerlich und höchst ungereimt ist auch die Art wie sie ihm dienen. Keine wahre Ehrerbietung im Herzen, keine Liebe zu dem allerhöchsten Schöpfer schreibt ihre Religion vor. Wenn sie nur einige gewöhnliche Gebeter Mt unsäglicher Geschwindigkeit, und zwar in einer fremden Sprache, die sie nicht einmahl mit guten Nachsinnen verstehen, hinplappern, wenn sie nur an ihren Sabbath dreymahl effen und sich an den gewöhnlichen Festtagen mit Enthaltung vom Effen und Trinken plagen (denn sreywillige Liebe zu Gott empfinden sie gar nicht) wenn sie nur überhaupt gewisse Arten von Speisen meiden und ihre Bärte nicht abscheren, so glauben sie den Urheber ihres Wesens nichts mehr schuldig zu seyn, Dieses machet bas wesentliche der heurigen jüdischen Religion aus. Jene innerliche Rührung des Herzens über der unendlichen Güte des Schöpfers, durch die er seine Geschöpfe an sich verbindet, jene zärtliche Ges stnungen gegen den Mitmenschen, die der wahren Religion so eigen sind, verbannet der Talmud gar, indem er erlaubt ihn allenfalls zu tobten, wenn er nur kein Jude ist, und behauptet, daß das vor Gott keine Sünde sey. Und kurz: das heutige Judenthum hat so wenig Wehrt, es ist so ungereimt und widersprechend, daß kein Jude weis was er glaubt oder nicht; es ist so unanständig und eckelhaft, daß sich ein bescheidener dessen schämet.

Wenn es nun würkkich eins göttliche Reltz gion in der Welt giebt, so kann es nur Der Christen ihre seyn; denn keine von den drey übrigen

14

ist es. Und freylich hat die Lehre der Christen alle Kennzeichen, alle Eigenschaften, die der göttlichen Religion unveränderlich zukommen. Die Christen schreiben dem Schöpfer nicht nur unendliche Vollkommenheiten, die höchste Güte, die allergrößte Heiligkeit u. s. w. zu, sondern die Ausdrücke der Bibel sind auch so genau, so bestimmt, daß sie dieselben der Gottheit allein zuschreibt: Niemand ist gut, denn einer, nemlich Gott. Die Lehre des Christen zeigt das beste Mittel, wie das natürliche Uebel gemildert und dem moralischen abgeholfen werden könne. Jenes der Vernunft so dunkle Rathsel von der Wiederherstellung des im Tode zernichteten Menschen, entwickelt sich als sobald, da uns diese Offenbarung lehret, daß durch einen mit göttlicher Kraft ausgerüsteten Bruder der Menschen Zurückkunft aus dem Tode für sterbende Söhne Adams eine Zurückkunft aus dem Tode zuwege gebracht fen. Die Bibel lehret, daß sich der Mensch im

Tode nicht verliert, sondern durch ihn zu seiner edelsten Bestimmung gelangen soll; sie lehret, daß es nach diesem Leben ein anders, und nach dieser Welt eine andere giebt, und weist in jenem Leben, in jener Welt hinter den Schranken der Zeitlichkeit die schönsten, die anständigsten Belohnungen für Tugendhafte auf. Die Lehre der Christen schreibt Gesetze und Pflichten vor die allzu heilig sind, als daß eine edle Seele sie verkennen sollte. Keine Sittenlehre, auch nicht die geschickteste von dem besten Philosophen gestellet, hat noch die Verbindlichkeit des Menschen so genau und in einer so natürlichen Ordnung geliefert, als die Bibel der

15

11

Christen. 2 Petr. 1, 5. 7. Die Religion der Christen bleibt also die einzige göttliche, weil sie allein die Kennzeichen und Eigenschaften der wahren Religion hat. Die Vernunft billigt nicht nur vorkommende Geheimnisse, sondern sie würde sich nicht einmahl mit einer solchen Religion, in der gar keine Geheimnisse vorkämen, befriedigen lassen. Die Vernunft geheiligt durch den Glauben, findet an den Geheimnissen der Religion der Christen Gegenstände der heiligsten Bewunderung und einer anbetenden Entzückung. Je mehr sich die Seele in diese Abgründe der Gottheit vertieft set, desto mehr Zufriedenheit findet sie an derselben, indem sie noch nie erkannte und der Gottheit höchst anständige neue Anssrchten entdeckt. Das Geheimniß der heiligen Dreyeinigkeit, so wie es die Bibel darstellt, ist unbegreiflich, aber nicht widersprechend. Die so geheimnißvolle Vereinigung der göttlichen und menschlichen Naturen in der einzigen Person des göttlichen Mittlers seht nur Allmacht voraus, und diese spricht die Vernunft der Gottheit, dem Urheber aller erschassenen nimmermehr ab. Jemehr einer die heilige Schrift studirt, destomehr trist er in derselben göttliches an. Die Verfasser des neuen Testaments schreiben so einfältig, aufrichtig, übereinstimmend mit dem alten, daß ein wahrheitliebendes Gemüth ihnen seinen Beyfall nicht versagen wird. So redlich sind sie, daß es ihnen nicht einmahl in den Sinn gekommen ist, daß die Welt sie jemals in Verdacht ziehen würde. Man betrachte nur die holde Einfalt eines Johannis, die dringende Sprache eines Paulus! Alles was man aus

16

denen Profanscribeuten schönes aufweist, weicht ihren Wundergaben. Jedoch sie bedürfen meines Anpreiftns nicht. Selig sind die den himmlischen Sinn ihrer Worte fasten, ihr Zeugniß ist wahr« hastig, die Welt weiß es. — Meine Vernunft hat sich also bewiesen, daß es würrklich eine göttliche Offenbarung unter den Menschen giebt, daß es unter den vieren, die vorhanden sind, weder Heidnische, noch die Mahomedanische, noch die Jüdische, und daß es folglich allein der Christen ihre ist. Ja sie isis; unwiderleglich ist sie es. — Nun gehe ich weiter, und beweise aus den Aussprüchen des alten Testaments wider die Juden, daß der Jesus der Christen die erfüllte Hoffnung Israels ist.

Die Gläubigen des alten Bundes haben nur in dunkeln Bildern und weit austehenden Schattenrißen dasjenige gesehen, was den Gläubigen des neuen Bundes mit vollkommener Klarheit zu sehen ausbehalten war. Jerem. 31, 31 - 34. Dem Vater der Menschen und seinem Weibe ist ein Held aus ihren Söhnen, der dem der Menschen seine Macht benehmen würde, 1 B. Mos. 3, 15. und die genauere Beschrei-Kung des Helden haben die später« Geschlechter erhalten. Jenem heiligen Greiße, der sich unter den glänhigen Alten so sehr ausgemerket hat, dem Vater der Gläubigen, dem Abraham, ist mit mehrerer Deutlichkeit diefelbige Verheißung wiederholt worden, 1B. Mas. 15. und noch mehr bestimmt erst seinen Söhnen, doch erhielten die Alten der unendlichen Weisheit Gottes, und der

17

13

weniger freyen Glaubensart im alten Bunde gemäß, nur in so weit dieß Versprechen, daß das hellere Licht zur Zeit Davids des Vaters des Meßias erst aufgehen sollte. Zn seinen wunderschönen Gesängen, die er nach und nach von dem heiligen Geist 2 Sam. 23, 1. 2. bekommen hat, und in den letztem Propheten ist alles, die Person, das Amt und die Zeit des Meßiaö, mit der allergrößten Bestimmtheit den Gläubigen vorausgesagt worden, alles sag ich, was nur nicht dem verheißenen Gesandten selbst ausbehalten war, daß er es erst in die Welt hinaussagen sollte. 5 B. Mos. 18, 18. Wiewohl um, die Verheißungen von dem Saamen des Weibes (wie die naive Ebraische Sprache den künftigen Herrn aus den Menschen nannt) obgedachtermaßen nur stufenweise gegeben sind, so daß dieselbe immer für ein späteres Menschen Alter erst in ein helleres Licht gesetzt wurden; so sind sie doch nunmehr so bee stimmt und deutlich, daß wer nur die Aussprüche des alten Testaments ohne Vorurtheile gelesen, und sich die alda gegebene genaue Abschilderung des Meßias eingepägt har, an dem Jesu der Christen den verheißenen Gesandten nimmermehr verkennen wird. Doch ists ein Fehler, aus einem einzelnen Texte alles erzwingen zu wollen; denn schwerlich wird ein einzelner Spruch in den heiligen Blättern des alten Bundes so dringend seyn, daß nicht der Ungläubige, um der Wahrheit nicht Beyfall zu geben, sich diese oder jene, wiewohl die armseligsten Ausflüchte ersinnen sollte« Wenn der ganze Begrisk des verheißenen Meßias, fo wie ihn Moses, die Davidischen Gesänge und alle

18

14

Propheten acstellet haben, vorgetragen wird, so bleibt dem Verlaugner gar keine Art, aus die er der Wahrheit ausweichen könne, mehr übrig. Die geheiligten Alterthümer der göttlichen Ausfprudjc, den Meßias betreffend, schildern nun den verheißenen Gesandten ganz anders ab, als sich die Juden ihren erwarteten Meßias ersinnen. Bey diesen Blinden, wiewohl sie Söhne der Propheten sind, und daß Buch des Herrn mit sich herumtragen, hat sich der ganze Begrisk des verheißenen Meßias schon längst gänzlich verlohren, also daß alles, was nun noch bey ihnen übrig ist, in der einzigen Lehre von dem Königreich Gottes unter dem Meßias besteht, von welchem sie sich doch die allerunanständrasten Begriske machen. Diese aber will ich mir Stillschweigen übergehen, und hingegen den biblischen Begrisk des Herrn Meßias kürzlich geben, so wie ihn die heiligen Schriftsteller gegeben haben, und man wird sehen, daß der Jesus der Christen würclich die erfüllte Hoffnung Israels ist.

Was nun erstlich die geheiligte Person des Meßias betrifft, so irren sich hier die Juden gewaltig, indem sie in dem verheißenen großen Gesandten nur einen bloßen Menschen suchen. Den ersten Sündern, nachdem sie von dem Feinde des menschlichen Geschlechts in den Tod gestürzt waren, ist alsobald eine künftige Wiederherstellung verheißten worden, durch einen Herrn, der ihrem Feinde seine Macht benehmen würde: der Saame des Weibes wird der Schlange ihren Kopf zertreten, 1 B. Mos. 3, 15. Die Stelle handelt von dem

19

15 Meßias, wo nicht die ganze Verhältniß des alttestamentischen Glaubens überm Haufen geworfen werden soll. In dieser Verheißung nun, die auf den Meßias gehet, wird auf einen künftigen Wiederhersteller der Menschen gewiesen, dem der Name VN in; beygelegt wird. Was nun im Deutschen Mensch heißt, das heißt nach dem nachdrücklichen Ebräischen EIN p oder wN Sn? So wird demnach allhier den Aeltern des menschlichen Geschlechts ein Wiederhersteller verheißten, der seiner Person nach Mensch seyn sollte, jedoch ein vortrefflicher Hert aus dem menschlichen Geschlechte, ein solcher, der mächtig wäre, dem so mächtigen als listigen Feinde der Menschen seine Macht zu benehmen. Mehr erhellet aus unserer Stelle nicht, als nur noch vielleicht dieses, wie ich meyne, daß in dem bestimmtern Ausdrücke: des Weibes Saame, in der Zeit schon eine dunkle und verblümete Anspielung auf dasjenige gegeben worden, was Gott in seinen Aussprüchen dem Iesaja aufbehalten hatte, von der wunderbaren zu allen Menschen Alkern nie erhörten Schwangerschaft der Jungfrauen, die ohne Mann den Gesandten gebühren sollte. Jes. 7, 14. Doch zwingen uns die Worte der mit ihrem Kain glücklich entbundenen Mutter der Menschen, die alsobald schmeichelte einem UN, der mm wäre, gebohren zu haben: mm ns UN AWP, zu glauben, daß die Verheißung von dem Wiederhersteller der Menschen, die ihnen zum crsteumahl in Gegenwart des Feindes gegeben ward (weil die Verheißung von ihm den größten Theil der

20

16

Strafe und das Urtheil des Feindes ausmachts, der aber dach, um des Feindes willen, nur als ein ansehnlicher Hert aus dem menschlichen Geschlecht selbst sollte beschrieben werden) den ersten Menschen hernach von Gott aus einander gesetzt worden, und zwar mit dem wichtigen Zusatz, daß der er nicht Mensch nur, sondern auch Gott)lte. Es läuft ganz wider die Natur der Sprache, und ist sehr erzwungen gegeben, wenn die Juden übersehen: " Ich habe gewonnen einen Mann von Gott." Hingegen nökhiget uns die Natur der Sprache, die Verhältniß des altttstamentischen Glaubens, und alle Umstände, die Worte der Eva so zu nehmen, als hätte sie gesagt: ich habe einen Mann, uemlich Jehovah bekommen, 1 B. Mos. 4, 1. Hieraus erhellet nun deutlich, daß der vcrheiffene Wiederherstellcr des menschlichen Geschlechts nicht Mensch nur, sondern auch wahrhaftiger Gott seyn müsse, weil der sogenannte UVa EAU, welchen die Bibel ESKI, den großen, den vortrefflichen Nahmen nennt, Z B. Mos. 24, 11. allen Creaturen abgesprochen, und Gott allein als ein ihm eigener Nähme zugeschrieben wird: ich bin Jehovah, das ist mein Nähme. Esaia 42, 8. Aus dieser Stelle, welches ich beyläufig melden muß, fließet sonst eine sehr schöne Anmerkung, nemlich aus den offerwehnten Worten der Eva sieht man, daß die Alten von einer mündlichen Offenbahung Gottes her vieles gewußt haben, welches die heiligen Schriftsteller auch eben darum nicht ausdrücklich haben melden müssen, sondern als schon bekannte Wahrheiten vorausgesetzt haben. So haben sie ohne Zweifel

21

17 gewußt, daß in dem einigen göttlichen Wesen mehrere Personen wären.

Was nun den Aeltern der Menschen von der Person des Erlösers geoffenbahret war, das ist in den spätem Zeiten den Gläubigen immer deutlicher vorgetragen worden. Dem großen Abraham ist in Begleitung zweener Engel in dem Hayne Mamre der Gesandte als Gottmensch erschienen. Nichts ist mit dieser herrlichen Erscheinung des Erlösers vor Abraham seinem Freunde zu vergleichen, 1 B. Mos. 18. Im ersten Vers heißt es: Jehovah erschien dem Abraham; Hernach, als der alte Greiß seine Augen aufhub, sah er drey

Männer v. 2., nemlich den Gesandten und zween Engel, denen er menschliche Gestalt gegeben hatte, wie aus v. 22. klar ist. Die zween Männer kehrten zurück von dannen gegen Sodom, und Abraham blieb noch stehen vor dem Angesichte des Jehovah. Nemlich als die Zeit nun da war, daß die dem Abraham geschehene Verheißungen wegen des Isaaks wirklich in Erfüllung gehen sollten, und Abraham nunmehr neun und zwanzig Jahre als Fremdling sich in dem verheißenen Lande aufgehalten, und in der Zeit viele tapfere Proben seines Glaubens abgelegt hane, so erschien ihm nun der Gesandte selbst, auf welchen die Verheißungen zieleten, so wie er, der Jehovah ist, v. 1. nach Verfluß gewisser Menschen Alter von den Nachkommen des verheißenen Sohnes als Menschen VIN v. 3. sollte gebohren werden; und folglich erschien er ihm als Gottmensch, und das zur liebeichen Belohnung für die schon er.

22

18 viesene, und zur Stärkung nach künftiger größerer Glaubenöproben. Weiter ist der verheißene Hert dem heiligen Erzvater Jacob bey dem Fluß Jabbock als Goltmenfch erschienen. Nachdem er nemltch seine Weiber, seine Kinder, und die ganze Haabe über den Fluß sehen lassen, und solcher Gestalt allein zurückgeblieben war (vermuthlich das Gebet abzuwarten, und sich an heiligen Betrachtungen zu weiden, insonderheit wegen des Ausfalles dieser so gefährlich scheinenden Reise, da ihn doch Gort selbst ins Land der Verheißung zurückgerufen hatte. um dieselbige an ihm zu erfüllen; da er folglich auch sein geängstigteö Gemüth auf den verheißenen Gesandten vertröstet hat) so kämpfte ein Mann mit dem Patriarchen, bis die Morgenröthe anbrach. Wer dieser Mann gewesen, und daß er keineöweges, wie die Juden vorgeben, der unsaubere Schußengel des rohen Efavs gewesen ist, erhellet deutlich daraus: erstlich, daß sich der Erzvater den Segen von ihm ausbittet, und heftig ausbittet: Ich lasse dich nicht, du segnest mich denn! zweytens, aus dem neuen Namen des Erzvaters; drittens, aus der neuen Benennung des Orts, die ihm Israel beylegte. Nemlich wiewohl Jacob, da er den unbekanntten Mann bat: sag her, Lieber, deinen Namen! keinen andern Unterricht als diesen bekommen halte: warum fragst du nach meinem Namen? sondern hingegen des verlangten Segens theilhaftig worden war: nannte er doch den Ort Eine gleiche Stelle kommt vor B. der Richter 13, wo der Gesandte des Herrn dem Manoach die Geburt Simsons verkündigt, und da ihm der

23

19

Vater nach gegebenem Unterricht in Ansehung der Erziehung des Knabens um seinen Namen fraget, dieselbige Antwort giebt: warum fragst du nach meinem Namen, denn er ist wunderbar? NAD v. 18. welches Wort unter dem Namen des Meßias vorkommt; Jef. 9, 6. gleichwie auch der Manoach in solcher Absicht sich gegen sein Weib also verlauten lasser: unvermeidlich sind wir des Todes, denn Gott haben wir gesehen, v. 22. So verstand auch der Erzvater theils aus feinem neuen Namen, wie zuvor erwehnt, theils aus dem Inhalt des erlangten Segens, daß der besiegte Kämpfer niemand als der starke Gott wäre, aus welcher Ursache er auch den merkwürdigen Kampfplatz heißet; denn ich habe, sagt er, Gott von Angesicht zu Angesicht gesehen, und meine Seele ist errettet. 1 B. Mos. 32. So ist er denn klar, daß oftbenannter Mann kein erschaffener Geist, viel weniger der Schuhengel des bösen Esavs, sondern der starke Gott gewesen ist, wie auch der Prophet Hosea so deutlich erklärt: Im Mutterleib hielt er (Jakob) seines Bruders Fersen, und in seiner Starke führte er sich fürstlich gegen Gott auf; nemlich er führte sich fürstlich auf gegen einen Engel (den Gesandten) und siegele; er weinete und bat ihn um Gnade; in Bethel fand er ihn, und da redete er mit uns; aber Jehovah, Gott der Heerfchaaren, Jehovah ist fein Gedächtnißname. Hof. 12, 4-6. Ja, ans den Worten des Mannes selbst: nicht Jakob soll dein Name in Zukunft genennt werden, sondern Israel, denn du hast dich fürstlich gehalten

24

20 mit Gott und mit Menschen, its unwiderleglich, daß der Kämpfer, welcher der Sw der

verheißene Gesandte war, 1 B. Mos. 48, 16. Gott Und Mensch, SNfaoy, Gott mit uns, Gott in unsrer Natur ist, und daß der biblische Meßias folglich Gottmensch ist. Was nun in Ansehung der beyden Naturen der einzigen göttlichen Person des Gesandten aus diesen angeführten Erscheinungen des Meßias vor den Heiligen, da er sich ihnen als einen Gottmenschen gezeiget hat, unwiderleglich ist, das stehet auch noch in den übrigen Heiligen Schriften des alten Testaments wider die Feinde des wahren Meßias unbeweglich dar. In Ansehung der menschlichen Natur Christi wirds wohl keines weitläustigen Beweizens brauchen, indem die Gegner solche auch nie gelaugnet haben. Die Gottheit aber des Gesandten nehmen sie nicht an, wiewohl die Beweise, auf denen wir stehen, so häufig als unwiderleglich sind. Einen völligen Beweis giebt unter andern auch jene Herrliche und sonderbare Erscheinung des Gesandten des Herrn, vor dem Moses im brennenden Busche ab. 2 B. Mos. 3. Nemlich es waren unnehro die vier Jahrhunderte, in deren letztem Hälfte das heilige Volk aus den Lenden Abrahams Durch den Sohn der Verheißung von einem Volk einer fremden Sprache geplagt und übel gehalten werden sollte, versiossen; das vierte Jahrhundert 1 B. Mos. 15, 16. gieng schon zur Neige, und Gott gedachte seines Bundes mit den heiligen Erzvätern, 2 B. Mos. 2, 24. Moses war erwählet einen Mittler abzugeben zwischen Gott, und den

25

21 Söhnen Abrahams, die Gott nunmehr durch den feyrliehen Bund mit ihnen vom Gipfel eines arabischen Gebirges zu seinem Volke aussonderte, und heiligte. Der Gesandte des Herrn (wie er hier im ausnehmenden Verstande genennet wird MT TjsHc) welches nicht so sehr durch einen Engel, als vielmehr durch einen außerordentlichen Gesandten des Herrn zu übersehen ist) wird zu Moses in dem erwähnten sonderbaren Gesandte abgesandt, und dieser Abgesandte des Herrn nennet sich hier gegen dem Moses bald mit dem großen Namen Jehovah, 2 B. Mos. 3, 4. bald mit dem Namen Gott, und wiederum: Ich bin der Gott deines Vaters Abrahams, Isaaks und Jakobs; wobey es zugleich heißet: Moses verbarg sein Angesicht, denn er fürchtete sich gegen der Gottheit aufzusehen, v. 6. Wenn nun niemand lauguen kann, wie er in der Thal nicht kann, daß gedachter Gesandte des Herrn der Meßias ist, (absonderlich da ihm dieser Name so oft und zwar in Absicht ans seine allerwichtigste Gesandtschaft in die Welt, wegen der Wiederherstellung des Menschen beygelegt wird, 1 B. Mos. 48, 16. Malach. 3, 1. wozu ich noch zur Stärkung des Beweises anführen könnte, was die alten besser gesinnten Juden von den Erscheinungen der Heiligen wie sie den Meßias nicht ohne Grund nennen (*) vor den ersten Eltern in Eden, vor

(*) Im neuen Testament wird auch der heilige Leib

26

22

dem Abraham, dem Jakob, der Rebecka, dem Moses und allen heiligen Allen so häufig erzählen) so wird niemand so blind seyn, daß er nicht an dieser Stelle die Gottheit des Meßias sehen sollte, wenn er mir nicht so viel Unbescheidenheit hat, die klärste Wahrheit nicht sehen zu wollen. Noch mehr, weil die Feinde nimmermehr läugnen können, daß die Alten in ihren Schriften die Wolkensäule TDU nennen; und wiederum das Geheimniß der Heiligen auf den Meßias deuten,

welchen sie sogar Kn 72 UPN nennen; so erhellet hieraus aufs allerdeurlichste die Gottheit des Meßias. Nemlich der Heerführer Israels, der in der Säule wohnte, wird nun der Gesandte Gottes, nun Jehovah selbst, in der feurigen Säule genennet. 2 B. Mos. 14, 19. 24. Aufs allergenaueste ist dieser außerordentliche Gesandte des Herrn von dem ordentlichen Engel zu unterscheiden, welchen Gott um seines Bundes willen, den er dem Abraham, Isaak und Jakob zugeschworen hatte, dem halsstarrigen Volke, nachdem sie in dem gräulichen Handel mit dem goldenen Kalbe den Eifer des Herrn so sehr aufgebracht hatten, zuordr uete, daß er sie anstatt des großen Gesandten ins heilige Land bringen sollte; worüber auch das Volk, als sie dieses horeten, sehr trauerten. 2B. Mos. 32, 34. Cap. 33, 4. Nemlich dieser letztere Engel war nur ein ordentlicher, ein erschaffener Engel; hingegen der erstere war ein außerordentlicher Gesandte des Herrn, ja der Hert selbst, wie folgendes sattsam beweisen wird: Siehe ich sende meinen Gesandten vor deinem Angesicht her, dich

27

23

zu behüten am Wege, und dich hinzubringen an den Ort, den ich bereitet habe. Hüte dich vor seinem Angesicht; denn er wird nicht vertragen eure Missethaten, weil mein Name in ihm ist. 2 B. Mos. 23, 20. 21. Und auch dieses: mein Angesicht wird vorhergehen, und ich werde dich zur Ruhe bringen. 2 B. Mos. 33, 15. Was man uemlich in unfern Sprachen mit dem naturalisirten Worte: Person giebt, das geben die Ebräer mit dem Worte: Namen, Angesicht, u. a. m. Mein Name ist in ihm, heißt also: ich bin in eigener Person in ihm dar. So ist denn der Gesandte des Herrn, dessen Name (wie die alten Inden selbst geschrieben haben) ist wie der Name seines Herrn, nicht der Gesandte des Herrn nur, sondern der Hert selbst, Jehovah in eigener Person. Ferner: mein Angesicht wird vorhergehen, erklärt Moses selbst also: Wo dein Angesicht nicht vorherg. het, so führe uns nicht auf von hinnen; und woran solls erkannt werden, daß ich Gnade gefunden habe in deinen Augen, ich und dein Volk, ob nicht darin, daß du (selbst in eigener Person) vorhergeheft? 2 B. Mos. 33, 15. 16. Demnach so heißet: mm Ob NUN IND

und mm so viel: Jehovah selbst, Jehovah in einer göttlichen Person, wie auch anderswo gesagt wird: Der Hert euer Gott gehet vor eurem Angesichte her; du hast gesehen, wie dich der Hert dein Gott getragen hat, wie ein Mann seinen Sohn trägt; ihr habt nicht geglaubt an den Herrn euren Gott, der vor eurem Angesicht hergieng, euch den Ort zu suchen, woselbst ihr euer

28

24

Lager abstecken sollt, im Feuer des Nachts, und in einer Wolke des Tages. 5 B. Mos. 1, 30-32. Und anderswo: Der Hert allein har sie (sein Volk) begleitet. 5 B. Mos. 32, 12. Doch ists auf keiner andern Art zu verstehen, als daß der Jehovah einer ist, und der Gesandte des Jehovah ein anderer ist, und doch auch Jehovah ist, und

daß er es ist, der den Heerführer des heiligen Volks abgab, wie aus einer unmittelbar hieher gehörenden Stelle erhellet: In aller ihrer Angst wars ihnen doch nicht ängstlich, sondern (oder nach dem Pp ließ er, Jehovah, sehr ängstlich werden, er sorgte für sie) und der Gesandte seines Angesichts errettete sie; dieweil er sie liebte und ihrer schönere, so hat er sie erlöset, nemlich er legte sie auf sich und trug sie alle Tage von uralter Zeit her. Esaia 63, 9. So ist denn unser allerheiligster Meßias wahrhaftiger Gott; und freylich haben die alten Juden recht, wenn sie geschrieben haben: sein Nähme ist wie der Nähme seines Herrn. Recht so stimmt der Begrisk des Meßias mit den Urkunden des göttlichen Archivs völlig überein, z. Ex. der Hert ließ regnen von dem Herrn IM FR AND I B. Mos. 19, 24. Dein Gott hat dich, o Gott (Meßias) gesalbet; (Wn, hat dich zum Meßias, zu dem in ausnehmenden Verstände sogenannten Gesalbten gemacht) mit Freudenöl vor deinen Gesellen. Psalm

45, 8. Wiewohl nun dieses schon genug seyn könnte, die Gegner von der Gottheit des Meßias zu überzeugen, so will ich doch nur einige sehr bringende einzelne Sprüche anführen, um zu zei-

29

25

gen, wie die Unwissenheit und der Unglaube der Gegner immer nicht an einigen Mangel der Beweise, sondern vielmehr einzig und allein an einem strafwürdigen Eigensinn, an Vorurtheilen, und an einer daher entstehenden Nachlassung in Untersuchung der allerklarsten und deutlichsten Beweise liege. Die Propheten predigen denn laut von der göttlichen Person des Meßias. Sesams, der vortreffliche Herold des Königreichs Gottes unter dem Meßias, sagt: Siehe! die Jungfrau ist schwanger, und gebiert einen Sohn, und du sollt seinen Nahmen heißen hKlJöj a: mit uns Gott, der starke Gott; die Meynung ist: mit uns, iu unserer Natur ist der starke Gort; oder: der Sohn der Jungfrauen ist Gültmensch. Jes. 7, 14. Denn was die Inden immer feindseliges hervorbringen mögen von andern Bedeutungen des Wortes ist ohne Grund, daß es nemlich eine junge Frau bedeute, denn das EZibyl, woher es kömmt, ist das entgegengesetzte des Wortes in"*, dessen Bedeutung aus 1 B. Mos. 4, 1. klar ist. Noch mehr aus Jesaia: Ein Knabe ist uns gebühren, ein Sohn ist uns gegeben, und die Herrschaft wird auf seiner Schulter seyn, und man wird seinen Nahmen heissen: Wunderbar, Rahtgeber, gewaltiger Gott, Vater der Ewigkeit, Fürst des Friedens. Jef. 9, 5. 6. Zu diesem allen kommt nun, welches ich hier am Ende hersehen will, jenes allerherrlichste Acugniß des Jercmiä von der Gottheit des Meßias: Siche, die Tage kommen, es ist ein Ausspruch des ewigen Gottes, und ich will ausrichten dem David ein recht Gewächs, und er

30

26

wird regieren als König, und er wird mit Weisheit handeln, und wird Gericht und Gerechtigkeit auf Erden schaffen; in seinen Tagen wird Jehuda errettet werden, und Israel wird in Sicherheit wohnen, und dieser (o man nehme es zu Herzen) dieser ist sein Nähme, mit dem man ihn nennen soll: Jehovah, unsre Gerechtigkeit. Jer. 33, 5. 6. Dieses nun ist von der Person des Meßias. So sehe denn nun wer sehen kann, ob der Meßias, als eine göttliche Person betrachtet, oder ein aus« fähiger, zerlumpter und unehrlicher Bettler an das Thor zu Rom, wie der Talmud den Meßias beschreibt, mit dem Meßias des alten Testaments übereinstimme. O! so müsse man doch den Vorurtheilen absagen, die talmudischen Hirngespinnste fahren und nur bas Buch des Herrn den Ausspruch machen lassen; denn das Wort unsers Gottes bestehet in Ewigkeit. Zu diesem hat man sich zu halten, seiner allerheiligsten Stimme zu folgen. So folget denn alle, die ihr zuvor entwichen seyd, folget und lasset uns Gehör geben, o ihr Söhne Abrahams, der himmlischen Lehre, die aus Zion, und dem Worte des Herrn, das aus Jerusalem ausgegangen ist, Jes. 2, 3., wovon Jesaiaö schon so dringend geweissaget hat: aus einem hohen Berge steige auf (damit dir das Ausposaunen desto besser von statten gehe; die Sache ist wichtig) die du Zion froliche Botschaft bringest; init laurer Stimme, ohne Scheu sage her zu den Städten Juda: sehet euren Gott! Jes. 40, 8. 9. Ja, Gott bist du, allerheiligster Meßia! Dein Volk, deine Christen beten dich an. Nur den Söhnen delnes Abrahams, die dich feindselig verkennen

31

27 und im Dunkeln tappen, nur auch ihnen schenke bald, o Gott, Meßia, daß sie dich kennen lernen, und errettet werden; daß sie dich küssen, Sohn Gottes! und durch den Glauben an dich selig werden. — Ich gehe weiter, und betrachte den biblischen Meßiaö in Ansehung seines Amtes.

So sehr die Juden in Ansehung der allerheiligsten Person des Meßias irreren, so sehr irren sie auch in Ansehung seines allerwichtigsten Amtes. In Absicht auf dieses ist es insonderheit, daß der Meßias die offerwehnte herrliche Benennung des Gesandten des Herrn führet. sNemlich, diese Benennung druckt, Kraft der Verhalnuß des prophetischen Glaubens, kurz und bequemlich diesen Begrisk des Amtes des Meßias aus. Nemlich der Meßiaö ist derjenige, der sich in die Welt hat senden lassen, um die Wiederherstellung des menschlichen Geschlechts zuwege zu bringen, also, baß er nach vorläufigem Vortrag der Sache wirklich dasjenige, was zu der Wiederherstellung der Menschen gehörte, geleistet hat, und zur Belohnung seines

edelsten Gehorsams darnach über alle Kreaturen, insonderheit aber über ferne Erlösete herrschen. Dieser Hauptbegriff des Amtes des Meßias, oder seiner Gesandtschaft in die Welt, welche ich als die Hauptsumme aller prophetischen Stellen setze, zergliedert sich selbst in drey absonderliche Stücke, deren ein jedes, um den gegebenen Hauptbegriff zu bestätigen, in dem prophetischen Wort seinen höchsten Grund nothwendig haben muß und wirklich hat. Und diesen zu beleuchten, wird nun der Gegenstand meiner Bemühung seyn.

32

Nemlich in Ansehung des vorläufigen Vortrages der Sache wegen des Bundes (dessen Inhalt ist, daß sich Gott durch ein dazu bequemes Mittel versöhnen läßt, und die Todesschuldigen leben sollen) und zwar eines neuen Bundes, eine» jenem alten sinaitischen entgegengesetzten bessern Bundes zwischen Gott und seinem geheiligten Volke insonderheit, dessen aber auch die Nationen, als künftige Miterben Israels sollten theilhaftig werden, war es, daß Len Söhnen Israels einst bey dem Fluß Jordan der Meßias nunmehr erst als ein 3, dessen herrliches Vorbild Moses selbst bey der feyerlichen Aufrichtung des Bundes bey Sinai abgegeben hatte, verheissen, oder welches besser gesagt wäre, die Verheißung von ihm wiederholt war. 5 B. Mos. 18, 15 - 19. Einem dl (das griechische Prophet drückt nicht das ebräische Wort völlig aus; NZ bedeutet einen dritten, der das Wort von einem ersten zu dem zweyten bringt, einen Mittler, wie das griechische veritas Gal. 3, 19.) aus deinem Mittel, aus deis nen Brüdern, wie ich war, wird dir aufwecken der Hert dein Gott, ihn sollt ihr hören; allerdings so wie du batest von dem Herrn deinen Gott bey Horeb am Tage der (feyrlichen) Versammlung, und sprachest, ich will die Stimme des Herrn meines Gottes nicht mehr anhören, und das Feuer, das große Feuer nicht mehr anseheu, damit ich nicht sterbe; da dann der Hert zu mir sprach: Sie haben Recht an dem, was sie geredet haben, einen Mittler will ich ihnen erwecken witten aus ihren Brüdern, wie du bist, und ich

33

29 werde meine Worte in seinen Mund geben, und er wird zu ihnen reden, was ich ihm gebieten werde; und es wird geschehen, daß der Mann, der meine Worte nicht hören wird, die er reden wird in meinem Nahmen, von dem will ichs fordern. Diese Stelle gehet, wie ihr die Juden Gewalt anthun, unmöglich auf Josua, wie aus dem Schluß des 5ten Buch Moses deutlich zu sehen ist. Josua war zwar erfüllet mit dem Geist der Weisheit, weil Mcßias seine Hande auf ihn gelegt hatte; allein es war noch kein *023 aufgestanden in Israel, wie Moses gewesen war. 5 B. Mos. 34, 9. 10., sie gehet aber auf den Meßias; nur die Sache muß recht verstanden werden. Moses, der hier sein Geschafft als gewesener Mittler vollendet hatte und nun bald sterben sollte, führt sein Volk zurück auf jene fürchterliche Feyerlichkeiten, mit denen sie durch das empfangene Gesetz Gottes zu seinen eigenthümlichen Volke von den Nationen ausgesonderk, und als ein Königreich von Priestern dem Herrn geheiliget worden waren 2 B. Mos. 19, 6.; und welchergestalt sie allda über der besondern Gegenwart der Gottheit, über der gewaltigen Stimme des Herrn aus dem Dunkeln, welche von seinen heiligen Myriaden, in denen Jehovah war als ein Heiligthum, durch fürchterliche brüllende Donner hervorgebracht ward, und über dem Feuer, das da brannte bis an das Herz derer Himmel, mit Flammen, die Wolken anzurühren schienen, von tödtlichen Aengsten und Zittern durchgedrungen, zurück wichen, und die fernere Anrede der Gottheit Lemüthigst verbat, da ihnen der Hert auch

34

30

wor diesesmahl ihre Bitte gewährte, allein mit der Bedrängung einer grausamen Strafe, wofern sie den künftigen Mittler, dessen Persohn Moses hier vorsteilen mußte, verachten würden, Nemlich, es fand sich hier bequeme Gelegenheit, die Söhne Abrahams auf den verheissenen Meßias hinzuweisen, auf welchen dieser ganze Handel galt, und ward ihnen zugleich zu verstehen gegeben, daß wenn er käme, er das Amt eines welches Moses hier im Vorbilde geführt hätte, selbst wirklich und in der That, und zwar weil herrlicher und vortrefflicher tragen sollte; folglich wurden sie auch auf einen zweyten Bund hinge« wiesen, jedoch verblümter weise, als dessen Mittler der kommende Meßias seyn würde, so wie Moses des erster« gewesen war, welcher in der That nichts anders ist als ein feyerlicheS Vorspiel auf den geweihten herrlichen Bund, aus welchen hernach mit deutlichen Worten vertröstet worden. Irrem. 31, 31. Mit diesem Begriff stimmt alles genau überein. Erst so versteht man, was man in den Psalmen von dem Zittern der Erde bey Stiftung des ersten Bundes gelesen hat: Gott, da du ausgiengst vor deinem Volk, da du herzogest in der Wüsteney, da zitterte die Erde, so gar die Himmel treuffelten vor unserm Gott (verstehe bey Sinai). Psalm 68, 8. 9. Was die nachmalige Erschütterung nicht nur des Berges und der Erde, wie bey Stiftung des ersten Bundes, sonder auch so gar der Himmel selbst bedeute, wie der Prophet Haggai vor der herrlichen Stiftung des zweyten Bundes, wenn das Verlangen aller Nationen kommen würde, geweißt hat. Hagg. 2,

35

31

6. 7. So gehet denn unsre Stekke wirklich auf den Meßias, und beschreibt ihn insonderheit als den großen

Mittler Gottes und der Menschen bey dem neuen Bund, und auch überhaupt als einen Lehrer Israels, mächtig in Worten und Werken, welches den eigentlich sogenannten Propheten gehörte. Aus dieser Ursache heißet er der Gesandte des Bundes, uemlich der Gesandte mir dem neuen Bunde. Malach. 3, 1. In Absicht hierauf saget David von ihm, er würde den Namen des Herrn verkündigen seinen Brüdern 22, 23 und anderswo auch in der Person des Meßias: Merke, mein Volk, auf meine Lehre; neiget eure Ohren zu den Worten meines Mundes: ich will meinen Mund mit bündigen Aussprüchen aufthun; ich will häufig hervorbringen räthselhafte Sachen von der Weltzeit her. Ps. 78, 1. 2. Dieses nun ist der wahre Sinn unsrer Stelle; dieses ist das prophetische Stück des Annes des Herrn Meßias. Wie irren sich nun unsere Widersacher doch gewaltig, indem sie dieses alles so schnöde vorübergehen! Einst wirds der Hert von ihnen fordern, daß sie den größten Propheten verachtet, der ihnen im Namen des Herrn, als Hert selbst, so heilsame Sachen gelehrt hat, nemlich Worte des Herrn, die er in den Mund seines Mittlers gegeben hatte, daß er sie in die Welt hinaussagen sollte. Sein Geist war es, der die Geister der übrigen Propheten belebte und der in ihnen redete, und folglich kommt unserm Meßias der Name eines Propheten, des größten Propheten, des vortresslichsten dD im allerherrlichsten Verstände zu.

36

32 Nachdem nun der Vortrag selbst wegen des Bundes durch Vermittelung des Meßias, als des verheißenen Mittlers bey dem neuen Bund, bewerkstelliget war, so gehörte nun ferner dazu, daß die Bedingungen, auf welchen der Bund sollte gestiftet werden, erfüllet würden, oder daß dasjenige, was zu der Wiederherstellung des menschlichen Geschlechts gehörte, auch wörtlich geleistet würde. Nemlich die Menschen hatten gesündigt; sie hatten die Ehre des Schöpfers beleidiget, ihre Glückseligkeit verscherzet, und konnten folglich zu ihrer edlen Bestimmung nicht mehr gelangen. Das menschliche Geschlecht war von seinem mächtigen Feinde aufs allerempfindlichste beschimpfet worden; der Mensch sollte nun aushören; der Tod, das höchste Elend, erndkete die Söhne Adams, und das Behältniß der Tobten war ihre ewige Wohnung. Dieses alles druckt das schreckliche NION mit großem Nachdruck aus: Du sollt sterben, ohne Gnade sterben, ohne Hoffnung wiederum aufzuleben, sterben, i B. Mos. 2, 17. Der »versprochene Wiederhersteller des menschlichen Geschlechts mußte also der beleidigten Gerechtigkeit Gottes genugthun, und solchergestalt erst das abgesprochene Leben der Menschen wieder auswirken. Weil aber doch das einmahl abgesprochene Unheil des Todes vollzogen werden mußte, so mußte auch der Erretter der Menschen, kurz gesagt, ein versöhnender seyn, und ein solcher ist der biblische, nicht aber der Juden ihr noch erwartender Meßias. Dieses allerwichtigste Stück des Amtes des Meßias haben die Priester des alten Testa-

37

33

mentes, so gm es möglich wäre, im Vorbild aus: drücken müssen, bis sich der mit Eide geweihte Priester einfände, der es auf ewig und zwar nach der Ordnung des Meichiftdek ist, wie ausdrücklich Bon dem Meßias gesiegt wird; der Hert hat geschworen, und wird fische nicht reuen lassen, du bist Priester in Ewigkeit nach der Ordnung Melchisedeks. Psalm no, 4. Was nun der große Priester» der das Amt auf ewig trägt, zu seiner Zeit wirklich leisten würde, das haben die Priester in dem heiligen Volk vorher abbilden müssen, Loch so, daß das Vorbild zwischen dem Priester und dem sterbenden Opferthier getheilet war. Jener stellte den opfernden, und dieses den Tod des opfernden Priesters vor, und beyde druckten deuts lich ans, was der Meßias als der nz zur Wiederherstellung des menschlichen Geschlechts wirklich ausführen würde. Eigentlich wäre es nicht von nörhnen gewesen, daß die Art, auf die sich die Gottheit wollte versöhnen lassen, den Menscheu geoffenbarer würde; genug wäre es ihnen gewesen zu wissen, daß eine Wiederherstellung wirklich geschehen würde; doch ward es beydes in Vorbildern und mit deutlichen Worten häufig zu verstehen gegeben, und zwar also: daß anstatt daß alle Menschen haken sterben sollen, sollte ein Bruder der Menschen sterben (damit war der göttlichen Gerechtigkeit genug gethan) der zugleich mit göttlicher Kraft ausgerüstet wäre, den Tod zu überwinden, und denjenigen abzufthen, der die Kraft des Todes hatte, den Satan, dessen Sklaven die Söhne Adams in Furcht des Todes waren; und damit war die Wiederherstellung des

38

34

menschlichen Geschlechts wirklich zuwege gebracht. Ein solcher Erlöser heißet ebräisch welches nicht einen Erlöser schlechthin bedeutet, sondern den nächsten Blutsfreund des Erschlagenen, der den Tod seines nahen Anverwandten zu rächen hakte 4 B. Mos. 35, 12. verglichen 3 B. Mos. 25, 25. Für einen solchen haben die gläubigen Alten den Meßias gehalten. Der Erzvater Israel heißet ihn den Gesandten 1 B. Mos. 48, 16. Eines solchen Joels tröstet sich gleichfalls Job bey Annäherung seines vermeinten Todes. Seine Worte sind sehr dringend: o daß meine Reden seht geschrieben würden! daß sie in ein Buch eingedruckt würden! mit einem eisernen Griffel oder mit Bley auf ewig in einen Felsen eingegraben würden! Nemlich, ich weiß es, mein Erlöser lebet, und in der lehtern (Zeit) (*) wird er auf den Staub hinauftreten (das vorhergehende und entgegengesetzte ist: in den Staub des Todes hinge» legt zu werden, oder in den Staub herunterfahren,

Psalm 22, 16. 30.) und wenn sie (die Wärme) nach meiner Haut auch dieses (er zeigt mit dem Finger auf fein Fleisch) abgerissen haben, dann werde ich aus meinem Fleisch Gott schauen, welches ich mir (zum Heil) schauen werde, und

(* Die Juden nennen die Tage des Meßias:

SVEN, und das recht. Die Weltzeiten werden in der Bibel in zwey Theile eingetheilet. Zn der Mitte kam der Meßias. Habak.

2. Die Rabbinen haben gesagt: pA pe

FTD MO in VD MANNS ONU,

ria, Ebr. 9, 26.

39

35

meine Augen sehen werden und nicht eines fremden, es verlangt mich schon ans tiefster Seele so sehnlich darnach. Job 19, 23 -27. Schon von diesen grauen Älrcrchümern her hat man solche Aeugniße, so bestimmte Ausdrücke von einem lebenden Joel, der an feinest Brüder statt stiebet, und sich wiederum aus dem Staube des Todes mächtig hervorthut, zu dessen Ehre alle feine Brüder als seine auch auferstehen, oder

ihre eingescherte Leiber wieder bekommen sollten. Von diesem Joel hat David, jener erhabene Sänger des Meßias, hernach gesagt: du wirst meine (des Meßias seine) Seele in das Behältniß der Todten nicht überlassen, und wirst deinen Heiligen nicht hingeben die Verwesung zu sehen; du entdeckst mir den Weg zum Leben, nemlich du zeigest mir an meiner Auferstehung, wie eine Zurückkunst aus dem Tod möglich und gewiß zu erwarten sey. Psalm 16, 10. 11. Die Juden ziehen zwar dieses auf David selbst, allein ohne Grund, 2 B. Königes 2, 2 - 10. wobey ich übergehe, was sie sonst unverschämtes von de«; Tod des heiligen Königs hervorbringen. Noch deutlicher wird der Meßias als der leidende und sterbende Erlöser der Menschen in dem ganzen 22 Psalm, und auch die herrlichen Früchte seines Todes beschrieben. Die Gegner sagen: der Psalm gehe nicht auf den Meßias, sondern auf den David selbst. Allein nimmer ist David in solchen Umständen gewesen, derer hier gedacht wird. Nimmer ist das Königreich David so sehr herrlich gewesen, als des Meßias seines hier geschildert wird. Erst dann schicken sich alle Umstände, wenn man sich einen

40

36 au einem Kreuze nackend Hangenden Leidenden vorstellet, dessen Hände und Füße durch Nägel uns Kreuz geheftet und also durchgeboret sind; besten Leib so ausgedehnet und ausgestreckt war, daß sich alle seine Gebeine deutlich theileken oder unterscheideten, und man also seine Rippen zählen konnte; der also gestorben ist, und seine Kleider nach seinem Tode sind getheilet worden; dessen Tod aber die herrlichsten Folgen nach sich ziehen würde, daß uemlich die entferntesten Völker und alle Geschlechter der Nationen sich darüber bekehren würden, und es erzählen würden zum Preiß der Gerechtigkeit des Herrn, daß er sein Werk vollführet hatte. Nun sehe man, ob dieses in der Geschichte Davids zu finden sey, oder ob es nicht vielmehr unwiderleglich aus den Sohn Davids gehe, von dem auch anderswo aufs genaueste, so wie hier (welches die Gegner selbst ohne Unterlaß im Munde führen) gesagt wird: Mache dich ftölich, o Tochter Zions! und laß ein Freudengefchrey erschallen, o Tochter Jerusalems! Siehe, dein König wird dir (zum Heil) kommen; ein Gerechter, und ein Erlöser ist er; arm (zugleich) und reitet auf einem Esel, und auf einen jungen Füllen der Eselinnen; er wird Friede reden zu den Nationen, und seine Herrschaft wird seyn von einem Meer bis zum andern, und von dem Fluß bis an die Enden der Welt. — Durch das Blut deines Bundes laste ich deine Gefangenen loß aus der Grube in der kein Wasser ist. Zach. 9, 9 - 11. Um nun aber alles kur; zusammen zu faßen, so betrachte man nur den kostbaren Text des heiligen Jefaia 52, 13. und 53, 12. Hier wissen sich die

41

37

Gegner nicht mehr zu helfen; Hier hat sich der Rabbinen Witz ganz verlohren Ausflüchte zu sin« den, die nur einen geringen Schein hätten. Entweder muffen sie mit uns einen versöhnenden Meßias bekennen, oder sie müssen schweigen, und dieses thun sie, aus Erfahrung weiß man es. Jedoch um zur Sache zu kommen, so handelt dieser Text von dem Meßias, und beschreibt ihn mir den deutlichsten Ausdrücken: als einen leidenden Erlöser des menschlichen Geschlechts, dessen äußerliches Ansehen schlechter seyn würde, denn der übrigen Menschen ihres, über welchem doch Könige ihren Mund verschließen würden, v. 13. 14., der wenig Glauben finden würde, wegen seiner geringen Herkunft, und weil er nicht fd prächtig erscheint, als man sich von ihm versprochen hatte, da-er anstatt des Schimmernden so arm war, als einer, vor dem man sein Angesicht verbirgt, v. 1 - 3., von dem doch kräftig bezeuget wird, daß es unsere (des menschlichen

Geschlechts) Krankheit ist, die er trüge, und unsere Schmerzen, die er auf sich geladen hätte; und ob man ihn zwar als einen um sein selbst willen geplagten und von Gott geschlagenen Mann ansähe, so wäre er doch, um unserer Uebertretung willen nur, durchgeboret, und um unsrer Sünde willen zerschlagen, also daß die Strafe, die unser Friede war, über ihn auögieng, und wir in seiner Wunde geheilet würden, 9, 4. 5. Nemlich wir hatten gesündigt, und ihm ließ der Hert unserer aller Uebertretung begegnen, für die er auch geduldig büßen würde, v. 6. 7. Ferner zeigt der Prophet an, wie er darnach von Angst und Unheil würde

42

38

genommen werden, und zu einem Leben eingehen würde, dessen Länge niemand aussagen könnte, wann er erst würde weggerissen seyn von der Welt, in der er um unserer Uebertretung willen re. v. 8. Die Umstände bey seinem Begräbniße werden aufs allergenaueste beschrieben v. 9. Zuletzt werden die herrlichen Früchte seines geleisteten Opfers angezc-igt (da er als Priester ein Opfer, und zwar sich selbst der Gottheit zur Versöhnung dargebracht, oder wie der Text sagt: seine Seele wird sich zum Schuldopfer dargeben) wie nemlich viele durch die Erkenntniß dieses gerechten Knechten Gottes gerecht werden sollten, wie alles feiner Macht unterthänig werden, da er in seiner Erhöhung seinen Erlöseten zum besten, Kraft seines priesterlichen Amtes, für die Gottlosen als Fürsprecher einkommen würde, v. 10 - 12. Wenn mir noch jemand einwenden würde, der Text ziele nicht auf den Meßias, sondern vielmehr etwa auf den Iesaias selbst, so ist klar, daß sich der Inhalt ewig nicht auf den Jesaias schickt. Wenn und wo ist der Prophet z. B. mit einem Speer durchgeboret worden, dessen Meldung hier gethan wird? Dieses aber und die ganze Beschreibung des Leidenden, und durch seine Leiden vollendeten Versöhners ist nur unserm Meßias, als dem eigen: Von ihm saget die Schrift: ich will ausgießen aufs Haus Davids, und auf die Einwohner zu Jerusalem den Geist der Gnade und der Gebeter (dazu gehöret eine göttliche Macht, es ist Jehovah M-ßias, der da redet v. 8.) und sie werden sehen auf mich, welchen sie zerstoehen haben. Zach. 12, 10. Es ist also Meßias, der Gommensch,

43

39

auf welchen die Weißagung gehet. Noch mehr, der Nähme: mein Knecht, womit die Weißagung sich anfängt, ist ein gewöhnlicher Nähme des Meßias, der insonderheit bey Jesaia häufig vorkommt. B. Cap. 42, 1. 49, 6. Ueberdieß alles so wird der im ausnehmenden Verstände hier genannte Knecht des Herrn dem Jesaia deutlich entgegengesetzt: gleichwie sich viele über dir entsetzten, als wird auch sein Ansehen verdorben seyn, mehr als eines andern Mannes, und seine Gestalt mehr denn der übrigen Söhne Adams ihre. Cap. 52, 14. Unwiderleglich ist also, daß der Gegenstand dieser unvergleichlichen Weißagung allein der Meßias ist, und zwar, weils keinen andern giebt oder geben kann, dem die Beschreibung zukommen könne. Was nun mit deutlichen Worten und bestimmten Ausdrücken von der Versöhnung durch das Blut und den Tod des Meßias, als des verheißenen Wiederherstellers der Menschen, den gläubigen Alten zu allen Zeiten, jedoch in den spätern Zeiten immer mit einer größern Bestimmtheit geoffenbarer gewesen, das ist zugleich durch aller Menschen Alter von den ältesten Zeiten her, auf eine weniger deutliche, doch weil eine Offenbarung immer dazu kam, nicht allzu dunkle Art, nemlich in Vorbildern und Schattenrißen angedeutet worden. Schon die ersten Sünder sind durch das Winseln der sterbenden Opferthiere, die sie alsobald nach der Verheißung haben opfern müssen (aus deren Fellen der Schöpfer ihnen zum erstenmahl ihre Kleider zubereitet hat, maßen sie damals noch kein Fleisch affen) an die erste Sünde erinnert worden; zu-

44

40 gleich aber auch auf den kommenden Erlöser, von welchem die Mutter einen so herrlichen Begrisk hatte, vertröstet worden. Ihren Fußstapfen folgte ihr frommer Sohn Hebel i B .Mos. 4, 4., der gerechte Noah 1 B. Mos. 8, 20., und insonderheit der Vater der Gläubigen, Abraham, auch Isaak und Israel. Wie allgemein und häufig, und wie ein wichtiges Stück der erzväterlichen Religion das Opfern ausmache, und was die uralten Väter für deutliche Begriske von dem Erlöser der Menschen gehabt haben, zeigt uns das Buch Job, der thcure Schatz, der uns vom grauen Alter her noch aufbehalten ist. Zu allen Zeiten hat man demnach häufig geopfert; allein zur Zeit eines Moses, als die Verheißungen dem bestimmten Ziel ihrer Erfüllung näher gekommen, und Gott sich ein Volk aussonderde, aus welchem der Erlöser gebohren werden sollte, so kam es erst mit den Opfern zu dem höchsten Grad. Nemlich damit in dem heiligen Tolk eine beständige Erinnerung an den kommenden Joel wäre, so wurden ordentliche Opferpriester geweiht, die den nächsten Zutritt zu der Majestät des iu seinem göttlichen Pallast (in der Hütte der Versammlung) wohnenden Königs Israels hatten (denn dieses heißt bey den morgenländischen Völkern Priester) und ein großer Priester ward gesalbet, der den allernächsten Zutritt hatte zu den Gnadenthron, über welchem Jehovah ruhete. Diese mußten als geweihte Bedienten in dem Pallast der Gottheit täglich blutige Opfer darbringen, und der große Priester mußte jährlich am großen Verfohnungstage mit dem Blute eines geschlachteten Stieres

45

41

und Bockes vor dem Angesicht des Herrn im Allerheiligsten unmittelbar erscheinen. Was war nun über dieses alles: jene heilige, fürchterliche Flammen, die auf den Altären des Heiligthums immer loderten, das häufige Blutvergießen, das Winseln der Opferthiere? War es wohl anders, als eine beständige Erinnerung an die Sünde, die den Tod in die Weit gebracht hatte, und zugleich ein vertröstendes Pfand auf den vollendenden Tod des großen Priesters, der das Amt auf ewig hat, und dessen Person die Opferpriester vorstellern? Niemand wird so unsinnig seyn, daß er sich einbilden sollte, als hätte die Gottheit an den Opfern, wenn sie nur bloße Opfer gewesen waren, ein Wohlgefallen haben können. Wenn ich hungrig wäre, spricht der Herr, würde ichs dir nicht sagen; denn mir gehöret der Erdkreis und seine Fülle. Esse ich wohl das Fleisch der sterbenden Opferthiere, oder trinke ich wohl das Blut der Böcke? Psalm 50, 13. Nur in so weit gefielen sie ihm, indem sie aus den kommenden Erlöser zieleten, auf welchen sie vertrösteten, von welchem ADO MIMD geschrieben war, und bey dessen Ankunft sie aufhören mußten, wie ausdrücklich gesagt wird: an Spersopfer und Echlachkopfer Haft du kein Wohlgefallen; die Ohren hast du mir (dem Meßias) durchgraben (auf daß ich dein Knecht sey, deinen Willen thue, und dein Werk vollführe). Brandopfer und Sündopfer verlangst du nicht; da sprach ich: siehe ich bin da, auf einen Brief (nach damaligen Gebrauch) steht meinethwegen geschrieben. Psalm 40, 7. 8. So wird denn hiemit deutlich zu verstehen gegeben, beydes

46

42 Worauf die Opfer zieleten, nemlich auf den kommenden, und daß dieselbigen wirklich abgeschafft werden würden, wenn der kommende, auf welchen in dem Psalm gezielt war, wirklich da wäre, weil derselbige als der ewige Priester des Herrn mit seinem vollendeten Opfer einmahl ins Heiligthum eingehen und eine ewige Erlösung finden würde. Ist nun Meßias ein Priester, so mußte er auch als Priester opfern, und sich selbst hat er geopfert. Jes. 53, 10. Ist er ein Priester nach der Ordnung Melchisedeks und nicht AharonS, so wird hiemit das levitische Priesterthum abgeschafft, und das noch mehr, weil der Meßias nicht aus dem Stamm Levi, sondern aus dem Stamm Juda Herkommen sollte. Ist der Meßias endlich ein mit Eid geweihter und ewiger Priester, dessen Amt daher auf keinen andern Nachfolger kommt, so ist und bleibt er auch ein in einem vorzüglichen Verstande sogenannter und der einzige Priester, der uns mit seinem eigenen kostbaren Opferblut Gotte einmahl versöhnet hatte, auf ewig vor dem Angesichte Gottes im Heiligthum des Himmels erscheint, und für seine Erlöseten als Fürsprecher bittet. Der Herr hat geschworen, und er wird sichs nicht reuen lassen: du bist Priester in Ewigkeit nach der Ordnung des Melchisedeks. — Dieses nun ist das priesterliche Stück des Amtes des Meßias. Ist aber nicht höchst zu bewundern, daß die Kinder der Propheten dieses nicht sehen können oder nicht wollen? O Priester Gottes! O göttlicher Priester und Joel! mache deine Brüder nach dem Fleisch des theuren Blutkaufes durch dich zu deiner Ehre

47

43

theilhaftig. Dein Blut, Meßias, Mittler Gottes, komme über sie um deiner Liebe willen.

Nachdem nun der Meßias solchergestalt durch feinen Tod denjenigen abgeseht haben würde, der die Kraft des Todes hat, und das verlorne Leben wiederum für die Söhne Adams ans Licht gebracht haben würde, so würden zu einer anständigen Belohnung seines edelsten Gehorsams und seiner allergrößten Tugend alle Geschöpfe Gottes ihm unrerthänig gemacht werden. Wenn er durch Lebenswege, die allen Sterblichen noch unbekannt waren, als der Ueberwinder des Todes aus dem Behältniß der Todten zurückgekommen seyn würde, würde er vor dem Angesichte Gottes, Psalm 16. da sein Leben vor dieser Welt aufgehoben seyn würde, zur rechten Hand Gottes den göttlichen Thron besteigen, so daß ihm als Gormenschen das Königreich über alle Creaturen, insonderheit aber über seine Erlöseten, über die er im ewigen Leben herrschen sollte, aufs allerherrlichste zuerkannt würde. Dieser ist der Begrisk, den uns das Buch des Herrn von dem König Meßias giebt. Schon ehe die Welt erschaffen ward, ehe noch etwas entstand, war er da; ehe sich die Himmel durch den allmächtigen Wink des Schöpfers ansbreiteten, war er schon von Ewigkeit her gebohren. Er war der ewige Gegenstand, in welchem das Wohlgefallen Gottes ruheke; schon dazumal hatte er seine Lust an die künftigen Söhne Adams; um seinetwillen sind alle Geschöpfe erschaffen, insonderheit aber das menschliche Geschlecht, dessen Bruder er wurde. Er ist das

48

44 Augenmerk aller Creaturen Gottes, und von Ewigkeit ist er als König über dieses Ganze gesalbet worden. Sprüchw. 8, 22 - 32. Insonderheit aber wird die Veranstaltung Gottes zur Wiederherstellung des todtschuldigen menschlichen Geschlechts durch den A. Meßias das Königreich Gottes genennet, in welchem Meßias, der außerordentliche Gesalbte des Herrn, der König ist, aus welches Königreich der Nähe mit sich beziehet. Nemlich in Absicht auf den Bund mit Abraham, gegen welchen sich Gott mit seinem Namen Jehovah, nach dessen ursprünglicher Bedeutung nur geoffenbarer hatte, war nunmehr zu Moses Zeit von dem Gesandten, dessen Nähe ist wie der Nähe seines Herrn, diesem herrlichen Namen eine neue Bedeutung beygelegt, die sich auf das Königreich Gottes bezog, zu dessen Ausrichtung die Zeit nunmehr

herbey gekommen war. 2 B. Mos. 6, 2. 3. vergl. Cap. 3, 13. 14. Nemlich erst nennet sich der Gesandte mriM wN TiN ich werde seyn, der ich seyn werde, und so wie ich mich in Zukunft zu seyn gegen Abraham versprochen habe; nemlich, ich gehe ißt damit um, mein Werk anzufangen, und werde es aufs genaueste ausführen, und alsobald wird dieser Nähme mit dem großen Rahmen in derselbigey Bedeutung abgelöftk, so daß dieser sein Gedächtnißnahme aus ewig, bis das angenommene Werk zum Ende gebracht wäre, bleiben sollte. Dieses Königreich des Jehovah hat Moses alsobald hernach besungen: Jehovah wird König seyn. 2 B. Mos. 15, 18. Dieses ist hernach dem David als dem Barer des

49

Meßias, feyeruch bestätigt worden, 2 Sam. 7. und dieses Königreich des Jehovah ist hernach in den Psalmen und in allen Propheten die beständig« Losung der Gläubigen, da dasselbige immer zugleich deutlicher beschrieben wird, und zwar also: daß Gott, ungeachtet die Nationen, die Könige Der Erden, und die Optimaten sich wider ihn und seinen Meßias, als dessen Königreich sie verhindern wollten, auflehueten, doch seinen König ge« salbet hatte über Zion, den Berg seiner Heiligkeit, Ps. 2, v. 6. welcher durch seinen Tod sich das Königreich erwerben sollte, Vf, 22. also daß er durch Leiden vollendet in die ihm Vorgesetzte Herrlichkeit gehen sollte, Jes. 53, 10 - 12. und nachdem er am Wege vom Bach getrunken, darnach und dafür pby sein Haupt erhöhen, und Den Thron der Herrlichkeit besteigen sollte, wie David sagt: Es ist ein Ausspruch Des Herrn zu meinen Herrn (des Meßias) sehe dich zu meiner Rechten, bis daß ich deine Feinde zum Schemel deiner Füße lege; Das Zepter deiner Stärke wird aus Zion ausgeschickt werden, herrsche mitten unter deinen Feinden. Ps. 110, 1. 2. Welches Königreich nicht das heutige Volk allein, sondern auch die Nationen, als Unterthanen des Meßias annehmen würden, als in welchem sie alle Geschlechter der Erden segnen würden, 1 B. Mos. 22, 18. welchem die Völker gehorchen würden, 1 B. Mos. 49, 10. welcher zum Licht der Nationen gesetzt wäre, daß er das Heil Gottes 115 (Jesus) sey bis an die Ende der Welt, Jes. 49, 6. welches Königreich sich doch nur stufenweise aus-

50

46

breiten würde, also daß der Anfang an dem hei« ligen Volke gemacht werden sollte, weil doch das Zepter des Königes aus Zion ausgeschickt werden, und eine im vorzüglichen Verstände so genannte Lehre (FA) aus Zion ausgehen würde, Jes. 2, 3. da immittelst der übrige größte Theil des heiligen Volkes sich verstorben würde, Jes. 65, 2. und hingegen die Nationen es willig annehmen würden, Jes. 52, 15. Cap. 65, 2. bis endlich das übrige von dem in allen Königreichen der Welt zerstreuten Israel unter den Nationen, die zuvor kein Volk gewesen waren, zur Nacheiferung gebracht würden, 5 B. Mos. 32, 21. und in der Letzte der Tage von ganzem Herzen wieder nach dem Herrn fragen würden, 5 B. Mos. 4, 31. da sie auch, nachdem sie (so wie heutiges Tages) eine lauge Zeit ohne König, ohne Fürst, ohne Opfer und ohne den priesterlichen Rock gewesen, sich würklich bekehren, und Jehovah, ihren Gott, und David, ihren König, (den Meßias als den Sohn Davids, Jerem. 30, 9.) suchen würden, uemlich in der letzte der Tage, Hos. 3, 5. und die übrigen aus den Nationen ihnen folgen würden, Zach. 8, 19 - 23. in welcher Zeit also die Nationen dem König Meßias zum Erbe, und die Enden der Welt zum Eigenthum geschenkt werden, Ps. 2, 8. da sich Nationen mit seinem heiligen Volk werden fröhlich machen, wenn er sich über seinen Knechten trösten wird, 5 B. Mos. 32, 66. 43. und das Königreich des Meßias also überall herrlich seyn wird, indem der Hert wird König werden über die ganze Erde, so daß an demselbigen Tage der Hert einer, und der Nähme des Herrn einer seyn

51

47

wird. Zach. 14, 9. Dieses ist der Begrisk, den uns das prophetische Wort von dem Meßias als dem Gesalbten des Herrn giebt.

Demnach so habe ich nunmehr den Meßias, der seiner geheiligten Person nach Gottmensch ist, auch nach seinem Amte kürzlich beschrieben, und das als den Mittler Gottes und der Menschen, welcher nachdem er sich selbst, als den großen Priester, durch einen ewigen Geist für uns geopfert, nunmehr auch in seine Herrlichkeit eingegangen ist, und wartet also, bis daß ihm alles unterthänig worden. Was ich angeführer habe, das habe ich alles mit dem prophetischen Worte bekräftiget; ich habe nichts gesagt, was nicht mit dem Verhältniß des alttestamentischen Glaubens übereinstimme; man untersuche nur die angezoqeneu Beweise in ihrem Zusammenhang und ohne Vorurtheile, und man wird schon sehen, daß ein solcher Meßias eben derjenige ist, aus welchen die Vater gehoffet haben. Erhabener Menschensohn, göttlicher König ZionS, der du als Hoherpricster für deine Bluterkaufte auf ewig bittest! Ach, die Söhne aus den Lenden deines theuren Abrahams müssen dich nicht länger verkennen! Dein Volk müsse sich dir zu freywilligen Opfern bald dargeben am Tage deiner Stärke! Im heiligen Schmuck mehr als die Morgenröthe Thau gebiert müssen deine Kinder da seyn! —

Was endlich die Zeit, in der die Ankunft des Meßias einfallen würde, anbetrifft, so ist dieselbige, damit die

Gegner gar nichts hätten womit

52

48 sie sich entschuldigen könnten, in den Aussprüchen Gottes aufs allerdeutlichste bestimmt worden. Nemlich die Weißagung des sterbenden Erzvaters. Israels gehört vors erste hiehr. Dieses Zeugniß behält zu allen Zeiten die allergrößte Kraft, indem es das klarste, das deutlichste und ein allgemeines Zeichen der Ankunft des FriedentisterS ausweiset. O Juda! du bistö, dich werden deine Brüder loben; die Söhne deines Varers werden dir tiefe Ehrerbietung bezeugen - - - Es soll das Zepter (nicht Stamm, denn das würde so viel als nichts sagen; auch nicht Ruthe, mir welcher ihm seine Brüder unmöglich gramliren würden; der Ausfall zeigt auch das Gegentheil) von Juda nicht entwendet werden, noch der Richter (PP) von seinen Füßen (noch dem nachherigen Gebrauch in dem Synedrio, woraus der Erzvater ziele) bis daß der Schiloh (Meßias) komme, und ihm werden die Völker gehorchen, i B. Mos. 49, 8 - 10. Daß durch den sogenannten Schiloh der Meßias verstanden wird, und daß der Text auf ihn gehet, gestehen uns unsere Feinde; sonst würden sie auch nicht die Herkunft des Meßias von Juda so herzehlen, als sie ihn vielmehr nur den Sohn Davids heißen würden. Die Erfüllung aber der Weißagung ist so klar und dringend, daß sie alle sehen können, und nur Verstockte nicht sehen wollen. Jedoch wohlan, ihr Verkennen des biblischen Meßias, lasset uns einmahl nach Vernunft handeln. Zeiget uns nur das Zepter, welches dem Juda versprochen war; zeigt uns das Synedrium, den hohen Rath, der in Juda verbleiben sollte, bis sich der Meßias einfände, so wollen wir euch

53

49

Recht geben; wo nicht, so gebt einer Wahrheit Beyfali, deren dringenden Kraft ihr nicht a«Sweichen könnet, als nur mit den ängstlichen Ausflüchten, die euch nicht einmahl selbst befriedigen! Zwar betet ihr alle Tage: wir danken dir, Hert, unser Gott, daß du uns nicht zu Knechten gemacht hast, wie die 25 die Christen und anders sind; aber ihr seht das Gegentheil doch allzusehr ein, ihr sühletS, wo nicht, so leset eure eigne Slavery 5 B. Mos. 28, 16 - 63. Seit siebenzehn Jahrhunderten ist euer Staat verwüstet gewesen, hat euer hohen Rath ausgehört, und ihr sucht noch erst einen kommenden Meßias? Das heißet im Dunkeln tappen; das heißet von Vorurtheilen hingerissen, wider alle Vernunft handeln. Weiter, die Danielischen Wochen lassen sich nicht ins unendliche ausdehnen; sie machen eine Zeit von 555 5/9 Jahren aus. Dan. 9. Vergebens ist es zu denken, die Weißagung könne nicht verstanden werden: warum ist sie gegeben worden? So viel werden die Gegner nie leugnen können, daß erst würde der Meßias erscheinen, und ausgerottet werden, welches eine gewaltsame Todesart, zum Beyspiel die Kreuzigung, anzeigt, und daß der Bund erst bekräftiget werden würde, ehe das Opfern aushören, ehe die Zerstörung des jüdischen Staats durch die Belagerung von den Römern vollzogen werden würde, v. 26. 27. Wenn nun aber beydes das Opfern schon aufgehöret, und Jerusalem schon längstens von dem römischen Kayser zerstöret ist, was folgt denn? Unwiderleglich folgt es, daß der Meßias schon gekommen

54

50 ist, und alsti kein anderer zu erwarten ist. Noch mehr. Als der Prophet Haggai von Gott gesandt wurde, den Serubabcl und Josua zur Erbauung des zweyten Tempcks anzufrischen, ward ausdrücklich gesagt, die Ankunft des Meßias wäre so nahe, daß er mit seiner sehulich erwartenden Gegenwart diesen zweyten Tempel verherrlichen würde; daß die Herrlichkeit des erstem Tempels gegen dieses zweyten seiner gar nicht würde zu vergleichen seyn; da inzwischen die Himmel und die Erde würden bewegt werden, und die Nationen zu diesen Tempel kommen würden, nachdem das Verlangen der Nationen gekommen wäre. Hagg. 2, 2 - 9. Weiter, ist durch den'lehten Propheten in Israel dieselbige Verheißung von der gewissen Ankunft des Meßias und penes Vorläufers, des Elias, weil noch der zweyte Tempel stand, nachdrücklich wiederhohlet worden: Siehe, ich sende meinen Engel (den Elias) vor dein (des Meßias) Angesicht her, und er wird mir den Weg beretten- und plötzlich wird kommen zu seinem Tempel der Hert, den ihr sucht, nemlich der Gesandte des Bundes, nach dem euch lüstet; Siehe, er kommt, spricht der Herr-Zebaoth; ich der Hert, ich verwandele mich nicht; es bleibt also dabcy, cs wird um der Sünde Israels willen nicht aufgehoben. Malach. 3, 2. 6. Bald, sagt der Prophet, und nun sind mehr als ein und zwanzig Jahrhunderte feit der Zeit verflossen. Zu feinem Tempel! spricht der Prophet, und dieser Tempel ist seit siebzehn Jahrhunderten so ganz verstört gewesen, daß nicht ein

55

51

Stein auf dem andern gelassen worden. Sehet nun, ihr unglücklichen Verkennet des Meßias; sehet, ob ihr der Stärke dieser Beweise, dieser allerklärsten Beweise mit allen nur möglichen Ausflüchten auswei hen könnet? Oder glaubt ihr den Propheten nicht langer? Glaubet ihr ihnen, so werdet ihr nicht läugnen können, daß dieses die Zeit der Ankunft des Meßias, die ich hier ans dem Wort des Herrn, das da bleibt in Ewigkeit, hergeseht und dacgethan habe.

Nunmehr habe ich also den Begrisk des Meßias in Ansehung seiner Person, seines Amtes, und seiner Zeit gegeben, so wie ihn die göttliche Aussprüche gestellek haben. Unwiderleglich ists nun, daß der Juden ihr Meßias keine SwegeS der Meßias sey, auf welchen die Weißagungen vertrösteten; unwiderleglich ists, daß alles Warten auf einen noch künftigen vergebens; und es brauchts nur das neue Testament zu lesen, um zu sehen, wie an dem Jesu der Christen die Weißagungen auf den Meßiaö aufs allergenaueste erfüllet worden. So fragt euch denn nicht länger, ihr Blinden: Kann aus Nazareth was gutes Herkommen? kommt und sehet. In den Tagen des Meßias war ein Mann in Israel, der von dem königlichen Hause Davids abstammete, aus Bethlehem gebürtig; er sagte, er sey der Meßias, und bewies es durch die kräftigste Wunder. Der Talmud selber bestätiget die Wahrheit, daß er Mirakel gethan. O wie werdet ihr entfliehen, die ihr den Propheten verschmähet, der in den

56

52

Nahmen des Herrn gekommen, der in dem Nahmen des Herrn Wunder gethan, dessen Worte der Ausfall bestätiget hat! Bedenket nur: es wird geschehen, daß wer meine Worte, die er in meinem Nahmen reden wird, nicht hören will, von dem will ichs fordern.

1

Adskillige curieuse Anmærkninger og Efterretninger om

den bekiendte lærde

Emanuel Svedenborg.

Uddrager af

adskillige af hans Skrifter.

Kiøbenhavn 1774,

trykt hos L. Simmelkiær, boende paa Adresse-Contoirtet.

2

3

Forerindring. Svedenborgs Navn er nu bekiendt baade blandt Læg og Lærd. Hans Værker, hans Aabenbaringer, hans Samtale med Aanderne, hans besynderlige Fortællinger sætter disse i Speculation og hine i Forundring. Det er uafgiort, til hvad Classe man skal henføre ham; men hvad man med Vished kan sige, er dette, at han er ligesaa besynderlig som lærd Mand. Et kort Begreb om hans Liv og Levnet vil man hermed meddele Læserne:

Denne ved Dyd og Lærdom navnkundige ærede Mand besad en vidt udbredt Færdighed, som aldrig hvilede og aldrig blev træt. Han lagde sig efter høye Videnskaber, og i nogle Aar efter Natur-Undersøgninger, men i

de sidste Aar søgte han at udgrandske endnu større Hemmeligheder. I Henseende til visse Lærdoms Grunde gik han sin egen besynderlige Vey, paa hvilken han dog aldrig tabte Guds frygt og Sædelæren af Syne. Han havde en besynderlig Sinds Styrke, endog i hans tilsidst af Alder svækkede Legems Hytte.

4

Forerindring.

Han forsøgte dristigen, hvor høyt den Kraft at tænke kunde spændes, og ved alt dette har han givet Anledning til mange Tanker og Domme, som ere saa forskellige, som deres Gaver, der have havt og fældet samme.

Han var den anden Søn af Biskop Doct. Svedberg i Scara, blev født i Stokholm den 29de Januarii 1688, og 1719 nobiliteret med det Navn Svedenborg. Ved en Opdragelse efter den da værende Brug blev han anført til Standhaftighed, Eftertanke, Fliid og grundig Kundskab, og han anvendte og sine Forældres Omsorg og sine Sinds Gaver saa vel, at han alt i sit 28de Aar blev af Kong Carl den Tolvte anseet værdig til at beklæde et Assessorat, eller en Professors Embede, erlangede og 1716 det første, uden at søge derom. Han havde da alt i Upsal udgivet sit akademiske Prøve-Skrift, og viist en Styrke i den latinske Poesie, samt allerede opholdt sig 4 Aar paa Universiteterne i Engelland, Holland, Frankerige og Tydskland, og flittig lagt sig efter at erlange grundig Kundskab i den verdslige Viisdom, alle Mathematikers Deelee, Natur-Historien, Naturkyndighed, Chymie, Anatomie og Theologie. Han kom og i Bekiendtskab med den svenske Archimedes, den berømmelige Commerceraad Polhem; som der og i hans Assessor-Bestalling blev med indrykket, at Kongen i Be-

5

Forerindring.

tragtning af hans gode Kundskab i Mechaniken forordnede, at han skulde følge Commerceraaden paa hans Reyser, og gaee ham til Haande udi hans Arbeyder.

Heraf, saavel som af flere i Talen, anførte Beviser, sees tydelig, at Kongen vilde benytte sig af de Indsigter, som de begge havde i Mechaniken, og hvormed de forenede en lykkelig Opfindelses-Gave. Polhems store Foretagender ere bekiendte. Svedenborg udførte og et meget betydeligt Foretagende, da han i Aaret 1718 til stor Lettelse for Beleyringen af Friderichshald førte 2 Galeer, 5 store Baade og 1 Chaloupe med Ruller over Bierge og Dale fra Strømstad til Idefior, hvilket udgjør en Vey af 2 svenske Mile. Dog Mechaniken satte ham ikke allene i Arbeyde. I Aaret 1716 begyndte han at udgive sin Dadalus

hyperboreus, og continuerede dermed de

følgende Aar. Han udgav og en Indledning til Algebra, et Forsøg til at indrette vor Myndt og Vægt, for at lette Regningen og afskaffe Brøkerne, en Afhandling om Jordens og Planeternes Gang og Stilling, en anden om Vandets Høyde og den forrige stærke Ebbe, foruden andre Skrifter, som han da forfærdigede

Førend han tiltraadte sit Assessor-Embede, øvede han sig i et chymisk Laboratorio, og lod sig paa det nøyeste underrette om de

6

Forerindring.

svenske Bergværker, deres Bygninger og Berg-Retten, reyste og des Aarsag Aar 1721 til Bergværkerne i Sachsen og til Hartzbierget. Hertug Ludvig Rudolph af Brunsvig beviste ham stor Naade, og gav ham frie Reyse. Paa bemeldte Reyse udgav han 7 lærde Afhandlinger. Efter at han 1 1/2 Aar havde været ude af Riget, kom han tilbage, og arbeydede derpaa deels i det K. Berg-Collegio, deels i Bergverks-Egnene, og deels i sin Bog-Sahl, indtil han Aar 1733 fuldførte

sin store Opera Philosophica og Mineralia.

Derpaa reyste han igien ud af Riget, og Aar 1734 befordrede dette Værk til Trykken i Dresden og Leipzig, foretog og imidlertid en Reyse til de østerrigste Bergværker. Aar 1724 havde han allerede Leylighed til at erlange et Professorat i den høyere Mathematik i Upsal, men han bad sig frie derfra i det akademiske Consistorio, og Aar 1729 blev han af det der værende Kongelige lærde Societet optagen til Medlem. Hans Værker vare overalt vel anseete. I Aaret 1734 udnævnte Videnskabernes Akademie i Petersborg ham til Correspondent, og i det Leipzigske Actis Eruditorum bleve hans Værker med Berømmelse recenserede. Det stokholmske Kongel. Videnskabers Akademie undlod ikke strax efter dets Oprettelse at antage ham til Medlem.

7

Forerindring.

Man tager ikke feyl, om man troer, at Svedenborg fra den Tiid af, da han begyndte at bygge fine Tanker paa sin egen Grund, har haft en stor Længsel efter at opløse De meest skiulte Ting, og at han da alt har udregnet sig den Vey, hvorpaa han har tænkt at naae sit Øyemærke. Han betragtede den store Verdens Bygning, saae, hvorledes Alting i en vis Orden og efter visse Love regieres, og gav især Agt paa Delene af dette store Gandske, som lader sig mathematice undersøge. Herved kom han paa den Forestilling, at den alvise Skabere havde indrettet Alting, endog de skiulteste Dele, med en vis indbyrdes Overeensstemmelse, og denne søgte han som en Mathematicus og Naturkyndig fra det Mindre til det Større at opløse. Endelig opførte han et helt Systema, som han grundede paa en vis Mechanismum, og understøttede med Logica, et Systema, som er saa alvorlig sammensat, at det i adskillige Betragtninger kan hos de Lærde opvække megen Eftertanke, andre gjøre best i at blive derfra. Efter dette Systema forklarede han alt, hvad som kunde give Anledning til Eftertanke. Men han gik endnu videre. Han vilde forene dette Systema med den Lærdom om Saligheden, og beskæftigede sig mestendeels dermed, efter at han havde udgivet sine philosophiske og mineralogiske Værker. Fra Aar 1736 reyste han

8

Forerindring

8 Gange ud af Riget, for at lade sine Skrifter oplægge paa fremmede Stæder. Dette gav ham ingen Tiid til at opagte sit Embede; hvorfor han 1747 tog sin Dimission, og beholdt den halve Løn.

I øvrigt maa man tilstaae, at hans gode Egenskaber og Fortienester fremskinner i hans Skrifter, endog der, hvor vi opsøge Svagheder, som fra Mennesker ere uadskillelige. Er hans Begierlighed efter Videnskaber gaaet for vidt, saa er det skeet af Iver for at undervise sig selv og andre. Kan han ikke optages iblant Kirke-Lærerne, saa fortienner han dog at regnes blant Sæde-Lærerne, og at fremstilles som et Exempel paa Dyd og sin Skaberes Tilbedelse. Som en Prøve paa hans Feyltrin anmærkes, at han har villet vide mere, end et Menneske i dette ufuldkomne Liv, og saa længe Siælen boer i en sønderbrydelig Hytte, kan begribe. Lov-Taleren siger, at hvo som støder sig over dette Feyltrin, han kan ikke holdes for upartisk, naar han ikke først viser sin Fortrydelse mod dem, som skulde vide meget, og vide intet. Han havde aldrig indladt sig i Ægteskab, og besad en overordentlig stærk Sundhed, indtil Naturen fordrede sin Ret. Han døde i London den 24de December 1771 i sit Alders 85de Aar.

9

Om Svedenborgs Samtaler med Aander og Engler.

Da det Inderste i min Aand var af guddommeligt Barmhiertighed bleven aabnet for mig, og det derved var blevet mig givet at tale med Aander og Engle af dem, som ikke allene vare nær ved vores Jord, men endog med dem, der findes hos andre Jordkloder, og hvorledes de og deres Indvaanere vare beskafne, da det blev mig givet af Herren, at tale og omgaaes med de Aander og Engle, som har hiemme ved andre Jordkloder, med nogle en Dag, med andre en Uge, og med nogle i hele Maaneder, som da gave mig Efterretning om de Jordkloder, fra hvilke og ved hvilke de vare, om Indvaanernes Levnet, Sæ-

10

der og Gudstieneste, og om alle Slags mærkværdige Ting sammesteds, og da disse Ting bleve mig paa saadan Maade tilkiendegivne, saa har jeg og vildet beskrive, hvad jeg har seet og hørt. Man maa vide, at alle Aander og Engle ere af det menneskelige Kiøn, at de opholder sig ved deres Jord, og at de vide, hvad der gaaer for sig, samt at Mennesket kan blive underviist af dem, naar hans Inderste saaledes er bleven aabnet, at han kan tale og omgaaes med dem. Thi Mennesket er i sit Væsen en Aand, og efter sit Indvendige staaer tillige i Samfund med Aanderne derfor kan den, hvis Inderste er oplukket af Gud, tale med dem, ligesom et Menneske taler med det andet; og dette har hver Dag i mange Aar været mig tilladt. At der ere flere Jordkloder, og at der ere Mennesker paa dem, og altsaa Engle og Aander, det er alt for vel bekiendt i det andet Liv; thi derved er det enhver tilladt, som af Kierlighed til Sandheden, og altsaa for Nyttens Skyld forlanger det, at tale med Aanderne fra de andre Jordkloder, og altsaa bliver forvisset om Verdenernes Mængde, til sikker Underretning, at det menneskelige Kiøn ikke allene er af en eneste men utallige Verdener, og desuden hvorledes de ere artede, hvad for en Levemaade de føre,

11

og hvad for en Gudstieneste de har. Jeg har ofte talet med Aander fra vor Jordklode, som har sagt mig, at et Menneske, der har Forstand, kan af mange Aarsager, som han veed, ogsaa vide, at der endda ere flere Jordkloder, og Mennesker paa dem alle; thi man kan af Fornuften slutte, at saa store Kloder, som Planeterne ere, af hvilke nogle ere større end denne Jord, ere ikke øde, og ikkun skabte der til, at de blot skal vende sig om Solen, og med deres ringe Lys ikkun lyse for en Jord, men at deres Nytte maa være meget større end denne. Hvo som nu troer, hvilket enhver bør troe, at Gud ikke har skabt Verdens Alt til noget andet

Øyemeed, end at der er et menneskelig Kiøn, og derpaa en Himmel for Haanden, og at det menneskelige Kiøn er en Himmels Plante-Skole, han kan ikke andet, end han maa troe, at hvor der er en Jordklode, der er og Mennesker. At de Planeter, som ere synlige, fordi de ligger inden denne Soele-Verdens Grændser, ere Jordkloder, kan man tydelig vide deraf, at de ere Legemer af en jordisk Materie, fordi de kaste Soelens Lys tilbage, og naar man betragter dem igiennem optiske Glas, seer de slet ikke ud som Stjerner, men som Jord; man kan og mærke det deraf, at de ligesom vor Jord vælter sig om

12

Soelen, og gaaer frem i Dyre-Kredsen, og derved gjøre Aar og Aarstider, saasom Foraar, Sommer, Høst og Vinter; iligemaade at de, ligesom vor Jord, drejer sig om deres Axler, og derved gjøre Dage og Dags-Tider, saasom Morgen, Middag, Aften og Nat, og at nogle af dem har desuden Manerer, som man kalder Drabantere, der inden en vis Tiid velter sig om deres Jordklode, ligesom Maanen om vores, og at Saturnus, som er længst borte fra Soelen, har en stor lysende Ring (Cingulum) der giver samme Jord meget, endskiønt tilbagekastet, Lys. Hvo kan da vel, som veed, og af Fornuften overvejer dette, foregive, at det skulde være øde Kloder". Jeg har desuden talet med Aanderne om, at et Menneske deraf kan troe, at der i det store Verdens Alt ere flere Jordkloder, end ikkun een, efterdi Stjerne-Himmelen er saa umaalelig, og Stjernerne derudi saa utallige, af hvilke enhver paa sit Sted eller i sin Verden er en Soel, i forskiellig Størrelse; hvo som ret betænker det, slutter, at dette hele Alt, der er saa umaaleligt, kan ikke være andet end et Middel til et Øyemeed, hvilket er nu det hele Sigte af Skabningen, nemlig Himlens Rige, i hvilket Gud kan boe med Englene og Menneskene. Thi den hele synlige Verden, eller Him-

13

melen med saa utallige mange Stjerner, der ere lige saa mange Soele, er ikkun et Middel, at der ere Jordkloder og Mennesker paa dem, af hvilke Himmels Rige bestaaer. Heraf kan et fornuftigt Menneske ikke tænke andet, end at et saa umaaleligt Middel til saa stort et Øyemeed ikke er gjort for det menneskelige Kiøn, og derfra for Himmelen, ikkun allene af en eneste Jord; hvor lidet eller gandske intet skulde dette være at regne for Gud den uendelige, imod hvem tusinde, ja millioner Jordkloder, om de endog alle vare fulde af Indvaanere, er mindre end Intet? desuden er Englenes Himmel saa umaalelig, at den har et Forhold med ethvert Lem paa et Menneske og Millioner Aander har et Forhold med ethvert Lem, Redskab og Indvold, ja endogsaa med enhver Tilbøyelighed*), saa at denne Himmel altsaa, efter alle sine Overeensstemmelser, maa bestaae og harmonere. Der findes Aander, hvis eneste Bestræbelse gaaer der ud paa, at forskaffe sig Kundskaber, efterdi de allene finder en Fornøjelse derudi; derfor er det og disse Aander tilladt at svæve omkring, ja endog at fare fra denne Soele-Ver-

*) Svedenborg forestiller den heele Himmel som et eneste Menneske, og derfor kalder samme det største Menneske.

14

den. Der findes Jordkloder, paa hvilke der ere Mennesker, men der findes endog mangfoldige uden for samme i Stjerne-Himmelen. De Aander, som fortalte mig dette, vare i Planeten Mercur. Hvad Indvaanernes Gudstieneste paa andre Jordkloder overhoved angaaer, saa erkiender de alle der, saa mange som ikke ere Afgudsdyrkere, Herren for den eneste Gud; de tilbeder ikke Gud som en usynlig Gud, men som en synlig, endogsaa af den Aarsag, fordi naar Gud aabenbares for dem, saa lader han sig see i en menneskelig Skikkelse, som Fordum for Abraham og andre paa denne Jord; og de, som tilbeder Gud, under en menneskelig Skikkelse, de bliver alle medtagne af Herren. De siger og, at ingen kan ret dyrke Gud, og endda bliver mindre forenet med ham, naar han ikke begriber ham under en Idee, og at han ikke anderledes kan begribes, end under menneskelig Skikkelse; og dersom det ikke var saaledes, saa blev det indvortes Syn adspredt, som er et Tanke-Billede om Gud, ligesom Øyers Syn, naar det betragter denne Verden uden Maal og Grændser, og man da maa komme paa de Tanker, at denne Verden er Gud. Da jeg sagde disse Aander og Engle, at Gud Herren havde paa vor Jord antaget mennelig Skik-

15

kelse, saa overvejede de dette i lang Tiid, og sagde endelig, at dette var da skeet for Menneskenes Frelses og Saligheds Skyld.

Dette er Svedenborgs egen Efterretning om de Samtaler, han har holdt med Aander og Engler, angaaende Jordkloderne i den store Verdens Alt; han har og talt med dem om enhver af Planeterne især, og givet Efterretning om deres Aander og Indvaanerne. Ligeledes har han, efter hans Samtaler med Aanderne og Englene, fortalt Aarsagen, hvorfor der nu omstunder ere saa, som det er givet at tale og omgaaes med Engler, nemlig fordi de ikke ere saa beskafne, at de efter deres Troe og Kierlighed kan være Englenes Staldbrødre, saa længe de leve i Verden; thi Mennesket, som efter sit Indvendige er en Aand, kan endog her paa Jorden tale med Engle og Aander, naar han er saaledes i Herren, og forener med ham ved den rene Troe og Kierlighed, at hans Inderste kan blive opladt, da han endog kan høre dem, der taler med ham fra

Himmelen. Den Mangel, som i vore Tider er paa Menneskers Omgang med Aander og Engle fremfor i de gamle Dage, holder Svedenborg for at

være det største Beviis paa, at mange slet ingen Troe har, og andre vel en Troe, men saa-

16

dan en, at deres Inderste ey kan blive aabnet for Samfundet og Omgangen med Englene her paa Jorden. Svedenborg har af dem hørt meget, som han ikke har kundet udtrykke med Ord, men hvad han har kundet beskrive, det siger han, er bleven ham tilladt at fortælle, endogsaa for at forlyste og indtage nysgierrige Folk.

Vi bør høre noget af hans Samtaler med de sex Planeters Indvaanere i vores Soele-Kreds, nemlig: Mercurius, Jupiter, Mars, Saturnus, Venus og Maanen.

Om Indvaanerne i Planeten Mercurius.

Der kom Aander til mig, og man sagde mig fra Himlen, at de vare fra Jordkuglen Mercurius, som er Soelen allernærmest; de vidste strax alt hvad jeg tænkte, saasom de havde undersøgt mine Tanker. Jeg forlangte iblandt andet at vide, hvorledes Menneskene i Mercurius saae ud (thi dem, jeg hidtil havde seet og talt med, vare blot aandelige Væsner)

17

hvorledes deres Legems Bygning var, om de lignede vor Jords Mennesker? Derpaa stillede sig for mit Syn en Kone, der var vore Fruentimmer gandske liig, undtagen mindre af Vært, men ellers smuk af Ansigt, et rankt Liv, proportioneret og velskabt, om Hovedet havde hun et linnet Klæde, ikke virket efter Konsten, men dog anstændig. Der præsenterede sig og for mig en Mand, som var endnu rankere og proportioneerligere end Mændene paa vor Jord, han havde et dunkelblaa, smidig og tæt om Legemet afpasset Klædemon paa, uden Folder, uden noget Flagrende. Jeg fik og at see deres Kiør og Oxer, som vel ikke var forskiellig fra vores, men en Deel mindre, omtrent som vore store store Hinde eller vore Hiorter. Jeg spurgte dem og om Verdens Soel, hvorledes den saae ud paa deres Jord? de svarede mig, at den syntes meget stor, og langt større end paa nogen af de andre Jordkloder. Dette veed vi, sagde de, af andre Aander, ffra Soelens Klode. Videre sagde de, at de havde et middelmaadig Veyrlig, hverken for varmt eller for koldt, Gud havde saaledes sørget for dem, sagde de, at de ikke havde nogen stor Hede, fordi deres Jord var nærmere Soelen, end andre Kloder; thi Soelens Varme kom ikke districte

18

fra Soelens Yderkandt, men først igiennem den høye og tykke Luftkreds, ligesom og Kulden fra de høye Bierge lod sig indfinde i de heedeste Climata, og at Soelens Heede efter Soelstraelernes lige eller skiæve Gang er forskiellig, som man kan erfare af Vinter-og Sommer-Tiden i ethvert Land.

Om Indvaanerne i Planeten Jupiter.

Englene og Aanderne i Planeten Jupiter havde jeg en længere Omgang, end med Aander og Engler i de andre Planeter. Deres Opførsel var saa mild og behagelig, at jeg ikke kan udtrykke det. Jeg fandt dem deyllige af Ansigt, omendskiønt jeg ikke saae Indvaanerne selv, men ikkun deres Geist i en lignende Skikkelse. Deres Ansigter kom meget overeens med vore Ansigter her paa Jorden, de vare hvide og skiønne, især fremskinnede Oprigtighed og Venlighed af deres Øyne. De søge allermeest at conservere deres Ansigter, og troe, at de efter Døden ved en guddommelig Ild opvarmes, som i en aandelig Forstand betyder

19

Kierlighed; Kierlighed, sige de, er Livets Ild, og af denne Ild har Englene deres Liv. Dem, som have levet i en himmelsk Kierlighed, faae endog deres Ønsker opfyldt, medens de lever her, og finder, at det Inderste af deres Gemyt er antændt af denne Kierlighed. Deres Klædedragt er dannet af blaalige Skind, hvormed de omgiver deres Hoved, og bedækker deres Ansigt. Deres Sprog er ikke saa høyt lydende som vores. De gaae ikke oprette, som Indvaanerne af vores Verden, de krybe heller ikke som Dyrene, men naar de gaae, hielpe de sig med de flade Hænder, og hæver sig ikkun halv i Veyret; I deres Gang seer de sig om hver tredie Skridt, og bøyer sig derved noget, for Resten kommer de meget hurtigt afsted. Naar de gaaer, holder de Ansigtet immer opret mod Himmelen; men naar de sidder, saa præsenterer de fuldkommen et Menneske paa Jorden; de lade sig ikke gjerne see bag til, men allerhelst lade de sig beskue i Ansigtet, eftersom deres Gemyt deraf nøye lader sig kiende; thi de viser ikke gjerne andet Ansigt, end deres Gemyt er. Nogle af disse Indvaanere, som boe i de varme Lande, gaae nøgne uden mindste Bedækkelse, thi de ere kydske af Sindelaug, elsker ikkun deres Koner, og bær Afskye for alle Ægteskabs

20

Forbrydelser. Naar Indvaanerne gaaer til Sengs, saa vende de Ansigtet ret op, og ikke til Siden imod Veggen, af den Aarsag, fordi de troede, de da vendte deres Ansigt lige mod Herren; men naar de vendte det til Veggen, vendte de sig og fra ham. De spise gjerne længe, ikke saa meget af Fornøjelse til Spisen, som til de Samtaler, de i den Tiid kan holde. Naar de sidde til Bords, sidde de ikke paa Bænke eller Stoele, heller ikke paa Græs-Torver, men paa Blade af Figen-Træer. Deres Huuse ere af Træ, meget lave, indvendig betrukne med Bast eller Hudder af himmelblaa Farve, og rundt om bestuken af smaa Stierner, med hvilke de søger at afbilde Himmelen indvendig i deres Huuse. De Have og Telte, hvori de opholde sig om Dagen; disse Boliger ere meget ziirede og reenlige, i samme spise de. Hvad deres Gud Tieneste angaaer, saa bekiender de den allerhøyeste Gud for deres Skaber, som regierer Himlen og Jorden, og kalder ham for den eneste Herre. Man spurgte dem, om de vidste, at denne eneste Herre havde været Menneske? hvortil de svarede, at de vidste det, saasom han af mange i deres Verden som Menneske var seet, og at han havde underrettet dem, hvorledes de skulde forholde sig,

21

for at naae det evige Liv, han kunde erhverve sine Tilbedere. Men at Gud som Menneske var født paa vor Jord, det var dem ubekjendt. Nok var det dem, at de vidste, at han regierede den gandske Verden. Da Svedenborg sagde dem, at han paa Jorden blev kaldet JEsus Christus, og at Christus betyder en Salvende eller Konge, og Jesus en Frelser, svarede de, at som Konge kunde de ikke tilbede ham, saasom det Kongelige smagte af det Værdslige; men at de tilbad ham som Frelser. De fortalte ellers, at de havde ingen Fæst-Dage, men hver Morgen ved Soelens Opgang, og hver Aften ved dens Nedgang forrettede de deres hellige Tienester i deres Telter, og sang den eneste Herre deres Psalmer. Jeg havde og den Lykke at see, hvorledes det gaaer til, naar disse Indvaanere opfarer til Himlen og bliver Engler. Da lader sig Vogne og Heste see brændende som Ild, ved hvilke de, liig Elias, optages til Himlen. De frygter ikke for Døden, ikkun saavidt er de bekymret, naar de efterlader sig Kone, Børn eller Forældre; thi de veed, at de efter Døden blive endnu paa Jorden, og at de ikke gaaer ud af Livet, fordi de gaaer ind i Himlen, derfor sige de ikke at de dør, men de bliver himmelske.

22

Mærkeligt, at de, som der paa Jorden have levet et sandt og kierligt Ægteskab, og, som det tilkommer Forældre, tilbørligen, sørget for deres Børn, ikke døe af nogen Sygdom, men rolig, som i en Søvn, vandrer ud af Verden og i Himlen. Deres Alder i Almindelighed stiger sielden over 30 Aar, efter vor Jords Beregning, de opvoxer snart, og snarere, end paa vores Jord, og gifter sig i den tidligste Ungdom, og da er det deres høyeste Glæde at elske deres Ægtefælle, og drage Omsorg for deres Børn.

Om Indvaanerne i Planeten Mars.

Een af denne Planetes Indvaanere præsenterede sig for mig; hans Ansigt lignede fuldkommen et Menneskes paa vor Jord, undtagen at den nederste Deel fra Næsen af var sort, men den øvrige Deel af Ansigtet guulagtig, som nogle af vore Indvaaneres ere, der ikke ere gandske hvide; hans Klæder vare af Rindslærs Traader, som de trakke imellem Træer for at blive stive; man limede dem tilsammen med en Slags Gummi. Det korteste Begreb,

23

man kan gjøre sig om disse Indvaanere, fortæller Svedenborg i disse Træk: Marses Indbyggere ere iblandt dem, man i denne Soele-Verden holder for de allerbeste; thi de ere næsten altid som himmelske Mennesker ikke uliig dem, som vare af den første Kirke her paa Jorden. Deres Tale er overmaade læt, og bestaaer meest i en Anblæselse, eller blot ved at

aande. Jeg mærkede, at, da de taledede med mig, mine Læber bevægede sig, og at ogsaa min Tunge rørte sig. Dette skeede ved en Correspondence mellem den indvortes Tale og den udvortes. De holde det for meget ondt at tænke anderledes, end de taler, og at vilde et og foregive et andet med Miner. De veed ikke, hvad Hyklerie, Bedragerie, Forestillelse og List er. Hvad deres Gudstieneste angaaer, saa sagde de, at de tilbad og bekiendte vores Gud, og troede ham allene at være Gud, som regierede saavel Himmelen som den heele Verden; at alle Ting, vare fra ham, at han ledsagede dem, og ofte lod sig see for dem paa deres Jord. Det blev mig ellers sagt, at saa længe de levede her paa Jorden, troede de en Skaber uden Mægler, men naar de bleve salige, saa bleve de og underrettede om, at Herren deres Gud vor Frelser og Megler tillige. Jeg saae og nogle af dem,

24

efterat de her have udtaget Prøven, blev optagen til Himlen, og da de der vare optagne, bemærkede jeg hos dem en saadan sød og inderlig Glæde, at det pressede Taare af mine Øyne.

Om Indbyggerne i Planeten Saturnus.

Disse Saturni Beboere bekiender den eneste sande Gud. Herren har engang ladet sig see for dem under en Engels Skikkelse, og som et Menneske. Det Guddommelige skinnede da af hans Ansigt og rørte Gemyttet. De lever i Familier afsondret fra hverandre, dog enhver Familie for sig, Mand og Kone med deres Børn tilsammen. Saasnart de gifte sig, skiller sig fra deres Forældres Huus, og ikke mere bekymrer sig derom. De ere meget lidet bekymrede for deres Underholdning og Klæder; de ere snart klædte, efterdi de bær en tyk Hud eller Kioel om sig for Kuldens Skyld. For Resten leve de ordentlig. De veed, at de leve efter Døden, og derfor gjør kun lidet af deres Legemer, ikkun for saavidt Livet angaaer agte de dem høyt, da de anseer dem som indviede til

25

Herrens Tieneste. De begrave ikke deres Døde, som vi, men bortkaste dem, og bedække de døde Legemer med Greene af Træerne.

Om Indbyggerne i Planeten Venus.

I denne Verden gives der 2 Slags Mennesker, som i Henseende deres Gemyts Art er hinanden baade meget uliig og imod. Det ene Slags ere menneskelige og sædelige, men det andet meget usædelige og af en næsten vild Art. Det første Slags lade sig see fra den anden Side Jordkloden, den nemlig, som vender imod vores Jordklode. Nogle af dem kom til mig, og jeg holdte adskillige Samtaler med dem. Iblandt andet fortalte de mig, at de dyrkede vores Gud, som deres eneste Gud, og at de ofte havde seet ham paa deres Jord. De usædelige Slags ere af en meget vild Natur, deres største Lyst bestaaer i at plyndre, fornemmelig søge de at mætte sig meget i Rov. Disse Slags Indbyggere ere mestendeels Kiemper eller Riser, saa de største af vore Mennesker naaer dem ikkun til Navlen. I øvrigt ere de meget dumme, og spørge hver-

26

ken efter Himlen eller det evige Liv, men ikkun bekymrer sig for det Jordiske, og hvad deres Fæe-Hiorder angaaer.

Om Indbyggerne i Maanen.

Jeg var begierlig efter at see Indbyggerne af denne os saa nær værende Planet, og jeg saae dem. De havde ingen ubehagelig Skikkelse, et temmelig smukt Ansigt, lidt længelig. Deres Statur var omtrent som en Dreng hos os paa 7 Aar, dog førere af Lemmer; de vare altsaa ikkun smaa Mennesker. Deres Stemme er syngende og meget fin, det kommer deraf, at de ikke drage Luften, som vi, af Lungen, men af en anden indvortes Deel i Legemet, og det af den Aarsag, efterdi Maanen ey har saadan Dunst-Kugel om sig, som andre Jordkloder. Deres Stemme er omtrent som Buldren af Tordenen efter Lynilden.

Adskillige Anecdoter om Svedenborg. En vis anseelig Mand i Amsterdam, som havde gjort Bekiendtskab med Svedenborg,

27

og holdt adskillige Samtaler med ham om hans Omgang med Aanderne og andre dybe Hemmeligheder, berettede en Ven ved en Skrivelse et kort Begreb om denne ligesaa forunderlige som usædvanlige Lærde, hvorefter man herved vil give et Udtog.

De spørge mig, siger han, hvad denne ærværdige Gamle foretager sig? det vil jeg sige Dem: han spiser og drikker med megen Maadelighed, men derimod sover temmelig længe, ofte i 13 Timer. Den Efterretning, jeg bragte ham, nemlig at hans Værk de telluribus &c. var oversat og udkommen, var ham meget behagelig, og Fornøyselsen derover gjorde hans mildrende Øyne endnu engang saa milde. For nærværende Tiid arbeyder han med en utrættelig Fliid, ja jeg maa næsten sige, med en utrolig og overmenneskelig Fliid paa sit nye Værk. Sexten Ark har allerede forladt Pressen. Og hvad mener De! til ethvert trykt Ark maa han i det mindste have fire skrevne, og to Ark er det mindste, han udgiver ugentlig, hvilke han selv corrigerer, følgelig maa han hver Uge skrive 8 Ark, og hvad som endnu er forunderligere: ikke en eneste Linie har han i Forraad. Hans Værk, siger han, skal udgiøre 80 Ark i Tryk, og føre den Titel: Vera

28

christiana religio, continens universam Theologiam novæ Ecclesiæ, a Domino apud Daniele Cap. VIII. 13. 14. & in Apocalypsi Cap. XXII. 1. 2. prædictræ, ab Emanuel Svedenborg, Domini Jesu Christi Servo. Jeg nægter ikke, at det jo kom mig meget forunderligt for, da jeg saae, at han paa Titel-Bladet gav sig selv Titel af den Herres Jesu Christi Tiener. Det er ikke at beskrive, med hvilken Overbeviisning og Tillid denne gamle Mand taler om Aandernes Rige, om Englerne og om Gud selv; dersom jeg skulde fortælle Dem vore sidste Samtaler, saa vilde det vist fylde mange Blade; han talte om Naturalister, med hvilke han kort efter deres dødelige Afgang havde talt, især med dem, der fornemmelig havde studeret Lærdommen om Gud. Men der kom Ting for, som skurrede i mine Ørne, hvilke jeg vil forbigaae, for ey at bebyrde nogen med ubegribelige

Satser. Jeg vil gjerne bekiende, at jeg ikke veed, til hvilken Classe jeg skal henregne ham. For mig bliver hans Grundsætninger altid mørke Taler, og hans Ideer uopløselige. — Hans seenere Skrivelse under 5te Martii sidstleden til en fornemme Kiøbmand melder iblant andet følgende: "Jeg kan ikke

29

undlade at fortælle Dem noget heel besynderlig Nyt om Svedenborg. Sidste Torsdag besøgte jeg ham, og fandt ham som sædvanlig i fuld Arbeyde med at skrive. Han fortalte mig, at han den samme Morgen fuldkommen i tre Timer havde holdt en Samtale i Aandernes Rige med den sidste afdøde Konge i Sverrig; allerede Dagen tilforn havde han der forefundet ham, men da han saae, at Kongen var i en dyb Discours med den endnu levende Dronning, vilde han ey forhindre dem i samme. Efter mange forunderlige Fortællinger herom spurgte jeg ham endelig, hvorledes det kunde være mueligt, at en Person, som endnu befandt sig i de Levendes Lande, var at antræffe i Aandernes Verden? men han svarede mig: at det ikke var Dronningen selv, men allene hendes Spiritus Familiaris. Hvad er det for en Ting, spurgte jeg ham? thi om slige synlige Væsner havde jeg hidtil endnu hverken læst eller hørt ham tale om. Herpaa forklarede han mig, at ethvert Menneske havde sin gode eller onde Engel, der ikke allene var bestandig om ham, men endog undertiden lod sig see i Aandernes Rige. Deraf veed vel det levende Menneske ikke noget, men dets Engel Alt. En saadan Spiritus Familiaris stemmer

30

i Alting fuldkommen overeens med sin menneskelige Compagnion, den lader sig i Aandernes Verden see i samme Skikkelse, med samme Ansigt, Lineamenter, samme Udtale i Sproget, bærer samme Klæder, som Mennesket paa Jorden, med et Ord: denne Dronningens Spiritus Familiaris saae i alle Deelee ud, som han ofte selv havde seet Dronningen i Stokholm, og hørt hende tale. For at betage mig al Forundring, fortalte han mig, hvorledes Doctor Erneste i Leipzig paa samme Maade havde ladet sig see i Aandernes Rige, og med hvem han havde holdt en vidtløftig og dyb Discours. Hvad vil vel denne lærde Professor sige, naar han erfarer dette? maaskee han vil tænke, denne gamle Mand er forrykt eller gaaer i Barndom. Han vil lee, og hvo kan fortænke ham? jeg begriber neppe selv, hvor jeg kan bare mig for Latter, naar jeg hører ham fortælle sine forunderlige Geskæfte, og det som mere er: jeg har ofte hørt ham anbringe sine Fortællinger i store Sælskaber af begge Kiøn, hvoriblant jeg meget vel vidste befandt sig af vore Tidens Spottefugle, men til min Forundring ikke kundet bemærke den mindste Latter af de Forsamlede. Saa længe han taler, er det ligesom enhver, der hører ham, bliver fortryllet til at troe ham. Den

31

som byder ham til Giæst, maa vist vente ham. En vis ung Herre bød ham i forrige Uge til Bords; omendskiønt Svedenborg nu ikke kienkte ham, lod han sig dog indfinde, og fandt ved hans Taffel en Forsamling af Jøder og Portugiser, med hvilke han uden Omstændighed strax indlod sig i Discours. Hvo som er nysgierrig for at see ham, kan uden Møye faae denne Fornøjelse; han lader sig see af alle og enhver. Man kan let tænke, at disse mangfoldige Besøgelser berøver ham en Deel af Tiden; og man maa vel derfor forundre sig over, hvorledes han faaer sit forehavende Værk færdig, og hvor det er ham muelig at lade ugentlig 2 Ark i Trykken udgaae, og concipere 8 Ark dertil, uden at have en eneste Linie i Forraad. Men han siger, at hans Engel dicterer ham ligesaa hurtig, som han kan skrive.

Følgende mærkelige Begivenhed tiener til Beviis paa hans mere end almindelige Videnskab:

En Enke af en hollandsk Envoye ved det svenske Hof var, efter hendes Mands Død, kommen i Tvivl om en vis Penge-Sags Afgjørelse, og som hun nu vidste, at hendes Mand alletider havde været vandt til at have sine Ting i Rigtighed, saa var det hende saa meget mere

32

om at gjøre at komme i Vished om det Tvivlte; til den Ende tog hun sin Tilflugt til Svedenborg, og bad ham at skaffe sig Underretning herom fra hendes afdøde Mand. Svedenborg fuldkommede hendes Begiering, og bragte hende det Svar: at man paa et ham betegnet Sted i en vis Commode skulde finde Vished for, at den Afdøde rigtig havde annammet de Penge, man tvistede om. Som sagt, saa skeet; Enken fik paa den Maade Rigtighed om Sagen.

Et andet Exempel paa hans Forudvidenhed er dette: Da han paa sin Reyse til Gøttenborg ved dette Sted steeg i Land, sagde han strax med den største Bestyrning, at i dette Øyeblik reyste sig en skrækkelig Ildbrand i Stokholm. Nogle Timer derefter forsikkrede han, at Ilden temmelig var bleven dempet. Tre Dage derefter fik man Efterretning med Posten fra Stokholm, som i alle Dele bekræftede hans Udsigende.

Det tredie Exempel synes endnu at være det vigtigste: I Aaret 1763 betroede en vis stor Fyrstinde Svedenborg at gjøre et Spørsmal til sin afdøde Gemahl om en Sag, hvorom ingen uden den Afdøde kunde være vidende, og dersom han kunde bringe rigtig Svar derpaa, vilde hun troe ham.

33

Svaret skal og virkelig have været saa beskaffen, at Fyrstinden derover blev sat i den yderste Forundring. Et Træk af hans Syner.

I Slutningen af et Skrift, som han kalder: De Commercio Animæ & Corporis, quod creditur fieri vel per influxum spiritualem, vel per harmoniam præstabilitam, læser man følgende Syn, som denne besynderlige Lærde har haft:

Hertil vil jeg lægge dette Mærkværdige: siger han, Efterat disse Ting vare skrevne, bad jeg Gud, at det maatte forundes mig at tale med Aristotelis Discipler, og tillige med Carteci og Leibnitsii Discipler, paa det jeg kunde faae at vide deres Tanker om den Handel, Siælen har med Legemet. Efterat denne Bøn var forrettet, blev jeg 9 Mænd vaer, nemlig tre Aristotelici, tre Cartesianer og tre Leibnitsianer, som stod omkring mig. Paa den venstre Side stode Aristotelis Tilbedere; paa høyre de, som fulgte Cartesium, og bag ved dem Leibnitsii Beundrere. Noget fra paa en vis Distance blev seet tre Mænd, der vare ligesom kronede med Laurbær-

34

Kranse, hvilke stode og noget fra hverandre; og af et indflydende Begreb mærkede jeg da, at det var Lærerne selv; bag ved Leibnits stod en, den ene Fliig af hans Kiortel i sin Haand, og der blev sagt, at det var Wulff. Disse Gamle begyndte nu meget lært at disputere om Commercio Animæ & Corporis, men kunde ey blive enige. Man besluttede da tilsidst ved Lodkastning at udfinde

det rette Modum agendi, og Lodden faldt paa influxus spiritualis.

Svedenborg skriver om sig selv i sin Biographie.

Jeg er elsket og æret af alle Biskopperne i mit Land, som ere 10 i Tallet, saavel som af Rigens Raad, af hvilke der ere 16, foruden af alle de Store. Jeg omgaaes fortrolig med dem, som en Ven med sine Venner; Aarsagen til dette Venskab er, efterdi de veed, jeg staaer i Selskab med Englene. Kongen og Dronningen selv og de tre Prindsers, deres Sønner, viste sig meget kierlig imod mig; de have endog indbudet mig at spise ved deres eget Taffel, hvilken Ære ikke gives nogen uden de Største

35

i Riget; ligeledes har jeg spiist hos Arve-Prindsen. Mine Landsmænd ønsker min Tilbagekomst, og dette viser, at jeg ikke har Aarsag at frygte for nogen Forfølgelse, som det synes, I er bange for, og mod hvilken I derfor i Eders Brev saa kierlig advarer mig. Om man paa andre Steder forfølger mig, det rører mig ikke, thi jeg har erfaret, at det er altsammen Ting af ingen Betydenhed, og at det, hvorover de fælder mig, overgaaer deres Forstand, nemlig: at jeg er bleven kaldet af Herren selv til et helligt Embede, som naadigst har aabenbaret sig selv for mig, sin Tiener, i egen Person i Aaret 1743, og aabnet mit Syn til den aandelige Verden, samt givet mig at tale med Aander og Engle, hvilket vedvarer indtil denne Dag.

Fra den Tiid af begyndte jeg ved Billeder at komme efter de adskillige Hemmeligheder, som ere blevne aabenbarede for mig, nemlig: det som angaaer Himlen og Helvede, Menneskets Tilstand efter Døden, Guds sande Dyrkelse, det aandelige Begreb om Verden, foruden andre Ting, som ere meest mærkværdige i Naturen, hvilke føre til Frelse og Viisdom.

Mine Reyser fra mit eget Fædreneland til fremmede Steder ere blevne foretagne ikke

36

i anden Hensigt, end af Begierlighed efter at føre i Brug og aabenbare de Hemmeligheder, som ere mig betroede. For Resten har jeg saa meget af Verden, som er tilstrækkelig for mig, og hverken behøver eller, forlanger jeg mere.

Andre Anecdoter om Svedenborg.

Da han 1719 af Dronning Ulrica Eleonora blev udnævnt til Medlem af det Kongelige svenske Videnskabers Akademie, svarede han kortelig:

Jeg har aldrig søgt at komme i noget Selskab, saa længe jeg er i Engle-Selskabet, hvor ingen andre Materier afhandles, end de, der angaae Himmelen og Siælen; da derimod i de lærde Sælskaber allene handles om Verden og Legemer.

I Paris har Svedenborg declareret Giftermaal imellem Ludvig den Fiortende og Dronning Christine.

I et Sælskab af nogle vittige Engelsmænd blev engang iblandt andet talt om Svedenborgs Skrifter, og om

hans Omgang med Aanderne; en af Selskabet faldt paa at foreslaae the New-Jerusalem Gentleman

37

(som han kalder Svedenborg) til Præmier-Minister i Engelland, til Forsøg, om Folket vilde blive fornøyet med en Mands Administration af saa spirituelle og usædvanlige Indsigter, da ellers intet Menneske eyer den Lykke, at kunde være dette urolige Folk til Maade.

Nogle Træk af Svedenborgs Tanker om Tilstanden efter Døden.

De Phantasier, med hvilke et Menneske her i Livet har geskæftiget sig (mener han) følger ham i det andet Liv, og forvandles tilsaadanne, der stemme meget overeens med hine, som for Exempel:

Et gierrigt Menneske, som i Livet

gandske har nedsiunken sig i sine jordiske og forfængelige Skatte, og tænker mindst paa Døden, paa sin Siæl og det indvortes Menneske; saasnart han indtræder i det andet Liv, veed han længe ikke, at han er en Aand, men troer, at han endnu er her i Livet; de Begreber, han gjør sig, der gandske kommer overeens med dem, han i dette Jordiske har gjort sig, bliver omvendt i skrækkelige Phantasier. Hans Vaaning er et stinkende Sted, hvor Dampe opstige, som Stanken af Sviin, der vælte sig i Skarnet,

38

Skinhellige og dem, som have vildet

bilde Verden ind at have været hellige Mænd, og selv troet at fortiene Himmelen, finde sig paa et besynderligt Sted i den nederste Verden under den venstre Foed. Der kommer det dem for, som deres Ansigt er skinnende,

hvilket skeer formedelst det Begreeb, de gjør sig endnu om deres formenende Hellighed; de blive derpaa examineret, om de have i denne Verden viist nogen Kierligheds Gierninger, om de have udrettet noget Godt, eller i det mindste have vildet, men de svare gemeenlig, at de forstaae ikke, hvad de spørge om. Slutningen bliver denne, at deres største Begierlighed opfyldes, at det bliver dem tilladt at opstige i Himmelen. Imidlertid voxer deres Begierligheder saa høyt, at de falde omsider i den største Angst og Uroe, hvilken saa længe alt mere og mere tiltager, til de erkiende, at de ikke kan regnes blandt Hellige.

Om Svedenborg har talt med Apostlerne?

Dette Spørsmaal blev ham engang gjort, og han svarede: Jeg har talt med Paulus et heelt

39

Aar igiennem, i sær derom, hvad han i sin Skrivelse til de Rom. 3, 28. har skrevet. Jeg har tre Gange talt med Johannes, een Gang med Moses, og hundrede Gange med Lutherus, som bekiendte, at han af en Engel havde antaget sin Troe, og des Aarsage var gaaet over fra den papistiske Lære; men med Englene har jeg talt i 22 Aar, og taler daglig med dem. Dette er mig af Herren tilladt.

Man vil til Slutning anføre en Fortegnelse paa alle de Skrifter, man veed, Svedenborg er Forfatter til, og hvilke alle skal være skrevne i det latinske Sprog.

1 De ultimo judicio & de Babylonia destructa, 4to

Londini 1758.

2 De Telluribus i Mundo nostro solario, qvæ vocantur

Planetæ Telluribus in Cælo astrifero, 4to Londini 1758.

3 De nova Hierosolyma, & ejus doctrina cælesti ex

auditis e Cælo, 4to Londini 1758

4 De Cælo & ejus Mirabilibus, & de Inferno ex

auditis & visis, 4to Londini 1858.

5 De Eqvo albo, de qvo in Apocalypsi Cap. 19. &

deinde verbo, & ejus sensu spirituali, sed interno ex arcanis Cælestibus, 4to Londini 1758.

6 Summaria expositio doctrinæ novæ Ecclesiæ, qvæ
per novam Hierosolymam in Apocalypsi intelligitur 4to Amsterdam 1760.

7 Apocalypsis revelata, in qva deteguntur Arcana, qvæ
ibi prædicta sunt, & hactenus recondita latuerunt, 4to Amsterd. 1766.

40

8 Deletia Sapientiæ de Amore conjungali, post qvas
seqvuntur voluptates insanis de Amore scortatorio, 4to Amsterd. 1768.

9 Pars prima de cultu & amore Dei, ubi agitur de Telluris ortu Paradiso & vivario, tum de primogeniti seu
Adami nativitate, infantia & amore, 4to Londini 1745.

10 Regnum animale, anatomice, phyfice & philosophice perlustratum, 3 Volum. 4to Hagæ 1744. 11 Sapiencia
angelica de divino amore, & de divina sapientia, 4to Amsterd. 1763. 12 Methodus nova inveniendi
longitudinem locorum terra mariqve per Lunam, 4to.

13 De commercio ani næ & corporis, qvò creditur fieri per influxum physicum, vel per influxum spiritualem,
vel per harmoniam præstabilitam, 4to.

14 Responsum ad epistolam ab amico ad me scriptum, 4to.

Af disse Skrifter ere oversatte i Tydsk.

1 Sammlung einiger Nachrichten von dem vorgegebenen Umgang mit dem Geisterreich, 4to. Hamburg 1771.

2 Sammlung erlicher Briefe, betreffend einige Nachrichten v. seinen Leben und Schriften, 8vo. 1772. 3 Tractat
von der Verbindung der Seele mit dem Körper, 8vo. 1772.

4 Von den Erdeörpern der Planeten, und des gestirnten Himmels Einwohnern, 8vo. Ansbach 1771.

5 Von neuen Jerusalem und dessen himlische Lehre aus dem Himmel gehöret, nebst ein Vorbericht von
neuen Himmel u. der neuen Erde, 8vo. 1772.

1

Den
Sælskabelige Stræbsomhed
for
Videnskabernes Vedligeholdelse
og Tilvext,

Som en vigtig Pligt,

Forestillet i

En Tale

ved Tiltrædelsen som Vice-Præses

I

Det Kongelige Norske Videnskabers

Sælskab den 12 April

1774.

af

OLE IRGENS,

Stifts-Provst og Sogne-Præst ved Dom-Kirken i Trondhiem.

Trondhiem,

Trykt hos Jens Christensen Winding, og faaes

hos hannem til Kiøbs.

2

3

Høje, gunstige og højstærede

Herrer Velyndere og Venner!

Videnskabernes Grundvold, ja væsentlige Indhold, bør Sandheden være, saavidt den baade skal bevises af sine første rigtige Grunde, og derhos anvendes til nogen Nytte, enten for det hele Sælskab, eller for Sælskabets enkelte Lemmer.

Videnskabernes Elskere og Dyrkere bør det derfor være et vigtigt, ja fornødent Formaal, ey allene at bevare, men tillige at forøge Sandhedens skinnende Glands, ved at formeere dens Tydelighed, og bestemme nøjagtigen dens

4

rigtige Følger og Anvendelse i det menneskelige Livs saa adskillige og mangfoldige Forandringer.

Sandhed er vel i sig selv evig, uforanderlig og begavet med utrættelig Styrke til at overbevise den Agtpaagivende, saa man skulde derfor vente dens Fortplantelse og Vedligeholdelse bestandig overalt blant de menneskelige Slægter paa Jorden, og dog befindes den allevegne glemmt, forsømt eller fordunklet, ja paa nogle Steder hadet og forfulgt. Den Dristighed at være vel tilfreds med egen Vittighed og Indsigt udi Sandheden, hvor liden den end maatte være, er jo almindelig hos de meest Taabelige.

Et sørgeligt Beviis, højstærede Herrer Tilhørere! paa den almindelige Fordærvelse, vores hofmodige Natur saa nødigen vil erkiende. Det bliver derfor en Pligt, ja en vigtig Pligt, at all Omhue anvendes paa Sandhedens rigtige Overleverelse til vore Efterslægter, som den allerkosteligste Arv, og en sikker og varig Grundvold til deres Lyksaliggjørelse.

5

Men hvorledes skal dette kunde skee, uden ved Videnskabers Vedligeholdelse blant os? Ingen ansee samme for en læt og et foreenet Sælskabs Bestræbelse uværdig Sag, fordi Videnskaber i et Land ey allene hafde fundet Indgang, men Hiem-Sted; deres Skiæbne er desuagtet befunden uventeligen foranderlig i de fremfarne Tider; de have, ligesom Folkeslagene flyttet fra det eene Sted til det andet; deres antændte og klarskinnende Lys er blevet udstukket hastigere, end nogen menneskelig Vittighed skulde kunde have forestillet sig. Der har i alle Verdens Tider været blant Menniskene nogle, at jeg saa maae kalde dem, Uhyrer, hvilke have søgt en Ære i at handle mod Menniskeligheden, ved at anvende deres Flid til at fordunkle, qvæle eller aldeles udrødde al den Sandheds Kundskab, som maatte blive deres Hensigter hinderlig. Jeroboam havde lært dette, som et Stats-Greb, blant Afguds-Dyrkerne i Ægypten, og var den første Regent, som blant Guds eget Folk forfaldt til den ugudelige Yderlighed, at benytte sig af samme. Men hvor mange have ey siden været hans ynkværdige og for Sandhedens Bekiendere sørgelige Efterfølgere!

6

Ved blodige og voldsomme Krige har som tiest Videnskabers Dyrkning ligesaa kiendeligen ophørt, som Agerens og Jordens; deres ældste Hiemstæder, Ægypten, Canaan, Chaldæa, ja Grækerland selv, ligne

derfore nu de ufrugtbare Agre, hvor Sandheds gode Sæd qvæles af Vildfarelsers og Lasters skadelige Ukrud og Klinte.

Menniskets naturlige Tilbøjelighed til Ladhed eller Magelighed vedligeholder stedse hos Mængden en Ulyst til det Arbejde i Videnskaber, hvilke derudover formindskes eller forkortes, vel altid til Lættelse for de Lærende; men som tiest til Sandhedernes betydelige Forlis. Mageligheden anseer derfor nogle Videnskaber først for ligegyldige, men omsider for unyttige og foragtelige, saa de tilsidst aldeles maae gaae under.

Ærgiærrigheden, den saa almindelige Hoved-Last, har ey siælden forført mange lærde Mænd, at misbruge Vittighed og Lærdom til Sandhedens Nedbrydelse. Jeg maatte, Højstærede! misbruge deres Taalmodighed ved at opregne de fast utallige tilfældige Aarsager, som have eller kunde have anlediget Videnskabernes Tab og Undergang. Hvo skulle have ventet, at Tale-Konsten selv, naar den udi Græ-

7

kerland og Rom blev dyrket og øvet paa en overdreven Maade, kunde have givet andre Videnskaber et saadant Bane-Saar, som for os endnu er føleligt i Henseende til den ældre Histories Mangler og Ufuldkommenhed, og samme Uheld kan jo træffe de sildigere Tider? Dog hvad Hendelseviis een Tid har hindret, det samme har en anden Tid under forandrede Omstændigheder fremmet Videnskaber. Forfølgelser og Modsigelser have ofte ligesom tvunget at anvende en alvorligere og større Flid paa Videnskaber, som før havde ligget udi Dvale.

Hvo veed ey, at det Sværd, som indførte den Christelige Religion blant Europæ nordlige Indbyggere, og derhos tilførte Videnskaber?

Hvor ofte har ey Ærgiærrigheden befordret Videnskaber, Egennyttigheden holdt dem ved lige, og Mageligheden opmuntret andre til Arbejdsomhed? Veltalenheden og de saa kaldede smukke Videnskabers særskilte Dyrkning have undertiden meget tient til Sandhedens Udbredelse. De vilde og krigske Græker og Romere bleve derved tæmmede og bragte til

8

nogen Sædelighed; en Demosthenes, Cicero og de øvrige Mestere i Veltalenheden af en ringere Rang, opvakte blant dem en almindelig og derfor desmeere forunderlig Kiærlighed og Højagtelse for Videnskaber og boglige Konster.

Nær havde jeg glemt den allervigtigste Videnskabs, Gudslærens, besynderlige Skiæbne i de Apostoliske Tider, da samme ey allene blev vedligeholden, men tillige udbredet fast uden menneskelig Hielp ved Guds overordentlige Virkninger. Er Videnskabernes foranderlige Skiæbne saaledes højst forunderlig, den er dog ey derfor urandsagelig eller ubegribelig for os, som om Forsynets vise Bestyrelse ere forvissede.

Dog lader os ey forfalde til den urigtige Slutning, at den menneskelige Omhue for Videnskaber skulle blive unyttig, fordi den alvidende Algodhed og Almagt selv sørger for dem. Det er og bliver Forsynets uforanderlige Plan, at Videnskabernes blomstrende Tilstand skal beroe paa den Ære, Kierlighed og Lydighed, som mod Sandheden udvises, og hvorledes skulde det kunde skee, uden vi selv alvorligen anvende derpaa al Flid? Skulde det da ey blive os til en indbyrdes Opmuntring, at erindre det, som

9

bør være vort Sælskabs Formaal, Lyst og den Vigtige Pligt, vi aldrig bør glemme?

Den sælskabelige Stræbsomhed

for Videnskabernes Vedligeholdelse og Tilvext.

Hvo skulde ey skiønne, at det er et hvert Menniskes Skyldighed, ja næsten fuldkomne Pligt, at sørge, saa vidt det er mueligt og giørligt, for Sandhedens Bevaring udi Videnskaberne? Det, hvorpaa det hele Legems Vel beroer, bør jo et hvert enkelt Lem efter sine Evner og Kræftter bekymre sig for? Al moralsk Fuldkommenhed i Delene forbedrer stedse det Heele. Men hvo maae ey tilstaae, at ingen Pligt mere forsømmes, end just denne? Der er hos alle Adams Børn en kiendelig Uvillighed til at betragte, lære og adlyde Sandhed. Den Stræbsomhed, at indrette sine Handlinger til egen og Medmenniskers Oplysning har altid været rar i Verden, og de saa tænkes og handlendes Antal stedse det mindste. Den store Hob har ligesom foreenet sin Styrke til at mindske og slukke Videnskabernes alt for skinnende Lys. Aldrig har der dog endnu i Verden været et saa fælt Uvidenheds Mørke, at jo paa nogle Steder

10

enkelte lærde Mænd have skinnet med de Straaler, der altid giøre Viisdom og Sandhed glimrende for Skiønneres Øjne. Men enkelte Bestræbelser have dog ey saa heldig Virkning, som de sælskabelige:

forenede Kræfter formeere den til Videnskabers Fremtarv fornødne Styrke. En Chrysostomus, Hieronimus og Augustinus vare ligesaa lærde, som veltalende; men deres og fleres enkelte Flid kunde ey hindre den Jern-Alder, som ey blot besværede Sproget, men tillige Videnskaberne. Var end en Photius i Constantinopel af slig Lærdom og Belæsenhed, at Eftertiden maatte have tvivlet derom, hvis den ey havde beholdet Levninger af hans Skrifter, som de tydeligste Mindesmærker; hans enkelte Flid, uden fleres og manges Understøttelse kunde dog ligesaa lidet fordrive det fæle Barbarie fra Østen, som en enkelt Saxo eller Sturleson det samme fra vort Norden. Erfarenhed lærte af Videnskabernes uventelige Tab og Aftagelse, at den sælskabelige forenede Flid og Stræbsomhed blev højst fornøden til Videnskabernes Vedligeholdelse og Fremvext. Den stiftede derfor offentlige Høje Skoler, hvor mange Lærere, som Videnskabernes Støtter, skulde foreene deres Indsigter og Flid til Kundskabs og Viisdoms Formeerelse. Og hvor

11

lykkeligt Udfald have ey disse Stiftelser havt for hele Europa? Saa snart disse Høje Skoler fik duelige Mænd, i sær de, som en sørgelig Skiæbne drev udi Landflygtighed formedelst Tyrkernes Erobringer udi Østen, blev den saa fornødne Kundskab i de lærde Sprog, som var forsømt, ja næsten tabt, ey allene indbragt, men Videnskaberne og derved tilbragt en ligesaa hastig, som kiendelig Tilvæxt.

Bogtrykkeriets Opfindelse og den Beqvemmelighed ved lærde Tidender og Dag-Bøger hastigen at underrettes om de Forbedringer eller Opdagelser, som Videnskaber beriges med, foreene den lærde Verden. Adskilte Staters og politiske Sælskabers Lemmer kand saaledes med en sælskabelig Flid og Stræbsomhed tiene Videnskaberne. Europa, den mindste, men formedelst Religion og Videnskaber allervigtigste Deel af Jord-Kloden, har dog midt i sine uophørlige og ulyksalige Stridigheder bevaret en alags Eenighed i at paasee Videnskabernes Gavn. Ved den sælskabelige Omhue paa de Høje Skoler have Videnskaberne steget trappeviis fra Carl den Stores Tid, indtil de udi sidste og nærværende Aarhundred synes at have naaet højeste Spidse; men just derfor behøver deres Vedligeholdelse en nøjere Tilsyn.

12

De allerældste eller gamle Videnskaber have ofte i den fordærvede Verden samme Skiæbne, som gamle Mænd, der foragtes, naar de ey kand udvise nye Styrke, eller ey ville forandre Tænke-og Handle-Maade efter alle ligegyldige og ikke siælden skadelige nye Moder. Den medfødde Begiærlighed efter det nye og usædvanlige forfalder saa lætteligen til den taabelige Nysgiærighed i Videnskaber, at vælge alt nyt og vrage det gamle uden nøjagtig Prøvelse. Og hvor forledes ey derved den ærgierrige og flygtige Indsigt i Videnskaber til en Afvej, som forvildede Athenen selv, allene at bekymre sig om det, som er nyt, og derved glemme det vigtigere, allene fordi det er gammelt. Vittigheden misbruges derover til de dristige Forsøg, at udgive alt for virkeligt tilværende, som kan fremsættes og udpyntes, som sandsynligt og rimeligt; ja de nye Meningers blotte Mueligheder føre ey allene Strid med, men vil endog erholde Seyeren over Tilværelsen af de ældste eller evige Sandheder.

Egennyttigheden forklæder ofte gamle Sandheder med en nye Dragt, for allene at hokre med Videnskaber, og, ligesom Qvaksalveriet i Læge-Kunsten, udgiver for vigtige nye Op-

13

dagelser saadanne Ting, som enten ere uvisse og ligegyldige, eller forhen under andre Navne bekiendte. Stor Velstand anlediger altid i Verden

en skadelig Ødselhed og Overdaadighed. Men det vil, Højstærede! undre Dem, at Videnskabernes Velstand skulde kunde være slig Uheld undergiven, og dog viser Erfarenhed, at Mængden af Sandheder har undertiden forvildet Videnskabernes Dyrkere til at forspilde og tabe endog nogle af de meest vigtige Sandheder. Vore nyeste Tider give herpaa sørgelige Beviis.

Jo meere blomstrende Videnskabernes Tilstand er, desmeere Tilsyn behøve disse Blomster, at de ey for Tiden skulde afplukkes, visne, eller Roden tage Skade, og Frugtbarheden mindskes, naar Blomsterne allene bleve alt for overflødige. At derfor Hielpe-Midlerne til Lærdoms og boglige Konsterns Vedligeholdelse formeeres i vore Tider er ingenlunde ufornødent.

Mængden af Bøger og Vildfarelser fordre forenede Kræfter og en sælskabelig Bestræbelse at bevare det sunde og sande i Videnskaber. Saare priselige ere og blive i den Henseende de Lærde eller saa kaldede Videnska-

14

bers Sælskaber, hvis første Stiftelser i det forrige Aarhundred bleve i Engelland og Frankrige besørgede med saa nyttig og lykkelig Fremgang, at de Lærde siden i Europa have overalt stiftet blant sig slige Sælskaber.

Vores lærde, dybsindige og for Videnskabernes Flor saa omhyggelige Gunnerus besad ligesaa stort Mod, som

Duelighed, til at stifte dette vort høje og højstærede Sælskab fast øverst i Norden; ja derhos at formaae den beste Konge til at være dets Beskytter, og den

beste Prins dets Præses, Formand og utrættelige Velgiører. Vores Sælskab blev for tidligen berøvet sin berømmelige Stifter og Begynder, som eene blant os alle havde i Besiddelse de Fuldkommenheder, som udfordres til at gjøre Stiftelsen nyttig for det almindelige og derved berømmelig. Stifterens Navn, som vi bevare i et velfortient Æreminde, er dog ey allene vort Sælskab levnet, Hans efterladte Skrifter ere og levnede, som varige Mindesmærker af Hans Fortienester, og som idelige Opmuntringer for os, der ere Lemmer i det af Ham stiftede Sælskab, til at stræbe af yderste Evne, at denne Stiftelses spæde Alder ey skulde befordre dens Undergang, men hellere dens Fremvæxt formedelst vor sælskabelige Stræbsomhed.

15

Deres uventelige Tillid til mine, jeg veed ikke selv hvilke, Fortienester; thi hvor jeg vender mig udi Videnskabernes Kreds, seer jeg et plus ultra, nogle ubekjendte Steder og Havne i dette Hav, og befinder mig selv kortsynet, Deres gunstige Tillid og vennehulde Fortrolighed, siger jeg, haver valgt mig, som Vice-Præses, at besørge vort Sælskabs Handlinger; vores naadigste Arve-Prinses Bifald og Befaling haver naadigst stadfæstet Deres Valg, der bliver da for mig intet tilovers, uden at bevise vores elskværdigste Arve-Prins den pligtige Lydighed, Dem, som mine Velyndere og Venner, Hørsomhed og Føjelighed, og vort hele Sælskab, værdigste Medlemmer! all den Flid og Tieneste, mit Embede og Kræfter bør og kand tillade mig.

Min berømmelige Formands større Styrke udi Videnskaber kunde foreskrive vor selskabelige Flid og Stræbsomhed en større Plan, end vore svagere Kræfter nu kand udføre, da vi savne Hans Indsigter, Raad og Bestyrelse. Lader os dog foreene vore Kræfter til Videnskabernes Tieneste. Vi have allerede hørt, det er en vigtig og fornøden Pligt, som enhver god Borger bør beflicte sig paa efter Evne at ud-

16

øve; men jeg agter fremdeles i denne Tale korteligen at forestille, hvorledes vort Sælskab i sær bør og kand efterkomme denne Pligt efter vore nærværende Omstændigheder og formodentlige Kræfter.

At gjøre vort Sælskab berømmeligt og nyttigt ved nye vigtige Opdagelser bør vi stræbe og ønske, men skulle vi og derudi kunde haabe den Fremgang, som de Sælskaber, der besidde i Overflødighed de Hielpe-Midler, vi højligten savne? Jeg beder Deres Gunst og Oprigtighed, Højstærede! tillader mig, uden Hyklerie at tale den Sandhed, jeg meener og er overbeviist om. De højere Videnskabers Tilvæxt ved nye Opdagelser skeer vel næsten altid ved tilfældige Hændelser, men aldrig uden Hielp af fornødne Bog-Samlinger, og derpaa haver vort fattige Norge en yderlig og beklagelig Mangel. Men udi Landhuusholdnings-Videnskab, i Natur-Historien, ja i Læge-Konsten kan vi jo have samme Lykke til nyttige Opdagelser, som andre; lader os troeligen dertil sammenføje vor Agtpaagivenhed og Flid, og meddele den lærde Verden uden pralende og tomme Ord det tilforladelige og sande.

17

Vel har vort Fædrene-Land alt for faa Alderdommens Levninger tilbage; men vores eendrægtige Flittighed kunde maaskee komme over noget uventeligen endnu: den flittige Randsagning finder altid om ej det, som ønskes, dog noget, som kand nyttes og bruges. Men skal vor sælskabelige Stræbsomhed for nogen Videnskabernes Tilvæxt ved Opdagelser blive heldig, maae det blive vores fornemste Omhue, at berige vort Sælskabs Bog-Samling med nyttige Skrifter. Lader os, som Videnskabers Velyndere og Elskere, vise os dertil villige og hielpsomme: vi efterlade derved vore Efterkommere en kostelig Arv, og vi skulle selv derved arve Ære, som vise, der giemme saaledes Kundskaben til Efterslægten.

Jeg ønsker i den Henseende mig det, som en Lykke, ved denne min første Tale at kunde opmuntre Dem, værdigste Medlemmer! at foreenes indbyrdes om at holde nogle af de beste lærde Journaler eller Dag-Bøger, hvis Nytte og Fornødenhed for os, som boe ligesom afsides i det lærde Europa, jeg behøver ey at anprise, Deres egne Indsigter skjønnede det desuden. Vi kunde jo da desbedre i vore Samtaler, ey allene underrette om de nyeste læseværdige

18

Skrifter, men og selv opmuntres ved andres Exempler til Arbejdsomhed. En sælskabelig Flid anvendes med Nytte paa saadanne Samtaler, som angaae Videnskabers Dyrkning eller Forbedring. De kand udrette meget til at bevare en uforanderlig Kierlighed til det sande, og den fornødne Frimodighed at modsige, naar i nogen Videnskab urigtige Sætninger ville indsnige sig.

Et heelt Sælskabs betænksomme Overlæg bestemmer best uden Partiskhed Uddelingen af de anseelige Belønninger, Hans Kongelige Høyhed, vores naadigste Præses, har bestemt til Videnskabers, Konstners og Jordbrugets Opkomst i Norge. Blotte Lof-Taler derover blive for ringe Prøver paa vor pligtige Taknemmelighed, om vi ey anstrenge med bestandig Eenighed vore Kræfter for paa mueligste Maade at

opfyldte vores Naadigste Prinses Hensigter.

Dog hvad behøver jeg at erindre dette højt oplyste Sælskab om saadan Flid og Stræbsomhed, jeg forud veed, de ere ligesaa eenige, som villige at udvise? Tillader mig endnu, at opholde Dem, nær havde jeg glemte det allervigtigste, som vort Sælskabs forenede Flid bør, og i

19

nærværende Forfatning tillige kand sørge for, jeg meener Videnskabers Vedligeholdelse blant os. Dertil kand vi, Høistærede! udrette noget, ja meget ved Veylelser, Opmuntringer og Advarsler mod Vildfarelsers Surdey. Mængden af Bøger tiltager aarligen, men og derved Antallet paa de unyttige, hvilke skade ligesaavel Videnskaber, som en unyttig og doven Folkemængde Staten.

Nogle Bøger prale med slige Overskrifter og Titler, at og den Betænksomme selv derved lokkes at spille Penge og Tid. Andre indklæde ikkun Videnskaber i en nye glimrende Dragt, og med mange Ord og en klygtig Veltalenhed fordunkle de tydelige og nøje bestemte Begreb, hvorpaa Videnskabers Vedligeholdelse fornemmeligen beroer; ey at tale om de skadelige Bøger, som deels antaste Sandheden selv, deels forvilde til at anvende al Agtsomhed paa faanyttige smaa Ting, saa at vigtigere og højst fornødne derover forsømmes og glemmes.

De Lærdes sælskabelige Stræbsomhed gjør Videnskaberne en betydelig Tienest, naar samme anvendes til at udmærke de

20

meest nyttige Bøger fra de unyttige, skadelige eller lidet nyttige, derved forkortes og lettes Veyen til Videnskabernes inderste Løn-Kamre. Og saaledes kunde vi ey allene tiene hverandre indbyrdes, men og de Videnskabernes Dyrkere blant vore Medborgere, som forlange vor Raadførelse.

Den menneskelige Lyst til Forandringer og den menneskelige Tænke-Kraftes utrættelige Forsøg, med at forandre Begrebenes Sammenligning, vilkaarlige Sammenhæng og Orden, virker ideligen nye Læremaader i Videnskaberne, men derved underkastes den almindelige Smag i Bøgers Læsning bestandige Omvexlinger. De ældre Bøger blive derover tildeels ubrugbare, tildeels usmagelige; men der ere dog nogle, ja mange, blant dem ey allene nyttige, men umistelige, hvis Brug vi kunde anvise og anprise. Vor Flid herudi vil dog redde nogle af disse Bøger fra den Undergang og Udrøddelse, som det godgiørende Forsyn allene bestemmer de unyttige og skadelige.

Skulde det ey blive et vigtigt Formaal for vor sælskabelige Stræbfomhed,

21

Høistærede! at dyrke saaledes vort Fædrene-Lands Sprog, at dog ey derved de saa kaldede lærde Sprogs Dyrkning aftager? hvorved et vist og stort Tab for Videnskaber i den sildigere Eftertid anlediges. Originale Beviis kræver ey allene Lovkyndigheden, men og de øvrige Videnskaber; naar samme kand fremvises, tilsidesættes Oversættelser, urigtige og partiske Udtog, eller sandsynlige Formodninger og Gisninger.

Omgangen i den lærde Verden bliver mere indkneben og vanskelig, naar der ey levnes samme noget fælles Sprog: bliver det Latinske sat af den Brug, vil de Europæiske Lærde vel aldrig mere blive eenige, hvad for et Sprog i dets Sted skulde vælges. Det synes, som den Tænkemaade er nær ved at komme i Moden, at Romernes gamle Sprog kunde være os ligesaa ligegyldigt, som noget andet ubekendt blant de døde Tungemaal, lader os derfor foreene vor Flid, at bevare for dette og øvrige lærde Sprog den Høiagtelse og Omhue, som hidindtil ey allene har prydet, men meget gavnet vort Fædrene-Land. Guds-Læren og den ældre Historie blive jo fast matte og uvisse Viden-

22

skaber for den, som mangler Sprog-Kundskaben; men jo ældre Verden bliver, jo større Vished behøve disse saa fornødne Videnskaber.

Deres Taalmodighed, Høistærede! misbruges ved at opholde Dem for længe med bekiendte Sandheder; men Deres Gunst og Indsigt, haaber jeg, fordrager det, naar Sandhederne anvendes til nogen indbyrdes Opmuntring.

Videnskabernes Styrke bestaaer fornemmeligen udi alle Sætningers meest naturlige Orden og Bevisernes Grundighed, jo større Tydelighed med mueligste Korthed derved bruges, jo bedre holdes Videnskaber ved lige. Al den Flid, som anvendes paa Tale-Kunsten, uden foregaaende Bestræbelse for rette Indsigter i øvrige Videnskaber, spilder allene Tiden og anlediger letteligen Videnskabers Aftagelse. Udi Videnskabernes Kreds bliver det altid en sand Fortieneste at fremsætte meget med faa Ord. Lader os med Samdrægtighed foreene

vor Agtsomhed og Stræbsomhed paa mueligste Maade at forekomme, at ey Videnskabernes Dyrkere blant

23

os forledes fra det grundige og fornødne til at lede allene efter Flitter-Guldet, og det, som efter Tidernes Smag blot glimrer ved Videnskaberne. Vore Raad og Erindringer herom vil tilskynde den studerende Ungdom at kunde blive Viisdommens Tilhængere, og hvor gavnligt vil det ikke blive for vore Efterkommere?

Hoved-Maalet for alle Videnskaber er Sandhedens Redning; den antastes ey af Vildfarelser, uden naar samme just ere forklædte i Sandhedens Dragt. At tage Masqven og Sminken fra Vildfarelser bliver for os en værdig Bestræbelse, og derhos fornøden til Vedligeholdelsen af Videnskaber. Vore Samtaler kunde maaskee dertil udrette mere, end vidtløftige Strids-Skrifter, hvis Mængde og bidende Stiil anlediger en almindelig Fordom mod deres Læsning.

Dog Videnskabernes Tarv er større, end at samme just udførligen nu skulle kunde beskrives; jeg beder og haaber, det, som korteligen derom er talt, overveyes nøjere ved Deres grundige Indsigter; og hvor heldigen

24

havde jeg talt, om noget kunde udrettes til at opmuntre mine høje og værdigste Medlemmer. Kand vores foreenede Stræbsomhed ey udvirke saa meget, vi selv ønske, til Videnskabers Fremtarv, forgiæves bliver den aldrig, naar vi tillige foreene den med gode Hensigter og Paakaldelse om den Bistand, uden hvilken intet blant de menniskelige Ting faaer nogen bestandig Fremgang. Herrens Frygt er Viisdommens Begyndelse; uden den kand al menniskelig Vittighed ey vogte sig for Vildfarelse og Daarlighed.

Vore Ønsker og Bønner have derfor største Indflydelse i den Nytte, Videnskaber skulde erholde af vor sælskabelige Stræbsomhed. Og hvem skulle i samme oftere ihukommes, end Videnskabers og dette Sælskabs Stormægtigste og paalideligste Beskytter, Kongen, hvis Høje Navn udmærker den Fuldkommenhed, som allene gjør den Kongelige Regiering meest berømmelig, lyksalig og for Videnskaber gunstig. Men vor Elskværdigste Monarch udøver i Gierning til sine Rigers og Videnskabernes allerstørste Gavn den Fuldkommenhed, som er den Christne Konges glimrende Mærke-Tegn og uafdelige Ære, Fred-

25

sømmeligheden. Kongen leve! Hans høje og hellige Person være velsignet! Hans Regiering lyksalig, og Videnskabernes Tilstand blive derved alt mere blomstrende!!! Vores alledyrebareste Juliana, Nordens Glæde og Hygge, leve længe til Kongens Glæde, til Undersaatternes Opmuntring, at efterfølge det største og priisværdigste Mønster Hendes Majestæt giver paa Guds frygt og Retviished!!! Hans Kongelige Højhed Kron-Prinsen tiltage udi Vext, Viisdom og

Naade! gid Kundskab og Dyd maae blive Hans Ungdoms Prydelser til et stort og ønskeligt Haab for Tvilling-Riget!!!

Hans Kongelige Højhed, Arve-Prinsen, vores Naadigste og Mildeste Velgiører, glæde Himmelens Forsyn med alt det Gode, Hans Kongelige Højhed selv attraaer, og vi saa hjerteligen ønske, og unde en Prins, som udi Godgiørenhed mod Fædrene-Landet viser sig utrættelig!!! De Kongelige Prinsesser og det ganske Kongelige Arve-Huus være uafdeligen velsignede! gid deraf aldrig maae savnes i Norden skinnende

og vederqvægende Lys!! Vort kiære Fædrene-Land, det foreenede Dannemark og

26

Norge, tiltage udi Velstand, det beholde sin elskede og mageløse Konge-Slægt, og af samme Christelige og retviise Konger indtil Verdens allersidste Dag!!! Vor foreenede og Sælskabelige Flid og Stræbsomhed blive virksom til at herliggiøre den Allerhøyestes Navn, ved at lade vort Lys skinne blant vore Medbrødre og Medmennisker!!!

Den allene viise GUD, Lysets Fader, skal da herliggiøre vore Bestræbelser, Mørkheds Magt skal aldrig faae Overhaand, og Videnskabernes Lys ikke nogensinde blant os udslukkes. Maae end vore Indsigter stedse forblive ufuldkomne, indskrænkede, og medens vi boe i et dødeligt og forkrænkeligt Legeme, mindre tilstrækkelige og tydelige, end vi selv ønske, der forestaae udi Evigheden de allerstørste og allervigtigste Opdagelser, den Tilvext udi Videnskab, som skal gjøre vor Viisdom uafdelig, vor Sinds Roe fuldkommen, vor Glæde ubeskrivelig og vor Udødelighed salig.

27

Sekretererens Svar. Højlærde Højstærede Hr. Vice-Præses!

Efter hine mørke Dage seer endelig i Dag det Kongelige Norske Videnskabers Selskab et nyt Foraar at

frembyde, af hvilket det kan love sig, love Videnskaberne og Fædrene-Landet en frugtbar Høst.

Neppe var et nyt Lys i Videnskaberne antendt i Norden, neppe havde det begyndt at kaste Straaler fra sig til alle Sider, endog til langt bortliggende Lande, førend

28

der i afvigte Aar indfaldt en stor Formørkelse; da det store Lærdoms Fakkelt, som havde antendt mange flere, og lysede saa klart iblandt os, slukkedes for Tiden. De sørgelige Fornemmelser af vor store Gunneri Tab gjorde ved sidste traurige Samling saa levende og rørende Indtryk i vort Sind, som kun sildig, maaskee aldrig, udslettes.

Men i Dag er denne Formørkelse forbi. Selskabet ønskede, søgte og fandt i Dem, Høilærde Vice-Præsens! Opretning for sit Tab. Og i det Selskabet i Dag ved mig lykønsker Dem til det antagne Ære-Sæde og vore Handlingers Bestyrelse; ønsker det sig selv til Lykke med en ligesaa beqvem Direktor, som berømt og bekjendt Videnskabernes Elsker og Kiender.

Enhver Medlem maae glædes ved det lykkelige Valg Selskabet har truffet i sin værdige Vice-Præsens. Enhver Kiender maae bifalde den værdige Gienstand for de Selskabelige Bestræbelser, som De hældigen har valgt og viist i Deres saa grundige og fyndige, som lærde og ziirlige Tale. Værdigen og grundigen har De tegnet vore Selskabelige Pligter, helligen og troligen vil vi iagttage dem.

Vort Fædreneland saae sig beriget med et Videnskabers Selskab; men neppe havde Byg-

29

mesteren opsat Krandsen paa sin lykkelig opførte Bygning, førend Hans Frafald truede den med et farligt Jordskiælv. Dog udstod den dette haarde Stød; en Gunneri, Suhms og Schönings Verk var saa vel anlagt, at det endnu denne Dag priser sine Mestere, og Fremtiden skal end mere prise dem.

Denne Bygning havde allerede fundet saa stærke Stytter; den største Konge og Stifter, den naadigste Arve-Prins og Præsens vilde og kunde understøtte denne sin Yndling. Det øvrige paaligger os Højlærde Vice-Præsens, Høie og Høistærede Herrer Medlemmer! at befordre dette Verks forønskede Nytt og Vedvarehed. Forgjæves er det at pynte paa Bygningen, at ophitte og opsætte paa den nye og glimrende, men derhos intet nyttende Zirater, dersom Grundvolden skulde forfalde, og Bygningen med.

Sandheden, Høistærede Herrer;

Sandheden allene er den Grundvold, paa hvilken alle Videnskaber bygges. Sandhed bliver det den er; den kan vel forædles, men aldrig forældes; jo ældre den er, Jo ægttere, og tillige ædlere. Er ikke Sandheden som Guldet, det ædelste iblandt Metallerne, der, i hvor ofte det omsmeltes og omstøbes, beholder sin Natur,

30

hvis intet fremmed sættes dertil? Men saa let som dette kan forfalskes, saa kan ogsaa Sandheden; den taaler ingen dristig Blanding, den behøver ingen laant og fremmet Glands.

Taknemmelige optage og villig antage vi derfor, Høilærde Vice-Præsens! denne sunde og sande Sætning: at de gamle Sandheder bør bevares og forsvares til Videnskabernes Vedligeholdelse og Tilvext. Det være derfor vores Hensigt, ikke løselig at overse Tingene, men grundigen at

indsee dem. Det være vores Ære at kunde skille Guldet fra Glandsen, det sande fra det falske, at det grundige maae overveie det glimrende. Det være vores Sag, at have vaaget Øie med de nye og ofte ufordøiede Meninger, paa hvilke vores Tid er frugtbar. Berustede og forsynede med Fornuftlærens sine Veieskaal, Grundlærens sikre Prøvesteen, og Maalekunstens nøiagtige Alen ville vi begegne den Sverm af Nyheder, som ikkun tiene til de gamle Sandheders Fornærmelse og Forrykkelse; og ikke ligegyldigen ansee, hvorofte Sandheden undertrædes af den Stolte, sælges af den Egennyttige, belees af den Letsindige, og imodsiges af den Kortsynede. Lad da enkelte Personers Klygt opfinde; lad os forbeholde os at prøve, skiøn-

31

ne og bedømme. Lad Kunst og Flid bygge vore Stæder, forbedre vore Marker, formilde vore Sæder, forøge vore Beqvemmeligheder; Men lad Videnskaberne være Dommere, et Videnskabers Selskab have Overopsyn og Udsigt over enkelte Vildfarelser i begge, ja i alle Dee.

Bliver da ved, ædle Medborgere! at ynde vore Bestræbelser, at befordre vort Selskab, et Anlæg, der i sin spæde Ungdom ligner en nylig opdaget Mine, hvor man maae arbeide saa meget paa Haab, og ofte med Tab for at berige Efterkommerne.

Kommer derfor, lærde Landsmænd og Medlemmer! gjører eet med vor Høilærde Vice-Præses, saa skal vi overgaae os selv, vore Naboer og vore Forfædre. Lader den sunde Himmelegn, som hælder vore Legemer, tillige skiærpe vor Sinds Kræfter, og fordrive al Taage fra vore Øine. Seer med Lyst, ædelmodige Givere! en lykkelig Begyndelse til en offentlig Bogsamling i Selskabets Eie; Seer i Haabet dette endnu snevre Forraads-Kammer for Videnskaberne mærkelig udvidet til almindelig Nytte.

32

Vær da velkommen i Selskabet, Høilærde Vice-Præses! vær da velkommen i Haabet lykkelige Tids-Punkt; naar Videnskaberne befordre Flid og Kunster, naar Sandheden befæster Videnskaberne, naar vores Selskab vaager over Sandheden. Saa skal du, du Kongelige Norske Videnskabers Selskab! forøge din Konges og Beskytters Ære og Berømmelse; fornøie og ophøie din naadigste Præses og store Velgjører; forævige dine Stifteres og Befordreteres Navne; forhøie Fædrenelandets Glands og Lyksalighed, forhverve dine værdige Medlemmer, og i sær din Høilærde Vice-Præses

en udødelig Ære.

1

**DET KONGELIGE NORSKE
VIDENSKABERS SELSKABS
TAB VED
HANS HÖYÆRVÆRDIGHEDS HR. BISKOPS
JOHAN ERNST GUNNERI**

DÖD.

af JOHAN NORDAL BRUN,

Medlem af det Kongelige Norske Vidensk. Selskab.

TRONHIEM, 1773. Trykt hos Jens Christensen Winding.

2

3

O! Norden! kun for dig er Natten dobbelt lang, Du dobbelt Vinter har, og Solen neppe kiger Op over hvide Field, för den för Mörket viger; Dit Mörk, din Nat, din Höst, din Vinter er min

Sang:

Den tidlig Aften frem i matte Skygger gleeed. Og Natten löfted' op de sorte Oienbryne,

Og kyeste Solen bort, og Dagen flöy af Syne; Med smilende Farvel den foer i Vester need.

O! Maanemörke Nat, hvor er du lang og sort!

I Himmelhöye Field, mon I mig Lyset skiule?

Du Afgrunds dybe Dahl, mon du i mørke Huule Opsluger Sol og Dag, og giör min Sommer kort?

Graahærdet, vissen Höst fordunklet Engets Pragt; Hvert Træ med nogen Green sit faldne Lov beskuer,
Nu guulner grønne Vold, og græsbegroede Tuer, Af Kulden skaldede, nedlægge Sommerdragt,
Natur! - - vor Ungdom liig, din Foraars Glands

udbröd;

Din Sommer lignede den stærke Mandoms Alder; Og Hostens gustne Tiid man Alderdommen kalder, Men
nævn mig Vinteren, - - - Den er Naturens

Död.

4

Og nu, den stunder til - - - jeg gyser alt derved - - -

Naar hvide Sörgedragt skal falmet Eng bedække,

Og Stormen frosne Green med grusom Vrede

brekke,

Oprykke Træ med Rod og kaste Hytten ned.

Snart over Bierg og Dahl skal Vinden feie Snee,

Saa du paa faste Land kan Hav og Bölger skue.

Hvor Nordmand drugner tit; snart korte Dag skal

true

Med evig Nat - - O! Sol! faae vi dig meer at see?

Saa Vinters Spögelse oprörte bange Bröst;

Fælt spaa'de frygtsom Siel: „Du skal ei naae den

Glæde,

At skue nok engang et Foraars Pragt fremtræde;

Din Sommer er forbi, du seer den sidste Höst.!

I Norden var et Lys for Videnskaber tændt,

Hvis Straaler spredtes ud med Ild og Liv og

Styrke:

Og Læg og Lærd fik Lyst, eenhver sit Pund at

dyrke:

Den dovne Dumhed blev for det, den var, bekiendt.

Man saae ved Nidaros den förste Grye til Dag:

Der randt en Stjerne klart, den var af förste Orden:

Den giennemstraalede vort kolde mörke Norden;

Oplivet blev vor Geist, Opmærksomhed og Smag.

5

Her blev Religion fra Skygger vikklet'ud,

Og sat i fulde Lys ved grundigste Beviiser.

Veileedet Bonde her de Lærdes Anlæg priiser,

Og för ukiendte Straa nu herliggiör sin,

GUD.

En vittig Borgers Raad, forsmaaer man aldrig her;

Hver i sin Næringsvei opdager, prøver, retter,

Til Födelandets Gavn i Brug man alting setter,

Erfaring agtes höyt; for Fliid man Ære bær.

Fix-Stierner eene ei oplyse Vinternat:

De snart useete Lys dens Klarhed og forhöye;

Ja stolte Maane selv, det blanke Nattens Oye,

Fortröd ei at den var blandt mindre Stierner sat:

Kort: her var Lys og Dag og Haab om moeden Frugt;

Men i udyrket Jord ei just den förste Sommer Til triveligste Væxt nyeplantet Pode kommer;

Vent kun et Aar endnu, naar Kunst og Fliid er

brugt;

Maaskee vi turde da fra disse Klippers Skiöd Af Kunst og Vittighed fremviise stærke Prøver:

Ei fremmed Ild vor Siel, ei staalet Vid behöver:

Sit kolde Födestæd en Nordmand ei fortröd.

Ja Sommeren jeg saae; Men Hösten er her alt;

Dens skumre, mørke Træk en grusom Nat forkynde:

Skal Videnskabers Vaar dog aldrig meer begynde?

Alt Haab om större Lys med vor GUNNERUS

faldt.

6

Der dahlede vor Sol - - - Min Geist for sidste

Gang

Oplöft din svage Röst, bland Sorg i hver en

Tone;

Kand du et Pyramid paa denne Grav oprone,

Saa bliv kun siden taus; syng nu din Svanesang.

Jeg mahler her vort Tab, men ei GUNNERI

Værd;

Min Sang gaaer ei saa vidt, og Geistens korte

Vinger

Ei med Hans Rögtes Flugt sig over Verden svinger.

Europa vedste för, at Han var viis og lærd.

Men at Han ydmyg, from og jævn og munter
var,
Mod Venner blid og huld, forsonlig mod sin
Finde,
At blot Hans Aasyn strax hvert Hierte maatte vinde,
Og at Han for sin Slægt et Faders Hierte bar;
Det vidner ved Hans Grav hver, som Hans Omgang nød. - - -
Men hvad opregner jeg de hver Dags Egenskaber,
Som mod Hans höye Siel og Tænkekraft sig
taber?
Hvad nævner jeg den Dyd, som pryder Frommes
Död?
Den Ros, som leiet Pen paa hver en Liigsteen
skrev?
Det dyrekiöbte Navn, som Rigdom stedse gives,
Hvorved en sulten Aand i mavre Digter trives,
Den Dyd og Ros og Sang min Helt uværdig
blev.

7

Nei Videnskaber selv i Sörgedragt bör' gaae:

Kom du Philosophie, ærværdig Sandheds Moder! Kom yndestfuld Natur! af Luft og Mark og Floder, Lad du GUNNERI Navn et værdigt Offer faae.

Thalia, du som gav min Sang det förste Liv, Lær mig de höye Sving, som Heltens Hoved
kroner,

Forklar vort dyre Tab i höye Sörge-Toner,

Og paa GUNNERI Grav i evigt Marmor skriv:

„Ei Tronhiems Stift sit Tab allene klage

bör,

Ei Lærde Selskab blot sin Vice-Præses taber?

Men for det heele Land, for alle Videnskaber,

Ja meer, en saadan Mand til Tab for Verden döer.

Vort Nordens Lys er slukt - - Jeg vil ei synge

meer:

Kom tyk Vankundighed! udbreed din mörke

Skygge,

For Dumhed lad os her det faldne Tempel bygge.

Dog holdt-- mod Sönden jeg en Glimt af Solen seer:

Den varmer Norske Bröst, oppuster Ild og Mod:

GUNNERI Stiftelse skal evig hævdet blive,

Hver Nordmand derfor op at prøve, tænke,

skrive,

Op! fölg de Viisdoms Spor, som HAN dig

efterloed.“

8

Jeg hörte, syntes mig, fra Slætten denne Röst, Saa raabte HAN, Hvis Navn, vort Lærde Selskabs

Ære,

Hver ærlig Nordmand bör i Hiertet skrevet bæere: Velan, forviiste Haab, opliv beklemt Bröst!

DU lever, Store PRINS! - - - Her Sommer

blev igien

Vor Præses FRIDERICH! vort Tab DU vil

oprette,

Og det forladte Rum, om mueligt, snart besette; Den Omsorg værdig er en Videnskabers Ven.

Ja dersom dette Blad engang den Naade fik, At læses af min PRINS, jeg turde Talsmand

være,

Og for vort Selskab end HANS varig Gunst begiere,

Og for beviiste Gunst velsigne FRIDERICH!

1

**Forslag
til
Studeringers
bedre Fremgang
i de**

ved

J. Danæus

S. Sct. Minist, Candidat.

Kjøbenhavn, 1775

Trykt hos M. Hallager, boende paa Nørregade.

2

3

Saa viis og priselig, som Høi Kongelig, er Hs. Kongel. Majestæts Allernaadigste Befaling til visse store og lærde Mænd, at de skal af alle Kræfter flitteligen og omhyggeligen randsage, om og hvorvidt een og anden Uorden hindrer Studeringer i de latinske Skoler fra deres fornødne Fremgang og Tilvext, og søge (saavidt mueligt) at raade Bod derpaa ved selv at overveie og siden allerunderdanigst foreslaae, paa hvad Maade Studeringer i Skolerne kan for Eftertiden mindre Hindres og mere befordres og fremmes.

At saadan Anordning og Indretning har længe været høifornøden, har vel mange indseet. Og da det er en saa overmaade vigtig Sag, som behøver endog de allerlærdestes skarpsindigste og omhyggeligste Overveielse, og det tillige er en Sandhed, at endog alle lærde ere ikke ligevel skikkede til at indsee, overveie og bedømme den, deels fordi de ikke alle har i deres Ungdom frekventeret de publiqve Skoler, og altsaa ei faaet den practiske Kundskab om Skolernes væsentlige Indretning, deels, fordi de ikke alle har lagt sig efter og øvet det skolastiske Studium, deels ogsaa, fordi een og den samme Studeringers Forhindring i nogle Skoler er ei, eller lige stort alle; saa var det heiligen at ønske,

4

at alle, saavel de, der har en liden, som de, der har en stor Indsigt i Skole-Væsenet, ville alvorlig og omhyggelig overveie denne for Kongen og Rigerne saa overmaade vigtige Sag, og offentligen bekiendtgjøre for alle (saavidt mueligt) de grundigste og nyttigste Forslage til Studeringers bedre Tilvext og Fremgang i Skolerne. Naar dette skede, saa, siden alle tænker ikke eet, blev et og andet nyttigt Forslag givet af een og anden, som ei ellers saa lætteligen havde faldet enhver ind.

Dette vilde vist føre en større Nytte med sig, end nogen ved første Øiekast kan indsee; thi, lad være, at mange endog mindre nyttige (jeg vil ei troe skadelige) Forslage bleve giorte af adskillige, saa saae man dog og mange meget nyttige, og, omendskiønt de ei alle kunde følges eller sættes i Værk, ja endskiønt et Forslag blev imodsaagt af et andet, saa kunde dog ethverts Overveielse og Bedømmelse foraarsage en dybere Indsigt og et bedre Valg.

I saadan Hensigt har jeg her taget mig den Frihed offentligen at bekiendtgjøre de Tanker, jeg længe tilforn har hemmeligen fattet angaaende Studeringernes bedre Fremgang i de latinske Skolerog fremsender dem til de dybere Indseendes høiere Eftertanke. Vel mueligt, at de ikke finde alles Biefald, ja, vel mueligt, at nogle af dem vil blive heftig imodsaagte; de skal dog, naar de prøves ret, kunde udstaae deres Prøve og befindes at være

5

lige saa nyttige for den studerende Ungdom, i de offentlige latinske Skoler, som de i sig selv ere saa, korte og i den redeligste Hensigt her anførte.

Disse mine Tanker findes da indsluttede i de Svar, som ere givne paa disse efterfølgende Spørsmåale:

I. Hvem bør antages i den latinske Skole? II. Hvorledes bør de der undervises?

III. Paa hvad Maade kan de (imedens de gaae i Skolen) gjøre den største og bedste Fremgang i deres Studeringer?

I. Naar jeg nu vil besvare det første Spørsmaal, nemlig: Hvem der bør antages i den latinske Skole? Maa jeg ogsaa betragte. a) Deres Stand og Vilkaar og b) Deres Alder,

førend de antages i Skolen.

a) At fastsætte en vis Stand og Vilkaar for dem, der bør og maa antages som Disciple i den latinske Skole, er meget vanskeligt; thi, skulde ingen anden end Formuende Folks Børn tillades at komme i den latinske Skole, saa maatte mangt et ypperligt, men fattigt Hoved, just fordi det var fattigt, aldeles hindres fra at blive til det, som det dog af Naturen kan være gjort beqvemest og fornemmelig dueligt til, ja, undertiden langt mere dueligt til, end mangan riig.

6

Jeg troer ogsaa sikkerligen, at, dersom vi vidste at gjøre fuldkommen Rede for, af hvad Stand og Vilkaar de har i Begyndelsen været, som siden ere blevne store og lærde Mænd her i Rigerne, det da skulde befindes, at de Fleste har været fødte af fattige Folk, og ere dog siden blevne nok saa lærde og stoere som (om ei lærdere og større end) de rige.

Jeg veed nok, at en Deel raisonnerer saaledes:

"Naar alle fattige og uformuende Folks Børn kunde frit komme i latinsk Skole, naar de ville forlange det, saa vilde mange saadanne blive Publico til Byrde, imedens de gik i Skolen; og siden kunde de, (naar de vare demitterede fra Skolen) ei til nogen ret Nytte fortsætte deres Studeringer, siden de for Fattigdoms Skyld ei kunde opholde sig saalænge ved Universitetet og der gaae paa Professorernes Collegio, som er den lætteste og retteste Vei til Lærdom.,,

Men den første Deel af denne Indvending synes ikke at kunde holde fuldkommen Stik; thi lad være, at der i en latinsk Skole vare mange saadanne fattige Disciple, som ei selv kunde underholde sig i deres Skole-Gangs Tid, og derfor maatte anholde hos Folk i Byen om det til deres daglige Ophold fornødne, saa vare de jo dog ei flere end denne samme Bye til Byrde. Og jeg kan ei engang sige, at bevare den til Byrde, saalænge Folks God-

7

gjørenhed imod dem var ei nogen paabuden, men allene en frievillig (ja, meget ofte en umindet) Gave; thi vel har jeg hørt, at een og anden har undertiden besværet sig over, at der vare saa mange fattige Skole-Disciple at give til om Aaret, men ved nøie Undersøgning har jeg befundet, at en Deel, som saaledes har klaget, har dog ei givet det allermindste bort til nogen, og alsaar ei klaget paa sin egne, men allene paa andres Vegne. De andre, som ligeledes har klaget og tillige rækket fattige Disciple Haanden enten med Kost eller Penge om Ugen, har ei klaget over, at de gave for meget bort, men, at de Disciple, som de gave saadan Almisse, gik (enten for Dovenskabs, eller og undertiden for baade Liderligheds og Dovenskabs Skyld) for længe i Skolen som unyttige Droge, hvorføre saadan Gave var som ilde anvendt og kunde hverken glæde hine, eller gavne disse, som den burde. Men ingen har jeg hørt klage over, at de har givet Almisse til fattige og tillige flittige Disciple. Det har tvertimod været dem en inderlig Lyst og Fornøjelse at hielpe dem, som daglig har stræbt at hielpe sig selv. Og til Beviis herpaa, har de ei saasnart ladet af at hielpe een eller flere, som da ere demitterede fra Skolen, at de jo igien lige saa villigen har antaget sig en anden eller andre i deres Sted. Denne Kundskab har jeg faaet i min egen Skole-Gang og mange siden paafulg-

8

te Aars Erfarenhed har bestyrket og stadfæstet den. —

Hvad Skolen selv kan tabe ved fattige Disciple, er enten intet eller meget lidet, saavidt mig kan være bekiendt.

Det sidste Stykke af forbemeldte Indvending er vel temmelig vel grundet, men taaler dog megen Modsigelse; thi, at ligge nogle Aar ved Universitetet og frieqventere Professorernes Collegia er unægtelig den lætteste og retteste Vei til en solid Lærdom, NB. naar de, der har eller kan have saadanne Leiligheder, vil ret betiene sig deraf; men vil de det ei, saa kan det i saa Fald være ligemeget, enten de ere rige eller fattige. Man kan ogsaa sige dette, at dersom den rige, fordi han har Penge, har Leilighed til med Eftertryk at fortsætte sine Studeringer, saa har han og derved ligesaa god Lejlighed til alt for meget at forsømme sine Studeringer ved at øve eet og andet, hvorved de enten kan undertrykkes eller i deres Tilvekt aldeles forhindres. Det kommer derfor allene an paa, hvilken af Delene han nu selv helst vil. Og det var høiligen at ønske, at Erfarenheden endnu ei havde overtudet nogen om det sidste.

En fattig flittig, som, fordi han ei har Evne og Leilighed til (efter sit Hiertes inderlige Ønske) at studere ved Universitetet, maa i lang Tid stave sig frem, indtil han siden kan begynde at læse, og

9

bringer det dog derved videre tilsidst, ja, i lige lang Tid, enden lad Riig, som synes at ligge ved Universitetet for at være dets Liggendefæe, og mere for at lystere end for at studere.

Hverken laster jeg her alle rige, eller roeser alle fattige Studerende; thi alle rige ere ei lade, ei heller alle fattige flittige; men denne Anmærkning holder nok alt formeget Stik: Det er meget lætttere at finde en flittig fattig, end en flittig riig. —

Hvad? Om den fattige kunde til sin store Opmuntring høre endnu engang og siden fuldkommen forvisses om, at ingen uden allene de fattige maatte ved Universitetet nyde noget Beneficium eller Stipendium? Da var det

ligesaa mueligt for mangfoldige fattige, som for de rige at fortsætte sine Studeringer ved Universitetet til stor Nytte, og det vilde overmaade opmuntre dem, som baade har ypperlige Hoveder, men for Fattigdoms Skyld ere meget nedslagne og forsagte, og ofte med Veemodighed see sig ligesom aldeles udsatte og hindrede fra efter Ønske at fortsætte sine Studeringer.

Ved Rige forstaaer jeg ei andre end dem, som enten allerede har, eller i Tiden kan vist vente sig anseelige Midler efter sine Paarørende, og derfor ei til sine Studeringers Fortsættelse trænge saaledes som de fattige og i saa Fald uformuende; thi, fordi (f. Exemp.) en velformuende Haandværks Mand kan

10

formaae at holde sin Søn i latinsk Skole og give ham Kost, Klæder og Bøger, hvortil Sønnen endog faaar nogen Hielp aarligen af Skolen, medens han gaaer i den, deraf følger ei, at samme Fader har ogsaa Evne til at holde samme Søn i nogle Aar ved Universitetet; altsaa kan denne Søn, ifald Hans Fader ei har Evne til dette sidste, med god Føie (naar man taler om rige og meget fattige) snarere ansees som en mindre fattig end som en virkelig riig. Hvad som her nu gjelder om denne, gjelder og ofte om Præsters og andres Børn.

Af dette anførte og meget mere, som ved dets Overveielse kan indløbe i Tankerne, kan nogenlunde sees, af hvad Stand og Vilkaar de Børn bør være, som bør antages i den latinske Skole, og altsaa, at Skole-Døren kan ligesaavel staae aaben for en fattig som for en riig Mands Søn, og at den ene i saa Fald ei bør udelukkes mere end den anden.

Vil man nu undersøge b) Deres Alder, eller, hvor gamle de bør være, førend de antages i Skolen, da møder under samme Artikel et Spørsmål, som synes at være her fornødent, men er dog i visse Henseender vanskeligt nok at besvare, nemlig:

Hvad den bør kunde i Forveien, som skal kunde antages i den latinske Skole?

I dette Spørsmål indbefattes deres Alder.

11

Den Paastand, at saadanne Børn bør i det ringeste have i Forveien lært de første Ting, som læres i den latinske Skole, paa det at Læreren ei siden ved at lære dem saadant skal for meget sinkes fra at lære de andre, som har allerede gjort nogen Fremgang, synes at være meget grundet, men kan dog med god Grund modsiges; thi hvorledes skal da fattige Børn, NB. som ei har kundet lære saa meget i Forveien, komme i Skolen, om de endog havde de bedste Hoveder til Bogen? Er et saadant fattigt Barns Fader levende og studeret, eller

har en anden Søn, som er studeret, da kan denne Fader maaskee undervise sin Søn, eller lade den ene Broder undervise den anden, men for andre, som ei har saadanne Leiligheder, er det enten plat umueligt, eller og meget vanskeligt at blive saaledes underviist. Det er ikke i enhver Kiøbsted, som det er i Kiøbenhavn, at der ere Studentere nok at faae til at informere saadanne, naar Forældrene kan og vil betale dem derfor. Noget nær ere alle de Studentere, som ere i de andre Kiøbstæder uden for Kiøbenhavn, i Huus og Condition hos en eller anden vis Mand for at tiene ham med at informere hans Børn allene, og undertiden (som dog meget sielden skeer) tillige et Par andre Børn af Byen, som efter Accord med Studenten og Mandens Samtykke og Tilladelse gaae derhen at informeres. Men den Leilighed eller Tilladelse kan enhver (i sær en

12

fattig Mand) ei faae. I Almindelighed ere der og faa Studentere i Kiøbstæderne; thi de fleste ere paa Herre-Præste- eller andre Gaarde: dog kan der være lige mange Børn i en Kiøbstæd, som baade har Lyst og Hoveder til Bogen. De Danske Skoleholdere i Kiøbstæderne ere nok (paa ganske faa nær) ustuderede Personer, som ei kan heri være til Tieneste. Iblant Degne og Klokkere paa samme Stæder ere og ganske faa studerede.

I den Kiøbstæd, hvor der er latinsk Skole, kunde vel duelige Disciple bruges til saadan Information, men i andre Kiøbstæder, hvor ingen latinsk Skole er, og maaskee ingen anden Leilighed til saadan Information gives fattige, ja, endog nogenlunde formuende Folks Børn, være saadanne forlegne, naar de dog ei maatte antages i latinsk Skole, om de end havde de beste Hoveder dertil. Bønder-Børn paa Landet har ofte meget store Naturalia til at studere, men, i de Sogne, hvor ingen studeret Degn eller Skoleholder er, kan de dog ei blive underviiste i noget af det latinske Sprog.

Og, om endog alle de, der vilde i latinsk Skole, havde forud lært (som paa visse Stæder har været brugeligt) Aurora Donaten, eller Grammatica Syntaxis, saa veed jeg dog ei, hvor meget det siden kunde gavne dem og være til Lættelse for deres Lærere; thi det kom da an paa, om de havde lært det vel og ret, som de havde lært; men

13

havde de lært det som Papegoier, og allene tragtet efter at komme til Enden af Bogen, for snart at komme i Skolen, saa nyttede det dem intet, men forvoldte Læreren nok saa megen Umage med dem, som om de slet intet havde lært.

Mig synes, at det kunde være lige meget, om den, der vilde i latinsk Skole, havde ei i Forveien lært det allermindste Latin, saa længe, det kommer ikke an paa, hvor længe de gaaer i Skole, men hvad de lærer i deres Skole-Tid. Vel kunde dette foraarsage en Uorden, men denne kunde dog for den største Deel (om ei for det ganske) forekommes, naar ingen, som skulde gaae hele Skolen igiennem, og ei forud havde lært noget Latin, blev antagen i Skolen uden paa en vis Tid om Aaret, for Ex. strax efter Paaske, som er i alle Skoler den retteste Tid.

Men det kan billig paastaaes, at alle de (saavel fattige som rige) Børn, som vilde antages i Skolen, skulde (førend de maatte antages) have en bedre Indsigt i deres Christendom, end saadanne i Almindelighed har, lært at skrive en kiøn Haand, og i det ringeste igiennemregnet Regula de Tri i hele Tal, efter Cramers rette og lette Maade og Anviisning; hvorpaa de, førend deres Antagelse i Skolen, skulde kunde strax give de Prøver, som af Skolens Rector forlangedes.

14

Dette har saavel den Fattigste, som den Rigeste, Lejlighed og Evne nok til at lære forud, saa længe der i Kiøbstæderne ere saa mange fattige Skoler, hvori alt dette kan læres for intet, og Underviisning i de andre Skoler beløber sig i Almindelighed ei høiere, end til fire Skilling ugentlig. Ligeledes kan Landsbye-Skoler gavne Bønder-Børn.

Den, der nu ei havde kundet lære dette, eller i det mindste sin Børne-Lærdom efter Pontoppidans Anviisning i hans Catechismi Forklaring, samt at skrive en skikkelig Haand, beviiste strax dermed, at han var utienlig til Bogen, og derfor ei burde antages i latinsk Skole.

Alt dette kan den, der i Tiden kan due til Bogen, meget læt lære, førend han bliver sine tolv Aar, forinden hvilken Tid ikkun faa kan vise, hvad de i Tiden kan best og bør helst bruges til. Og troer jeg derfor, at ingen burde antages i den latinske Skole, førend han var saa gammel.

Skeede nu alt dette, saa bleve mange Uordener forekomne, som tilforn har indsneget sig paa adskillige Stæder.

Vil nu nogen (i Anledning af dette anførte) indvende: "Naar alle de, saavel fattige som rige Børn, der havde lært saa meget, indtil de bleve tolv Aar eller noget derover, kunde saaledes komme i latinsk Skole, om de vilde, saa kunde Skolerne snart blive fyldte med Disciple, og Universitetet

15

siden med Studentere; hvortil skulle alle disse siden bruges?,,

Hertil svarer jeg: Det Formaal, som mine Tanker om Skole-Væsenet har, er for Gud, Kongen og Rigerne.

Saadan Hensigt kan og i Tiden gjerne naaes; thi de Studentere, som ei kunde beforders i den geistlige Etat, kunde saavel som nogen anden med Tiden tiene Kongen og Landet paa andre Maader, eftersom Kongen fandt dem beqvemme og allernaadigst ville bruge dem til; thi den, der er vel studeret, har derved i mange Ting en stor Force fremfor mange Ustuderede. — Ja, jeg gaaer her saavidt, at jeg vilde ønske, at alle vigtige Embedsmænd (om ei flere) vare vel studerede! Tid og Leilighed skulde siden skinbarlig vise Nyttens deraf, naar de tillige vare saa nidkiere og flittige i deres Embede, som de altid bør være, enten de ere læge eller lærde.

Spørger jeg nu:

II. Hvorledes bør Disciplene i den latinske Skole undervises? Eller: Hvad bør de der lære?

Da vil vel mange synes, at dette Spørsmaal (uden i Henseende til denne Materies Orden) er meget besynderligt og ufor nødvendent, saasom det baade er regleret og enhver brav Rector selv bærer Omsorg for, at enhver Classe i Skolen faaer de Bøger at læse,

16

som den kan lære meest og best ved. Dog kan det maaskee være de Skoler, som endog heri kunde behøve en Slags Reformation; thi der gives maaskee den Skole, hvor Disciplene blive plagede med (foruden de Præcepta, som uforbigiengelig skal læres uden ad) at lære ikke allene meget af Poeter, men endog af Autores uden ad, hvorved megen Tid er gaaet unyttig bort, som kunde have været bedre anvendt.

Da Hovedhensigten med Disciplenes Skolegang er, at de skal lære at forstaae og (saavidt mueligt) at skrive og tale de Sprog, især Latinen, som de undervises i udi Skolen, saa behøve de og fornemmelig at lære vel at tyde og siden gjøre Stile, hvori de altid kan øves for lidet, men aldrig for meget.

Det kommer mig for at være en ikke liden og tillige meget skadende Uorden, at en Discipel (saa tidlig efter at han er kommen i Skolen) skal paa engang baade tyde og lære uden ad een eller flere latinske Bøger; thi fordi en Discipel (enten før eller siden han kom i Skolen) har en, to eller tre Gange igiennemlæst Grammatica og Syntaxis, er han ikke just præpareret nok til (for Ex.) at tyde Cornelinm, tyde og med det samme lære uden ad Lutheri Catechesis og Baron Holbergs Synopsis Historiæ universalis; thi om han endskiønt tyder og forklarer dem ret nok, saa kommer

17

dog denne Forklaring nok saa meget fra hans Hukommelse, som fra hans Indsigt og Begreb. Han læser da og ofte meget uden ad, hvoraf han forstaaer for lidet ret inden ad; Saaledes gik det tilforn med dem, der læste Jersins latinske Grammatica og Syntaxis uden ad; thi de læste alt for tidlig deri meget, som mange af dem siden alt for sildig forstod ret.

Denne Uorden er siden bedre indseet, hvorfore det er anseet rimeligere og for Disciplene langt nyttigere, at saadanne Lærebøger bleve forfattede i det Sprog, som Disciplene best kunde forstaae. I hvorvel saadanne Danske Lærebøger ere ogsaa meget fatteligere og (i saa Fald) meget nyttigere, saa udfordre de dog, hver Gang de igiennemlæses, al muelig Flid saavel hos Læreren, som hos Lærningen, om de skal læses med den rette Nytte og forstaaes grundigen. Og førend en Discipel har lært (saavidt mueligt, og hvortil behøves en længere Tid, end dertil i Almindelighed gives) at forstaae dem, kan det ei nytte ham at begynde at tyde nogen (endog den letteste) Autor, eller lære uden ad nogen Bog, som altsammen er forfattet i del latinske Sprog, om han endog har det beste Hoved og Bogen den mindste Størrelse. — Grundvolden bør dog altid være vel og rettelig lagt, førend Bygningen sættes.

18

Naar da Grundvolden ved Rudimenta er vel lagt, er det det første man kan sige, at Discipelen er præpareret. Og da er det i mine Tanker først Tid at begynde med Luthers Catechesis og det fornødenste af Holbergs Synopsis Historiæ universalis, endskiønt jeg vist troer, at ingen Discipel bør tilholdes at lære nogen af dem uden ad, førend han saaledes har lært at tyde dem inden ad, at han forstaaer Latinen tilgavns.

Til denne Tanke har jeg følgende Grunde:

1.

Naar en Discipel skal plages med at lære det uden ad, som han ei forstaaer i Grunden inden ad, saa bliver det ham des mere vanskeligt, men intet, eller meget lidet nyttigt.

2.

Jo mere vanskeligt det er ham at lære uden ad det, han ei forstaaer inden ad, jo mindre Tid har han til at tyde over for sig selv, og at spørge sig for hos andre. Han stræber fornemmelig at lære sin Lexe uden ad, i hvad han ellers deraf forstaaer. Derved kommer mange i med at sluddre. Men

3.

Saa længe en Discipel endnu ei plages med at lære saadanne Bøger uden ad, har han desmere Tid til at tyde baade i og uden Skolen, og kan desto lettere gjøre daglig og god Fremgang deri, om han vil.

19

4. Den Bog, Discipelen forstaaer best inden ad, kan han altid lettest og snarest lære uden ad, enten han er nem eller tungnemmet. Naar da Catechesis og Synopsis ere saaledes lærte vel inden ad, og skal nu læres uden ad, er der skeet en særdeles god Forberedelse til da at tage fat paa den Autor, som Discipelen først skal tyde; thi, foruden de Leiligheder, som en Discipel (ved at tyde ovenmeldte Præcepta) har til at øve, prøve og vise sin Indsigt i Grammatica og Syntaxi, har han og (især i Synopsi, hvor der er saa classisk og smuk en Latin) stor Leilighed til at blive meget bekiendt med det latinske Sprog, og med desto større Færdighed og Lykke siden at tyde en Autor. Tillige kan han og daglig, naar han engang skal gjøre Exempler eller Stiile, saavel betiene sig af dennes, som af nogen Autoris Classici Latin, naar og hvor ham dertil gives god Anledning.

Vil nu nogen (som jeg vist veed og venter) synes her, at Discipelen paa saadan Maade begynder for tidlig med og opholdes for længe ved at lære uden ad, og at det synes at kunde være ham meget nyttigere, at han først blev længe og vel øvet i at tyde og gjøre Stiile, som altid er Hovedsagen, da synes mig:

20

1.

Dersom han lærer først ret at tyde og forstaae disse Præcepta, som han siden lærer uden ad, saa øves han derved saa meget i at tyde, som han endnu har Hoved til, og høiere bør Buen ei spændes.

2.

Naar Discipelen har lært saaledes at tyde dem, at han forstaaer dem i Grunden, og kan efter egen Indsigt tyde dem saaledes for sin Lærer, som Læreren har tydet dem for ham, saa har han allerede en stor Indsigt i at tyde, ja, en større, end han enten kan faae eller ventes at faae ved strax at tyde den letteste Autor, naar denne skal tydes ret og enhver Construction tilbørligen løses og forklares ved de Conjunctioner, som ofte ligge skjulte deri. Thi dette sidste udfordrer saadant Judicium, som en saa raae Begynder endnu ei har og ei heller førend efter foregaaende stærk øvelse faaer.

3.

Synes det at være bedre for Discipelen, at han, saasnart han dertil er præpareret, læser de Præcepta uden ad, som nødvendigen skal læres uden ad i Skolen, paa det han ei siden skal ved dem sinkes alt for meget fra det vigtigere, som udfordrer al muelig Flid og Øvelse, og giver ham den beste Indsigt og Lærdom.

21

4.

At vænne en Discipel saa tidlig til at gjøre Stiile, er at sinke baade sig selv og ham alt for meget, og ligesom man vilde forlange af en Uhrmagerdreng, (kort efter at han er kommen i Lære) at han skal prøve, om han kan gjøre et Uhrværk, fordi hans Mester kan have sagt og viist ham en Deel.

Vil nogen her indvende, at ved Stile paa dette Sted og paa denne Tid forstaaes ikkun korte og simple Exempler; da synes mig, at intet Exempel bør forelægges nogen Discipel for at oversættes, førend han har faaet et temmelig got Begreb om hvad og hvorledes han bør skrive, samt lært at forstaae de Danske Talemaader; hvilket beqvemmost og allene faaes efter (men ei haves før) Øvelse i at tyde og Læreren Discours med ham, naar han

tyder.

At en Discipel, førend han har faaet en god Øvelse i at tyde Autores, paalegges at tyde Poeter, synes mig at være en stor Uorden; thi ingen bør plages med saa vanskelige Constructioner, som gemeenligen findes i Poeternes Skrifter, førend han ved at tyde Autores er bleven meget færdig i at construere.

At Doctor Wøldikes Positioner læses førend i de tre sidste Aar af Skolegangs-Tiden, forekommer mig og som en stor Uorden; thi til denne Bog

22

behøves en skierpet Hierne og et modent Indicium, om den skal læses til nogen retskaffen Nytte. Og ikke enhver Lærer, som tyder den for sine Disciple, er vel nok skikket til at tyde og forklare den. Desuden, da Bogen er kuns fyrretyve Octavblade i alt, er den snart lært af den, der forstaaer den nogenledes.

Af denne Uorden kommer tit hos de fleste en Mangel, som hos mange sildig, og hos mange andre aldrig afhielpes.

En lige saa stor Uorden synes det og at være, at Disciple tilholdes at læse og oversætte Græsk, førend de har faaet en god og grundig Indsigt i det latinske Sprog, og, at de begynde med det hebraiske, inden de ere temmelig færdige i det Græske; thi derved blive de forlegne med alt for meget paa engang, hvilket altid kan skade, men aldrig gavne dem. — Enhver Ting har og bør have sin Tid; det er Aarsagen til den gamle fornuftsfulde Regel: Festina lente. Og jeg troer sikkerligen, at, dersom samme blev nøie og ret efterlevet i alle Ting hos alle Stænder, der fandtes enten ingen eller meget saa og smaae Fuskere i nogen Stand.

Her at opregne alt, hvad Disciple bør lære i Skolerne, og i hvilken Classe enhver Ting bør læres, er baade alt for vidtløftigt og unødvendigt. Det anførte kan fuldkommeligen nok udtrykke mine

23

Tanker og vise, hvorledes jeg vil besvare dette Spørmaal: Hvorledes bør Disciplene i den latinske Skole undervises, og hvad bør de der lære?

Nu vil maaskee nogen her indvende:

Naar saadan Orden skulle følges, saa behøvede Disciplene at gaae længe i Skolen.

Men herpaa har jeg den Ære at svare:

1.

Ingenlunde længere end ellers. Og om end saa var, saa var det dog overalt bedre, at de gik lidet for længe, end lidet for kort i Skole, naar de i deres Skolegang skal og kan lære det, de bør.

2.

Altid er en god Dreng bedre end en ringe

Karl.

3.

Har jeg selv for mange Aar siden prøvet denne Maade med andre, og befundet, at den har en meget herlig og fordeelagtig Følge, men udfordrer tillige en kortere Tid (endskiønt for en Lærere større Umage og Flid) end nogen troer, der ei har prøvet den.

er

3. Spørges: Paa hvad Maade kan Disciplene (imedens de gaae i Skolen) gjøre den største og beste Fremgang i deres Studeringer?

Naar alt det, Disciplene skal lære i Skolen, er saaledes inddeelt, at enhver Classe har sit

24

eget for sig selv (Stiilene aksene undtagne) og sit foresatte Maal, forinden hvis Opnaaelse ingen æremæssig Udgang af Classen kan ventes eller skee af nogen riig eller fattig, ældre eller yngre Discipel, og det blev tillige fastsat, at der hver af de elleve Maaneder om Aaret skulde i et Par Dage holdes en particulier Examen, ved hvilken skulde undersøges og vises, hvorvidt Disciplene i enhver Classe vare komne i det, de havde at lære, vilde disse Anstalter vist med særdeles Eftertryk befordre Studeringens daglige Fremgang i Skolerne. Og var det da tillige meget got, ja, fornødent, at Skolens Rector selv i alle Tilstædeværendes Overværelse overhørte enhver Discipel i Skolen i alt det, han havde lært i den næst forbiegangne Tid, samt at Hørerne selv (ifald deres Disciple skulde, men ikke kunde tyde ret) skulde offentlig tyde det, som Disciplene ikke kunde, men burde have kundet tyde, for dermed at vise, hvorledes de havde tydet for Disciplene, og hvorvidt disse deraf havde kundet, om de havde vildet, lære at tyde ret.

Naar ingen Hørere paa andre Tider imellem saadanne particulære Examina op- eller nedflyttede nogen af sine Disciple, men dette skeede allene af Rectoren ved disse Examina til en Belønning for Flittighed og Straf for Ladhed og Dovenskab, saa vilde alt dette i det mindste have disse Følger:

25

1.

Enhver Ting blev gjort paa sin Tid, og det behøvedes ei siden (som ellers ofte) at en Lærere i den større Classe skulde sinke sig selv og andre ved at lære en og ander det, som de burde have lært i de mindre Classer tilforn.

2.

Rector kunde ved saadanne smaae Examina faae en tilstrækkelig Kundskab om alle Skolens Disciple. Og det var da ei fornødent, at den Discipel, som ikke vilde, eller ikke kunde lære Bogen, skulde gaae et heelt Aar i Skolen og drive sin Tid unyttig bort; thi naar han i en Tid af tre a fire Maaneder var prøvet, og under Examina offentlig paa det alvorligste formanet, men blev endnu siden ved at være den samme, kunde han strax af Rectore udvises af Skolen, og da i Tide komme til det, han baade kunde og vilde lære.

3.

Naar Rector selv examinerede Disciplene, hvor og hvori han vilde, havde ingen Hører behov at frygte for, at blive mistænkt for at have i Forveien sagt sine Disciple, hvad de skulde spørges om til Examen, og hvilke Stykker de derfor især skulle læse paa.

4.

Isteden for at en Rector (især i de store Skoler) ved den generale Examen, som ellers skeer

26

hver tolvte Maaned om Aaret, faaer et alt for løseligt Begreb om, hvad Disciplene kan, saasom der paa den Tid er saa meget at examinere i, og saa mange, som skal examineres, saa kan han nu ved saadanne smaae Examina faae et langt fuldkomnere Begreb om, hvad enhver kan, efterdi der er saa lidet at examinere enhver i.

5. Naar ingen Discipel blev op- eller forflyttet af anden end af Rectoren selv og det ved Examina, saa vare Hørerne visse paa, at ingen beskyldte nogen af dem for at have for Gunst eller Gave givet een Discipel Rang over en anden.

Disse og mangfoldige andre saavel høifornødne som herlige Følger, ville vist følge saadanne Anstalter for og i Skolerne, og Studeringers Fremgang vilde derved meget kiendelig tiltage daglig.

Det bør dog ei at komme an paa, at Disciplene i Skolerne lære vel meget, men, at de lære det de lære, meget vel. Dette sidste kan paa saadan Maade skee. Og naar dette er skeet, er af Skolen lagt en god Grundvold, hvorpaa Academiet siden kan med megen Lykke og Velsignelse bygge.

27

Disse mine her anførte Tanker om Skolevæsenet og Studeringers Frem- og Tilvext i Skolerne (hvorpaa Academiets Floer fornemmelig beroer) overgiver jeg nu til enhver dybere Indseendes Omdømme og Bedømmelse. At de ere de klygtigste og nyttigste, har jeg aldrig tænkt, dog ere de saa gode og nyttige, som jeg har kundet optænke. Det skal nu ingensinde fortryde mig, om de i Kierlighed blive offentligens modsagte; tvertimod skal det inderligen fornøie mig, om jeg maa høre eller læse, at jeg herved har opmuntret andre til at give langt klogere og nyttigere Forslag.

28

1

En Velmeent Forestilling, om de unge Studerende

fra de

Latinske Skoler udi Norge,

hvorlunde de,

med mindre Bekostning og mindre Besvær, kunde blive forfremmet og forsørget, til

Rigets større Gavn, end som hidindtil har været.

Forfatter ved

EVEN WALO.

Kiøbenhavn 1773, trykt hos A. F. Stein.

2
3

Det er noksom vitterligt tilforn, hvor nødvendig den Omhue og Forsorg er, at besørge, fra unge Aar af, retskafne Religions Lærere og andre velkyndige Bestillingsmænd, til de meest magtpaaliggende Embeders Betiening, vel oplærde og i Betids øvede, ej allene udi blot og bar Theori, men og i Praxin udi selve Udretningerne. Meget got og vel er skrevet derom af mange, og høres stedse omtalt af langt fleere. Men faae, og alt for sielden sees de, som vil og kan gjøre

4

fornødne og tilstrækkelige Forestillinger, til Regieringen, om de fornødne Rettelser, eller Forandringer og Forbedringer, omendskiønt selve uhældene viser tydelig nok Fornødenheden, samt at ingen Rettelse og Forbedring kan skee, uden ved Regieringens bydende Foranstaltninger.

Jeg er just ikke kyndig nok, til saadan Forestilling at gjøre, er ej heller hverken kaldet eller befalet dertil; men jeg skønner alligevel, at det er fornøden og høyligst magtpaaliggende, og at det burde af de best kyndige og erfarne Mænd, tages noget nøyere under Betragtning, end som hidindtil er skeet. Men hvem vil ubefalet befatte sig med saa vigtig og vanskelig Sag, hvorved ond Eftertale og Fortrædeligheder er den visseste Belønning imedens man lever; Efterkommernes Roes og Æremæle tiener allene til Opmuntring for de da Levende.

5

Det lidet og enkelte, som jeg her har foresat mig, at forestille, allene i Henseende til Norges Deel, bestaaer fornemmeligst deri, at meget kunde blive sparet, og bedre anvendt, af de anseelige Bekostninger, som endeel Forældre maa gjøre paa deres Sønner, efter at de ere blevne demitterede fra de Latinske Skoler, og imedens de, i deres umodne Alder, maa opholdes i 2 a 3 Aar, ved Kiøbenhavns Universitet, eller gjøre 2 a 3 Reiser derhen, forinden den endelige Attestats kan erholdes og Demits-Prædiken afbestilt; hvilke Omkostninger bliver tildeels meere til Skade, end som til Gavn anvendte, baade for de Unge og Forældrene, følgelig og for Staten; thi det er noksom bekiendt, at Kiøbenhavn er det beleiligste Samlingsstæd for alle slags forføriske Folk, der, formedelst Mængden, ej kan holdes nøye Agt og Opsigt over, efterdi de har der ligesaa mange Skiul og Smuthuuler, som Rovdyrene i Skove og Fielde.

6

Erfaringen har noksom viist, at de fleeste unge Mennesker ere tilbøyelige til Lediggang og al den Forlystelse, som kan erlanges, ja de vil ofte hellere baade sulte og fryse, end miste de meest kildrende Forlystelser. Ikkun faae Unge, i sær de der har Forældre og Arvemidler at stoele paa, bekymrer sig noget retskaffen om deres Velfærds Tarv for den tilkommende Tid, langt mindre for Statens; De agter Lediggang og Tidsspilde ikke for noget betydeligt Tab, hverken for sig selv ej heller for Staten. De tænker, som de fleeste Mennesker, at de ere friraadige, baade over Tidens og deres Midlers Anvendelse, hvad enten det skeer til Nytte eller Unytte, til Gavn eller Ugavn. Uden Tvang og vedhørige Opmuntringer, bekymrer ikke de Unge sig meget, eller fyldest nok, om at øve sig vel udi de meest magtpaaliggende Udretninger, til Statens almindelige Gavn, efterdi samme fører megen Besværlighed og Møye med sig, derfor beflitter mange sig allene paa de meest

7

nyemodige Insinuations-Kunster, og forlystende Videnskaber, hvorved de igiennem adskillige afsides Gangstie, kan faae sig befordret, til en og anden Betiening, og derved erlange sin Underholdning, uagtet om Staten ikke bliver behørig og vel tient dermed, hvilket nok forlængst er seet og anmærket, da Uhældene selv har givet det tydelig nok tilkiende.

Jeg har kiendt adskillige gode Mænd, som i sine aldrende Aar, har ej allene sukket, men og fældt veemodige Øyentaare, over Mangel paa Rettelser og fornødne Veiledelser, i deres Opførsel og Levnets Forhold, udi deres unge Aar. Andre over det, de ikke havde lært det, de helst behøvede & c.

Naar Disciplerne bliver affærdigede fra Skolen, til Kiøbenhavns Universitet, saa man dem nødvendig anfortroes, eller medgives, de fornødne Penge. De fleeste ere da uvante, og endeel gandske ukyndige, til at anvende Pen-

8

gene, til deres rette Fornødenheder. Faae af dem bar saadanne Venner der paa Stædet, som behørig kan og vil paatage sig, at rette og vejlede dem, at Pengene kan blive rettelig anvendte; men de finder alt for mange, som forfører dem, til unødvendige Udgifter, vel og til Vovespil og andre Daarligheder; thi man seer det jo

klarlig, næsten iblandt alle saa kaldte skikkelige Folk, at de indbildte, omendskiønt daarlige Honettiteter, har Fortrinnet frem for det, som meest og best gavner.

Eenfoldige, eller uerfarne og ringe oplyste Forældre, bliver ofte fixerede af deres egne Sønner, som indbilber dem, at de nu og da behøver saa og saa mange Penge, deels til kostbare Bøgers Anskaffelse, deels til at betale Imformatorer, og deels til nyemodens Klæder, samt til anden honet Opførsel, for derved at see sig befordret og elsket iblant fornemme og skikkelige Folk, med mange flere saadanne Smukglandsende Forestillinger, som eenfoldige

9

og i slige Tildragelser uerfarne, samt langtfraværende Forældre og Formyndere, maa lade sig indbilde, og troer blindt hen deres Søns eller Myndlings Forestilling, særlig naar Forestillingen er bilagt med andres Attest, hvilke Attester gives ligesaavel af utidig Yndest og Ukyndighed, som i Hensigt af egen Fordeel derved at vinde.

I saadanne og flere velbekiendte Maader er det, at Forældre og Formyndere, bliver ofte fixerede, til at spendere deres heele Formue unyttig, om ikke gandske skadelig, paa en eneste Søn, og de flere deres Børn, bliver desformedelst ikke behørig oplærte og forsørgede. Andre Forældre og Formyndere bliver da ved saadanne Exempler, alt for meget knap og paaholdne, for deres Sønner, eller Myndtlinge, som baade har Lyst og anvender al Fliid og Tid, paa deres foresatte Studeringer og nyttige Udøvelser, men kan ikke komme fort og

10

vidt nok dermed, formedelst Mangel af Undsætning med Penge og Midler.

Kiøbenhavn, med de der oprettede Academier er nok de beste og completeste, som kan ventes at blive vedligeholdte, for Danmarks og Norges Studerende, i deres fuldmodne Alder, men ikke i deres umodne Ungdoms Aar.

At oprette et Academie udi Norge, efter nogles Meening og Forslag, det troer jeg ingen Erfarne og Fuldkyndige bifalder, helst i disse armelige Tider; thi, til et nogenledes complet Academie, med alle fornødne Faculteter, udkræves jo store Indkomster, naar det skal blive bestandig holdt ved lige. Navnene og Bygningerne kan jo intet udrette i Hoved-Sagerne.

Lader forommeldte Uhæld sig afhielpe, paa en mindre bekostelig Maade, saa behøves jo ikke at formindske eller svække det gamle og

11

fuldvoxne Universitet udi Kiøbenhavn, der med saa store Bekostninger er allerede bragt i Stand, saa begge Rigerne kan blive altid vel tient dermed, helst da det ikke er at vente, at et saadant Universitet, for Lærdomme, kan blive bragt i saa god og complet Stand, med alle vedhørigte Faculteter, paa noget andet Stæd i Rigerne.

Monne det ikke skulde blive baade tienligt og giørligt, at de 2de første Examina, som kaldes Deposits og Philosophicum, og efter nu værende Maade skeer ved Kiøbenhavns Academie, kunde blive ligesaavel afbestilt, ved nogle tilforordnede lærde Mænd, i Stifternes Hovedstæder, hvor der nu allene er publicque Latin-Skoler udi Norge; thi samme Examina behøvtes jo ikke at skee meere end to Gange aarlig, da Depositsen kunde foretages paa samme Tid, som Fløtningen skeer med Skole-Disciplerne fra en Lectie til den anden, og dm Philosophiske Examen paa en anden beleiligst Tid udi Aaret.

12

Til Examinatorer, eller Professorer, kunde jo beskikkes Præster og andre lærde Embedsmænd paa Stædet, uden at lønne nogle særdeles dertil beskikkede Mænd; thi udi Stifternes Hovedstæder er jevnlig lærde Mænd beskikket til adskillige verdslige Embeder, saasom til Magistrats-Betieninger, Ober-Dommere eller Laugmænd, vel og endeel Under-Dommere, der er og en Stats Physicus, som helst kunde examinere udi Naturlæren, og om derend ikke var saa mange beqvemme Mænd, ved forbemeldte geistlige og verdslige Embeder, at finde, der kunde eragtes duelige nok, til Examinatorer udi alle Academiske Sciencer, saa kunde de jo i Tiden blive beskikkede, til Fornødenhed, endog om en eller anden Embedsmand maatte desformedelst blive forflottet, fra et Sted og Embede til et andet. De dueligste Hørere ved Skolen, saavelsom Rectores og Conrectores, kunde vel og som Professorer examinere udi en og anden Philosophisk eller Mathematisk Science, saavelsom i Sprog.

13

Foruden Examinatorenes rette Embeds-Lønninger, maatte dem vel end tillægges noget vist Aarlig, for deres Umage med Examinationen, til samme Lønninger kunde alle de baade af geistlig og verdslig Stand, som vare aflagde med noget rigelige Lønninger, eller andre visse Indkomster, give noget vist Aarlig, hver til sit Stiftes Skole. De militaire Stabs-Officerer, eller i det mindste Obersterne, kunde og meget vel og billigen contribuere noget Aarlig dertil. De Discipler, som blev ved Examinationen demitterede fra Skolen, og havde formuende Forældre, eller betydelige Arvemidler, de kunde vel og betale noget; men de Fattige maatte vel være gandske befriede derfor. Lønningerne, til Examinatorene, maatte vel helst determineres, efter Sciencernes Vigtighed og Vidtløftighed, og ikke blot og bar efter Professor Navnet, da samme kunde blive imellem 20 a 50 Rigsdaler, naar de havde andre Embeds-Lønninger og Indkomster til deres Underholdning. Af Kirke-Tienderne

14

kunde og noget Aarlig afgives, til Examinatorenes Lønninger, ja naar Extra-Skatten ophørte, saa kunde hver Gaardmand, i heele Stifterne, meget vel taale at betale 4 Skill. Aarlig, ligesom det skeer tilforn til hvert Stifts Latin-Skole, og saalunde kunde da ingen blive bebyrdet over sin Formue, til bemeldte Lønningers Udredning; men Oppebørselen maatte skee ved Kongens Fogder, ligesom det skeer med de forbemeldte Skole-Penge, og flere saadanne smaae Udredsler, tilligemed Skatterne fra Land-Almuen.

Naar Disciplerne vare blevne demitterede fra Skolen, og havde udstaaet Examen til Deposits, saa kunde de siden, indtil de havde udstaaet Examen Philosophicum, gaae private paa Lectier, eller Forelæsninger og Overhørelse, hos Examinatorene, ligesom det skeer hos Professorene i Kiøbenhavn. Men saasnart Examen Philosophicum var til Ende, maatte dem være tilladt at antage hvad Conditioner, eller

15

Tienester, de kunde faae, og de havde Lyst til, enten som Præceptores, eller i andre Maader, saa vel hos verdslige som geistlige Embeds mænd.

Siden naar de unge Studentere havde opnaaet en nogenledes fuldmoden Alder, eller efter Loven myndige Aar, saa er og blev nok altid Kiøbenhavns Universitet, med sine Lærdoms Faculteter best tienlig for de Studerende at komme til, for der at erholde den sidste og endelige Attestats, ej allene for Sprogene og den Theologiske Lærdom, men endog udi de flere magtpaaliggende Videnskaber, saasom Jura, Physica, Medicin, Mathesin, og de flere særdeles Videnskaber, som fornødiges, og tiener, som Hielpemidler, til alt gavnligt, at prøve og udøve, ved virkelige Gierninger eller Udretninger. Jorddyrknings Videnskaben var vel og værdt at blive Theoretisk tracteret, ved de Lærde paa et Academie, vel og Oeconomie, Handel og Commerce iligemaade, Nøden og Nytten til-

16

ligemed Menneskenes Begierlighed driver det nok dertil i Tiden.

De nødvendigeste og gavnligeste Videnskaber bør jo først og fremst læres de Unge, og det baade ved Tvang og beqvemme Opmuntringer, og ingen Empløe eller Belønning gives for blotte og bare forlystende Videnskaber og Duketøys Arbejder, thi derved fravendes og afvendes de Unge fra det Nødvendige, til det Unødvendige, om ikke tildeels gandske fra det Gavnlige, til puure Daarskabs-Gierninger. De naturlige Tilbøyeligheder, saavelsom Forstands Evnerne bør jo og efter Skole-Forordningen, nøye paaagtes hos Disciplene.

Det viser sig selv forud, at naar de 2de første Academiske Examina, om at erkiende Skole-Disciplerne duelige til frigivne Studentere, skeede fra et hvert Stifts Latinske Skole, saa kom der nok til at afgaae endeel af de uvisse Indkomster, som Professorerne ved Universite-

17

tet i Kiøbenhavn har derved, Mønt meget tet i Kiøbenhavn har derved, skjønt meget meere Afgang for Borgerstanden sammestæds, i Henseende til Logementer, Kost og andre Underholdnings-Midler, for hvilket Kiøbenhavn trækker Aarlig en anseelig Summa fra Norge, og gjør, tilligemed andre Byrder, de Norske Indbyggere tilsidst saa afmægtige, at de ikke formaaer at bekoste saa mange lærde Personer opklækkede, som Riget behøver, men der maatte, som i forrige Tider skeet er, Udlændinge indtrækkes af adskillige slags Calibres. Derfor tænker jeg, at den Afgang, som Kiøbenhavn maatte lide ved forommeldte Forandring, ej bliver agtet imod den Nytte og Lindring, som Norges Indbyggere tillige med heele Staten vandt derved.

Man veed at det gielder meget, at de unge Studentere ikke bliver længe vante til Lediggang, men høyligst magtpaaliggende, at de strax, eller noget snarlig, kan komme til at øves udi virkelige Gierninger eller Udretninger, være sig enten ved det Geistlige eller Verdslige. Alle kan heller ikke erlange Conditioner til at informere Børn, og de fleste ere jævnlig fattige, eller uden nogen Formue og Midler, hvorved de kan besørge sin Velfærd og Studeringer fortsat; men behøver nogenledes visse Understytelser og sikre Veje, til

at hielpes frem udi. De fleeste attraaer og helst at blive Præster, ligesom og det største Antal behøves

18

dertil. Skulde det da ikke kunde være tienligt og tillige ret og billigt, at alle Præster, som ikke havde alt for smaa og ringe Indkomster, og havde ingen voxen og studerende Søn, eller nogen anden Student i sit Huus, de da maatte være forpligtede at modtage en saadan Student, som vilde bestandig blive ved Prædike-Embedet, dog begge fuld Frihed til at omskifte Tieneste hvert halve eller heele Aar, men Studenten pligtig at forrette Cathechets-Tieneste, baade i og uden for Kirken, og ved den Leilighed i Kirken, øves til saadanne Orationer, som passede sig til saadanne Lære-Forretninger. De kunde og undertiden nogle Gange om Aaret, gjøre Prøve-Prædikener udi Kirkerne, særlig til Fro-Prædikener og om Fredagen udi Kiøbstæderne, dog udi vedkommende Præstes Tilstædeværelse, hvis Attest maatte gielde, eller paaagtes, naar den endelige Attestats skulde erholdes, og den saa kaldede Demis-Prædiken gøres. Den unge Student maatte og være pligtig, at skrive alt det, som vedhørte Sogne-Præstens Embede, og derfor nyde fri Underholdning med Logie, Mad og Drikke udi Præstens Huus, saafremt de ikke kunde blive accorderede om en vis Betaling derfor, og naar Studenten havde 1, 2 eller 3 af Præstens eller andres antagne Børn til at lære, da derfor at nyde Løn 20 a 30 Rdlr. Aarlig, men meere naar der var fleere end 3 Børn under Studentens

19

Information. Naar Skifte-Breve eller Doms-Acter og andet deslige forefaldt at skrive, saa maatte Studenten og være pligtig dertil, for den Præst eller Provst, som han var i Tieneste hos, og derfor nyde 4 Sk. for hvert fuldskreven Ark, men intet for anden Skrivning, som allene vedhørte Præste-Embedet.

Verdslige Embedsmænd, saasom Amtmænd, Ober- og Under-Dommere og andre, som havde noget ved Justits-Væsenet at udrette, og vare med nogenledes tilstrækkelige Lønninger, eller med andre Indkomster vel forsynede, de kunde og paa visse Vilkaar, være forbundne til at modtage de unge Candidati Studiosi, som vilde helst begive sig til verdslige Embeds-Betieninger, dog ingen at være pligtig at underholde dem som overcomplete til Embeds-Forretningerne længere, end et halvt eller heelt Aar, da og den unge Student maatte ligesaa fuldkommen, som andre Embeds-Karle, staae under Tieneste-Tvang, samt Rettelser og Tiltale, og ingen særdeles Friaadighed gielde, eller faae Stæd, saavidt Embeds-Forretningerne det udkrævede. Nogen Løn maatte vel gives de Ubemidlede, men den kunde ikke blive lige stor ved hvert Embede, derfor maatte nok derom accorderes, eller af Stiftsbefalingsmanden determineres.

Ved saadanne Anstalter og Anordninger, som her før er meldt, tænker jeg, at de unge

20

Studentere, i sær de som agtede at blive Præster, kunde best og beqvemmeligst blive øvede udi selve Embeds-Forretningerne, da de, inden 3 a 5 Aars Forløb, kunde vinde sig i Stand til at erhverve sig den endelige Attestats, og gjøre sin Demits-Prædiken for det Theologiske Facultet i Kiøbenhavn, og det ved een Reise allene, udi et halvt eller heelt Aarstid, og ikke, som hidindtil skeet er, bekoste 2 a 3 Reiser derhen, forinden de 3de ommeldte Examina og Demits-Prædiken kan blive afbestilte.

Men ved saadan Forandring vilde det vel være fornøden, at der blev forfærdiget og trykt, et vist og fuldstændigt Collegium Theologicum, hvorefter Examen fornemmeligst maatte skee, thi ellers kom nok mange til at opholde sig meere end et Aar ved Academiet i Kiøbenhavn.

De fleere unge Studentere, som ville og kunde beqvemmelig blive benyttede, enten til Skole-Lærere, saasom Rectores og Conrectores, eller som Professorer ved Academiet, de maatte da nok, i meget længere Tid, end som hine, opholde sig ved Academiet i Kiøbenhavn. Til de Ubemidlede Understyttelse, i den Henseende, fandtes vel og nogen Udvej eller Leilighed i sin Tid.

Det er uden Tvil alt formeget vidt udstrakt, om ikke tildeels gandske urimelig, at erkiende eller approbere og attestere, uerfarne og uøvede unge Personer, i deres umodne Alder,

21

og allene formedelst god og flittig Læsning, om de Theoretiske Videnskaber, strax kyndige og duelige, til vigtige eller høylig magtpaaliggende Embeder at betiene; thi til vigtige Embeder at betiene ret og vel, være sig enten i det Geistlige eller Verdslige, udkræves jo megen Erfaring og Øvelse i Forvejen, særlig hvor Embederne har nogen Sammenhæng og har meget at beskaffe med hinanden; man finder heller ikke, ved hver forefalden Udretning, erfarne og velkyndige Mænd til Raadførsel og Vejledning.

At svare paa Spørsmåale, om hvad man har hørt eller læst i Bøger, det kan jo enhver, som har noget Begreb og en god Hukommelse, meget vel gjøre. Ligesaa at sammenskrive en Prædiken, eller at forfatte en Stevning, Indlæg og Dom & c. udi en foresat Sag, efter de gangbare Formularer, skiønt man nok deraf kan formærke Personernes Forstande-Evner; men i hvor store og gode Forstands-Evnerne endog ere, og i hvor

meget der er læst; saa seer man dog, at de unge og uerfarne oftere fare vild, end som de øvede og erfarne, der bedre veed at vogte sig for Feiltagelser. De ringeste Haandverksfolk har hartad tageg samme bedre i agt, end som det er skeet ved mange meest magtpaaliggende Embeder til Statens Bestyrelse. Man seer jo saadant end tydeligere, naar een og anden uerfaren og uøved, fremkomme med Skrifter, eller Commentarier over

22

practiske Ting, eller Udretninger, som de selv livet eller intet har prøvet eller rettelig undersøgt, da de ere gandske kiendelige fra Practici Skrifter. Den Indbildning, som de Unge samler, af de blot og bare Theoretiske Videnskaber, foraarsager jo, at nogle af dem bliver til urimelige Pedanter, og de Kiekkeste har ondt for at vænne sig derfra igjen; Derover kommer de nyttigste tilligemed de unødvendige Studeringer i Foragt, iblant den største og ringe oplyste Hob, der ikke veed eller kiender Forskiellen imellem ulige gavnlige Studering og den nødvendigste Praxin.

Det fornemste, som trækker Folkets Børn til den vellærdeste Skolegang, er allene Haabet om at erlange et honorable Levebrød, ved Statens geistlige eller verdslige Betieninger, skiønt Studering ere, tildeels ligesaa gavnlige uden for, i adskillige andre Henseender, alle kan heller ikke komme ind i Statens publicque Betieninger, det er og altid bedre, at der er nogle vellærde Folk tilovers, end at de skulde mangle udi Staten.

De fleeste verdslige Embeder, som har med Bestyrings-Væsenet at bestille, behøver jo ligesaavel lærde Mand, som til de geistlige Embeder, efterdi det ene Embede har tildeels noget med det andet at beskaffe, og det bliver nok end mere i Eftertiden. I det mindste behøver en Dommer at være vel grundet i den

23

aabenbarede og naturlige Theologie, og en Præst nogenlunde Lovkyndig; thi i dets Mangel seer man jo ofte, at de forgriber sig, og det tildeels meget ilde, baade for dem selv og andres Deel; Uden Tvil er og en liden Deel af det physiske og medicinske Studium meere gavnlige, end som unødvendige Sprog og Poesie, og saa videre i andet mere, saavidt meest muelig er, for aabne Hierner.

Navigations-Videnskaben har jo været en af de fornemste Fosterfædre til Cosmographien og Geographien, altsaa skulde vel og samme have Plads i de høylærdes Academier, ligesaavel som Astronomie og Geometrie.

En verdslig Betient, i sær ved Vestyrings-Væsenet paa Landet, hvor ikke lærde Mænd i Nærheden ere, er undertiden ligeledes meget ilde faren, naar han ikke forstaaer meere, end allene Land-Sproget, samt at han kan, efter foreskreven Form og Love, forrette det meest gangbare af Embedet; thi foruden de Videnskaber, som ere nyttige for enhver at vide og forstaae, saavidt meest muelig skee kan, saa er jo og de meest gangbare Sprog, tilligemed Latinen, som er universal Sproget i Europa, heel tienlige at forstaae, ej allene for at kunde læse andre Nationers Vidskabs-Skrifter eller Bøger, men endog i andre Henseender, omendskiønt det ikkun ved sieldene Hændelser udkræves, men dog ved aadanne Ting og Tilfælde, som ikke taaler lang

24

Hinder eller Ophold; thi skiønt Dommere har Frihed, at lade ved andre oversætte de Documenter, som af et fremmet Sprog fremlægges i Retten, saa er det dog ikke af den Beskaffenhed, eller strax giørlig i alle andre Tilfælde, saasom naar fremmedes Reise-Passe maae eftersees førend de maae tillades at reise videre, item naar fremmede Skibe indkommer i Udhavnerne, i Ufreds-Tider, eller ulykkelig Strander, eller Spioner flakker omkring i Landet, undertiden maa Fremmede afhøres, som Vidner, i sær udi Gieste-Rets Sager, og saa videre i andre Tilfælde, hvorved jeg har seet adskillige gode Mænd paa Landet, heel forlegen, fordi de ikke har forstaaet andres Sprog, og ere desformedelst komne i Fortræd og Tiltale, samt Bøder og Bekostning. Men det er maaskee uforholden at erindre saadant her, efterdi det vides og skiønnes nok alligevel paa vedhørig Stæder tilforn.

Dyd og Lærdom sammenføyed Med Erfaring i sit Land,

Lukker op Tarvgjernings-Øyet,

Og befordre best Forstand.

Men man seer Got meget klemt, Hvor et Sindelav er slemt.

1

Afskeed fra den latinske Skole i Horsens i en Tale

holden d. 11 October 1773. af

Peder Tetens

Viborg, 1775. Trykt i det Kongl. privileg. Bogtrykkerie ved C. H. Mangor.

2
3

Afskeed! hvilket Ord! hvo kan nævne det uden Bevægelse? Bedrøvet er det Tillægs-Ord, Romerne have brugt, naar de nævnede den; og hvad Under? Skilsmisse efter kortere eller længere Samling, mon den kan tænkes, uden at erindre en tænkende om den visse, den udeblivelige Skilsmisse, som forestaaer (Gud aleene veed, hvor snart) enhver af os, ikke fra eet Sted, ikke fra nogle inderlig elskede og oprigtige Venner, men fra den ganske Verden, og alt det, vi i Verden har staaet i Forbindelse med; i det vigtige (gid ikke skræksomme) Øieblik, da vi, som nøgne kom af Moders Liv, igien

4

nøgne skal overleveres til alles Moder. Bør nu enhver Afskeed opvække saadanne Bevægelser i en følende Siæl; hvad Under, om min Siæl i Dag er

idel Følelse?

Atten Aar! hvilket stort Stykke af de dødeliges flygtige Liv! hvilken lang Tiid, naar man seer den i Møde! skiønt ubetydelig, naar den er forsvunden! 18 Aar, siger jeg, ere næsten forløbne, siden Guds naadige Forsyn kaldte mig til dette, hvor jeg end føres i Verden, altid uforglemmelige Sted. Jeg har i denne Tiid adskillige Gange havt betydelige Leiligheder at tale af denne Lære-Stoel til en kier Samling af ærede og elskede Venner, aldrig (det I selv vide, Høistelskede!) uden besynderlig Sindsrørelse. Med en kort Tale i *) Romer-Sproget tiltraadde jeg det mig da allernaadigst betroede Embede: alt for uværdig maatte jeg været, om jeg med en lunken Koldsindighed kunde talet om en saa vigtig Forandring i mit Liv; da jeg tvertimod mine Ungdoms-Ønsker, efter Guds urandsagelige Viisdom maatte bøie mine endda unge og vist ikke nok øvede

*) de scholarum publicarum prærogativis.

5

Skuldre under saa vigtig, saa trykkende en Byrde; da jeg, selv ung, blev sat ikke aleene over en opvoxende Ungdom, for at legge Grundvolden til deres nyttige Mand- og Alderdom, ja at berede dem til Evigheden, men endog over ældre, ja ældgamle, for at bestyre deres Lære- og Handle-Maade.

Jeg har, mit Embede befalede mig det, paa en høitidelig Fest, *) en Fest, som neppe nogen af os meere oplever, erindrer den for Rigerne høistvigtige Forandring, da Eenevolds-Magten blev overdraget vore til den Tiid alt for indskrænkede Konger; jeg opregnede de vigtigste af de utallige Velgierninger, Guds naadige Forsyn ved disse vore dyrebare Konger har beviist Rigerne. Hvo kunde vel ved saavigtig en Leilighed fremkomme som en kold Taler? mon vi endnu kan tænke derpaa uden de inderligste Bevægelser? naar har det været mindre mueligt end just nu? Efter en Befaling, større end alle Kongers, et skiønnende Hiertes inderste Drift, har jeg **) begrædt (thi uden Taare kunde jeg ikke tale) en stor Konges alt for tidlige Død; og hvo kunde føle

*) Jubel-Festen 1760. Idea felicissimi imperii.

***) 1766 de constanti Friderici 5ti prudentia.

6

Tabet af saa oprigtig en Menneske-Ven (neppe har Verden seet en ømmere Siæl paa Thronen,) uden næsten at opluges af Sorg. Jeg har været Eders Tolk, Høistærede! ved den *) Mands Liig, hvis Liv Horsens endnu savner, og længe vil savne, og hvis Navn især paa dette Sted umelig skal kunde døe, saalænge Skolen har at fremvise sin anseelige Bogsamling: med hvad Sindsrørelse jeg da talte, mindes I alle, Høistærede! som da forenede Eders Taare med mine, og endnu neppe kan taale Erindringen deraf.

Brændende Tak for store Velgierninger og afværgede Ulykker fra det Almindelige, samlet med ivrige Bønner for Regjeringen, Staten og Kirken, haver givet Materie til mine **) sidste Taler, hvis Anledninger ere saa nye, at vi endnu alle med de inderligste Rørelser føle deres Virkninger. Disse have været de Leiligheder, Høistærede! ved hvilke jeg adskillige Gange har haft den Glæde at see Eder her forsamlede. Den Agtsomhed, I have værdiget mig,

*) Hr. Etatsraad de Lichtenberg den gode Borgere.

**) 1769 I Anledning af vor allernaadigste Konges vel fuldendte Reise. 1772 af 17Jan. 1773 om det sidste Aars priisværdigste Indretninger og lykkelige Forandringer.

7

under Talerne, Eders kierlige Biefald, efter at jeg haver talet, har været mig den behageligste Opmuntring til at gribe nye Leiligheder, endog paa denne Maade at vinde og forøge Eders Kierlighed til mig. Men i Dag, Høistærede! hvad skal jeg sige om denne Anledning? Vist havde jeg ønsket, at jeg ikke havde været nødt til at søge den: Vist havde, jeg ønsket, ikke at sige saamange, saa kiære, saa forsøgte Venner mit bedrøvede Farvel, førend jeg skulde sagt Verden det. Tør jeg vente Eders vedvarende Kierlighed, da jeg, som det synes, frivillig forlader Eder; Eder, der med de ømmeste Hierter har bevidner Eders kierlige Ønsker om at beholde mig? Tør jeg haabe Eders Bifald, som Talere, da jeg i Dag ikke kan andet, end udstønne nogle usammenhængende og afbrudte Ord. Aldrig har jeg traadet frem for Eder meere ubereedt, meere ubeqvem til at tale, end i Dag: Tusinde Adspredelser og Forretninger har neppe forundt mig nogle faa, og ligesom stiaalne, Øieblikke til at tænke paa hvad jeg vilde tale; og Sindet, mit inderlig rørte Sind, har aldeles ikke været i Stand til at vælge i, end sige ordentlig samle, de 1000 sammenstrømmende Tanker.

8

Dog har jeg umelig kundet forlade Eder uden al Tale: Eders ømme Kierlighed skylder jeg Regnskab for min Bortgang: De utallige Velgierninger, jeg her har oppebaaret, fordre Tak; Det forbundne Hierte, jeg fører med mig, er saa fuldt af Ønsker, at jeg kan ei andet end udøse nogle. Vi have her intet blivende Sted. Saasandt som dette er om vor vist forestaaende sidste Skilsmisse fra Verden, saa sandt er det og om vor Ophold i Verden. Vort heele Liv er som en Reisefærd; Vi maae hver Dag ligesom holde os færdige at flytte, ikke aleene af Verden, men endog hvor det behager Guds skiulte Forsyn at sende os i Verden. Vor Fødsels-Dag og Sted vide vi, men naar og hvor vi skal ende vore Dage, vide ingen, uden den, i hvis Haand vore Dage og vore Veie ere. Gak, hvor jeg sender dig, er Herrens befalende Røst ikke aleene til hiin store Prophete, men til ethvert Menneske. Har vi end ikke nu en saa umiddelbar Befaling, som fordem Propheten, kan vi dog vel tvivle paa, at det Forsyn, der strekker sig endog til det allermindste, paa en besynderlig Maade bestyrer vore Gange, som de ypperste af hans synlige

9

Skabninger paa Jorden; Han, som af Evighed kiender den heele Kiæde i sin Sammenhæng, har alle de sammenløbende (ofte i det kortsynede Menneskes Øine ubetydelige) Omstændigheder i sin Haand, til at udrette sin Villie. Jeg veed, siger derfor hiin store af Guds Aand oplyste Prophet, jeg veed, Herre, at et Menneskes Vei er ikke i hans Vold; ja det er ikke udi hans Magt, som vandrer, at han kan berede sin Gang. Menneskets Hierte, siger hiin erfarne Salomon, optænker sin Vei, men Herren bereder hans Gang. Er det nu saa med ethvert Menneskes Gange og Veie i Verden, at de bestyres af den store Verdens Regent: hvormeget meere maae da en Læreres Gang fra eet vigtigt Embede til et andet være en Virkning af den store Overhyrdes allerbesynderligste Forsyn for den Kirke, han især har tegnet i begge sine Hænder. Alt for fremmede maatte vi være i Verden, om vi ikke kiendte Guds styrende Haand i Menneskenes Veie, hvorofte han tvertimod Menneskets egen Tilbøielighed og Ønsker sender dem, hvor han vil: ja, ved at give Agt paa vor egen Erfarenhed, skal vi noksom kunde kiende det. Mit Kald til Eder, Høistælskede! er mig selv det største

10

Beviis derpaa: Mit Ønske og mine Bestræbelser fra Ungdommen vare at tiene min GUD, som Lærere i hans

Kirke; De Veie, paa hvilke han saa naadig forte mig, syntes at sigte til dette Maal: Adskillige af de ønskeligste Adgange aabnede sig: Paa høie, ja de høieste Steder værdigede GUD mig at tale sit Ord, og mit Haab var ikke langt fra fuldkommen Tillid den Tiid at gaee lykkelig frem paa den Vei, jeg ønskede. Men see: Guds Veie vare ikke da, som mine Veie: Gak, sagde han, hvor jeg sender dig. Og see! jeg kom her, til et Sted, der altid vil blive saa meget meere dyrebart i min Erindring, som jeg vildfremmed her har fundet saamange sande Velyndere, saa mange oprigtige Venner. Samme Guds styrende Haand, samme befalende Vink, er det jeg nu følger, Høistærede! da jeg bedrøvet forlader dette saa elskede Sted.

Hvor inderlig jeg har elsket denne Bye og Egn, der frem for alle dem, jeg kiender, har saamange roesværdige og rer trækkende Egenskaber, troer jeg tydelig at have fremskinnet af den, (jeg tør haabe, uskyldige) Fornøielse og Munterhed, jeg altid har ladet see i Eders behagelige Omgang.

11

18 Aars roelige Tieneste i et Embede som det, jeg har haft at forestaae, uden at søge noget andet, da andre af lige Haab med mig har steget et Triin efter et andet, haaber jeg og at kunde tiene til Beviis paa, hvor fast mit Hierte har været bundet til vor elskværdige Horsens. Ofte har en af Møisommelighed opvakt Lyst til Forandring stridet med Kierlighed til Stedet og dets udvalgte Venner; alt har den sidste beholder Overhaand. Endelig lenkede den skiulte Haand Omstændighederne saaledes, at en uimodstaaelig Drift bragte mig paa de Veie, af hvilke han vilde føre mig, og hvor kiendelig har jeg erfaret, at han førte mig! Just paa en Tiid, da jeg allermeest er nedbøiet af Besværligheder, og Ønskerne ligesom stride i min Siæl, aabner sig en Vei, som jeg af vigtige Aarsager frem for alle andre længe, naar Forandring skulde søges, havde holdt for en af de ønskeligste; andres Opmuntringer kom til, Beslutningen gøres; Strax aabne ligesom alle Porte sig, alle Veie ligesom støde sammen til Maalet, og førend jeg venter det, hører jeg denne Røst: Gak, jeg sender dig. Nu dette kunde for saa oplyste Tilhørere være nok om Grunden til min Afskeed. Evig maat-

12

te den beskiesmes, der af ureene Grunde vilde mestre disse Herrens Veie. Dog skylder jeg Eder, Høistærede! og oprigtig at anføre de af Guds Forsyn mig tilskikkede Omstændigheder, der ligesom aftvang mig min Beslutning, og beholdt Overvægten over den inderlige Lyst til at være samlet med Eder. Hvo kiender en Skole-læreres Embede, og veed ikke, at det af alle er det besværligste. Det er endog blevet et almindeligt Ord: Den Jupiter er vreed paa, setter han til Lærere. Men endskiønt enhver tilstaaer Embeders Besværligheder, er det dog umueligt, at nogen kan kiende dem ret, eller troe dem saa store som de virkelig ere, uden de der have erfaret det. Embedets Forskiællighed har og sine forskiellige Byrder. Der ere Underlærere, hvilke hver for sig har de sig Betroedes Underviisning og Anførsel at besørge: vist have disse Vanskeligheder nok, men dog taalelige imod dens, der har den heele Samling at bestyre. Hine ere roelige, naar de ikkun selv med Fliid forrette deres Embede, denne derimod lider, og lider meget, endog ved de andres Forsømmelse. Jeg har erfaret begge Deelee, og jeg har følet den mærkelige Forskiel. Iblandt dem igien, der ere satte til

13

heele Skolers Bestyrelse, ere nogle, der have fleere Underarbeidere og tillige Medhielpere i Arbeidet, altsaa baade lettere Arbeide i sig selv og tillige nogen Sinds Hvile, for desto bedre at bære de øvrige Byrder; andre derimod spændes, at jeg saa maa tale, daglig i Aaget, vide af ingen Hvile, og altsaa saa meget snarere maa fortæres under det uafsladelige Arbeide. Saadant, Høistærede! vide I, haver mit Embede været: Ikke de sædvanlig forundte Frihedsdage, ikke Sygdomsdage (hvor mange af disse) have for mig været frie; og den Frihed, jeg ved indløbende Omstændigheder har været nødt til at tage, har jeg altid kiøbt dyrt, med en nagende Bekymring, at noget maatte forsømmes. Dog dette er endnu det ringeste, Høistærede! Arbeide ere vi skabte til, og jeg kiender Arbeidsomhedens herlige Frugter. Magelighed, denne afskyelige, Ladheden saa nær beslægtede, Last, har aldrig bemestret mig, og den aleene (ved tiltagende Aar fristes man dog dertil) skulde vist været alt for afmægtig til at drage mig fra mit saa høitelskede Horsens. Mange andre Omstændigheder (det vilde blive alt for vidtløftigt, om ikke umueligt, at opregne dem alle) forene sig til at gjøre Embeder

14

for den tiltagende Alder næsten utaaleligt. Vor Alders alt meere og meere kielne Opdragelse formeerer ikke lidet Lære-Embedets Besværlighed: neppe kan en alvorlig Irettesettelse taales, end sige følelig Straf, da der dog ere saa slaviske Gemytter, paa hvilke de ideligste, de kierligste Formaninger ere aldeeles uvirksomme. — Nu vel: Forældres eller andres Misfornøielse bør ikke agtes, naar de Unges Velfærd udfordrer anderledes. Men see, hertil udfordres en vis Ligegyldighed, der vist meere findes hos de yngre, end tiltagende Aar; overalt straffer den endnu muntre Manddom meget meere, uden selv at lide derved, end den ofte alt for miltsyge tiltagende Alder. Dette taler jeg, Høistærede! af en alt for levende egen Erfaring. Hvad bliver Virkningen heraf? Straffen, den for saa mange nedrige og paa deres egen Velfærd endnu uskiønsomme Siæle høistnødvendige Straf, efterlades: Ladhed og Selvraadighed tiltager: Lærernes endog fordoblede

Arbeide bliver frugtesløs: Skolen taber sin Ære, og hvor er da Lærernes? Hvad kan for en redelig, ærekier Lærere tænkes meere hiertekrænkende, meere dræbende? Men naar Læreren ikkun har en god Samvittighed,

15

naar han veed med sig selv, at han intet forsømmer enten af Fliid eller Formaninger, naar i det mindste nogle kan bære Vidne om hans Arbeide, kan han ikke da være roelig? Nei Høistærede! just denne store Forskiel er der paa en Lærere i Kirken og i Skolen. Naar hiin arbeider redelig, staaer han aleene for deres Dom, der kiende hans Arbeide og ikke vil lade det være forfængeligt: denne derimod maa taale, at næsten alle opkaste sig til hans Dommere. De Dueligeres Fremgang tilskrives deres egen Flittighed, de Ryggesløses og Dovnes Uordener og Vankundighed Lærerens Forsømmelse: taaler han de dovne og seendrægtige, af Ømhed over deres Velfærd og i Haab om Forbedring, beskyldes han for utidig Lemfældighed; udrydder han dem, om hvilke han just ikke har tilstrækkeligt Haab, hedder han ubesindig, ja vel inden kort Tiid maatte frygte at see sin Skole tom. Skeer det (og desværre, alt for ofte skeer det) at de, hvis Ungdom han har søgt at anføre ved de gudeligste, de troehiertigste Formaninger, siden omstreife som Jordens unyttige Byrder, strax har man disse at fremvise som saamange Skamflekker paa hans Ære. Disse og mange andre Omstændigheder ved

16

en Læreres Embede, ere de end paa nogen Maade taalelige for den blomstrende Manddoms endnu lettere Sind, sandelig de blive utaalelige for en meere tiltagende Alder; denne nedslaaes derved, og hvor er da den til Embedets retskafne Førelse nødvendige Munterhed. Alt for mange af de dueligste, de ærværdigste Skole-Lærere have overlevet sig selv; og hvad skrækkeligere for min Tænkemaade, end at see denne Tiid endog nærme sig til mig? Den Gud, der kiender Hiertet, veed hvormange qvælende Sorger jeg haver haft paa dette Sted, hvor tidt jeg haver arbeidet sukkende, og især hvorledes Byrderne tilsidst begyndte at voxte mig over Hovedet. Kommer nu hertil Bekymring for anstændig Underholding for sig og sine, hvorledes skulde da et endog med fremmede Bekymringer belæstet Sind blive ved at være beqvemt til et Embede, der vist haver nok af sine egne? og just denne Bekymring har jeg ved min opvoxende talrige Familie visselig begyndt at føle. Dømmer da selv, mine Venner, om jeg ikke grovelig havde forsyndet mig imod Forsynet, hvis jeg ikke havde fulgt dette naadige Vink, der aabnede mig Adgang til anstændig Udkomme for mig og mine, men allermeest til et

17

Embede, hvor jeg, der hellere vil døe, end leve unyttig, efter min Alder ved Guds Naade haaber at arbeide med større Nytte. Saa vigtige ere de Grunde, der har bevæget mig til at søge denne bedrøvede Skilsmisse fra Eder i Dag. Forundres ikke, at jeg kalder Skilsmissen bedrøvet, der snarere maatte synes, da jeg selv har søgt den, for mig at være glædelig. Sorrig og Glæde ere vel modsatte Sindsbevægelser; dog ikke saa stridige, at de jo i forskiellig Hensigt paa engang kan være samlede i eet og samme Sind. Ingen, endog den allerønskeligste, Skilsmisse fra en Ven kan skee uden Bedrøvelse. Sindet føler paa saadan Tiid sin Glæde udi Haabet om et attraaet Gode, men saavidt samme ikke kan opnaaes uden Tabet af et nærværende, bliver Bedrøvelsen paa samme Tid uundgaaelig. Vist glæder jeg mig, og jeg er forsikret, I mine Venner, alle med mig, at Guds Forsyn saa naadig har ført mig paa en efter mine anførte Omstændigheder saa forønsket Vei, hvor jeg i Haabet har de gladeste Udsigter for Fremtiden: men ligesaa vist er det mig umueligt, uden den inderligste Rørelse at tabe et Gode, som jeg høit agter, saa mange redelige Venners fortroelige Om-

18

gang, og forlade et Sted, hvor jeg i saa mange Aar af det naadige Forsyn har oppebaaret saa utallige Velgierninger. Og just disses taknemmelige Erindring er det andet, jeg erkiender som en hellig Pligt ved dette mit offentlige Farvel.

Fra min Ungdom af har jeg frem for 1000 andre Mennesker, langt bedre, langt værdigere end jeg, haft utallige Prøver paa Guds besynderlige naadige Forsyn: en agtsom og paapassende Opdragelse i utrængende Forældres Huus afholdt den vilde Barndom fra Lasternes Vei; de dueligste Lærere lagde Grundvold til en nyttig Ungdom; retsindige og formaaende Velyndere opmuntrede, understøttede og belønnede Ungdommens Fliid; Manddommens modneste Alder har jeg efter Guds Villie tilbragt hos Eder, Høistærede! og hvor riig har her Guds Velsignelse været over mig, hvor store, hvor uforglemmelige ere de Velgierninger, GUD har beviist mig hos og ved Eder? saa jeg i den dybeste Ydmyghed maa sige, som fordem hiin gudfrygtige Jacob, der GUD saa kiendelig havde velsignet ham i et fremmed Land: Herre, jeg er ringere end alle de Miskundheder, og ald den Trofasthed, som du haver giort

19

mod din Tiener; thi med min Stav gik jeg over Jordan, og nu er jeg vorden til to Hær. Ingen Velsignelse har jeg kundet ønske mig i mit Embede, ingen i min Omgang som Medborgere, at den naadige GUD jo rigelig har

meddeelt mig den. Er det en Lykke for en Embedsmand, at endog Regieringen, ved at bønne hans billige Ansøgninger, opmuntrer hans Fliid og forsøder hans Besværligheder? Jeg har ved Guds Naade haft den; Ved allernaadigst Rescript af d. 22 Januarii 1762 er Embedets Indkomster forbedrede med Offer af Menigheden til de 3 store Høitider; en Forbedring, som de Retsindiges Kierlighed har gjort betydelig for mig, og overvundne Fordomme for en elsket Eftermand vil gjøre betydeligere. Ved et andet allernaadigst Rescript af 7 Maji 1772, (endnu da havde jeg tænkt at ende mine Dage i det elskede Horsens) tillagdes min elskelige Ægtefælle, om hun havde overlevet mig, Naadens-Aar og aarlig Hielp af Embedet. Allertydeligst viser mit sidste allernaadigste Kaldsbrev og det derpaa følgende allernaadigste Rescript vor retviise Konges faderlige Naade i at belønne lange og møisommelige Tienester. Fremdeles: er det en Velsignel-

20

se af Gud over en Embedsmand, at hans nærmeste foresatte ved alle Leiligheder viise deres Fornøielse med hans Omgang og Embedes Førelse, hvormeget har jeg ikke i dette Stykke at skiønne paa! Vort Stiftes saavel Verdslige som Geistlige Øvrigheder, een efter anden, har ikke aleene i alle Maader viist mig den besynderligste Yndest, men endog givet de forbindtligste Prøver paa den ømmeste og fortroeligste Kierlighed: ja ved deres retsindige Yndest har jeg endog haft den Glæde, at *) Stipendierne for vore fattige Discipler ønskeligen ere forøgede. Er det en stor Forsynets Velgierning mod en Embedsmand, at leve i Eenighed og Kierlighed med dem, han er sat i Embede med, hvor stoer har da min Lykke været endog i den Henseende! Skolens med mig værende Tilsyns-Mænd have alle værdiget mig broderlig Kierlighed, den fortroeligste Omgang. Deres redelige Velvillighed har jeg at takke, at jeg kan efterlade denne deilige Skole-Bygning ikke aleene vedligeholdt, men i mange Stykker forbedret. Hvor eeni-

*) Fra Hansted Hospital er efter Fundatsen tillagt fattige Discipler i Horsens-Skole, aarlig 40 Rdlr, som først begyndte 1771.

21

ge have de været med mig ved den offentlige Hielp at udmerke de Discipler, hvis Fattigdom og Fliid have gjort dem meest værdige! og hvor kiendelig er ikke denne vor Eenighed af GUD velsignet. Ved det føromtalt Tillæg og vor uforglemmelige *) Lindvigs i vor Tiid mageløse Gavmildhed, har vi den Glæde, at, da den hele Uddeelings Sum Aaret for min Ankomst ikkun var lidet over Eet Hundrede Rigsdaler, har den nu i nogle Aar endog overgaaet To.— Mine Medarbeidere i Skolen, som jeg Tiid efter anden har haft, har, enhver efter Evne, troeligen rakt mig Samfunds høire Haand, og med uafbrudt Kierlighed have vi, hver efter sin Kraft, baaret Byrderne med hinanden. — Er det en stoer Velgierning for en Lærere at see Frugter af sit Arbeide: hvor naadig har ikke Forsynet været imod mig endog i dette Stykke! Har jeg end ikke seet den forønskede Glæde af alle dem, der have været mig betroede (hvor vilde det være mueligt i saa fordervet en Verden? og den Lykke har endnu ingen Lærere kun-

*) Den gudfrygtige Jens Jørgen Lindvig, til hvis Erindring en trykt Lovtale er udgiven, legerede aarlig 78 Rdlr. til 6 fattige Discipler.

22

Det rose sig af) dog har det naadige Forsyn kiendelig forsødet Sorgen over de faae vanslegtede, med de mange, jeg har at fremvise som min Glæde og Ære. Allerede for længe siden seer jeg med Hiertets inderlige Glæde en stor Deel af dem, jeg ved Guds Naade har anført, at tælles iblandt Kirkens duelige Lærere, Statens Embedsmænd og Akademiets anseeligste Borgere. Af alle dem, langt over 100, jeg i min heele Embedstiid haver forsendt til Akademiet, har ikke een eneste beskiemmet enten sig selv eller mig, men derimod den største Deel virkelig beforder deres egen, min og Skolens Ære: Deres endog til denne Dag vedvarende Kierlighed og Fortroelighed er mig een af de sødste Belønninger. De meest rørende Breve fra nu selv duelige Mænd, der vedblive at ære og ansee mig, som deres Ungdoms troe Ledere, ja som Fader, har midt under de sidste Aars Møisommeligheder været mig den gladeste Opmuntring. — Foruden denne Frugt af mit Arbeide, som den største, har jeg ei heller savnet andre Belønninger: Anseelige Forældres Fortroelighed, i at betro mig deres Børn, har vel altid forøget mine Byrder, men tillige forsødet dem: endog mine Embeds-Ind-

23

komster, denne mit Arbeides Frugt, ere ved Guds Forsyn kiendeligen forbedrede, ikke aleene ved de retsindige Indbygges føromtalt tiltagende Godgiørenhed, men endog ved skiønsomme Forældres rige Gaver, saa jeg indtil denne Tiid af mit Arbeide ikke aleene har haft Brødet for mig og den talrige Familie, med hvilken GUD har velsignet mig, men endog haft den sande Glæde, som hiin gierrige Riige fattes, at kunde deele mit Brød med den Fattige.— Er Sundhed en af de største timelige Velgierninger, især for den Embedsmand, hvis Arbeider er idelige, hvor uskateerlig en Velgierning er det da ikke, at jeg i mit heele Embedstiid, saa mange Aar, skiønt af en svag Legems Beskaffenhed, aldrig nogen Dag til Ende saaledes har været nedlagt af Sygdom, at jeg jo har kundet forrette mit Embede.— Saa store ere de Velgierninger, jeg har oppebaaret, som Embedsmand; nu som Medborgere: aldeles fremmed og ubekiendt kom jeg her til Byen og

Eggen; men hvor naadig har Forsynet aabnet mig Adgang til de Høieres Yndest, ja Fortroelighed, mine Liges oprigtige Venskab, og jeg tør haabe, enhver Medborgeres

24

Kierlighed. Med utallige Høfligheder er jeg og mine dagligen overøst; i de vigtigste Tilfælde, i Sygdomme, ja Døden selv, har man værdiget mig Fortroelighed; enhvers Tienstfærdighed har staaet mig reede, den jeg og nu ved min *) Bortreise med den forbindtligste Taknæmmelighed erfarer uforandret; Ærlighed har besielet deres heele Omgang med mig; endog for mine Forbønners Skyld har de viist Kierlighed imod Skolens Fattige (en Kierlighed, jeg altid erkiender som viist imod mig selv) ja endog Velynderes Godhed for mig har efterladt sig varige Velgierninger for Skolen; ved saadan Godhed har endog Skolens Grund faaet en **) nyttig og behagelig Tilvekt, og vor Bogsamling, især ved dens værdige Søn, der stiftede den, en anseelig Forbedring: kort sagt, jeg med mine, skiønt fremmede, har fra min første Ankomst, indtil denne Dag, erfaret saamegen Yndest, Kierlighed, Vel-

*) De formuende Indbyggere befordrede mig, min Familie og Gods lige fra Horsens til Ribe.

**) Et anseeligt Stykke Hauge-Jord er givet af S. T. Hr Kancellieraad de Lichtenhielm.

25

villighed, Oprigtighed, som mange forgieves søge midt iblandt deres egne. Hvormed, Allerelskeligste skal jeg betale saamange, saa store Velgierninger? Et Hierte opfyldt med den inderligste Tak og med de oprigtigste Ønsker, er det eeneste jeg har, og derpaa skal, ved Guds Naade, heller aldrig fattes.

Tak være dig, du store Verdens Bestyrere, du al Godheds GUD og alle Barmhiertigheders Fader, at du ikke aleene fra min Vugge af saa naadig, saa faderlig haver ført mig, men endog især i det Embede, og paa det Sted, din skiulte Viisdom nu befaler mig at forlade, har givet mig saa utallige Beviis paa din urettede Naade! Hvad er jeg, Herre! og hvad er mit Huus, at du haver ført mig hidindtil! Tak for hver Vankundig, du ved min Tieneste har oplyst: for hver Ryggesløs, du har opvakt og omvendt: for hver Bedrøvet, du har trøstet, hver Døende du har styrket! Tak for hver Gang, du har givet mig Naade at tale dit Ord i dit Huus og dette! Tak for hver Frugt, jeg har seet af mit Arbeide! Tak for hver Velyndere, du har

26

opvakt mig! Tak for hvert Stykke Brød, du har givet mig, og ved mig andre! Tak for hver Sundheds Time, du har forundt mig til mit Embeds Førelse! Du befaler mig nu at nedlegge dette og antage et andet: Samme din Naade, som har fulgt mig i dette, hvile over mig i det nye! Styrk du selv mine svage Kræfter, leg dagligen nye Velsignelse til mit Arbeide! Giv mig selv Naade til, saaledes at anvende dine Velgierninger her, at jeg hisset af Naade kan vente de ubesmittede Belønninger; saaledes at opføre mig i din Tieneste her, at jeg paa hiin store Regnskabs Dag med Frimodighed maa kunde møde iblandt dine troe Tienere.

Tak være vore faderlige Regentere, hvis Naade saa kraftig har understøttet mig i mit Embede og belønnet mit møisommelige Arbeide! Vor salige Frideriks Velsignelse forplantes paa hans sildigste Afkom, saasandt som hans Navn bliver udødeligt til Verdens Ende! Guds Naade hvile og formeres dagligen over vor allernaadigste Christian, saavel som Hans og Landets kierligste Moder, vor ulig-

27

lige Juliana! GUD selv stadfæste vor retvise Regiering! Rigets Haab, vor dyrebare Kronprins, opvoxe og forfremmes i Guds sande Frygt og de Dyder, der gjøre fødte Regentere værdige til Thronen! Og da just denne Dag har skiænket Rigerne deres vigtigste Pillere, vor elskværdigste Arve-Prints, den, i hvilken Kongen elsker den kierligste Broder, ærer den viseste Raadgiver, den, som alle Stænder glæde sig ved, som deres troeste Beskyttere, deres ivrigste Befordrere, ville vi især paa denne Dag for ham udøse vore andægtigste Bønner, vore taknæmmeligste Sukke, at han maae blive saa gammel af Aar, som han allerede langt overgaaer sine Aar i Viisdom, og saa lykkelig i alle sine Foretagender, som han er utrættet i at arbeide paa Rigernes Lyksalighed!

Tak være vor Stifts høie og retsindige Øvrighed, hvis besynderligste Yndest har oplivet mig under Byrderne; de afdødes Navne blomstre i en evig Ihukommelse! de endnu levende i en deres skinnende Fortienester værdig Lyksalighed, til sand Glæde for alle Skiønsomme og Retsindige i Stiftet.

28

Tak være Eder, mine kiære og redelige Med-Embedsmænd! Tak for ald broderlig Omgang og for hver Velgierning, Skolen under mig ved Eders retvise Bestyrelse haver oppebaaret! Denne min saa høit elskede Skole være fremdeles Eders faderlige Omhu paa det kierligste anbefalet! GUD velsigne Eders Embeder baade i Kirken og Byen! Arbeider fremdeles med eenige Hierter, forenede Kræfter, saa skal vort kiære

Horsens længe blomstre under saa viise, saa redelige Bestyrere!

Tak være Eder, I mine troe Medarbeidere! Bliver ved med utrættet Fliid at arbejde for Samvittighedens Skyld! Kiender Eders Embeds Vigtighed, at I og jeg paa hiin store Dag skal aflegge Regnskab for hver af de unge Siele, som have været os betroede! GUD selv legge Velsignelse til Eders Arbeide, og i sin Tiid krone det med værdige Belønninger!

Tak være Eder, alle mine høifortiente Velyndere, alle mine oprigtige Venner, alle mine kiere

29

Medborgere! Evig bliver min Siel Eder forbunden, og maa jeg end efter GUDs viise Raad forlade Eder, skal dog ingen Fraværelse kunde udslette Eder af mit bedende Hierte. GUD selv rigeligen vederlegge al den uforskyldte Yndest og Kierlighed, I have viist mig, og i min Tiid min trængende Skole! Guds Naade udøses rigeligen i Eders Siele. Timelige Velsignelser, efter Guds Viisdom, lønne Eders godgiørende Hierter! Boer alle tryggeligen under den Allerhøiestes Beskiernelse! Eders Kierlighed til mig blive uforandret ved min Bortgang, og geleide mig paa Reisen med Eders gudelige Forbønner!

Endelig Tak være Eder, mine elskeligste Børn, Eder mener jeg, til hvilke alle jeg har haft og har et sandt Faders Hierte, mine kiere Discipler! — Tak være dem, der fra min første Embeds-Tiid ved Guds frygt, Lydighed og Fliid have forsødet mit Arbeide og siden udbredet vor Skoles Ære! Guds Naade styrke dem, der allerede beklæde de vigtige Embeder, at de alt meere og meere maa blive ud-

30

valgte Redskaber til Guds Æres Udbredelse! Herrens Velsignelse krone deres Fliid, der endnu ere paa Veien til Embeder, at ogsaa de maa høste forønskede Frugter af den Glæde, de have gjort mig i mit Embede!— Tak være ogsaa dem af Eder, som indtil denne Time har været mig betroede, der har laant villige Ørne til mine Formaninger, og ved Fliid søgt at befordre deres og min Glæde! Jeg gaaer bort, men jeg har det visse Haab til Guds Naade, at han i mit Sted sender Eder en Mand, der med fordoblede Kræfter kan arbejde paa den Grund, jeg haver lagt. Jeg har viist Eder den eeneste Grundvold til Eders sande Lyksalighed baade i Tiiden og Evigheden, som er en oprigtig Gudsdyrkelse: bygger herpaa, og værer forsikrede at Eders Arbeide ikke skal blive forfængelig! Gaaer frem alt meere og meere i Herrens Kraft, voxer op til Guds Ære, Forældres Glæde, Verdens Nytte! Gud formeere de Tunngnemmedes Gaver, eller anvis dem en beqvemmere Vei at blive nyttige Mennesker! han forandre de forvildedes Gemytter, forøge de Seendrægtiges Lyst! Mine idelige, mine

31

troehiertige Formaninger staae dybt indprentede i enhvers Bryst, at de ikke paa hiin store Dag skal forøge Eders Dom: men at vi, som nu skilles ad, da med Glæde maae kunde samles, og jeg med Frimodighed maae kunde sige: See Herre, her er jeg, og de Børn, du haver givet mig.

32

1

Til Nordmænd om Troeskab mod Kongen og Kierlighed til Fædrelandet,

I Anledning

af

Einer Tambeskiælver

ved

Johan Nordahl Brun.

Tronhiem, 1773. Trykt hos Jens Christensen Winding, og faaes hos hannem tilkiøbs.

2
3

Allerhøystærede Landsmænd!

Troeskab mod vor Allernaadiste Konge og Kierlighed til Fædrenelandet er hos os det samme. I en naturlig Forstand er Norge vort Fædreneland; I en borgerlig er baade Danmark og Norge det. Vi trives best i Norge, det tør vi være heele Verden bekiendte. Den Kulde, hvorved de Danske forkiøles, hærdter vore Legemer, bekræfter vor Sundhed. Klipperne behage os, fordi vi ere vante til at see dem, og de yndigste Beliggenheder i Dannemark forlyster os ikke saa meget, som hvor en Elv i Norge falder ned mellem tvende Biørg-Fæster. Saadan Kierlighed har Naturen indpræntet os til vort Fødeland.

4

Som Borgere i eet Sælskab og Undersaatter under een Konge er os Danmark og Norge liige kiert og begge tilsammen Nordmandens Fædreneland. Vi vilde, at al Skade er fælles ligesaavel, som al Fordeel. Vor Kierlighed indskrænker sig ikke til de Klipper, som omringe os; Den strækker sig nu liige fra Vardøe til det Kiølske. Trues Holsteen af Fiender, saa er Holsteen Nordmænds Fædreneland, og Nordmænd Dannemarks Muur. Fik de den Gang ikke Leilighed til at viise, hvordan de vilde sigte for Konge og Land, saa beviiste de dog deres Troessab i at holde Vagt paa hvervede Tydskere, som vilde rømme. Vi kaldte det aldrig Patriotisme, at ville lættes fot nogen Byrde paa Dannemarks Bekostning, eller at mønstre Statens Anordninger, eller at unddrage os fra Deelagtighed i noget Vanhæld, som tilslaaes Dannemark. Vi ansee os Danske og Norske som Brødre, Kongen som Fader. At vi klage, naar vi liide, er Monarkens Villie: Vi troe om os selv, at vi stedse ere Hans Børn, aldrig Hans Slaver. Vi ere forsikkrede om vor allernaadigste Konges, Christian den Syvendes faderlige Hiertelav, hvorpaa vi have haft saa nye og kiendelige Prøver. Han op-

5

hæver en trykkende Skat, redder os fra Hunger med Korn, opmuntrer ved udsatte Belønninger vore egne Kiøbmænd til at forskrive, lader omsonst Uddeele Lægedom blant Almuen mod smitsomme Sygdomme. Med disse Vaaben kunde Han erobre fremmede Lande, og forsikre sig om Troeskab hos det tvetydigste Folk, end sige hos Nordmænd, for hvilke blot det Ord Konge er en Helligdom, Meeneederie en uhørt Skiændsel, og Utaknemmelighed et Uhyre.

Kiære Landsmænd! jeg taler ikke i Eders Navn, for at oplyse Eder. Den groveste Bonde vilde sige, naar han læste dette: "Alt saadant har jeg omtrent vedst og tænkt fra min Ungdom." Men ligesom den, der anklages for Kiætterie, skylder Religionen sin Troes Bekiendelse; Saaledes maae jeg nu paa Eders og mine Vegne forklare vort fælles Begreb om Patriotisme.

I have læst den Kritiske Journals No. 48. - - - 1772. Og saa vidt jeg i den Tronhiemske Kreds har erfaret, ere alle opbragte derover. I Christiania, hvor man gav Tapeskiælvers Forfatter, saa høyti-

6

delige og rørende Beviis paa det varmeste og oprigtigste Biefald, kan jeg forestille mig, hvor opbragt man paa mine Vegne skal være. I, som læse Einer med saa stor Vellyst, ikke for Skriftets Skiønhed, kan jeg troe, men fordi I glæde Eder over at ligne Eders kiekke Fædre i Troeskab mod Kongen, Kierlighed til Fædrenelandet og et uovervindeligt Mod; I, som langt opløfte den over Zarine, formodentlig fordi det Nationale føles best af Nationens egne, I maae vide, at dette selv samme Sørgespil er ikke alleene et foragteligt Dikt, men Hoved-Personen er en oprørisk Karakter, og Forfatteren en Undersaat, som vil oppuste skadelige nationale Fordomme mellem Danmark og Norge, og gjøre Norske Soldatre enten uvillige eller usikkede til at forsvare de Danske Stater. Dette kan Journalisterne fortælle os; Men jeg troer ikke nogen Nordmand blues ved sit Biefald, ligesaa lidt, som Forfatteren ønsker af nogen politisk Aarsag at kunde tilbage kalde et eeneste Ord af hvad han har skrevet. Det er læt at besvare saa ilde understøttede og ganske ugrundede Beskyldninger. Aarsagen, hvorfor jeg stiller mit Svar til mine Landsmænd, er denne: Jeg mærker at Kritiken oppuster en skadelig national Fordom

7

hos Nordmænd: hvilken jeg haaber først at kunne udrydde, førend jeg tager fat paa mine politiske Anklagere: "Ere da, spørge I, de Danske vore Fiender? kan ingen Norsk fyldestgiøre dem? hvorfor skal vi læse det bittreste Had paa hver Linie i Kritiken over Tapeskiælver? er det fordi han er en Norsk Helt, og Forfatteren en Nordmand?"

Nei, ærværdige Landsmænd! dømmet ikke et heelt Folk efter en ubetydelig Sværm af misundelige Kunstdommere. Danmark har belønnet mig for mit Arbeide. Zarines Forfatter fik baade Ære og Penge; Og de fleeste lærde og fornuftige Folk gave mig deres Biefald tilkiende over Einer Tapeskiælver med de forbindtligste Udtryk. Jeg tør endog offentlig nævne en Luxdorph, en Suhm, en Guldberg, en Jacobi: Mænd, som ikke behøve at rose uden det, som behager Dem, og som have for megen Smag og Indsigt til at finde Behag uden i det, som er roesværdigt. Jeg kunde fremviise Breve fra en mig ubekendt Dansk Dame, men jeg forbigaaer alt saadant, for alleene at nævne den sødeste Belønning, jeg fik for mit sidste Sørgespil, en Belønning, som

8

gjør mig skadesløs mod alle muelige Kritiker, det naadige Biefald nemlig, som Nordmænds store og troefaste Velynder, Hans Kongelige Høyhed, Prins Friderich, ved Hr. Etats-Raad Guldberg betegnede mig over det Digt, jeg underdanigst havde nedlagt for Hans Fødder. Det overgik alt, og deraf kan mine kiere Landsmænd see, foruden af mange andre Prøver, at en Nordmands Arbeide i Dannemark altid vederfares Ret.

Nu til Journalisterne: Jeg agter ikke at besvare deres dramatiske Anmærkninger; Jeg har aldrig troet, at mit Arbeide skulde være fuldkomment, og altid holdt der for en Daarlighed at besvare Kritiker; Man fikter omsonst mod Skyggen, man hugger den igiennem og endda staaer den der. Var Forfatterens Navn ubekendt ligesom Journalistens, saa kunde der strides æqvo marte. Men nu kan Forfatterens Person vanæres, aldrig Journalistens: den sidste holder nok gode Miner, endog efter at der hundrede Gange ere ham overbeviiste de groveste Sottiser. Jeg havde sat mig for, at opoffre min Ære som Author til Misundelsens Gotbefindende. Journalisterne Maatte gierne larme mod Zarine,

9

der dem til Trods endnu har Publikums Biefald; de maatte gierne gjøre sig til Gode paa Einer Tapeskiælvers Bekostning: aldrig skulde jeg rørt min Pen til at svare dem eet Ord, dersom de ikke havde befattet sig med min Ære som Undersaat; men den nødes jeg til at forsvare.

"Men da vi i Kierlighed til Regenten og til en sand Friehed, ikke agte at vige vore Norske Medbrødre, saa nægte vi ikke, at Nordmandens eensindede Roes for disse og flere saadane Dyder, som vi ønske at have tilfælles med ham, skurrer i vore Danske Ørne."

Det var ikke godt, at alle eller de fleeste Danske havde saadane Ørne; hvilken svag Tænkemaade! at ansee sig selv fornærmet ved den Roes, som tillægges en anden. Paa den Maade skulde Lovtalen over Kong Knud den Store, som undertvang Engeland og Norge, skurre i vore Ørne. Men jeg for min Deel beundrer baade Helten og Forfatteren. Nei alle kiekke Danske glæde sig over at høre vore Forfædres mandige Bedrifter; endog de gamle Tidens truende Nordmand behager

10

alle Retsindige i Dannemark, og ved at sammenligne Nordmanden nu med Nordmanden da, finde vi denne Sandhed bestyrket, at en farlig Fiende bliver altid en trofast Ven. De Danske have baade Helte og Genier, lad dem hævne sig ved at vælge Helte, som langt overgaae Einer, og ved at besyngte dem med dobbelt saa stor Lykke, som den jeg har haft i mit sidste Sørgespil, Monarken skulde da med en faderlig Smil see need til Tvilling-Rigers Børn, og glæde sig over deres indbyrdes Kappen.

"Eensidet Patriotismus, eensidet Roes, og eensidet Iver."

Naar alle mine handlende Personer ere Norske, Handlingen fra det 11te Aarhundrede, da Danmark var Norge ligesaa uvedkommende, som Sverrig eller noget andet Naboe-Rige, bør da, kan da min Patriotisme, min Roes, min Iver have andet Formaal end Norge og Nordmænd? Er det da ikke ganske mal a propos, at bekymre sig om andre Rigers Velgaaende? Med mindre Journalisterne have taget sig den Umage, alleene for min Skyld at danne denne ukiendte dramatiske Regel: at naar man ophøyer een Helt i eet Rige,

11

"Dog dermed vilde vi endda være tilfreds, naar vi kun ikke tillige gjorde saa ussel en Figur ved Siden af vore, med Rette ophøjede Medbrødre."

Hvor har jeg i mit Sørgespil sat de Danske ved Siden, af Nordmænd og ladet dem gjøre en slet Figur? Havde jeg indført en Dansk i Handlingen, givet ham en svag Karakter, eller ladet ham blot taale Trudslar af Nordmanden; da havde de Ret. Men dette er aldrig skeet. Naar en fraværende Fiende trues uden selv at høre det; sættes han da ved Siden af den som truer? Værer neutrale, saa var jeg, som skrev i Henseende til nærværende Tiid: hører saa min Harald, og siger mig, hvo der er tapprest, enten den som truer eller de som trues? Om Harrald indseer store Vanskeligheder i at udføre sit tappre Forsæt, maae han dog aldrig lade sig mærke dermed, mindst for Einer, som han vilde overtale til Krig. Men maaskee de kalde dette, at sætte dem

ved Siden af hverandre, naar Harrald siger:

12

Viid da, jeg ingen Dansk til Jarl i Riget sætter,

En gammel Nordmands Søn, troe, kiek - - Hensigten af disse Ord, seer eenhver. Einers Søn skulde blive Jarl over Dannemark, og dette Haab overtale Faderen til Krig. Havde Harald ikke troet om de Danske, at de vare kiekke, vovede han kun lidt ved, at sætte en Dansk lil Jarl. Men Svend Estridsen havde lært Harrald, at det ikke var raadeligt. Om end Harrald havde sagt det, som han her havde Anledning til at sige, at Svend var troløs, havde han endda ikke fornærmet de Danske. Eenhver ærlig Norsk i Svends Stæd havde giort det samme paa en Tiid, da disse Rigers Foreening var saa ilde befæstet, at de meere vare vante til at være Fiender end Venner. Desuden kalder en Konge det Utroskab hos sin undertvungne Fiende, som han kalder Troskab hos sin Undersaat. Og i de Tider havde Christendommen ikke fæstet saa dybe Rødder, at jo de fleeste nordiske Nationer ansaae det rosværdigere, at viise Mandom og Tapperhed, end at være Slave af den Eed, de havde giort til en fremmed Konge. Et nyere Beviis for dette: Naar Trønderne ved en Freds-Contract bli-

13

ve Svenske, trives de ikke, men rive sig selv løse, og begive sig under sit gamle Herskab, Kongen af Dannemark. Dannerkongen kalder dem ærlige og kiekke Norske, Svensken kalder os troeløse. Men mon det gjør vor Karakter nogen Vanære? Dog, hvad har jeg med at forsvare Svend Estridsen, lad ham baade have været, og med Rette bleven kaldet troløs af Harrald, som dog aldrig af mit Sørgeespil kan beviises, saa er der endda ingen Ligning giort, mellem Danske og Norske; saa var det endda intet nationalt Axioma. Hvad een enkelt Person siger under visse Omstændigheder i Hensigt til en anden enkelt Person, kan aldrig komme heele Nationer ved.

"Men hvad for en Dansk er feig nok til at kunne taale at høre en Norsk Konge tale saaledes:

Ved Sværd" etc.

Men hvilken Dansk er feig nok til ikke at kunne taale det? Saa vil jeg spørge, og gjøre dermed de Danske en langt smukkere Kompliment, end Journalisterne. Enhver kiek Dansk taaler uden Allarm at høre, hvorledes en Norsk Konge af det 11te Aarhundrede, gjør sig lidt tyk inden sine egne Forstandsni-

14

ger. Men der maae nok være Kanapehelte, som føre Ordet blant Journalisterne, siden de allarmes saa stærkt over min Harralds blotte Trudsler. Naar jeg skriver Harralds Rulle, saa maae jeg iføre mig hans Person, og altsaa forestille mig ikke den Danske Skueplads, men det gamle Nidaros, ikke at jeg er Kongen af Danmarks Undersaat, men at jeg er Konge i Norge. Var det brugeligt i Sørgeespil som i endeel Comoedier, at en Harlekin med hvert gik frem, og snakkede til Parterret; saa burde jeg og haft een i Baghaand, naar Einer skulde opføres: imedens Acteuren med tilbørlig Styrke declamerede disse Ord i Harralds Rulle: Ved Sværd jeg mandelig etc. skulde denne a parte sige til Journalisterne: "Denne forskrækkelige Kiæmpe er ikke Harrald, han er død for længe siden; frygter ikke, hvad han nu siger, er ikke meent de nu levende Danske. Nordmænd ere nu eders Venner, og betale ærlig og redelig deres Skat og Rettighed til Kongen af Dannemark." Men Sagen er, man bruger ikke slige Komplimenter i Sørgeespil, allerhelst saadanne, som ere bestemte at opføres paa en Skueplads, hvor ganske sikkert den største Deel af Tilskuere ere fornuftige Mennesker. Skulde intet stort Genie i Dannemark

15

falde paa, over en Dansk Helt at udarbeide et Støkke, værdigere, end dem jeg har kundet frembringe, hvilket jeg dog vist snart formoder og glæder mig til at see; skulde og imidlertid, i Mangel af noget bedre, Einer Tampeskielvers Skæbne svare til min Formodning, da har jeg givet adskillige fornemme Lærde! Danmark det Løfte, at jeg vilde gjøre et Forsøg med en Dansk Helt, og fandt jeg da Helten i det 11te Aarhundrede, kunde de Norske være sikre paa, at jeg gav dem ikke et godt Ord. Min Helt skulde tordne mod dem de mest martialske Trudsler, og lære dem, som boe der oppe paa de skaldede Fielde etc. Men kiender jeg mine Landsmænd ret, saa hverken bleve de vrede eller bange.

"Er det ved saadanne Komplimenter man knytter Baand imellem to Nationer, som ikke kunde blive stærkt nok forbundne?"

Jeg er ganske lidt bekymret for det Baand, som knytter den Danske og Norske Nation sammen, ligesaa lidt som jeg frygter for Klammerie mellem min høyre og venstre Haand. Vi trænge til hverandre, og fælles Fordeel holder os noksammen, det har ingen Fare; derfor troer jeg vore mest aarvaagne Statsmænd kan

sove

16

sove ganske trygt. Og saadanne Komplimenter, som mine, hverken knytte eller løse Baand mellem fornuftige Folk.

"Er saadant et Stykke bestemt for en Skueplads i Stokholm eller i Kiøbenhavn."

Al den sorte Ondskab, der ligger i dette Spørsmal, vil jeg ikke opgrave. Dette alleene vil jeg sige: Spørsmålet synes nært i Forvandskab med det fornærmelige Rygte, som forleden Høst blev udsprede om Nordmænd. Det var Umagen værd at viide, om Forfatterne for begge Deele vare de samme.

"Hvad havde hans Stykke tabt, om han havde gjort Dannemark til Sverrig eller et andet Naboe-Rige?"

Om han havde gjort Harrald til Alexander Magnus og Einer til Parmenion, og saa videre; havde Stykket tabt noget derved? Nei! aldeles ikke; Men jeg havde ganske tabt mit Stykke. Det er Dyden i et nationalt Stykke, jo meere virkeligt af Historien jeg kan beholde. Og vil endelig Journalisterne viide, hvad mit Stykke havde tabt, naar jeg digtede en Krig mellem Sverrig og Norge,

17

da var det fornemmelig, at naar Harrald havde raadet til Krig mod Sverrig, og Einer havde fraraadet den, var det at fornægte Nordmænds almindelige Karakter, der altid have haft et nationalt Had til de Svenske, saa at Svenske og Fiende endnu hos vor Almue ere Synonyma: Engeland eller Danmark kunde det, tilstaaer jeg, været ligegyldigt, undtagen at det sidste kan foreenes med Historien, men ikke det første, og hvorfor maatte der ikke gjerne være Krig i det 11te Aarhundrede mellem Dannemark og Norge? Er der ikke Forskiel paa Krig og Had, og kan man ikke føre Herreskiold mod en Fiende, som man i Hiertet agter og ærer? Kunde de nu levende Danske ikke med koldt Blod see opført paa Skuepladsen en Krig mellem Danske og Norske fra det 11te Aarhundrede, saa maatte vist ikke det nærværende Broderskab fra deres Side være vel forvaret. De Venner maatte ikke være meget oprigtige, som ei kunde taale at leege indbyrdes med deres Forfædres gamle Tvistigheder; Og hvad var det andet end Barnagtighed, om en af dem derover blev fortørnet? Jeg beklager derfor, at de Danske, der have saa mange lærde og vittige Hoveder, skal taale, at Folk af Journalisternes Tænkemaade tør tale i Nationens Navn, og si-

18

ge. Vi Danske; Og jeg, som Nordmand, hvordan kan jeg ansee Journalisternes Dom: "Einer kan ikke opføres under Dansk Zepter."

Jeg har allerede før besvaret og afbeviist Urigtigheden af denne Sætning. Jeg beundrer kun i denne summariske Indhold af deres Ondskab, til hvilken yderlig Grad af Myndighed Kunstdommere, saadanne, som disse, kunde forfalde, naar man ikke stundom besvarer dem efter Fortieneste Havde de Forstand, som Villie, skulde neppe nogen ærlig Forfatter beholde sin ære ubeskaaren: Men til vor Lykke kryber den fattige Aand frem ved alle Leyligheder, og røber den utaalelige Pine, disse smaae Siele liide ved at være forlæagne med deres Ondskab: For Exempel:

"Den anden politiske Uforsigtighed etc." Denne Anmærkning er saa politik som om den var støbt i Herman von Bremenfeldts Værkstæd, og det lystigste er endda, at til Slutningen af Anmærkningen synes de selv, de have været vel haarde, komme derfor med denne barmhjertige Talemaade:

"Vi sige dette ingenlunde i Hensigt at gjøre

Forfatterens Person forhadt etc."

At ville beviise, at Forfatteren sætter Spliid

19

mellem Danmark og Norge; at han har skrevet det som ikke kan taales af Regieringen, med mere; dette er ikke at ville gjøre Forfatterens Person forhadt? Jo Villien seer enhver: ellers have Journalisterne Ret deri; jeg troer aldrig deres Kritike gjør mig forhadt hos nogen, men dem selv forhadte hos alle Retsindige. Dog - - - lad mig nu først gjøre Regnskab for min politiske Uforsigtighed:

"Men inden Muur af Fielde

Lad Nordmænd hvile trygt, der veed du

hvad de gielde,

Der føle de sig selv, der kiende de sin Pligt,
Væden, som Angreb der mod Nordmand,
gjøre tør,
Med Børne-Styrke han for Frihed,
Gods og Huuse,
Uddeeler tunge Slag, som Skiold og Hielm
maae knuse,
Men under fremmed Luft han græmmer sig
og dør."

Dette Stykke erkiende alle Nordmænd for en virkelig Skiønhed. Hvert Ord er saa sandt og nationalt, at naar jeg læser der for den groveste Bonde, føler han Echo deraf i sit Norske Bryst. Saa stolt er jeg af denne min po-

20

litiske Uforsigtighed. Men Journalisternes Politik, lader os høre den:

"Vi ville ikke tale om den Uskikkelighed,

der er i at sige dette om Nordmanden i det 11te Aarhundrede, da han nys har plantet sine seierrige Faner paa Tydske, Galliske og Brittaniske Kyster, og opfyldt heele Verden med sit Navns Skræk."

Jeg vil ikke tale om, hvor lidt Journalisternes Uskikkelighed skikker sig paa dette Sted. Jeg bør tage alting op i den bedste Meening, og troe, at de dermed forstaae det, som Franskmænd kalde Inconvenience, og til deres Oplysning for Eftertiden lade dem viide, at Uskikkelighed og Ryggeløshed, ere efter Tale-Brugen hos os, Æquipollentia. Men til Sagen: Efter at en Nations Krigsfolk have vanket al Verden om; efter at de nyeligen ere komne til det kiere Hiem, og smage et Øyeblik den søde Roe, som de nu saalænge have været nødde til at savne, da, just da er Krig forhadet af alle; og Freden ønskelig, som et Havblik efter Storm. Man skulde have spurgt Kong Carl den 12tes mandhaftige Soldatre, om de ikke havde Lyst at komme hiem til deres Fædreland. Spørger Almuen i Rusland, spørger Armeen selv, og de fornuftigste Anførere i Armeen, om de

21

ikke inderlig ønske Fred, endskiønt de i en nødvendig og retmæssig Krig føre seierrige Vaaben mod en forhadet Fiende. En og anden forfængelig ung Fyrste kan vel ved idelige Seiervindinger faae meere og meere Lyst til Krig, men Soldaten er altid best tient med Fred, og sielden meget glad over en Seier, uden den vindes mod Fjender, som ville angribe Fædrelandet. Dette maatte Nordmænd ogsaa til den Tiid have tilfælles med alle fornuftige Mennesker, Men de have altid haft fremfor de fleeste Mennesker i Verden en besynderlig Kierlighed til deres Fødested; Og dette er et af de karakteristiske Træk i mine Landsmænds Skilderie. Jeg kiender nok de stridbare Helte af det 11te Aarhundrede, der ikke kunde være til uden Krig, der vare i Stand til at besøge den anden Deel af Verden for at finde en, som turde vove en Dyst med dem. Harrald var saadan een. Men ikke var det den almindelige Tænkemaade, og om det havde været, burde min Helt opløfte sig over en almindelig Feil i Tænkemaaden, og som en ægte Patriot opofre sin Lyst til Krig og den Ære, han kunde indlægge sig i Krigen, for Fædrelandets sande Nytte. Dette var endog efter Historien virkelig Einers Karakter: Med al sin Tapperhed unddrog han sig saa ofte, han kunde, fra Krig, og vilde,

22

saa længe det var ham mueligt, leve til Norges Bedste.

"Men at sige dette i et Stykke bestemt til at opføres paa en Tid, da Nordmænd udgjøre Styrken af de Danske Tropper, da han tiener en Konge, som eier Provintser langt fra Norge, hvilke Nordmanden er saa godt forbunden til at forsvare, som andre Undersaatter; det er den store Skiødesløshed, vi dadle."

For at besvare dette, behøver jeg kun at give Anviisning paa hvad jeg i det foregaaende har sagt om Nordmænds og alle fornuftige Menneskers Begreb om Fædreland: I Einers Tiid var kun Norge Nordmænds Fædreland, nu er baade Danmark og Norge det. Den samme Iver, de før vilde viist i at forsvare de Norske Stater allene, finde de sig nu endog i Anledning af mit Sørgespil forbundne til at viise baadefor de Danske og Norske. Der er en evig Sandhed: Nordmanden er tapprest i Norge; Men naar han efter sin Pligt gaaer hen at forsvare de danske Stater, er han i det mindste saa tapper, som nogen anden. Hans Hierte og hans Arm

følger ham endog der, hvor han synes forladt af de naturlige Fordeele, som i Norge om-

23

ringe ham. Han gjør altid Forskiel mellem en nødvendig og unødvendig Krig. At ville erobre Dannemark paa en Tid, da Naboe-Rigernes Magt ikke gjorde Foreeningen mellem Danske og Norske nødvendig; da det endog vilde blive besværligt, formedelst de krigiske Naboeers uordentlige Streiferier, at beskiærme en Erobring, saa langt fraliggende, som Dannemark; det var en Krig, Nordmanden med Rette syntes han kunde undvære. Men nu da vort Grandelav er bleven saa mægtigt, nu da Danske og Norske trænge saa høiligen til hverandre for at blive frygtelige for Fienden; nu er det at forsvare os selv, naar vi fikte for Dannemark. Naar Krig for min Nordmand er bleven uomgængelig nødvændig, saa tabe sig for hans Øine de Vanskeligheder, som afskrække andre; saa er al Verden den Skueplads, hvorpaa han tumler sig om med sin Modstander; Og saa snart Konger, saa fredelige og menneskelige, som dem, vi nu i saa lang Tiid have haft, byde Krig, vilde vi, uden at undersøge det, at den er til det almindelige Bedste, og strax kiende vi vor Pligt og vor Styrke. Desuden er det vel en bekjendt Sag, at vi i Norge aande en friskere og sundere Luft, end i Dannemark, i det mindste sundere for os;

24

Aldrig er vort Sind saa læt og muntert, som under vor egen Himmelegn. Jeg for min Deel befinder mig bedst, naar det er saa koldt, at en Journalist kunde fryse ihjel.

Nu skulde jeg forlade Journalisterne, og lade dem i Roelighed øve deres Profession mod Einer, dersom jeg ikke midt i deres dramatiske Anmærkninger havde fundet en Levning af den Politik, som de syntes ganske at have udtømmet i deres Fortale. Her er den:

"Hoved-Personen er en egensindig, stolt, oprørisk Karakter, som allermindst under en monarkisk Regjering kan gjøre nogen god Virkning."

Egensindig og stolt er min Helt. Det var der eeneste, Journalisterne have sagt til hans Berømmelse; thi saa bør en Helt være; Men at han er oprøisk, der er dog saa groft sagt, at det fuldkommen karakteriserer mine Dommere selv. Det er ikke alleene ubeviist, men endog ubeviisligt. Jeg tilstaaer, at dersom jeg havde skrevet mit Skuespil for et Folk, mindre befæstet i Troskab mod Kongen, end Danske og Norske, og under en Konge, mindre fredelskende, end Konge Christian den VII. vilde jeg have bebreidet mig selv en Uforsigtighed:

25

denne nemlig, at jeg ikke tydelig nok har lagt for Dagen i Fortalen til mit Stykke, Den Forskiel, der er imellem Kongens og Undersaattens indbyrdes Forhold nu og i Einers Tiid. Men nu syntes det mig overflødigt, og Folk af min Tænkemaade, bruger ikke nedrige Sieles ængstelige Forsigtighed, troe ere vi til Grunden, og det falder os aldrig ind, at nogen i Verden skal kunde mistænke os. Hvad kunde det vel kostet mig at forøge min Fortale med følgende Anmærkning:

"I det 11te Aarhundrede indskrænkede de Norske Love Kongen, og den ægte Patriot paastod med Rette deres Handthævelse. Hos os har Kongen Magt til at give og forandre Love, og vi have under vor Saligheds Eed uden Undtagelse voldgivet ham vor Skiebne." Aarsagen til saadan Forandring er denne. I gamle Dage vare Sæderne mere vilde og umenneskelige; En Prints havde da som oftest kun lært et Haandværk nemlig, at slagte Mennesker; ikke heller var Arve-Rettigheden saa befæstet, at altid den, der havde faaet en Prinselig Opdragelse, kom paa den leedige Throne. Derfor maatte Kongerne i den Tiid være indskrænkede: Derfor burde Einer erindre Kongen om de Grændser, han ikke havde Ret til at overtræde. Det, der

26

altsaa er Crimen læsæ Majestatis, var da en hellig Pligt.

Nu at taxere en Mands Forhold efter Love, som ere skrevne længe efter hans Død, skrider jo mod al menneskelig Fornuft; at ville forbinde mig til at danne en Helt fra det 11te Aarhundrede efter Tænkemaaden under vor Regjerings Form strider ligeledes mod al Sandsynlighed. Voltaire lader sin Brutus midt i Paris tale sit stærke Republikanske Sprog; og det foraarsager slet ingen Ulejlighed; Religionen taaler endnu mindre end Regjeringen; Er det derfor ikke en Guds Bespottelse, naar en Helt for Christelige Ørne paakalder sine mangfoldige Guder? Enten Forfatter, eller Oversætter, eller Skuespiller burde dog i det mindste bandsættes. "Men Religionen var paa den Tiid, af hvilken Handlingen er taget, saadan, som Heltens. Det bliver Krønisk-Skriverens Sag, ikke den tragiske Diktens, denne skrev et Skuespil, ikke en Historie, et Skuespil, som skulde opføres i et Aarhundrede, da man tænker christeligt, og der gjøre Virkning, alleneste formedelst denne Feil kan Sørgespillet ikke opføres under nogen christelig Regjering." Det eene er, som det andet. Vilde en Theologus tænke og dømme saa om et Skuespil i vore

27

Tider, hvad dømte man da om Ham? At Han ikke vedste, hvad et Skuespil var. Tilegnelsen paa Journalisterne kan enhver gjøre.

Einers Overiilelse i Templet er sort nok i hans egne Øine, og hans Poenitente derover, meener jeg, kan opvække mod Gierningen i sig selv det sorteste Had, og den oprigtigste Medynk over Forbryderen. Bergliod, det er sandt, er en oprørisk Karakter, og sættes med Villie mod Einers, for at viise, at naar endog Patriotisme ikke styres af Sindighed, og gaaer over sine Grændser, bliver den farlig, lastværdig. Dog der behøves ingen Commentær over Einer, mine Landsmænd, og jeg er vis paa, at alle fornuftige og retsindige Danske, have aldrig lært andet af den, om de ellers behøvte at lære saadant, end at opoffre Egennytte for Landets Velfærd, at være troe mod Kongen, og at skyde de nedrige Rænker, som onde Mennesker sammenspinde, for at sætte Spliid mellem de kiekkeste Venner; Gid Journalisterne ville betænke, hvor lastværdigt dette sidste er, og endnu engang læse Einer for at speile sig i Arne.

Jeg er da uden Tvil bleven færdig med Journalisternes Politik; Men nu har jeg til Slutning en politik og en moralsk Anmærkning med dem. Her er den politiske:

28

Som Kunstdommere skulde Journalisterne

kun befattet sig med Einer Tapeskiælver, for saavidt den er et Digt og et Sørgespil; i øvrigt ne ultra crepidam sutor. Hvad kommer det dem ved, at være Fiscaler over mit Forhold i Henseende til Regieringen. Den vaager nok over det, som angaaer Politiken, og har aldrig befuldmæktiget Journalisterne til at handthæve sine fornærmede Rettigheder. Jeg har derfor Ret til at excipere Forum, og naar der end i mit Digt havde været nogen politisk Uforsigtighed, hvortil Regieringen finder for Godt at tie, saa er det en endnu større politisk Uforsigtighed af Journalisterne, at ville røre derved; og de kan læse deres Domi Rescript af 20de Octobr. 1773. hvor alle saadanne nyebagede Stats-Raisoneurs paalægges Stiltienhed. En stor Velgierning mod det menneskelige Kiøn.

Nu følger min moralske Anmærkning: Er det ædelmodigt at hade og forfølge uden Aarsag? Hvorfor skulde Skrifter saa uskyldige, som mine, der ikke engang satyrisere til nogens Fornærmelse, med yderste Bitterhed igiennemhægles? Hvorfor skulde Zarine saa ilde medhandles? Har jeg ikke tiet til deres Dom over den; Har jeg i Fortalen til Einer Tapeskiælver nævnt et Ord, som kunde opirre Journalisterne? kan

29

dog den Ære, Zarine forskaffede mig, saa længe misundes; skal Misundelsen følge mig liige, til Bynesset, hvor jeg er Capellan og har hverken Huus eller Gaard, og knap saa meget at leve af, at jeg i dette gode Aar kan undgaae yderlig Mangel? Jeg overlader til alle Veltænkende at dømme mellem Journalisterne og mig, Fremdeles: Jeg vilde heller selv taale Fornærmelse, end at angribe noget Menneskes Ære; Jeg skulde endog i en langt mildere Tone besvaret denne sidste Kritik, dersom Forfatterens Navne vare bekendte; thi det er betænkeligt at gjøre nogen forhadt i en heel Nations Øine. Men nu kiender ingen dem, jeg veed ikke mod hvem jeg skriver, jeg er og forsikkret, at de Herrer Journalister i det mindste ikke for nogen ærlig Normand skiøtte om at blotte deres Navne. Einer Tapeskiælver er for recenseret i de lærde Tidender, formodentlig ogsaa af Danske Undersaatter; men disse, kan man see, have hverken misundet eller hadet, de have tiendt min Plan, og været i Stand til at entrere i mit Subject. De taxere mig fordi jeg har alt formeget omdannet Harralds Karakter, og drevet den poetiske Frihed til det yderste. Jeg tilstaaer dem fuldkommen Ret, med al den Lærvillighed, som en ung Forfatter skylder beskedne Kunstdommere. Min Harrald er in-

30

gen Tyran, han myrder ikke Einer i en mørk Stue uden Lov og Dom, og flyer ikke siden af Frygt fra sin Hoved-Stad. Men de Herrer Forfattere af de lærde Tidender have tillige indseet de politiske Aarsager, som have bragt mig til at pryde min Norske Konge med de Dyder, som han ikke efter Historien havde.

Dog om al Verdens Journalister komme overeens om at ophøye mine Forsøg til Skyerne, skulde de aldrig gjøre mig forfængelig nok til at tænke, at mit Arbeide var uden Feil, eller til at glemme, at jeg var en Begynder; Men er det vel ved slige Komplimenter, som dem, Journalisterne gjøre mig, at man stifter Eenighed mellem Nationer, eller belønner dem, som have arbeidet, eller opmuntrer dem, som have Lyst at arbeide? Had mod Forfattere bør Kunstdommeren dog i det mindste viide at skiule, ved at anføre et eller andet godt Sted af Stykket, eller sige noget til Skriftets Fordeel; Men her have de udpillet alleene det, som de mene, er det slettteste, fremsat af et Sørgespil alleene Stæder, som indeholde Stykkets oconomiske Forbindelse, hvor hverken Passion eller Sentiment kan have Sted, og hvor de største Mesteres Vers i det

31

høieste kun ere flydende. Behøver man fleere Vidnesbyrd paa deres Partiskhed? Er ikke dette alleene nok til at fradømme dem al Ret til det Dommer-Embede de have anmastet sig?

Bliver I kun ved, allerhøystærede Landsmænd! at ynde mit Arbeide. Einer døer ikke af Elskov, han er heller ikke dannet for at behage unge Springere; Et kiekt Folk vil baade læse og see den opført med Fornøjelse, og de Danske ansee Einer for deres Helt, og mig for deres Landsmand. Lad derfor altid det for begge Rigerne saa nødvændige Broderskab staae, som Dovre, uryggeligt! Vi ere for stolte til at misunde; Vi indrømme altid de Danskes lærde og vittige Arbejder sin tilbørlige Roes: Vi sætte aldrig vor Ære i at laste alt det, som ikke er Norsk. Men til Videnskabernes Opkomst ville vi ingenlunde lade af at kappes med vore Brødre. Lader os gjøre os til af de dobbelte Laurbær-Krantse vor Tullin og Bull have revet de Danske Digttere af Hænderne. Lader os anspænde alle Kræfter, at ikke en Jacobi og Bogelius altid skulde vinde Priisen i Veltalenhed! Lader, kort sagt, de Danske aldrig overvinde os i noget, som er stort, smukt el-

32

ler godt! Og lader det blive herefter, som det har været hidindtil, umuligt for noget Folk i heele Verden, at overgaae Nordmanden i Troskab mod Kongen og Kierlighed til Fædrelandet.

Jeg troer, ingen af mine Landsmænd undslaaer

sig for, med mig til Slutning at gjøre Einer Tampeskiælvers sidste Ønske til sit eget, og nedlægge det allerunderdanigst for vor allernaadigste Konges, Christian den VIIdes Trone.

Lyksalig blive hver, som Ret handthæve tør Hver faderlig Regent, som Landets Klage

rører.

1

Tvende Viiser
om
det vigtige, som skal tildrage sig,
nemlig Sammenkomsten paa Himmelen med de
fem Planeter:
Jupiter, Mars, Venus, Mercurius os Maanen,

som skeer i Morgenstunden d. 8 May 1774.

Den første synges som:

Al Verden tænk dig om.

Den anden:

Far Verden Farvel!

Trykt 1774.

2

3

Synges som: Al Verden tænk dig om.

1. Tænk, hvilken stor Allarm vil komme

os i Møde,

Naar fem Planeter skal paa Himlen sammenstøde?

Hvor det vil løbe af, og hvad der da

vil skee,

Faaer vi, som lever nu, om fire Uger

see,

Maaskee at denne Dag skal blive Verdens

Ende,

Og at Planeterne skal vores Jord opbrænde;

Thi Jorden tændes an, naar Himlen

spruder Ild,

Ney, ney I tage Feyl, og farer meget

vild.

Jeg ey for denne Dag det ringeste vil grue, Jeg sidde vil ret trygt udi, mit Huus og

Stue,

Planeters Sammenkomst er intet

farligt i,

Vend Bladet om og syng en anden

Melodie.

4

Synges som: Far Verden Farvel!

1.

Slet ingen Allarm,

Vor Himmel den bliver aldeles ey varm. Planeterne kommer slet ikke i Strid, De som os beretter hvad Dag og hvad Tid De got Folk tillige grandgivelig seer,

At intet Ont skeer, At intet Ont skeer.

5

2.

Paa enfoldig Viis,

Før holdtes Kometer for skræksomme Riis, Man troede de spaade tilkommende Ting; Thi Overtro gjorde da mange slags Sving, Pest, Dyrtid og Krig maatte følge derpaa, Men var ikke saa, Men var ikke saa.

3.

Saa fældte man Dom,

Indtil vi fik bedre Oplysning der om, Man troede og fordem at Solen den gik, Indtil man og Kundskab om denne Sag fik, Nu veed man til visse at Jorden den gaaer, Og Solen den staaer, Og Solen den staaer.

4.

Planeternes Vey

Begreb man i forrige Tider just ey;

6

Men nu veed man alle de Reyser, de gjør I Øster og Vester, i Sønder og Nør, De gaae i den Orden Gud satte dem i, Hinanden forbi, Hinanden forbi.

5. Begreb kan du faae,

I Fald du paa Volden et vist Sted vil staae, Og see et Par Kirker, saa synes de der. Som de stod hinanden saa tæt og saa nær, Du veed dog at disse et Mellemrum har, Den Sag er jo klar, Den Sag er jo klar.

6.

Nu kan du forstaae,

Planeternes Sammenkomst synes kun saa, Udregning ved den astronomiske Stok, Bestemmer at disse har Mellemrum nok,

7

De kommer hinanden slet ikke for nær, Forsikkres dig her, Forsikkres dig her. 7.

Gud Planen har lagt I hele Naturens Indretning, og sagt, Hvorledes Maskinen skal dreyes og gaae, Saa vidt skal du komme, og saa skal

du staae,

Saaledes Gud visselig alting har gjort, I smaat og i stort, I smaat og i stort.

8

1

Himmelsk Væjr-Calender eller adskillige forsøgte Mærker paa tilkomende Væjrligt af de himmelske Legemer, Luft-Syner og Væjret selv.

Meget nyttige at vide for Landmænd, Søemænd og Reisende.

Til den Ende samlede og udgivne af

Henrik Tønning, Dr.

Kiøbenhavn, 1775.

Trykt hos L. N. Svare, boende i Skindergaden i No. 76.

2

Himlene skal bekiende Herrens underlige Gierninger. Solen veed sin Opgang og Nedgang. Maanen er giordt til bestemte Tider. Herren tæller Stjernernes Tal, og nævner dem alle ved Navn. Han haver giordt de tykke Skyer til at være sin Vogn. Taage eller Damp opstiger fra Jordens Ende. Han gjør Lyner til Regn, og bestikker samme paa Jorden. Han udfører Vindene eller Væjret af sine Forraads-Kamre, og vandrer paa dets Vinger. Ja han giver Snee som Uld, og udstrøer Riimfrost som Aske. Priser derfor Herrens Navn til evig Tid, og kundgjører hans Gierninger iblandt Folkene.

David.

3

Forerindring til Læseren.

Her overleveres den gunstige Læser, være sig Landmand, Sømand, eller ikkun blot Reisende, en liden Samling af adskillige gamle og forsøgte himmelske Væjr-Mærker, hvilke i alt beløbe sig til 143 i Tallet. De ældgamle have allerførst giordt sig saadanne Mærker af Solens Opgang, Fortgang og Nedgang; af Nye- og Fuld-Maane; af Stierneerne; Skyerne; Taagen; Lynild og Torden; Regnbuen; Nordlyset; Ild- eller Luft-Dragen; Stiernefald; Vindene; Regnet; samt Hagel og Snee: men dog ere de Mærker, som de have taget

4

af Skyerne og Vindene, bande de talrigeste, saa ogsaa de vigtigste. De nyere have siden befundet ved lang Erfarenhed, at mangfoldige af de Gamles Væjr-Mærker vare meget paalidelige, og derfor have de søgt en alleneste at beholde dem stedse udi frisk Ihukommelse, men endog at forbædre dem, og lægge flere dertil. Vel kan man høre i disse Tider en og anden Bonde og Søemand ofte sige, at gamle Mærker slaae nu omstunder feyl; men saadant kommer de fleste Gange deraf, at de ey rettelig vide de bedste og meest paalidelige Mærker, og holde sig ikkun til dem, som meget sielden, eller maaskee aldrig, slaae ind: endskiønt man heller ikke desuden kan nægte, at jo Naturen bestandig er underkastet Forandringer.

For derfor at give en nøyagtig Kundskab herom, som er meget nyttig for Landmænd, Snemand og Reisende, har jeg

5

paa mine Reiser i Dannemark, Norge og Sverrig, og det fornemmelig i de 2de sidste Riger, ey allene optegnet alle de Mærker paa tilkommende Væjrligt, som jeg af gamle erfarne Landmænd, Bønder, Søemænd og andre har kundet erholde, men endogsaa adskillige desuden af de følgende Skribentere, nemlig: Plinius Secundus, Kalm og Strøm. Dernæst har jeg siden, saasnart at alle disse Mærker vare samlede i eet, ofte oplæst dem for mange Kyndige, og da saa vel efter deres Erfarenhed, som egne lagttagelser, besynderlig anmærket de allerpaaligeliste. Den gunstige Læser maae derfor her vide, at alle de Væjr-Mærker, som foran ere betegnede med en Stjerne (*), næsten aldrig slaae Feyl; de som foran ere betegnede med et Kors (‡), holde vel oftest Stik, men dog undertiden kan feyle; og de som foran ey ere med noget betegnede, maae staae ved sit Værd, indtil en videre og nøyere lagttagelse ved samme kan skee.

6

Dersom nu denne liden himmelske Væjr-Calender bliver saa lykkelig, at erholde almindeligt Biefald, tænker jeg ogsaa, at udgive siden ved Leylighed en naturlig Væjr-Calender, eller forsøgte Mærker paa tilkommende Væjrligt af de naturlige Ting, saasom: af Fiælde; Bierge; Klipper; Skiær; Søen eller Havet; af de firfødede Dyr; Fugle; Fiske; Insekter; Urter; og videre. Dette er alt, hvad jeg her i Forvejen haver at sige, og erindre mine Lærere om. Imidlertid udbedes til Slutning alles Gunst, og igien forønskes alles Velgaaende

Kjøbenhavn, den 11 October 1775.

7

I. Solens Opgang.

[Smukt og klart Væjr.] 1. Naar Solen gaaer klar op.

2. Naar Solen kommer op med tyk og mørk Himmel, men den dog strax bliver klar igjen.

3. Naar Solen i Opgangen haver en Ring omkring sig, og samme siden paa engang aldeles forsvinder.

8

[Heede.] 4 ‡. Naar Soolen gaaer red op om Sommeren. [Regn.] 5. *. Naar Himmelen er rød og sort imellem hinanden for Solens Opkomst.

6. †. Naar Solen gaaer bleeg op om Sommeren.

7. †. Naar Himmelen ellers i Solens Opgang er klar overalt, men synes dog mørk og tyk udi Vester, og Solen skinner derpaa.

8. Naar Solen ved Opgangen kaster røde Straaler fra sig.

9. Naar den i Opgangen udspreder lange Straaler paa Siderne, men ingen i Midten.

10. Naar Straalerne synes dunkle i Solens Opkomst, og dog ikke ere omgivne med Skyer.

[Regn og Vind, eller Storm.] 11. †. Naar Himmelen er rød og mørk for og i Solens Opkomst. 12. Naar Straalerne vise sig for Solens Opgang.

9

[Plats- eller Støb-regn.] 13.

Naar Straalerne synes at trække sig sammen i Solens Opkomst.

[Vind eller Storm derfra, eller ogsaa Kulde.] 14. †. Naar Solen gaaer op med en Ring omkring sig, og samme siden aabnes paa nogen Kant.

[Vesten Vind.] 15. Naar Solen i Opgangen kaster flere Straaler, end sædvanligt, fra sig.

[Hagel eller Sne.] 16. †. Naar Solen gaaer bleeg op om Foraaret, Efterhøsten og Vinteren.

10

II. Solens Fortgang.

[Smukt og klart Væjr.] 1. *. Naar Himmelen er lys og klar overalt, uden Mørke og tykke Skyer.

[Regn.] 2. †. Naar himmelen seer sort ud, hvor Solen staaer, og samme gandske bedækkes.

[Regn eller Storm.] 3. Naar Solen trækker ligesom blaat og guult under sig.

[Regn og Storm.] 4. †. Naar Solen drager mørkt og sort under sig.

[Storm.] 5. †. Naar Himmelen paa den anden Side, tvertimod Solen, haver et Skin, der ligner en Regnbues nederste Deel eller Fod.

11

III. Solens Nedgang. [Smukt og klart Væjr.] 1. *. Naar Solen gaaer klar ned.

2. *. Naar Himmelen er gandske klar ved Solens Nedgang.

3. †. Naar Himmelen er rød ved Solens

Nedgang.

[Regn.] 4. †. Naar Solens Straaler ere røde udi dens Nedgang.

[Plats-Regn.] 5.

Naar Straalerne synes at trække sig sammen i Solens Nedgang.

[Vind.] 6. †. Naar Solen gaaer bleeg ned.

7. †. Naar Solen i Nedgangen haver en mørk og sort Ring omkring sig, og samme siden paa nogen Kant brækkes, ventes Vinden derfra.

8. Naar Solen ved Nedgangen lyser meget paa Himmelens tykke og mørke Skyer.

12

[Øst- eller Syd-Øst-Vind Dagen efter.] 9. Naar Solen i Nedgangen kaster flere Straaler, end sædvanligt, fra sig.

[Storm Dagen om Natten.] 10. Naar Solen haver en hvid Ring, eller ogsaa Taage, omkring sig ved dens

Nedgang.

[Storm Dagen efter.] 11. Naar det regner i Solens Nedgang, eller ogsaa Straalerne trække Skyerne til sig.

13

IV. Nye Maane.

[Smukt og klart Væjr.] 1. *. Naar den ved Opkomsten er heel klar skinnende, og Himmelen selv er desuden klar. 2. †. Naar nye Maane ved Opkomsten synes at staae gandske lige op og ned paa Himmelen.

3. Naar den ved Opkomsten synes ligesom cirkelrund.

[Regn.] 4. *. Naar nye Maane seer mørk ud overalt ved Opkomsten.

[Regn for fuld Maane.] 5. Naar nye Maanes nederste Horn er sortagtigt eller mørkt ved Opkomsten.

[Regn i fuld Maane.] 6. Naar denne Mørkhed sees ved Opkomsten i Midten af Maanen.

14

[Regn i aftagende Maane.] 7. Naar nye Maanes øverste Horn seer sortagtigt ud ved Opkomsten.

[Regn eller stærk Vind.] 8. †. Naar begge Hornene ved Opkomsten synes tykke og stumpe.

[Regn eller liden Vind.] 9. †. Naar begge Hornene ved Opkomsten synes spidse de andre Aarets Tider, undtagen om Vinteren.

[Platz-Regn og Vind.] 10. *. Naar nye Maane haver ved Opkomsten en rød og glindsende Ring omkring sig.

[Vind.] 11. †. Naar nye Maane selv seer rød ud i Opkomsten. Vind.

[Norden-Vind.] 12. Naar nye Maanes øverste Horn er spids ved Opkomsten.

15

[Sønden-Vind.] 13. Naar nye Maanes nederste Horn er spids ved Opkomsten.

[Storm.] 14. †. Naar nye Maane ved Opkomsten synes at staae skak paa Himmelen.

[Frost.] 15.

†. Naar nye Maanes begge Horn ved Opkomsten synes spidse om Vinteren.

16

V. Fuld Maane.

[Smukt og klar Væjr.] 1. *. Naar fuld Maane skinner klar til den halve Deel.

[Regn.] 2. *. Naar fuld Maane seer meget mørk og sortagtigt ud overalt.

[Vind.] 3. †. Naar fuld Maane haver en Taage uden omkring sig, og samme brækkes paa nogen Kant, ventes Vinden derfra.

4. Naar fuld Maane seer rød og skinnende ud.

[Vind eller og Snee.] 5. *. Naar fuld Maane haver en Ring uden omkring sig.

[En liden Storm.] 6. *. Naar fuld Maane haver tvende Ringe uden omkring sig

[Stærk Storm.]

7.

*. Naar fuld Maane haver tvende Ringe uden omkring sig.

17

VI. Stierne.

[Smukt og klart Væjr.] 1.

*. Naar mangfoldige Stierner!

skinne meget klare paa een gang.

[Regn.] 2. Naar een eller flere Stierner synes at have Ringer omkring sig.

[Regn eller Storm.] 3. †. Naar Stiernernes Glands i en Hast fordunkles, og det hverken ved tykke Skyer, ey heller ved Taage.

[Vind fra den Kant, hvor de drives hen.] 4. *. Naar mange Stierner synes ligesom at flyve i en Hast over Himmelen, og de samme see blege eller hvidagtige ud.

[Ubestandig Vind.] 5. *. Naar saadan skeer paa adskillige Kanter af Himmelen

18

[Smukt og stille Væjr.] 1. *. Naar meget røde Skyer adspredte sig om Morgenens fra.

Østen mod Vesten.

2. *. Naar Skyerne i de varme Sommerdage, især Hundedagene, trække for en Syd-Ost.

3. †. Naar tykke Skyer staae om Sommeren udi Østen, hvilket kaldes i Norge Skarføre.

4. †. Naar der om Aftenen staae smaa og lyse Skyeplætter paa Himmelen.

5. Naar tykke og mørke Skyer om Morgenens gaae heel sort, og ligesom springe paa en og anden Kant af Himmelen.

6. Naar der er en klar Aabning af Skyer om Aftenen paa alle 4re Himmelens Kanter.

19

[Smukt og stille Væjr.] 7.

Naar Skyerne begynde at stige op, og blive høyere.

[Heede.] 8. *. Naar Himmelen ellers er klar, men dog om Sommeren paa et og andet Sted sees store tykke Skye-Banker, som tillige ere gandske hvide og skinnende.

[Torden.] 9. †. Naar disse gandske hvide og skinnende Skye-Banker have desuden om Sommeren mange tykke og sorte Skye-Plætter iblandt sig.

[Regn.] 10.

*. Naar Himmelen bliver gandske sort eller mørk, og setter tillige store mørke Skye-Banker.

†. Naar tykke og Mørke Skyer om Morgenens gaae meget langsomt paa Himmelen, og de samme tillige blive større og større.

20

[Regn.] 12. †. Naar Himmelen sortner op i Syd-Vest.

13. †. Naar der om Aftenen staae sorte Plætter, og smaa mørke Skyer paa Himmelen.

14. Naar Skyerne begynde at sænke sig, og blive lavere.

[Sloe-Regn eller Ilinger om Eftermiddagen.] 15. *. Naar Himmelen er overdraget med Skyer om Sommeren, og derhos fornemmes en Lummer-Varme.

[Regn ved Solens Nedgang.] 16.

Naar Himmelen er tavlet eller Æble-Skyer (d.e. naar Skyerne blive kugelrunde) fra Søndens.

[Regn om Natten] 17.

Naar Skyerne blive meget sorte fra Østen.

[Regn Dagen efter.] 18. Naar Skyerne blive meget sorte fra Vesten.

21

[Regn i 3 Dage.] 19.

Naar Skyerne adspredes meget fra Østen, og synes nesten krøllede ligesom Uld.

[Vind] 20. *. Naar Skyerne drives paa Himmelen,

fra hvad Kant det end skeer, og Himmelen selv er klar, ventes Vinden fra

den Kant.

21. *. Naar der er en klar Aabning af Skyer om Aftenen paa nogen Kant af Himmelen, ventes Vinden fra samme den anden Dag. 22. †. Naar tynde og blege Skyer, der udbrede sig i lange Spirer eller Strimler i Luften, hvilket i Norge kaldes Bleege eller Bleeke, trække hen til nogen Kant af Himmelen, ventes og Vind fra samme Kant.

23. †. Naar 2de mørke Skye-Banker staae paa Himmelen, enhver paa sin forskellige Kant af

22

samme, og den ene af dem stiger op, men den anden synker ned, kommer Vinden fra den opstigendes Kant: derimod igjen, saa længe de begge staae og veye imod hverandre, og ingen af dem vil give efter, saa længe har man Vindstille.

[Vind] 24. †. Naar Himmelen ellers er klar, men smaae Skye-Banker opkomme dog paa nogen Kant, og de samme forblive der, og ey forsvinde, ventes Vinden fra den samme Kant; komme de hastigt op; faaer man Vinden snart derfra, men forsvinde Skye-Bankerne, kommer Vinden fra Kanten tvertimod. [Vind ved Solens Nedgang.] 25. Naar Himmelen er æble-skyed,

eller naar Skyerne blive kugelrunde, fra Norden.

23

[Skarp Vind, saa længe de same blive hængende langs ved Horisonten.] 26. Naar smaae tykke og mørke Skye-Plætter, som i Norge kaldes Tarver, stige op af Havet. [Norden-Vind Dagen efter.] 27.

*. Naar en sort Skye-Banke eller Regnskure stiger op om Eftermiddagen, efter en klar Formiddag, fra Nord, og bedækker hele Himmelen, men bliver siden bortrenset, deels med, og deels uden Regn, inden Solen gaaer ned.

28. †. Naar en sort Skye-Banke om Aftenen synes i Nord, og samme bliver gandske heel, og ey sønderdeeles.

[Sønden-Vind Dagen efter.] 29.

†. Naar en saadan Skye-Banke synes ligeledes om Aftenen i Nord, men samme sønderdeeles, og ey bliver heel.

24

[Stærk Hav-Væjr, eller vestlig Vind i Havet.] 30. *. Naar en Samling i Vest af tykke Skyer, hvilke kaldes Skottungs Bakke i Norge, settes hver Aften om Vinteren op af Havet paa den ellers klare Himmel.

[Storm.] 31. †. Naar der ere meget røde Skyer i Østen om Morgenen, og samme blive staaende.

32. Naar Skyerne bøye sig ned ad paa Himmelen, og Væjret staaer i Kanten.

[Hagel.] 33. †. Naar Skyerne om Vinteren ere hvide og skinnende.

[Snee.]

34. †. Naar Skyerne om Vinteren see guulagtige ud, ligesom Ilds-Luer.

25

VIII. Taagen. [Smukt og klart Væjr.] 1. *. Naar Taagen stiger ned fra Biergene, eller og fra Luften, og lægger sig ned i Dalene. [Regn.] 2. †. Naar megen Taage om Sommeren og Vinteren sees at stige op ad i Luften. [Norden-Vind] 3. *. Naar ligeledes megen Taage sees om Sommeren i klart Væjr at samle sig paa de øverste Field-Toppe. [Kold Nordlig eller Vestlig Vind.] 4. *. Naar den tykke Taage, som i Norge kaldes Mørke Skodde, støder ind om Sommeren fra Havet.

26

[Langvarig Tørke.] 5. †. Naar en meget tynd Taage staaer om Sommeren udi Opholds-Væjr rundt omkring i Luften, ligesom en tynd og fiin Røg.

27

IX. Lyn-Ild og Torden.

[Smukt og klart Væjr.] 1. *. Naar Torden legger sig ind i Landet, eller i Sønder og Øst.

[Regn.] 2. *. Naar Torden derimod legger sig i Havet, eller i Vest og Nord-Vest.

[Platz-Regn.] 3. *. Naar det lyner stærkere, end det tordner.

4. †. Naar det tordner om Middagen og Eftermiddagen.

[Stærk Vind fornemmelig.] 5. †. Naar det tordner om Morgenen og Formiddagen.

6. †. Naar det om Sommeren tordner stærkere end det lyner.

[Vind og stærk Regn fra samme Kanter.] *. Naar det lyner om den klare Nat fra Sønden eller Vesten.

28

[Norden-Vind og Regn.] 8. †. Naar det lyner allene fra Norden.

[Torden og Regn.] 9. †. Naar det lyner med klar Himmel.

[Forskrækkelig Torden og Regn.] 10. *. Naar det lyner fra nogle eller og fra alle 4 Himmelens Kanter.

29

X. Regnbuen.

[Smukt og klart Væjr.] 1.

*. Naar Regnbuen, som gemeenligst sees kort for, under, og efter megen Regn, staaer ind over Landet, eller i Sønder og Øst.

[Langvarig Regn.] 2. *. Naar Regnbuen derimod igien staaer ud over Havet, eller i Vest og Nord-Vest.

30

XI. Nord-Lyset [Sønden-Vind.] 1. *. Naar Nord-Lyset, som vel ofte sees om Høsten og Vinteren udi Norge, og der kaldes Væjr-Lys eller Snee-Lys, men fornemmeligst, naar der et Strid i Luften imellem den skyefulde Vesten-Vind, og den taagefrie Østen-Vind, samt som ellers altid gaaer fra Nord-Ost til Syd-Vest og Vesten, synes at trække sig meget hen til den sydlige halve Klode eller Himmel-Kreds.

[Storm.] 2. †. Naar det om Høsten undertiden drives vidt og bredt nesten over den hele Himmel.

31

[Snee.] 3. *. Naar Nord-Lyset om Vinteren undertiden bliver længe staaende i Nord. [Frost.] 4. †. Naar Nord-Lyset om Vinteren bliver længe staande udi Øst.

32

XII. Ild- eller Luft-Dragen. [Stærk Blæst fra den Kant, hvor denne Drage i sin Fart støder hen.] 1. *. Naar denne Drage, som ellers ogsaa kaldes den flyvende Drage, og i Norge Væjr- eller Wær-Brand, lader sig, hvilket alleneste skeer udi klart Væjr, see om Aftenen op i Luften.

33

XIII. Stierne-Fald.

[Regn og Blæst Dagen efter.]

1. +. Naar dette Stierne-Fald, som ellers i Norge kaldes Stierne-Rap, lader sig, hvilket ogsaa alleneste skeer udi klart Væjr, see op i Luften om Høste-Aftener.

[Snee og stærk Blæst Dagen efter.] 2. *. Naar samme Stierne-Fald derimod lader sig see om Vinter-Aftener.

34

XVI. Vindene.

[Smukt og klart, samt stille Væjr.] 1. *. Naar Vinden følger Solen, hvilket kaldes Solgangs-Væjr, eller mere tydelig sagt, naar Norden-Vinden blæser om Natten, Østen-Vinden om Morgenen, Sønden-Vinden

om Middagen, og Vesten-Vinden mod Aftenen, som gemeenligst skeer om Sommeren.

2. *. Naar Norden- Østen- og Vesten-Vindene i de varme Dage om Sommeren, sær Hundedagene, gaae om til Syd-Ost-Vind, hvilket kaldes i Norge Syd-Øst-Draat eller Døe-væjr.

3. †. Naar Østen-Vinden blæser, paa hvad Tid af Aaret det er.

35

[Let Væjr, eller klam Snee, undertiden Regn.]

4. †. Naar Østen-Vinden om Vinteren springer om til Sønden-Vind.

[Langvarig Regn.] 5. †. Naar Østen-Vinden selv, eller og andre østlige Vinde have blæst nogle Dage i Rad uden Ophold, og derpaa siden følger Regn.

[Regn og Storm, som tager Sneen bort] 6. †. Naar Østen-Vinden om Vinteren gaaer om til Syd-Vest og Vesten-Vind.

[Regn eller tør Snee, og ofte Taage.] 7. *. Naar Østen-Vinden idelig tumler sig i Vester-Havet om Vinteren.

[Regn eller klam Snee, og ofte Taage.] 8. *. Naar Vesten-Vinden idelig tumler sig i Vester-Havet om Vinteren.

36

[Regn eller Snee, Storm, Taage] 9. †. Naar Vesten- og Syd-Vest-Vindene blæse.

[Snee eller Hagel, som varer kun kort, samt Frost, Torden og Lynild.] 10. †. Naar Vesten- eller Syd-Vest-Vinden om Vinteren springer om igjen tit Nord-Vest-Vind.

[Snee.] 11. *. Naar Nord-Vest-Vinden blæser skarpt om Vinteren.

[Meget stærkt Snee-Fog.] 12. *. Naar en stærk Vind følger om Vinteren, enten med, eller strax efter den nedkastede tørre Snee.

[Stærk Frost.] 13. *. Naar Norden- eller Nord-Ost Vind blæser skarpt om Vinteren.

14. *. Naar Nord-Vest- Syd-Vest- og Vesten-Vindene springe om Vinteren om til Nordenvind.

37

[Langvarig Storm, som gemeenlig endes med Regn.] 15. †. Naar Vinden blæser Syd-Ost, og Skyerne gaae fra Syd-Vest, eller og det skeer tvertimod. [Storm fra Vesten.] 16. *. Naar Sønden-Vinden haver afblæst, og det derpaa følgende Regn tillige er forbie. [Storm og Syd-Vest-Vind neste Eftermiddag.] 17. *. Naar Syd-Ost-Vinden begynder at blæse om Natten, særdeles om Vinteren. [Norden-Vind i 3 Dage.] 18. †. Naar Synden-Vind og Regn have varet længe, og derpaa siden kommer Norden-Vind. [Modent Korn.] 19. *. Naar Syd-Ost-Vinden, der gierne er varm, blæser en Tid lang om Høsten.

38

XV. Regnet [Mere Regn] 1. *. Naar det haver regnet en Tid lang, og alt Regnet indtørres i Jorden.

[Regn i 2 Dage og flere.] 2. †. Naar det regner af Nord og Nord-Ost.

39

XVI Hagel og Snee.

[Regn eller Tøe-Væjr, som tager Sneen bort.] 1. *. Naar Sneen er meget klam. 2. †. Naar Sneen falder grov og stor.

[Langvarig Snee.] 3. †. Naar Sneen falder meget fiin og smaae.

[Frost Dagen efter.] 4. *. Naar Sneen er gandske tør, og vil ey holde sammen.

5. *. Naar det begynder at hagle meget stærkt om Vinteren.

Ende.

40

Indhold. Sidt. I. Solens Opgang. . . . 7

II. Solens Fortgang. . . . 10

III. Solens Nedgang. . . . 11

IV. Nye Maane. . . . 13

V. Fuld Maane. . . . 16

VI. Stierneerne. . . . 17

VII. Skyerne. . . . 18

VIII. Taagen. . . . 25

IX. Lyn-Ild og Torden. . . . 27

X. Regnbuen. . . . 29

XI. Nord-Lyset. . . . 30

XII. Ild- eller Luft-Dragen. . . . 32

XIII. Stierne-Fald. . . . 33

XIV. Vindene. . . . 34

XV. Regnet. . . . 38

XVI. Hagel og Snee. . . . 39

1

Morpionade. Et Helte-Digt.

Qvod non dant proceres dabit histrio. JUVENAL.

**Kiøbenhavn 1774. Trykt hos Joh. Rud. Thiele,
boende i store Helligeist-Stræde No. 150.**

2

\

3

Til Jomfrue

Karoline Halle.

4

5

Skiønneste! De har saa meget tilfælles med min Heltinde

Cotytto, at det fuldkommen kan give mig Dristighed, til at tilegne Dem dette Helte-Digt. De ligner fortreffelig det Skilderie, jeg har givet min Heltinde. — Maaskee min Muse tog Dem, Skiønneste! til Mønster. — De er en Nymphe hos den Danske Thalia — De er hendes skiønneste Nymphe! — Deres Skiønhed forskaffer Dem sikkert Morpioner — ligesaa tilforladelig, som den giver Deres Elskere Urolighed af en Stigmosion. — Skiønheds almindelige Skiæbne. — Elskovs Gud, som gav Morpion her tilbage sin Ret til Cotyttos Hierte, hielpe Dem til at udholde alle Morpioners, Stigmosioners, ja alle Stød.

6

Eene De, Skiønneste! har drevet min Muse til at synge! — Deres smilende Biefald vorde min Løn.— Jeg faae en Nymphe — Dem selv saa liig - af de gamle at være mishandlet med en skiændig Dyrkelse.— Uskyldigheds Gudinde dyrkede Athenienserne under Cotyttos Navn; — jeg burde — det var min Pligt — redde dette Navn fra sin Vanære. — De veed til hvilket uværdigt Dyr Frandsen laaner Navnet Morpion. — Burde jeg ikke ogsaa her lade Sandheden skinne? Var det min Pligt? — Velan! den er da efter Evne opfyldt.— Er mit Sang mine Helte værdig — vel, saa lover min Muse mig et Glimt af Deres henrivende Øye: kast, til Løn for min Flid. — Hvor vil De da tilbedes,

Skiønneste!

Skrevet

den 24 Maji 1774.

af

Forfatteren.

7

Morpionade.

Første Sang.

Muse! skal Avind ustraffet Voldsomhed øve?

Taaler din Ømhed da og, at see Aarhundredes Rader Grumme at binde med Tidens trofaste Klæder,

Heltes, ja værdige Heltes Navne, fast ved den haanligste Skiænsel? Morpions Lov — rødme Muse — ja lær uskiønsomme Verden Fra Sanchuniatons Alder til vores undseelig at rødme. — Stolte Homer — glem din Roes — forglem Illadernes Ære. Vær skiult af Blusel, du som forglemte Cotytto —

Du Junos Vredes Besynger. Virgil! erkiend nu din Skiændsel,

Du sang din Æneas og Morpion blev ubesyngt.

Velan min Muse! red din, ja Tidernes Ære. —

Lær Verden at kiende Amusias skiændige Vrede,

Og Avinds og Elskovs List, og Stigmosions Vanhæld. —

8

Vogn op, o Avind! fremviis min Muse hvor grusom Din Vrede fordem var optændt, da du ved Helikons Fødder, Med mere end mordiske Forsæt imod min ædle Cotytto!

Besøgte Amusia. Du stod — og fraadende Galde

Flød fra dine Læber.--- Ild græd dit gloende Øye.---—

En Strøm af Edder foer fra dit slangede Hoved. —

Ved det af Længsel qualte, og Vrede gloende Hierte Dit Bryst paa en Gang brændtes, og nær maatte briste. — Som Ætna af Jordskiælv, saa rystedes du af brændende Grunhed, Og skreg med Æoli Landsmænds hvinende Stemme:

"Thalia! det Had jeg dig svor, det evig skal brænde —

Hvis ikke Cotytto din skønneste Nymphé i dit Sted opofres I Dag for min Vrede.— Jeg svor ved Asserons Velde; Jeg atter nu sværger Cotyttos evige Vandhæld,

Ved Jupiters Torden— ved Stygis grusomme Strømme." O Muse! skiælv her, og lær af Verden at skiælve; —

Men følg dog den grusomme Avind hen til Amusias Boelig. Fortæl mig, Muse! hvorledes Amusias Aasyn Dig lærde at bæve. — Fortæl, hvad var hendes værdige Idræt? En Klint af tvetoppet Parnas udstrakt over Sletten Bedækkede Troldqvindens Huus, og gjorde at Titans lokker Ei kildrede hendes ved Mørkets Fælhed best stirrende Øye; Selv Pegasus's Stald bar Klintens øverste Spitse. — Amusia sad her kied af den høytravend Hest at beride.

Og sang med Troldqvinders Vellyst sin sidste værdige Idræt. — Som var at knuse sin egen sig selv høyst lignende Broder — Den af sit stormende Vanhæld saa vidt bekjendte Bridalon, Og at indplante med mørkeste Konst i Bridalons Legem En Siel, som før laae skiult i en Giedebuks lystige Hierte.— Sligt sang hun da knarkende Dør udstrakt fra sin Stolpe Oplod for hesligste Avind Amusias Hytte,

Glad stod Amusta op fra sin Sang omfavnede Avind,

9

Og glad udbrød hun (hvor værdigt Amusia) saadan: "Veninde! hvor vellystfuld mindes mit brændende Hierte,

Hvor ofte det før saae dig fyldt med den forønskede Heede, Hvoraf dit Aasyn nu viser mit Sind saa yndig en Prøve; Men neppe erindrer endog nu Avinds beste Veninde,

Saa fyldte af Iver og Ild dig for at have beskuet. — Tillad din egen Amusia Deel i denne din Vellyst."— Saa vare Amusias Ord til sin høystelskværdige Avind, Som svarede (mindes du ret o Muse!) saaledes:

"Jeg! jeg! hvis Hierte kun ved Ulykkers Hævn kan føle Den store Vellyst, hvortil mit Hierte er dannet, -

Jeg, skiælv Veninde! jeg seer, at Helikons yndige Spitse Skal bære den Morpion, som glad ved Kierligheds Sødhed Dumdristig tør trodse mig, Avind — min Listog min Vælde. Cotytto, Thalias Nymphé er fræk nok, at spotte Den Avind, som nu den grusomes Fald haver svoret.— Den Morpion - han, som jeg hader, laae nylig nedsynket I sin Cotyttos yndigste Skiød, hvor jeg hørde ham sige: Nu nyder mit sorgløse Hierte den yndige Lykke,

Som Avind og Had skal evig forgieves anfalde. — Da svarede Cotytto med Nymphers det blideste Ynde: Din Troskab, o Morpion! befæste min stolteste Lykke,

Hvor tidt skal ei Vellyst fra dig i mit Skiød da nedregne. Amusia tænk dog! jeg tvinges, slig Torden at høre; —

Mit Hierte dog taus skulle saadanne Qvaler fortære;— Før briste og qvæles mit Bryst, før det saadant skal taale. Amusia, værdigste! siig, hvad Raad for din beste Veninde ? Din Kunst, din Viisdom veilede mit plagede Hierte."

Her tiede Avind og lod sin Amusia tænke,

Med græsselig Pønsen, et Raad for sin grumme Veninde.— En gyseligt Taushed omsider saaledes endtes:

10

En sikker Redning for sin beklemte Veninde.

Du tryk bør tænke, at det mit Hierte har fundet,

'Til ønskelig Ende din stolte Stræben skal leede."

Glad løftedes Avind nu op fra Helikons Fødder.

Med Lynildens Vinger langt over Thessaliens Marker, Parnassiske Skove, og Havets skummende Bølger,

Og Asiens viinrige Bierge, bag Laucasi Fielde Henvislede Avind, og sank ned udi de Huuler,

Som Jupiter til hendes grusomme Boelig bestemte.— Forvovneste Muse! vov ei, ned i den Fælhed at kige!

Vov ei at beskue det Sted, som Titons Vælde har synket Ti tusinde Mile bort fra den Kreds, som dens Straale kan rekke. Flye hurtigen bort fra Slangernes Fødelands Fælhed; — Veed Jupiter selv, med en Hær af Fielde dets Aabning at lukke. Men Avind fløy did, begynte hiin Troldqvindes grusomme Anslag Næsten maae jeg. Muse! din Flugt med Grændser omgiærde, Neppe tillades du, meer at følge Amusias Fælhed; — Heller flye bort til de lykkelige Hytter,

Som min uhældige Morpion og hans Cotytto bevare. — Dog følg hendes Grumhed og kiend desbedre din ædle Cotytto. Amusias Anslag behøvede Troldkonstens Almagt.

(Hvad mindre end Almagt kan vel Cotytto fra Morpion skille) Med Hexernes Fart foer hun bort til Termopylas Huler, Med Hexernes Sprog tvang hun saa Naturens Orden at briste: "I Aander, som boer udi Havets de nederste Huuler!

I Aander, som haver i Luften en aandelig Boelig!

I grusomme Aander, som lærer Naturen at bæve!

Frem! hører og lyder, det jeg nu eder befaler." —

Fælt hoppede strax frem ned fra Thermopylas Fielde De grumme Vanskabningers Hære af alle vor Jords Elementer; Satyrer og Fauner, Cuntauver, Dryader, Najader, Og! hvilken Muse forstaaer, at nævne de grusomme Skarer,

11

Omringende da Amusias skrækfulde Trone,

(Den mægtige Trefod udi den fortryllede Huule)

Død hun dem, og see en gyselig Dands af hoppende Kredse.— Omsider standsedes her, og Mængden længtes, at høre Amusias fæle Befaling; — siig Muse! hvor grusom: "I værdige Venner!" det var den grumme Amusias Tale, "Jeg trænger i Dag til eders værdige Biestand,

Og glad tør haabe, hvad Trolde's Magt kan frembringe." Hver stod opmærksom, og hun med lil fortsatte sin Tale:

"Hist paa Parnassets og Helikons grangroede Toppe,

Kiende I Musernes Sæde. Blant dem den yndigste Muse Er den Thalia, som I saa tidt omsonst vilde styrte.—

Velan! i Dag har vor Skiæbne andtvordet os Ævne Til hendes Ulykke, — Alt er nu i vore Hænder,

Thalias skønneste Nymphes, Cotyttos yderste Skiændsel. Hvad Qval for Thalia, at tabe saa yndig en Yndling?

I Elskovs Lænker har nu Cotytto saa yndig en Fange,

Som Skovenes Pan. Han just nu blant grangroede Klipper Besynger sin Lykke. — Han bør fra sin Elskerinde Med List bortsnappes, og hun da briste af Smerte.

Jeg derfor byder: at du min skønne Silphide I Haft iklædes Cotyttos Skabning og Ynde,

' Og Pan, du strax bør forglemme din yndige Fløite,

For min omskabte Cotytto med Lyst at omfavne;

Usynlige Hære af hele min øvrige Skare Omringe Parnasset. — Nu skal det miste Cotytto." Med saadanne Ord, skjønt ei med selv samme Hensigt (Thi Morpions Hæld især var Amusias Afskye)

Bød hun sine Trolde — og strax over Fieldenes Høyer,

Og Dalenes Huuler foer hun til Musernes Boelig; —

Og Hære af udseete Trolde her banede Veien.

lil Muse! med sørgelig Fart til din Morpions Vanhæld.

12

lil hen for at græde for hans saa skræksomme Skiæbne.— Amusia strax hen til Morpions yndig Leye Sin lilens styrde (thi just nu klang Morpions Sange For yndige Morgen, og Fielde, og skingrende Gienlyd,

Om hans Elskerinde iblant Parnassets Cypresser);

Hun afbrød hans Lovsang, og sagde: "Nymphernes Vellyst! — "Du synger med Fryd om den Lykke, du tænker at eie. - Vel! bag hine Buske — træd frem Oplysning at hente." Som rørt af Lynild laae Morpion længe hendaanet. Omsider med skiælvende Skridt gik han hen bag skyggende Buske, Her saae min Morpion udi Stigmosions Arme Sin elskte Cotytto. — (Saa syntes Pan og Silphiden For Morpions nu af Amusia blindede Øye.)

O Muse! o græd nu den Qval det Helten forvoldte!

Anden Sang Dyd kom vel tidt tilforn, men aldrig saa tilkort.

En Kreds af oplivende Myrter og blege Ligustrer Omringede her den liden skønne og skyggefulde Slette,

Som bar i yndige Skiød med Liliernes Guld beprydet Den arme Morpions Uhæld.— Her den omskabte Silphide I Blomsters blussende Ild og blegnende Snee laae nedsynket.— Som sig ophævende Barm fra yndige Elfenbeens Høye Opløfter blussende Bær til Elskerens Kysse;

Saa løftede her det stolte Parnas i yndige Kredse Af Cedrer, Cypresser, Vedbender, Ligustrer og Myrter, Paa blomstrende Slette Cotyttos cytheriske Ynde

13

Op til en digtet Stigmosions sødste Vellyst. —

Hid kom bedragne — uhældig forblindede Morpion; — Bag Busken saae min uhældige Helt — hvilken Smerte! Sin Lykke forsvunden — sin Vellyst — sin Nymphe forloren. Ja! største Grund til fortabt at flye denne Fælhed,

Og saa at udbryde: "O Qva!, som nu har berøvet "Mit sorgfulde Liv den eeneste Lykke, jeg kiendte,

Kuns snart mit af Vanhæld ulægelig saarede Hierte;

Og skaan det for længer sit stormende Vanhæld at føle." — Henrykt i saa grumme og hierteqvælende Sukke Nedkastede Helten paa Jorden sit segnende Legem,

Og flere sorgfulde Ord formaaede ei nu at udstønne. — Her stod Amusia glad ved sin opfyldte Stræben,

Og taus og med Under besaae den skønne Morpion.

"O Smerte! (saa tænkte det tause men brændende Hierte)

O Smerte! at nu ei Amusia længer kan elskes. —

Guldfarvede Haar — hvor beqvemt til Hierter at binde:

I seende Perler! — o Skin, som mørkeste Hierter oplyser! O Næse! — urørt af hine Hypokratis Venner! —

Hvor frie er ved dig den Adgang til sødste Kysse. —

O rankeste Krop! hvor frie for al klemmende Byrde! — I netteste Rør, som bæere saa yndig en Skabning;

Hvor ligner hin Vedbendes Stilk de yndige Elfenbeens Sötter, Som faste ved Knæernes konstige Bold min Morpion lære. Men saae du Amusia! deres meer end yndige Pode! — Hvor stærk, hvor nærsom." - Saa stod Amusia henrykt Siig Muse! hvor var den grusomme Aand, som da sendte Hiin rynkede Qvinde saa fælt, saa snedigt et Opfund? Længe stod her Amusia, længe saae hun paa Morpions Qvaler, Længe blev grusomme Anslag betragtet; men følgende Tale Det iværksatte: "Min Helt dit Hierte bestormes Af Elskovs Iver, og skuffet Kierligheds Følger.

14

Hævn vil dit Hierte! — og Elskov nægter at hævnnes; — Men viid jeg kiender en Hævn din Høyhed anstændig:

Beviis paa din skuffende Elskov nu qvæler dit Hierte; —

Cotytto ei mere er Heltens Kierlighed værdig.

- Og Helt! paa Parnasset du har endnu en Veninde. — Vel kiend hvor stolt blev den Hævn at vise Cotytto
Hvad skuffet Elskov i Helters Hierter kan virke" —

Her taug Amusia; — og lod i Morpions Hierte Sin Tale udvikles. — O Muse tør du opløse Den Strid; — det
Oprør, i Heltens Hierte antændes. Snart vil den nedrige Dyd — uværdig for Helte,

(At holde evig endog det skuffede Løfte)

I Helten indsniges.— Snart vandt den Helternes Ære, Som fordrer at Laster skal hævnnes, og Hævnens
Sødhed fremviste. Cotyttos Skiønhed streed og mod Amusias Attraae;

Og snart fik en Hær af hiine, hvor yndige Kierligheds Minder I Heltens Hierte en Seier; — ei Helte anstændig.
—

Men som et mandigt Baghold i flygtende Heltens Hænder, Saa ofte igiengav den alt forlorede Seier; —

Saa kom nu her Mindet af hiin Stigmosions Lykke,

Og kolt forjog hver Helten uværdige Tanke. —

Da tilede Morplon: "Den Pligt, at følge dit Anslag,

Dit stridende Hierte min Pligt beviste at være;

Fleer Sukke at spille paa hiin saa utroe Cotytto,

Er Helten uværdigt; — men Hævn for mit saarede Hierte

Udfordrer den Ære, som Heltens Siel bør lyde."

Her favnede Helten med Favnetag, som Nymphen tilhørde, Den grumme Amusia. — Men alt er Helternes
Dyder, Som Ærens Love dem lærde. Her vant den grusomme Avind Ved hiin Amusias, -- de grumme, de
listige Konster. Saaledes gik Dagen bort i Amusias Arme,

Den blide Aften, som før saa ofte har lokket

15

Den ædle Cotytto til Skoven og Morpions Favnetag; Udlokkede og nu min Nymphes til Morpions Hytte.— Snart
kom hun; men Skiæbne! hvor skuffedes ei hendes Attraae.

Af rynket Amusia Cotyttos Leie bedækkes.

Med Hierter hensmeltende Graad maae hun vende tilbage,

Og lære de Qvaler bedragen Elskov forvolder.

Iil Muse i Nymphens Spor; o hielp din Cotytto at græde Udmattet af denne! hvor grusom en Qval, gik min
Skiønne

Tilbage til Musernes Slot og Thalias Paladser.

Min Nymphes Klager Parnassets Skove og Klipper,

Og stolte Palladser ved Gienlyd lærde at græde.

Den gyldne Hvelvning i Nymphens Marmor-Gemakker Opfyldes med disse — hvor ømme rørende Sukke:

"Er Veneris Søn da bortflyttet til Parthiens Ørkner?

Forglemmer Ivaliske Dreng sine Yndlingers Sukke? — Mig indskiød du, Grumme! for Morpion brændende
Elskov. Han brændte for mig; — men nu ere Kierligheds Luer Bortvendte til hiin, hiin forvorpne! og jeg skal
forlades." — Saa smeltende Sukke opstege til Elskovs Guds Tempel.

Han hørde med Graad sin uhældige Yndlings Ulykke,

Strax foer hin vingede Gud fra Ivaliske Tempel Usynlig hen til sin Cotytto. Han bød og, see Morpheus Tillukte

graadglindsende Øye med sødeste Slummer.

Men Søvnens Gud strax i Cotyttos smeltede Hierte De sødeste Glæder, hun nys maatte savne, opvakte. —
Nu troede Cotytto, sig i sin Morpions Arme,

At føle den Vellyst, som kildrer Nymphernes — — Hierter. Nu saae hun sig selv lykkelig i Morpions Hytte —

Nu smagte hun Nektor — ukiendt af selv en Minerva. —

Her tabte, selv Elskov henrykt, sit Kogger og Bue,

Og sagde: "Skiul, deilige Venus! dit Ansigtets Unde,

Blant Grækenlans Fielde er meer end en Veneris Skiønhed?

16

Strax taug han. — Længe han stod i en maalløs Forundring, Og neppe omsider formaaede saa atter at tale:

"Jeg, jeg, som kiender hver Pige Jupiter skabte,

Fra to Gange syv Aars Alder til saa uhældig Tidspunkt,

Som holdes for Grændserne for alle Tilbederes Ønsker. Hvor traf jeg hidtil saa stolt, saa uplettet en
Skiønhed? — Vidt har vel Gudernes Fader udstrakt over Lande Den himmelblaae Hvelving; men aldrig
dermed bedækkede En, som i Skiønhed bør lignedes mod denne Cotytto. — Som Solen omringer sit Ansigt med
gyldene Straaler, Saa er dette Ansigt omgivet med gyldene Lokker,

Og gyldene Straaler udskyder hver Ansigtets Mine; — Purpurets Ild svømmer paa de sneehvide Kinder; *
Sølvbierge opstaae af skiulte Ribbenes Rader,

Fra sig ophævende Bryst. — Og Biergenes gyldene Toppe Oplode en Udsigt til skinnende Elfenbeens Marker,

Og Purpur farvede Dal — og til gyldene Skove.—

O stolte Vellyst for Hære af Morpioner;

Hist ligge udsprede — hvor yndigt — de stolte Pillarer, Som bære den yndigste Nympe og kiælneste
Vellyst.— O havde selv Elskov een Dag hiin Morpions Legem Jeg vexlede strax med hiin Idaliske Ære." —
Udraabte da Guden, og fæstede yndigste Kysse

Paa Nymphens Læber. Da tog han Kogger og Bue,

Og fløy med Pilenes Fart til Idalii Tempel.

Med sødeste Kysse har Elskov nu indblæst sin Nympe, De næsten af Hiertet udslukte Kierligheds Luer,

Samt følgende Drøm til Trøst for de nagende Qvaler: Cotytto sig saae i Thalias det prægtigste Tempel,

*Denne Efterfølgelse af det bekiendte:

— — Niveo natat ignis in ore purpureus.

maa paa dette Sted aldeles ei forstaaes, som Sminke.

17

At synge om Herkules's Roes og hans prøvede Dyder,

Da en Gudinde tilbød vor Nympe sin yndling:

Men strax kom skinnende Elskov med udtømte Kogger,

Og smilende dragte Stigmosion for hendes Fødder;

Han bød hende hævne sin Morpions haanligste Skiændsel,

Ved ham til Smerte at elske Stigmosions Ynde.

Da fulgte Cotytto sin skiønne, sin yndige Elfter,

Ledsaget af Elskov fra Templet ned til Castale.

Olympisk skinnende Glands, som fyldte det slummende Øye, Indjog Cotytto Forundring og tvivlsom Udgranskning.

Hun vognende op først mindtes sin første Drøms Sødhed, (Da sendte hun lønlig til Venus de kiælneste Sukke) Strax randt hende derpaa de sidste Syner i Minde,

Og Hiertet sagde: "Adlyd de løkkende Guder." —

Udi sit stridende Bryst hun syntes: — hvor klart at fornemme Medlidende Guder at raabe: "Lad Hevns — lad Kierligheds

Sødhed

"Oprette de grusomme Qvaler din Skiæbne har skiænket." — Omsider forsvandt da al Usandsynligheds Taage,

Og Sandhedens Glands med Vold i Nymphens Hierte

sig trængte;

Da sagde Cotytto: "Medlidende Guder, som kiendte Min qvælende Smerte for Morpions savnede Troeskab, I Haabets yndige Glands mig nu gave tilbage.

Bedrage da ei nu den svage Trøst, som I sendte;

Men lader mig nyde den eder værdige Bistand."

Strax steeg derpaa Titan op fra de østlige Bierge, Forgyldte Parnasset, og gav dets Chorer sin Stemme tilbage.

Da gik Cotytto i Nymphernes Pragt til Castale.

18

Tredie Sang.

Hom. H. III. ver. 440.

— — — YA FE ELI km NUV,

Alt førend Cotytto's Slummer af Elskov imodtog De om Stigmosion saa søde oplivende Drømme,

Har Guden erfaret af Skiæbnens urørlige Villie,

At følgende Morgen Stigmosion vist skulle føre Ned til Castale; den Musernes yndige Kilde.

Her kom da Cotytto! — som før en troe Ariadne, Sin elskede Theseus iblant labyrintiske Huler,

Hvor kiæln — ledsagde; saaledes førde og Elskov Den kiælneste blant Elskerinder nu ned af Parnasset. — Oprindende Soel — naar saae vel dit brændende Øye Før en saa yndig! saa skiøn! saa indtagende Nymphe?

Sidanske Snekke den Purpur-Dragt havde farvet Som flagrede om min mere end skiønne Cotytto;

Og Traade af Guldets Monader selv Nymphernes Hænder Den blussende Rose havde lært, — o nøye at ligne — Libyens Bierges de nederste Huler maae yde;

Den skinnende Jaspis til Smykker for min Cotytto. — Diamantens Glimmer ophøvede Armenes Ynde,

Og spædeste Fødder bedækkedes af Amethysten. —

Saa prydet gik Nymphen oprindende Soel nu i Møde, Zyphirer fremskyndte paa Axlerne gyldene Bølger,

Af deiligste Lokker; og blant Parnassiske Skove

Opløftede stundom den Pragt jeg nylig har synget. —

19

Da sang Cotytto: "Naar Haab er ei længer tilbage, Hvo vil da Sukke omsonst til Himlen opsende*?

Selv Elskov bød mig, at vente her paa dens Maade; Jeg kun adlyder det, Elskovs Gud har befalet."

Da kom Cotytto til Musernes stolte Castale.

O Muse! opliv nu din Sang, og mal for nordiske Øyne Det yndigste Sted, som her imodtog en Gudinde!

Tvetoppet Parnas, som stod paa Thessaliens Marker, Opløftede her mod Olymp Pans evig grønne Granskov, Og Lunde af stolte Cypresser, og smaa blomsterdækkede Sletter I ædle Rader syntes alt, mod Himlen at stige; —

Men længere op mod sin Top og Gudindernes Boelig Havde nøgen Marmor-Field blottet de himmelblaa Aarer; Det her paa sin høje, ærværdige, skaldede Isse Bar Musernes gyldne Slot og Apollos prægtige Tempel. Hiin Spitse, som hellig for Bachus har dennes Palladser, Fra Foden til Spitsen var klædt med Viinrankernes Rader.

Slig var den Opsigt mod Fieldet fra Kilden Castale, Som ved dets Fødder iblant Jasminer, Syrener, Ligustrer Og blomstrende Græsbenkers Lader laae yndig nedsynket.

Hist aabnede Sletten paa skønne thessaliske Marker Et Hav af svajende Byg, og Bølger af Hvede,

Og Udsigt til Thetss af Øer opfyldte Boelig,

Hvor trillende Dønninger smilte ad Solen og Landet; — Saa havde Naturen prydet det skønneste Sted iblant Stæder, Hvor Elskov besluttede nu at vise saa yndige Optrin. Stigmosion her i Skygger af prægtigste Buske,

Inddysset af Morpheus i Søvnens sødeste Slummer,

I blide Drømme besaae den henrivende Lykke,

*Jeg kunde her beskyldes for Tyverie (fra Tronf. i Sid. i det andet Optog, en af Euphemias Arier) men — — —
— "Saa meget veed jeg dog,

At aldrig nogen Tyv kan føre saadant Sprog."

20

At eie Morpions Stæd i Cotyttos det elskende Hierte. "O stolte Held," udsnorkede sovende Strube,

"Som vel mine Ønsker; men aldrig mit Haab torde røre." Strax kom Cotytto: "Nu spæde Elskovs Bestyrere!"

Var Nymphens Sukke, "nu vil du da snart aabenbare,

Om Elskendes Hierter din høje Biestand tør vente." — Da lettedes yndige Laag af det glimrende Øye,

Og see, Stigmosion for Cotyttos standsende Fødder. — "I blide Guder.!" blev her min Nymphes Udtrykke,

"Mit Hierte da aldrig den ædle Vellyst skal savne,

Som Kierlighed skiænker. — Velan da elskende Hierte! Nyd nu den Lykke den milde Himmel dig giver; —
Udryd, o Elskov! hiin Morpion af dette Hierte!

Mit Sind, var hærdet for den Troeløses Erindring!

Glem alt dit Vanhæld i disse elskværdige Arme"

Her knælede Nymphen — og — o hvor misundt en Lykke!

Lod blussende Læber ned til Stigmosions iile.

Halv vognede kun Stigmosion — og see! uventede Lykke;

Forønskte Cotytto det klappende Bryst at omfavne.

"Hvad? yndige Morpheus!" udbrød han "hvi skal da mit Hierte

Den falske Vellyst i Søvnens Arme erfare?

O! kun for at føle den Smerte, slig Vellyst at miste, Naar vognende Hierte skal glemme saa yndig en
Sødhed?" Cotytto med Hære af Kysse forjog derpaa Morpheus — Og lærde sin Elsker sin Lykkes Sandhed at

kiende. "Forundres ei, værdige Elsker!" saa taledede Nymphen; "Den Gud, som dig elsker, selv Kierligheds milde Bestyrer Nu sender sin Yndling til sin høyelskte Tilbeder."— Taus maatte Stigmosion slig Gunst af Elskov erfare Og kuns med erkjendtlige Sukke, og Favnetag, og Kysse Udviste den Glæde, hans elskende Hierte her føl'de. —

O flye, min medlidige Muse! saa ynksomt et Optog, Flye snart; med Aandernes Fart, langt bort fra parnassiske Skove,

Opsøg før i Norden, din Sang en værdig Heltinde.

Dog hvad! have nedrige Laster Heltindens Dyder besmittet? Bør ikke min Nymphé adlyde de bydende Guder?

Jo, Muse! den stolteste Helt er retfærdig blant Laster nedsynket; Den ædleste Nymphé med Ros i Stigmosions Arme her skiules Und Heltenes Dyder den Roes de med Ret bør evig beholde. Flye bort til Veneris Øe og opdag i Elskovs Palladser, Hvad Skiebnens urørlige Raad dine Helte til Redning bestemme.

21

Elskov var kommen til hiint Idaliske Tempel

Med Glæde tilbage, da Venus nedsteeg fra Olymp;

Fra Gudernes høye Forsamling, og maaskee fra Jupiters Side, Da hun med Bekymring saaledes tiltalede Elskov:

"Min Søn! jeg beængstet fra Grækenlands Fielde maae høre, Slig Røst imod Himlen og Jupiters Trone at skingre,

Saa hele Olymp opfyldtes af klagende Gienlyd:"

"Du Guders og Menneskers Fader!" saa taledede Røsten,

"Skal Veneris Vælde da evig af Troskab fortære?

Nys gav hun mit Hierte til hiin! hvor skjønnede Cotytto! Min Troskab, min ædle Oprigtighed nu maae foragtes." "Nu yndigste Søn! hvis du elsker den kierligste Moder,

Og hvis hendes Sukke dit kiælne Hierte kan røre,

Da ræd hendes Ære, flye hastig bort til Parnasset;

Opdag med nøiagtigste Flid din Moders qvælende Uhæld." Saa taledede Venus med søde smilende Mine; —

Lydig foer Elskov med Gudernes Flugt useet til Parnasset, Og skjønt usynlig erfoer han de grusomme Vanhæld,

Som anfaldt disse hans kiereste Yndlingers Hierter.

Den vingede Gud for vel Amusias Grusomhed kiendte,

At hun ei for disse Ulykker af ham maae mistænkes.

Sin ilende Fart stilde han til Amusias Boelig;

Og heldig fandt han, nok til sin Sorg at opløse. — Amusia nu da Elskov kom til hendes Hytte.

Glad ved sin Seier just grusom fremkaldede Avind,

Og med en gruelig Vellyst fortalte sin elskte Veninde Den stiftede Grumhed;— og Morpions Kierligheds Ynde.

Usynlig var Elskov tilstæde, og hørde den Fælhed

Og svor i sit Hierte saavel sine troe Tilbederes Lykke,

Som hiin Amusias Fald; og strax forlod han Parnasset,

Med Lynets lil foer han hen og stod for sin Moder;

Da taledede Elskov: "O Guders deiligste Vellyst!

Elskværdigste Moder! Din Længsel snart skal opfyldes, Snart seer du Cotytto igien i Morpions Arme; —

Din Søn har adlydet sin Moder, og Kierlighed frelses." Glad spurgte da Venus sin Søn med ømmeste Omsorg Om hiin Cotytto og hendes Kierligheds Handler.

Og Elskov med Gudernes Sprog sin Moder saaledes svarede: "Din yndigste Yndling, Thalias skønne Cotytto,

Er fra sine spædeste Aar oplært paa Musernes Slotte. Længe blev den Skønne tilbedet blant Eratos Nymphes,

22

"Omsider nu dyrkes hun i Thalias Palladser."

"Hiin Bridalon, han, som bek endt af sin grusomme Skiebne Henflygtede Sidon. langt bort til de Galliskens Bierge, Til Nymphens— Hierte fik hældig banet sig Veien.— Da Avind tilsidst fik Bridalon bort fra Parnasset Til Plutos Rige, gav jeg Cotytto en Elsker,

I Skønhed lignende Nymphes Amusias Vælde

Gav ham paa Parnasset den Plads før Bridalon havde. Det er den Morpion, som nu ved Avinds Ulykker, Saa grusom omtumles. Først stræbte selv hiin Apollo,

Parnassets Behærsker ved mig at see Morpion styrtet,

For selv at indrage den Lykke, Morpion eier;

Men efter utallige Stød er min skønne Cotytto Fra Morpion — og fra sin Lykke saa nær nu nedkastet, Men Avind — og selv hiin Amusia snart skal erfare,

At Elskov med Seier vil stride for sin Tilbeder." —

Da spurgte Gudinden: "Hvo er den grumme Amusia?" Og Elskov svarede: "Du veed, at Tessalien stedse "Ved Jupiters Vrede af grusomme Troldfolk beboes.

Amusia her har ved Troldkonstens listige Opfund Indtaget hiin skønne og dydige Muse Thalia. Forblindet har Musen anseet hendes hesligste Sange, Som ædle og værdige nok for sin Dyd og sit Tempel.

Hun aldrig kied af at skabe Thalia Ulykker,

Omsider nu styrter selv Musens yndigste Nymphes. Kuns hendes Vælde har været Stigmosions Lykke." —

"Stigmosion?" svarede Venus, og smilende Vellyst, "Fortæl; hvo er denne?" Da vedblev Elskov saaledes Sin yndige Tale: "Parnassers høye Behærsker Apollo tilbedes og dyrkes hist i sit Tempel Af Skarer af stolte, og kiekke, og yndige Unge; — Blant dem har Stigmosion værdig det stolteste Fortrin; Jeg Kierligheds Luer antændte udi hans Hierte,

Det han til Cotyttos fortrinligste Skønhed henvendte.

Uvidende bragtes jeg selv, til at føye hans Ønsker;"

*Erato var af de nie Muser Dandsens Gudinde, ligesom Thalia var Lystspillenes; efter Ausons Epigr:

Comico lasciva gaudet fermone Thalia

Plectra gerens Erato saltat pede, carmine, vultu.

23

"Men snart skal min Stræben igien til Morpion vendes."* Da udbrød Gudinden: "Jeg nøye er underrettet,

Og næsten maae Venus for Morpion væde sit Øye.—

Reis Søn! og et ønskeligt Hæld dine Idrætter følge."—

Neppe har Venus saaledes endet sin Tale,

Da Elskov med Gudernes Fart alt kom til Parnasset. Usynlig gik han til Morpion, og fyldte hans Hierte Med Lyst, til at iile ned til den skønne Castale.

Han fulgte sin Længsel, og kom til Musernes Kilde Og Elskov usynlig min Helt bestandig ledsagde; —

Her laae min Morpion, da Elskov sendte Cotytto Hist ud fra blomstrende Buske — og yndige Krands Bedækkede Nymphens af Perler glimrende Isse.

Hun saae sin forrige Elsker, og rødmende standser;

Men mindes omsider det helteværdige Forsæt,

At glemme hiin Sødhed; men Morpion blegner og siger:

"Ak utroe Cotytto! skal saa min Troskab belønnes?"

Meer kunde den famlende Tunge ei denne Gang sige;

Men Nymphen svarde: "Ja Morpion grusomme Elsker! Jeg mindes den Dag, da du smilede Fryd for mit Hierte.

Jeg aldrig forglemte det Elskovs Gud har befalet;

Men Troeløshed lønnes — see her dens grumme Belønning,

*Følgende kostelige Efterretning, kan jeg (uagtet den er mit Forehavende uvedkommende) ingenlunde taus forbigaae. Sanchunicon er min Skribent, og han fortæller just, at den er vederfaret Parnasset omtrent samme Tid, som mine Helters Optoge. "Apollo havde en Hofjunker (saa troer jeg man nok kan kalde ham; thi han var det samme, som Stigmosion) som hedde Haocoon: forelsket i Eratos meget unge Nympe Frolice, gaaer han til Musens Tempel, for at see hende der, offentlig at dyrke sin Gudinde. Forblindet af Kierlighed glemmer han sig selv, og i Steden for at have kundet offret til Musen, frembringer han for alles Øyne en meget riig Offring til hendes Nympe, den lille Frolice. Gudinden fortørnet herover beklagede sig for Minerva, og fældede da Viisdommens Gudinde saadan en Dom: "Efterdi Apollos Opvartere skiønt ved Viisdommens klareste Lys, dog omvanke i saa fæl en Uvished, hvilket dette uvisse, taabelige og uslebne Foretagende røber for deres utøylede Hierter, da vorde de og alle af deres Slags evigen bundne til den lykkeligste Uvished, og groveste Daarlighed." Jupiter bekræftede Minerva's viise Dom, og bød den evig at opfyldes." Af Sanchunia ons 1550 Bog 10 Kap., hvilke (o Skade for den lærde Verden) tilligemed Skribentens andre Bøger er forkommet.

24

"Stigmosion selv denne Krands paa din Nympe har

— flettet,

Og jeg har med Elskov og Krands hans Yndighed kronet." Slig Haardhed var Morpions Hierte for svagt til at bære Han tier, og blegner, og koldnedsegnende daaner*. — Cotytto, som mærker hos Heltens saadan en Troeskab, Omfavner den segnende Helt, og med Elskov og Favntag ham vækker. Stigmosion iilende frem fra Buskenes Skygger, Betragter sin Nympe nedsynket i Morpions Arme,

Og selv maae anhøre den Troeskabs Eed, hun ham sværger. Fortvivlet han udbrød: "Forbandet evigen være Den grusomme Elskov, som giver saadanne Qvaler!" Da drog han den blinkende Dolk af sin glindsende Skeede Og udrev Livet af sit uheldige Hierte.

Strax paatog Elskov igien sin synlige Skiønhed,

Og ønskede Heltens med sin Cotytto til Lykke.

Da klappede yndige Vinger de milde Zephirer, Og førde saa Elskov igien til Idalii Toppe. —

Min Helt og hans Nympe hinandens Uskyldighed viste. Og sendte saa Venus og Elskov de kiælneste Sukke. — Nu stod den vingede Gud i Veneris Tempel,

Og sang for sin deilige Moder sin yndige Seier; —

Hans Sanges vellydende Klang igiennemskar Luften,

Den trængte sig hen til Amusias grusomme Hierte, Som brast ved dens Sødhed, og Avind sank Ned i sin Hule; Men Heltens, min Morpions Siel af dens Ynde oplivet Indflettede sin — i Cotyttos — de sødeste Sange.

*Saavidt følger min Beretning Skribenten. Men Resten er af mit eget. Læseren forlade det, og betænke, at Skribenten er Sanchuniaton, og jeg er Digter; desuden følger jo Resten rimeligviis af det Foregaaende.

25

26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
1

Et Landsbye Brev indeholdende kritiske Betænkninger over Morponiade.

Kiøbenhavn, 1774. Trykt hos Lauritz Christian Simmelkiær, boende i Adresse-Contoir-Gaarden.

2
3

Min Herre!

De tænker vel, at der paa Landet ikke findes vittige Folk? mener de, vi ere Dosmere, fordi vi synes at være Eenfoldige! — O! langt fra. Vi kan, ligesaavel som Hovedstaden, bryste os af vore Kunstdommere, vore Haarkløvere, vore Smagere, vore vittige Hoveder, vore Spitsfindige, vore Korttænkende, vore rimelige og urimelige Poeter; kort: Folk, som ere Kiendere af alle vore nærværende Tids Alders ypperlige Fortrin. Maaskee min Herre, er det blot en

4

Fløyels Cachet, er Geheng, en vis Kropps Stilling, er mere trækkende Mæle, der distinquerer vore store Hoveder fra deres, men vær forsikret, de i denne deres enfoldige Skikkelse giver dem intet efter, naar det kommer til det Væsentlige. Jeg vil viise dem en Prøve.

Troer de vel at et Skrift som nylig har forladt Pressen under Navn af Morpionade, og hvilket har Opvakt saa mange Nysgierige hos dem, er bleven bedømmet hos os? Neppe nok maaskee ! Men hvad, om jeg fortæller dem et Sælskabs Betænkning derover, der ikke første Gang har prøvet deres Styrke i den kritiske Tvekamp, og som paa en meget, ligesaa læt som skarpsindig Maade, fælder deres Dom; hvad vil de da sige?

Saadan et Selskab, min Herre, har vi hos os, og jeg maae sige dem, at saadan et Selskab kan de være vis paa, der findes i det mindste i et hvert Herret. De fo-

5

restille sig da en myndig Forpagter, der altid har den Lykke at spise hos Herskaber, en Ridefoget, som fuldkommen har sit Herskabs Villie i sin Lomme, en Degn der har erhverved sig ligesaa stoer Yndest i

Meenigheden ved sin Sang, som ved sin Selskabelighed blandt den gemeene Mand, og en Skytte som kiender alle Vildbanernes Krinkelkraage, og er en Mester i at afrette Skyde-Heste. Alle lærde Folk, hver i sin Kreds, hvad maae de ikke være, naar de ere forsamlede! Disse, min Herre, er Selskabet i min Egn, som med ingen ueffen Snilhed bedømmer Skrifter mellem sig selv, der ere udgivne fra Hovedstadens lærde Værkstæder; ogsaa Morpionade, har været under deres Bedømmelse, og det er dette jeg vil fortælle dem.

Ridefogden havde nyelig været i Kiøbenhavn, da Skriftet var udkommet, og bragte det hjem med sig til Selskabet. Nogle Ideer havde han vel faaet i Hovedet om

6

Hensigten af dette Skrift, men da de vare temmelig uforstaaelige og afbrudte, vovede han ikke først at sige sin Betænkning derover, førend han havde hørt de andres Tanker. Hvilken politisk Forsigtighed! Jo min Herre! De maae troe vi har og vore Statskloge. Men kort at fortælle: Skriftet blev fremlagt i Selskabet, Piberne vare tændte, og Dommerne rangerede sig; Secreteren, som Ridefogden tillige maatte forestille, begynde at oplæse Skriftet; man loe, man gabede, man drak, man dampede, man spyttede, og hørte til med den alvorligste Opmærksomhed. Omsidder kom Secretairen til Enden, og sluttede samme med den sindrige Cadence: Snip snap Snude, nu er Eventyret ude; Mine Venner! sagde Forpagteren, som Justitiarius i Selskabet, det er let at begribe, hvad der vil siges med dette Skrift. Cotytto er en af de gamle Nordiske Gudinder, om jeg mindes ret, tales der om hende i Saxos Grammatica, hun blev holdt for Syster til den Græskiske

7

Gud Baeus, og hun var flygtet her over med Odin, fordi hun af Avinds Guden blev forfulgt. Avind som fulgte med hende til Cimberiens Grændser, kom ved den Leylighed i Bekiendtskab med Amusia, en Troid-Nymphe, der, som bekiendt, boede i Stævens Klint, og sang saaledes for de Forbieseglende, at de blev lokket til Strandbredden, for at høre paa hendes liflige Toner, men strandede tillige paa de blinde Skiær og Klipper; Jeg synes jeg har læst saadant noget i en gammel Krønike, ældre end Saxos, eller og var det i Peder Syvs Kiempe Viser. Morpion, som skal være Helten i Digtet, er let at see, at være bleven dødelig forliebt i Gudinden Cotytto, han flygter efter hende, og bryder sig hverken om Avind, eller Odin, om Jupiters Torden eller de stygge Strømmer, men hvor han ellers har været, skal jeg ikke sige, at han maae være bleven fortryllet, og næsten rasende af Kierlighed, det er let at see. Ikke heller begriber jeg, hvem han mener

8

med Stigmosion.— Det er let at giette sagde Degnen med en Mine, som forkyndte, at han ikke var Autor meget blid for hans Rimfrie Vers; Autor gjør ham til Apollo Hofjunker, men det er en Feil, thi om jeg tænker ret, var han Forskiærer hos Odin, thi saa taler en gammel Skribent i den Latinske Version: og Odins Bord-Svend Stygo, det er paa Græisk Stigmosion, fattede Kierlighed for Corintho, det er paa Cimbrisk Cottyto; og det kom til Tvekamp mellem ham og Morpion, og denne faldt for hin modige Stygo, og blev forvandlet til en Padehat. Saa vidt min Autor. Ellers maae jeg sige dem mine Venner, at dette Helte-Digt, er i mine Tanker et Skrift; der er hverken Rim eller Raison ved. Den nyemodens Poesie kommer mig ligesaa latterlig for, som at slaae Takten efter en Mølle-Qværn; hverken Rim, eller Fald, eller forskiellige Stavelse-Maal, men ret et vrantet Sprog, der maae skurre i et hvert delicat Dansk Øre. Jeg maae baade lee og

9

græde, naar jeg i Slutningen af den Første Sang læser denne afsmagende og uforstaaelige Strofe:

Her saaes min Morpion udi Stigmosiens Arme,

Sin elskte Cottyto— (Saa syntes Pan og Silphiden,

For Morpions nu af Amusia blindede Øye) & c.

Hvad er dette ikke, for en forvirrende Sammenblanding af Tanker? Jeg forstaaer nok Fætterten, men ikke enhver forstaaer ham, han vil sige saa meget: at Skov-Guden Pan og hans Kone Silphid, havde forblindet Amusia, at hun ikke kunde see, om det var i Morpions eller Stigmosiens Arme, at Cotytto havde kastet sig.— Jeg vil gjerne give dem Biefald, mine kiere Venner, sagde Ridefogden; men jeg hørte det gandske anderledes forklare i Hoved-Staden, og saavidt jeg kan begribe, saa har Amusia været en Giestgiver Kone, som har boet nær ved Landeveien imellem Roeskilde

10

og Borreveile Skov under et Bierg, som rigtig nok endnu sees med sine 2 Spidse; neden for Bierget ligger og den store Slette, Digteren taler om; saa man grandgivelig kan see, det er hende han meener. Stalden hvor de Reisende satte deres Heste, maae have staaet oven paa Bierget, thi der staaer: Klintens øverste Spidse

bar Pegasus Stald, hendes Mand har maaskee heedt Pegasus, hun har maattet have en Datter (Stif-Datter kan jeg tænke) som heedte Cotytto som har været smuk, og saa smuk at hun havde faaet adskillige Tilbedere blandt de Reisende. Dette har opvakt Misunbelse hos Moderen, som man vel kan tænke. Blandt disse Elskere, har der været To især, som er kommen i Haar sammen over Cotytto. Begge har haft deres Fortienester, kan jeg tænke, og den uskyldige Pige har haft ondt ved at gjøre, hvilken hun skulle vælge. Omsidder er der kommen til Alvor, og Cotytto Skiebne blev denne, at hun seer den eene dræbe sig selv, imedens den an-

11

den ligger hendaaned af Gremmelse. Dog opvaagner han igien ved en Skov-Trolde Hielp, som har heedt Zephir, der forvandler Pegasus Stald til en Tempel, og omskaber Cotytto til en Gudinde som blev kaldet Veneris. Amusia over al denne Allarm er da bleven bister, sender Bud til Degnen i neste Landsbye, men hvem hun tilforn havde levet i en Slags Forstaaelse, men paa nogen Tiid ikke havde været ham saa gandske gunstig, af Aarsager, som ere ubekjendte. Han kommer for at give Amusia Trøst, og som han forstod Runnerne, (det er det gamle Trolde-Sprog) saa kaldede han Avinds Guden til Hielp, for at skaffe Amusia Hevn over sin Datter og hendes Beyler. At Amusia har været en klog Kone, og forstaaed noget meere end almindeligt, det er let at begribe af hendes heele Handel med Gudinden Avind. See mine Venner! Det er min Tanke om Digtet. Historien maae ellers være meget gammel, og maaskee er det blot en Fabel. — Snik

12

Snak sagde Skytten, som hidtil havde sidt og caraceret sine koblede Skyde-Hunde; Sagen henger gandske anderledes sammen. Han stoed op af sin Stoel, lettede paa sin Caschet, og med begge Tommelfingerne inden for Gehængen, begyndte at sige sine Tanker. Erlauben sie meine Herren, i tager Feil allesammen. Historien er mig gandske vel bekjendt, thi den er passeret i Tydskland. Champion eller Morpion, hans Navn er mig ligegyldig, var en Jæger hos en stoer Fyrste, som havde den fortreffeligste Vild-Bane i den heele Verden. Der Herr Stygosius eller Stigmosius, erlauben sie, var en anden Fyrstes Jæger, som og havde en Vild-Bane; begge disse Vild-Baner strakte sig til en gammel Fruens Vild-Bane, erlauben sig, som heed Amasia, hun havde og en Jæger, hans Navn kan jeg ikke erindre, men han brød sig ikke meget om at jage. Dette, som man vel kan tænke, gav Leylighed til, at der var meere Vildt i Fruens Vild-Bane end i de andres. Nu havde

13

begge de andre Jægere, erlauben sig, faaet Spor paa en ung Daa, som sprang om i Fruens Vild-Bane hvor den søgte sin Retirade, man kaldte hende Codytto paa Dansk: Hop hit du; begge havde en heel Sommer Dag til Ende jaget efter Dyret uden at fange hende. Omsidder fik de hende greben, men til deres Forundring saae de sig bedragen, da hun omskabte sig til et Træe, som rakte dem hver et Æble. Morpion tog strax og spiiste det eene, og i Øyeblikket blev han forvandlet til en Sommer-Fugl, som fandt sin Fornøjelse at flyve om Træets Top, indtil han mat faldt ned ved Roden, og gispede efter Væiret. Stygmusius som saae sig nu eene Besiddere af dette deylige Træe, nærmede sig samme, for at omfavne det, men fik et Slag paa Øret, erlauben sie, saa han tumlede omkuld, og i Øyeblikket blev forvandlet til en Giedebuk, der løber endnu om i Skoven den Dag i Dag er. Strax derpaa rørte hun den halvdøde Sommer-Fugl med en af sine

14

Greene, og skabte den til et Træe nest ved sig, hvor de leve i hemmelig Forstaaelse indtil denne Dag. Fruen, som af sin Jæger var bleven underrettet om disse Forvandlinger, blev da meget utaalmodig over disse Koglerier, og ved Hielp af Avind fik det udryddet, erlauben sie, af sin Vild-Bane. Dette er den rette Meening af den heele Historie, og det kan de forlade dem til mine Herrer, thi jeg har hørt det fortælle Hundrede Gange af min Salig Bestemoder, hvis Oldefader boede der i Egnen, hvor Passagen var skeedt.

Jeg har vildet give dem, min Herre! disse Landsbye Betænkninger ligesaa varme som jeg selv har hørt dem, kan de tiene dem til nogen Fornøjelse, skal jeg oftere sende dem vor lærde Selskabs Betænkninger, over de nye udkomne Blade.

15

Skulde nogen blandt dem, som Onsdagen den 1ste Febr. sidstleden paa det Kongl. Hoftheater bivaanede Forestillingen af den nye Opera kaldet Alceste, have fundet i Orchestret Musiquen til samme Opera af Cavalier Glucks Composition trykt in folio, da ombedes samme, at levere den imod en anseelig Finde Løn til den kongel. Hofpoet og Capelmester Scalabrini, boendes i store kongens gade No. 27, som forsikrer, at indrette Belønningen efter den fornøjelse Elskere af Musiquen vilde finde i at kunde ved en sammenligning bedømme hans Arbeide i at udrydde alle de svage og mangelfulde steder forfatteren har i Originalen, og erstatte dem af sin egen Composition, som Publicum stedse har værdiget bifald.

16

-

1

**Bies Tanker i de møiefulde Stunde dedicerede
til hans fraværende Melicerte.
Kiøbenhavn 1773.**

**Trykt og findes tilkiøbs hos P. H. Höecke,
boendes i store Helliggeist-Stræde No. 141.**

2

3

Tilskrift.

Min redeligste Ven! min ømme Melicerte!

Dit Suk, Din Sorg, Din Graad, for mine Øine staaer, Jeg seer den tusend Gang om Dagen og mit Hierte Med Billedet deraf, til Sengs hver Aften gaaer.

Jeg seer, hvorledes Du til Dine Bryster trykker Vort lille Elskovs Pant, og mens det dier Dig,

Du foresnakker det utaelte kielne Stykker,

Om Din Behag i det. Din Længsel efter mig!

Med en uskyldig Smil det op fra Brystet kiger,

Du troer at det forstaaer alt hvad Du talet har,

Med dobbelt Hæstighed, Du kysser det og siger:

Ja! Ja! mit søde Noer, nu kommer snart din Faer! O! Melicerte, O! jeg tusend gange sukker

Som Aar er hver en Dag, som Dage hvert Minut, Jeg aabner Øiet og med disse Ord, det lukker:

Ach! var jeg ikkun hos min Kone og min Glutt!

4

O! at jeg maatte dog hver Time med Dig deele!

Men vore Skiæbnes Kaar, jeg vilde deele saa:

Hvad sødt og Sukker var, det gav jeg Dig det hele, Hvad Galde bittert er, det mig tilhøre maae.

O! at jeg kunde dog det Skillerum nedrive,

Den bittre Skiæbne har opbygget for os Toe!

Selv trøstesløs, jeg Dig, min Siæl! den Trøst vil give: At vi skal samles hist i en usvækket Roe.

Læs midlertid min Ven! hvad jeg i Møiers Stunde Har sammenskrevet ved min Lampes dunkle Skin;

Er noget godt deri? mig bør det ingenlunde,

Men Æren er min Guds; Fornøielsen bliv Din! Jacob Christian Bie.

5

Gunstige Læser!

Vant til at tænke, kan en oplyst Siæl ey glemme sin Vane. Tænke maae den, men Tankens Styrke bliver meget ulig, Gienvordigheder svækker dens Kræfter, og Siælen lider under Legemets Byrde.

I møiefulde Stunde har jeg sammenskrevet disse Tanker, jeg har derved søgt en Lindring for mine Bekymringer, og deres Udarbeidelse har bortjaget mangen Bedrøvelses Uhyre fra den af ubehagelige Forestillinger jævnligen opfyldte Siæl.

Jeg vover at fremstille disse Tanker for Lyset, og ønsker mig og dem den Lykke at de maatte vinde de gunstige Læseres Behag.

Deres Uskyldighed kan ei opvække nogens Mishag, deres Uheldighed ikkun Ligegyldighed, deres Fordeele, om de har nogle, maaskee de ædelmodige Læseres Bevaagenhed imod deres.

Autor.

6

Indholden.

1. Min Nattes Uroe.
2. Lærken i Buret.
3. Mit falske Haab. 4. En Sommer Aften.
5. Tanker ved den oprindende Soel.
6. Skræk for Tordenveyr.
7. Venskabs Yndighed.
8. Min Tungsindighed.
9. Menneskets Fortrin for Dyrene.
10. Om Gud.
11. Siælens Glæde.
12. Dødens Bitterhed og Sødhed.

7

1.

Min Nattes Uroe.

Søvnløse Øie du forgieves Lyset søger,

Du seer dig rundt omkring, men alt er mørk og Nat, Hvad er det for en Sværm af Phantasie som spørger, O! hvordan er det fat?

O! driv dog bort den Flok af møiefulde Tanker Der som en Hvirvelvind paa Hiertets Omkreds slaae,

I deres Ocean kan du ey kaste Anker Min Siæl og Hvile faae!

Snart drugner Søvnens i de salte Angers Taarer, Bortfarne Tid, din Sorg har smeltet denne Lud!

Frygt for den kommende, snart spænder alle Aarer Og jager Søvnens ud!

8

Snart ligger du mit Sind og ængstig Drøvet tygger Af Nellerne du fik i Møiers Beed i Dag;

Snart er du munter og aarvaagen Taarne bygger Paa ønsket Velbehag;

Tyst, tyst! jeg slumrer lidt, strax Tankens vække Tromme En nye Revallie slaæer, al Rolighed er væk;

Jeg tæller Timerne og ønsker Dagens Komme,

En Moder til nye Skræk!

Nu sover Legemet, men Siælen end udtømmer I Forestillinger sin Tankes rige Skat,

Jeg vaagner op igien af skrækkefulde Drømmer Og endda er det Nat,

Den Krop blir Vaanefuld, som ingen Søvn forfrisker,

Og Utaalmodighed i Klager bryder ud,

Med falsk Fortrolighed, til Nattens Stilhed hvisker Et Knur imod sin Gud,

Sin Angest, Qval, Fortred til Mørket aabenbarer, Med klynkende Ja! Ja! og pukkende Nu! Nu!

Men til den Jammer-Sang ey andet Echo svarer.

End Uglens Lu! Lu! Lu!

Tie stil du Spotte-Fugl! - - O! Vee, o! ingen Hvile! Stat op! til Vindvet hen! - - See Himlens Stjerne Guld, O!
Nat, kan ogsaa du med Yndigheder smile,

Er du af Pragt saa fuld?

9

Her taber Øiet sig blandt Skabernes Mirakler, Og Siælen blir i Hast en kyndig Astrolog,

Den læser Underværk, ved Lys af disse Fakler,

I Firmamenters Bog.

Mit Selv bliv glemt, og jeg ved Tankens Sprog-Rør raaber Til de Indbyggere som i Saturno boer;

Jeg mange Verdner seer, beleer vor Klodes Taaber,

Som ikke flere troer.

Henrykt og Undringsfuld, jeg Skaberen berømmer,

Hans Lov opfylder mig, jeg vil udtone den,

Jeg gaaer til Sengs igien, om Fontenelle drømmer Imens gik Natten hen.

10

2.

Lærken i Buret.

Du lille Fløitenist! Tonkunstner af Natur,

Har du ey Følelse af Friheds søde Længsel?

Vid at dit lille Buur

Er for din spæde Magt, et uopløsligt Fængsel,

Thi sørg og tie og døe, forglem din Fløites Klang Og vil du qvidre lidt, saa nyn en Sørge-Sang!

Letsindig Creatur! har du forglemt saa let,

At du er skillet ved din ømme kielne Mage Og den tilfælles Ret,

En Flok af Unger i din Rede at opdrage?

Du er gjort arveløs til al Naturens Skat Og øiner kun en Plet, der hvor dit Buur er sadt!

En Ulyksalig tidt, ved Haabet fryder sig,

Maaskee dets Boble i dit smale Luftrør spiller,

Den Sorg som qvæler dig,

Adsplitter du maaskee i Hvirveler af Triller

11

O! Haab og Længsel vist, er værd en prægtig Sang, Kan du besyngte dem? da syng kun nok Eengang!

Ney! du besynger kun det smukke Foraars Lyst,

Den stolte Sommers Pragt, din Frydesang udkræver, Og i dit dunet Bryst,

Indsluttes en Psalmist, som Herrens Magt ophæver; Jeg lære vil af dig ved alletings Forliis,

I Fængsel, Trængsel, at besyngte Herrens Priis.

12

3.

Mit falske Haab.

Troeløse Haab, kun smigrefuld! Hvor rimeligt, sandsynligt, vægtigt. Hvor væsentligt, hvor kostbart, prægtigt, Er ikke tidt dit Flitterguld?

En Moguls Skat af indbildt Vel Du mit frydgierrigt Sind tilveyer,

Paa disse Skygger riig, min Siæl Dog Glædes Muelighed knap eyer.

Hvad kan det gavne, at du dig Paa disse falske Dædals Vinger,

Fast over Muelighed opsvinger,

At du en graadig Tantal lig,

Hist Ærens smukke Frugter seer, Hist efter Rigdoms Floder higer?

Det kun Indbildnings Skygger er, Og naar du nærmer dig, bortviger.

13

Væk fra mit Sind, du Irlys, væk, Som ikkun Tankerne forleder,

Troeløse Glæde, som bereder

En Levning af fordoblet Skræk! Thi vaagnet af din Dvale-Drik, Seer Siælen at den er bedraget,

Den Længsel dobbelt Kræfter fik Som har Indbildnings Nectar smaget.

Men Siæl byg aldrig nogen Gang

Et Luft-Castel paa Haabets Dunster! Er Selvbedrag, een af de Kunster

Som giver Vittigheden Rang? Bliv da eenfoldig, jevn og dum,

Tænk naar du Vanhelds Dybet maaler:

Umueligt fyldes dette Rum Med Sole-Gran af Haabets Straaler!

O! sande Haab! dig ærer jeg,

O! at jeg havde Engle-Tunge, Jeg skulde værdigt om dig siunge,

Thi du gaaer smukt en Middelvei! Du søger kun din Roe og Lyst

Af væsentlige Ting at hente.

Og glipper den, er det din Trøst:

Det var dog rimeligt at vente!

14

O! lad, mig hænge Haabets Krands Paa Salighedens Seier-Støtte,

Dens Grundvold ingen Magt kan flytte.

Selv Skiebnens Mørk gjør stor dens Glands! O! naar alt Verdens Haab forgaaer,

Da Siælen paa sin Himmel tænker,

Og dette trygge Haab det staaer Om alt i første Chaos sænker.

15

4.

En Sommer Aften.

O! stolte Middags-Stund, din stærk forgyldte Pragt, Er stadselig, men den mit Øies Glands forblinder,

Jeg mere trygt Behag i Aftenstundens Dragt Og Tarvelighed finder;

Blondinen prægtig er i Guld og Stads at see,

Brunetten er og smuk, end i sin Negligée.

Du angennemme Tid, du kiølig Aftenstund,

Nu sidder Damon hos sin kielne Melicerte Og nipper Duggen af den Rosenfarved Mund,

En Sorbet for hans Hierte;

Nu rasler Zephyr frem hist over Træers Top,

Og Flora lukker nu sin Balsom-Bøsse op.

Som een af Dagens Pragt og Pynt betynget Brud Først synes aandefrit naar Dragten er afsnøret,

Saa dufter Skov og Mark den Vellugts Ambra ud Som var af Solen tørret.

Men kiølet af igien ved Duggens rene Fugt,

Dens Vederqvægelse giengielder med sin Lugt.

16

Nysgierrig Nattergae! du har vel glemt din Sang Mens du har Dagens Pragt og Herlighed udfrittet, Og nu forkynder du med en fordoblet Klang Det Nyt som du har hittet;

Maaskee du Virtuos, stolt af din Fløites Spil,

For at beundres ret, kun Solo spille vil?

Ney Frøen har ey glemt sin vanlig Melodie,

Og Kilden for din Skyld, sin Brusen ikke standser,

O! hold dog op! - Ney vist! - der findes Harmonie Endog i Dissonancer!

Vel Dagen Mængde har af Discantisters Chor,

Min Aftens Virtuos, den har dog sin Tenor.

O! søde Aftenstund, til at besynges dig, Udfordres megen Tid og større Skialdre-Lykke, Paa Pomp og Majesté er Dagen mere rig,

Men du kan meer henrykke!

Henrykket ved din Fryd, jeg ønsker: at jeg maae,

Den rette Fred og Fryd ved Livets Aften faae!

17

5. Tanker ved den oprindende Soel.

O! see et Purpurrødt paa Azurblaat er lagt,

Som til et større Skin dit Seepunkt forbereder,

Ved Overgang fra Mørk til Lys, saa varligt leeben; Aarvaagne Øye see den undringsværdig Pragtl

Det er den Brudgoms Skiul og tynde Morgen-Klæde, Som i sin Dages Pragtl og Dragtl vil strax fremtræde!

See! See! der kommer han! rundt om blir Lys og Glands, Han først saa smaalig frem af Skyens Teppe kiger,

God Morgen! smilende til alle Skabte siger;

Hvad! græder du af Fryd, mit Vellyst fyldte Sands? Ney! Øiet er for svagt, dets Speil det ikke taaler At sættes lige for de hede Sole-Straaler!

Velkommen store Lys til Dagens Herredom!

Hvad enten du omkring vor Himmel-Bue render,

Hvad heller Jorden sig paa Hvile-Punkter vender,

Den blir dog ved dit Skin oplyset runden om,

Du Nordens kolde Iis og Indiens Ambra smelter,

I disses Jord, du Guld, hist Kobber sammeneltr!

18

Du lokker Specerie af Ceylons svangre Skiød Og prægtig Lægedom af Grønlands Cocleare,

Du sees idelig af Mohrers sorte Skare,

Men lyser Natten med den visse Tid i Nord;

Kort sagt, du Varme, Lys til Kloden saa udmaaler.

At hver faaer hvad han bør, kan nøies med og taaler.

Men hør du Ætna paa det store Firmament,

Hvorledes gaaer det til, at du kan stedse brænde?

Ild vil Materie, Materie faaer Ende,

Fem tusind Aar fast sex har du bestandig brændt,

Dog seer man ey dit Lys og Varme at aftage,

Du skinner end saa klart som Adams første Dage.

Dog hvad! hin Philosoph tiltroet sig jo han seer:

Dit Skin bliv mere svagt, din Varme bliver mindre,

At du som halvslukt Ild, taer til igien at tindre;

Skielv, skielv, vor Klodes Flok, maaskee det mueligt er At Solen slukkes slet! O! tie med denne Tanke,

Der seer jeg døed af Kuld min Slutnings mørke Skranke.

Paa svage Gisnings Trin jeg klavrer op og ned,

Jeg løser op en Tvivl og vikles ind i andre,

Men kan i Ilden ey som Salamandren vandre,

Det være hvad det vil; alt nok for mig, jeg veed:

At hvordan det end gaaer, jeg paa dens Gunst kan stole, Som eier maaskee fleer, af Verdener og Soele.

19

6. Skræk for Torden Veyr. Hvad var det fæle Blik? hvad er det grumme Brag? Mit Øiesyn blir dumt og Ørets Tromme bæver,

Det Lynild var og Tordenslag!

Du stolte Hierte dig saa trodsig tidt ophæver Og midt i Dødens Gab, er ofte uforsagt.

Men hvorfor skiælver du ved denne Torden-Act?

Du modig gaaer i Krig, der seer du uden Frygt Canoners Ild og Knald, vort Vids selvgiorte Torden, Slaaer dine Sidemænd hvert Øieblik til Jorden,

Du staaer, som du stoed ganske trygt;

Er Himlens Lynild meer forskrekkelig at see,

Er Tordens Buldren fuld af rædsom Majesté?

Du laaner Kunstens Hielp bd regner klygtig ud:

Hvor hurtig Ildens Fart de Luft-Partikler kløver, (a) Hvor længe Tordens Knald i Atmosphæren tøver, (b) (Dens Billede, din Bøsses Skud,)

Du kiender deres Fart, Art, Aarsag og Natur,

Og endda skielver du forsagte Creatur!

20

Du regner ud; hvorvidt kan Lynild skade mig? Forholdet blir, som een til tvende Millioner;

Det er dig jo en Trøst, det jo din Tryghed kroner At Faren knap er rimelig;

Hvad ey Electrisk er, er jo en sikker Borg,

Kryb da i Silke ind, du Orm, og skiul din Sorg!

Ney du som rolig boer ved Ætnæ Svovel-Floed,

Du forevante Helt, som varm af Mod ey skielver,

Naar Kugler suse i det Blaae som dig omhvælver,

Et Tordenslag gjør koldt dit Blod!

Aarsagen veed du ey, jo jeg skal sige den:

Du, Jeg, hvert Creatur, bær Frygt for Himmelen.

(a) Hastigheden af Ildens Bevægelse holdes fore i det mindste at være saa stor, at den i en Secunde kan igiennemløbe et Rum af 1305 Foed.

(b) Knaldet igiennemløber et Rum af 1280 Foed i en Secunde, altsaa 25 Foed mindre; thi kan man sikkert gjøre den Slutning: at Lynildens Fare er forbi naar man hører Torden-Knaldet.

21

7.

Venskabs Yndighed.

Ach Venskab Siælens Himmerig! Den Nectar dødelige smager,
I Verden intet meer behager Og intet lignes kan ved dig;
Du kan Regenten selv henrykke,
Han ønsker en oprigtig Ven,
Og mangler noget i sin Lykke,
Saa længe han ey finder den.
Selv Lykkens Sødhed væmmelig,
Naar man den ikke kunde dele,
Hvor tungt blev ikke Sorgens Hele Om ey en Ven toeg Part deri?
Naar Venskabs Aand med min sig blander, Saa bliv vort Sælskabs Lykke stoer,
Og naar hans Dug min Plante vander, Den til en fælles Glæde groer.
Hvad skiult jeg gir ham i Forvar,
Det under Tungen raaddent bliver,
Forraadnelsen en Vellugt giver,
Til Tausheds hellige Altar;

22

Han seer min Lykkes-Plan fortroelig,
Han jevner den med vise Raad,
Blir først ret munter, glad og rolig
Naar jeg min Lykkes Maal har naaed.
Naar øm jeg skiuler min Fortred,
Omhyggelig han den udfritter Og Middel til min Lindring hitter.
Før end jeg troer han Byrden veed;
Naar han engang fortørnet bliver,
Hans Klagemaal deri bestaaer;
At forbeholden, jeg ey giver
Ham all min Harm at sørge for.
Mit Guld er hans, hans Skat min Deel, Hans Pragt min Stads, min Stads hans Smykke, Vi trætter om en fælles
Lykke,
Hver af os siger: tag den heel! Saaledes er vort Sælskabs Ære,
Saaledes er en ærlig Ven,
Men Himmelen mit Vidne være:
At jeg har aldrig fundet den?

23

8.

Min Tungsindighed.

Skriv nu saa sørgeligt min Pen, At hver maae ved dets Læsning græde; O! fremmet for all Verdens Glæde,
Er du mit Hierte Sorgers Ven? Et gruesomt Mørkt omgiver dig,

Du seer ey Glimt af Glædens Straale, O! Himmel ynkes over mig,

Jeg kan ey denne Marter taale!

Hvor gaaer mit Tankes Uhrverk tungt, Sorg har forrustet hver Partikel,

Og Hiertet som dets Perpendikel Bevæger sig paa Angsters Punkt,

Den slaaer, ja! den slaaer Slag i Slag, Selv Siælen ved dens Banken bæver,

Det tunge Bryst hvert Aandedrag,

Med Suk paa Sukke sig ophæver.

24

Jeg søger Lindring overalt Og Skiul for Angsters Torden-Kile,

Jeg betler Himlen om lidt Hvile Og Bønnen er af Taarer salt.

Men Bønnens Røst gaaer bort i Vind, Den kan ey op til Himlen trænge,

O! trænged' den til Himlen ind,

Da vared' ey min Qval saa længe.

O! Gud hvor ængstes ey min Siæl, Jeg veed ey selv hvorfor jeg gruer,

Jeg frygter, seer ey den som truer,

Min Gud hvor er den Scene fæl!

O! kunde jeg beskrive dig,

O! kunde jeg din Gienpart vise,

Saa var min Smerte taalelig,

Men ach! ach! jeg har ingen Lise!

25

9.

Menneskets Fortrin for Dyrene.

Jeg sagde til mig selv: hvad er mit usle jeg,

Det Støv som opblæst paa sit Fortrins Throne sidder, Fordi det har en Rang for mindre Dyr og Mider?

Hvad Blinde! kiender du det store Fortrin ey?

Hvad Snildhed har frembragt, hvad Indsigt har udgrundet, Det har jo Mennesket og dets Forstand opfundet.

Hvad har vel Jord, Bierg, Hav i Skiød og Afgrund giemt, Hvad voxer, lever vel paa deres Overflader,

Ifra en Behemot til Miders Myriader,

Fra Straaet til et Træe, som ey er kiendt bestemt?

Vor Viisdom eene ey saa vidt som Kloden strækker Vort Kundskabs Øie til Orions Høide rækker.

Giv agt et Øieblik forfængelige Sands,

Hør hvad din Gud med Hiob i Hvirvelvinden taler,

Og lær deraf, at du kun med en Viisdom praler,
Som knap er Skyggen af den rette Viisdoms Glands!

26

Den Kundskab mangt et Dyr af blot Naturen eyer,
Som du af Møie, Tid, Forsøg, og Gisning leier!
Du vandrer flittig om blandt Urter, Blomster, Straae, Om deres Navn og Art, du Folianter skriver,
Du den for Lægedom, og det for Gift, udgiver;
Hvad sundt er Fæet veed, hvad Gift er, laer det staae:
Du efter Solens Løb dit Uhrverks Timer maler,
Men naar det Midnat er, din Hane veed og galer.
Du bygger Taarne, Muur, Palladser, kunstigt op,
Du pukker paa din Lov, Regierings-Form og Skikke; Meer Orden findes dog i Biens Republique,
En lille Archimed boer i hver Ederkop;
Med Skib, Mast, Seigl, Roer, du Vind og Havet temmer, Men drugner med din Kunst, naar Fuglen sikker
svemmer?

Betragt et Menneske i blot naturlig Stand,
Hvor Lærdoms Hielp ey har udviklet Siælens Kræfter, Det giver intet Dyr i Dumhed, Glubskhed efter,
Det følger som et Fæe sin Drift, saa vidt det kan,
Det kiender ikke meer end blot sit Legems Ævner,
Og er tilfreds med det som Leiligheden levner.

27

Men hvad du har forud i Færdighed og Kunst, Saa længe du ey Lyst og Laster underkuer,
Men Egenraadig med dit Fortrin pukker, truer, Du da misbruger kun en bedre Skabnings Gunst Og Billighed
den Dom om dig og Fæet skriver: At du den klogeste men og den værste bliver.
Ney søg dit Fortrin i din Siæles Evighed,
Ophæv dig over alt ved Dydens Brug og Ære,
Lad Gud og Christendom, din Tankes Formaal være. Grav ey Guds Billede i Støvets Lyster ned,
Stræb du kan ligne Gud! det er dit Fortrin, dette! Og det kan Diævle selv dig ey engang aftrætte!

28

10.
Om Gud.
Hvorledes skal jeg dig Umaalelige nævne,
Er noget Ord og Sprog som dig kan trykke ud?
Har Engel, Aand og Siæl, nok Viisdom, Kraft og Ævne, At bilde af en Gud?
Mon største Engle ey ved denne Tanke standser,
Og mon en Skabere kan fattes af et Skabt?
Blir ikke Tænke-Kraft, Vid, Slutning, Kundskab, Sandser, I mindre Circel tabt?

Svæv min oplyste Siæl paa Tankens lette Vinger,

Svæv over Jordens Klump og giennem Sphærens Kreds! Fra hvert et Atome, en Gud i Øret klinger,

Men giv mig dens Afrids?

Ja! du afbilder ham: viis, kierlig, stor, almægtig, Retfærdig, hellig, goed, barmhiertig, naadig, from,

Men Eet af disse Ords Forklaring er saa vægtig,

At du ved den blir stum!

29

O! du ydmyger ret mit stolte Hiertes Tanke,

Og jeg min store Gud; og jeg, jeg skammer mig Derved; at jeg hvis Vid har en saa snæver Skranke, Vil kunde maale dig!

Et Glas, et Legemes ti Million Gang større Og Solens Straaler, i sit Punkt kan samle ind,

Men naar mit Seepunkt vil dit Magtes Centrum røre, Saa blir jeg meer end blind!

Jeg frygter store Gud, et Jehovah at nævne,

Et Navn maaskee for høit endog for Seraphim? Maaskee, alt meer end nok for mit saa svage Ævne, At nævne Elohim.

Navnløse Væsen! Vid, Fornuft, Begreb sig taber Til Slutning i sin Flugt blant høie Tankers Flok,

Jeg daler ned igien og seer du er min Skaber,

O! det er jo alt nok!

Du vil dig store Gud! ey for mit Ansigt skiule,

Dit Ord dit Guddoms Ord, det vidner nok om dig,

O! give at jeg den forundte Kundskabs Smule Maae bruge rettelig!

30

Velan din Guddoms Glands mig nok er aabenbaret, Mit Støv ey taalede at skue meer deraf,

Men lad mig kiende dig naar Støvet blir forklaret, I Naade, ey i Straf!

I Velan! jeg varmer mig ved disse Kundskabs Luer,

Den haabefulde Siæl med Glæde bryder ud:

Naar jeg med Ansigt ham, til Ansigt hisset skuer, Da mættes jeg af Gud!

31

11. Siælens Glæde. Ophøiet over alt min Klodes Skygge-Spil,

Hvor hvert et Optrin er, nye Sværm af Daarligheder, Hvor alting bliver som Indbildnings-Kraften vil,

Hvor Villien giver Lov og Lysterne forleder,

Hvor all vor Glæde er et stakket Velbehag,

De flestes Rolighed et kunstlet Selvbedrag,

I Tankens Stilhed jeg opsvingede min Aand;

Hvor høi blir ey din Flugt, hvor nær er ey din Himmel, Naar du løsrevet af de tunge Sanders Baand,

Kan blande dig min Siel iblant Seraphers Vrimmel?

O! saligt Øieblik, o! fuldt af Helligdom,

Da Siælen vævede i Tankens Himmel om!

Den faae - - O! hvilket Syn! - - en Cherub neppe vee, Hvor høit og smukt han skal den Herlighed udtone,

Den faae et navnløst Jeg paa Magtens store Throne,

Den speilede sig selv i Herrens Majestet,

Og saae i denne Glands den er sit Ophav lig Deri, at den som han er og udødelig.

32

O! Syn! en Seraph selv ey her kan kige ind,

Uendelige Fryd bag Tidens korte Dække,

Hvis Maal, selv Jehova kan neppe overrække,

Ved hvis Betragtning Aand og Engel fast er blind,

O! hør min Siæl, o! hør den søde Harmonie,

At denne Evighed er og bestemt for dig!

Hvor er jeg? O! min Gud! o! hvilken Jubel-Lyd!

Stem i min Siæl, du og kan synge Himmel-Toner,

Stem i med Englene og syng om din Forsoner!

Hvor sang du sødt min Siæl opfyldt med Himmels Fryd! I Himle høre til, men skielv du Helved Hær,

Thi vores Symphonie, min Siæls Forløsning er.

Jeg evig? - Ja min Siæl! - Jeg salig - Ja min Aand! Jeg dyrekiøbt? - Ja vist! - utalte Herligheder!

I Engle lad mig nu forenes strax med Eder,

Hvi skal jeg trykkes meer af Kiødets tunge Baand?

Dog Gud, jeg bør og vil, glad bie op din Dom,

Men vær mig naadig, naar du Eengang raaber kom!

33

35 12.

Dødens Bitterhed og Sødhed.

O! vigtige Minut, min Død,

Et Ord saa fuldt af Tanke-Følger,

En Frugt som tvende Kierner dølger En Galde suur, en Honning sød!

Hvor bitter er ey Dødens Smag For den som Livets Roser fryder,

Hvor fæl den Aften som afbryder,

En kiær og yndig Glædes-Dag?

At herske, elsket, trygt og vel,

At eie samlet, all den Lykke,

Som enkelt er et vigtigt Stykke,

Og sielden findes af en Siæl,

At være som et Middelpunkt,

Hvor all den Glæde Verden giver,
I Overflod forsamlet bliver
Og dog at at døe; hvor er det tungt!
At fryde sig ved Sundheds Vaar,
En dydig Mage at omfavne,
At elske, elskes intet savne.
Men midt i disse søde Kaar

34

At rammes af en Torden-Kiil Som Sælskab, Liv og Fryd adsplitter, Min Gud! hvor er den Tanke bitter, Hvor giftig er den Dødens Piil?

Men derimod naar Sorg og Nød, Naar Sygdom, Trængsel, all Ulykke Forfærde, plage, knuse, trykke,
Hvor er da Dødens Komme sød?

Da kysser Længsel paa den Haand Som lindrer denne Qval og Plage, Forkorter disse Jammers Dage Og løser dette Slave-Baand.

Aa! ja! min Død! du synes vel At være tidt en Glædes Hindring,

Du gir dog ofte Møiers Lindring.

Og for en Himmelsindet Siæl,

Som troer: at den ved Støvets Død En ubeskrevet Fryd kan finde,

Den Himlens Salighed har inde,

Du aldrig bitter er, men sød!

1

**Brev
til
Den Ædelmodigste
Prinds Friderik,
fra**

den ulyksalige

J. C. Bie.

Kjøbenhavn, 1773.

Trykt og findes tilkiøbs hos A. F. Stein, boende i Skidenstrædet i No. 171.

2

Heie illum vidi Juvehem, Melibole! qvoitannis, Bis Jenos, Cui, nostra, Dies, Altaria sumant. Virgil.

3

Min Prinds! At raabe til Deres Kongelige Høyhed, fra min dybe Fornedrelse, er vel et dristigt, men ey strafværdigt Foretagende.

Den uværdigste Synder tør anraabe Himmelen, hvi skulde da ey Slaven nyde den Fordeel at tale til Purpuret?

II

Den Ulykke, som med en Tordenkiil har nedslaget mig i Vanærens og Trældoms dybeste Hule, har dog ey rørt min Fornuft; Fornuften er noget guddommeligt, Skiæbnens Mørke kan vel fordunkle, men ey udslukke dens Lys.

4

Ædelmodigste Prinds! den Particel

af Fornuft jeg eyer, er mig en Byrde, den lærer mig alt for nøye at kiende min Vanskiæbnes Vægt; den gjør mig empfindtlig og jeg føler, jeg føler, min Prinds, ach min Gud! jeg føler tusinde Sorgers Furier! Var jeg fød med hiine fæiske Begrebers tykke Følelser, var jeg i visse Maader lykkelig; thi den Blinde skrækkes ey af de Uhyrer, som han en kan see.

Hvilke Plager avler ey Eftertanken; hvilken (sildig) Fortrydelse, hvilken (indvortes) Beskiæmmelse, hvilken (daglig) Overbeviisning, om de bedrøvelige Følger af den misbrugte Fornuft?

Dog! opøse længe nok mine Lidenskaber, I finere Følelser, qvæle mig du daglige Erindring, fortær mig du nagende Fortrydelse! Fornuften skal dog vejlede mig i dette Elændigheds Mørke, og ved denne Ledestierne skal jeg finde Veyen til Beroligelse.

Dig min Gud! skal jeg ofre mine stille Tanker, du skal skiænke min Siæl Rolighed,

5

og midt i Livets bittreste Lidelser, skal du fylde min Siæl med en livsalig Forsmag af den tilkommende Glæde.

Døm mig ey du Ildetænkende, foruret mig ey med Hyklerens Navn, troe mig, du forhaster dine Domme, thi den nagende Sorg har saaledes svækket mit Legems Kaar, at jeg med stærke Trin nærmer mig til Graven, og hvo kan ved Enden af sin Vandring være ubekymret om Maalet? trods den frekkestes Frietænker, Han skielver ved denne Scene, og jeg, jeg, er Himlen være Lov! ey mere iblant disse selvindbildte Heltes Tal.

Men hvad skal jeg tale til Dig, min Prinds! Mon jeg skulde udtænke en heel Række af sandsynlige og glimrende Undskyldninger, mon jeg skulde bedække mine Feyltrin med Fligen af borgede Udflugter?

Ney! det være langt fra mig! den som ved retfærdige Domme er fældet, men endda pukker paa en slags Uskyldighed, og vil forringe sine Feyler, den anseer jeg for en Haardnakket, som vover Beskyldninger imod den offentlige

6

Retfærdighed, og ofrer alt for meget til sin Egenkierligheds Afgud.

At tilstaae sine Feyler er et væsentlig! Skridt til Forbedring; jeg tilstaaer med den største Oprigtighed, at jeg alt for grovelig har feylet; jeg er efter Fortieneste straffet; at Straffen er ringere end min Brøde, erkiender jeg fuld af en hellig Taknemmelighed. Velsignet være den mægtige Haand, som formildede min Vanhælds Dom!

Jeg beder Gud, Kongen, og mine Medborgere af mit inderste Hierte om Naade og Forladelse. Ach give jeg med mit Blod kunde afviske min Forseelse, og med Røgen af det adsplitte den Vanhelds Skye jeg har sammentrukket over min bedrøvede Kone og uskyldige smaae Børns Hoved!

Ah hvor bløder mit Hierte ved denne Erindring; Ach jeg Ulyksalige, hvad har jeg gjort; Ach at min Skiæbnes Dom allene var skrevet for mig selv; Jeg, jeg haver syndet, men hvad have disse Uskyldige gjort?

7

O! I Ædelmodige, skiænke mig nogle Taarer ved en Erindring, fom maae røre ethvert medlident Hierte!

Min Prinds!

Tillad nu, at jeg anfører noget, ikke som jeg selv deraf vilde borge mig nogen Undskyldning; finder den Ædelmodige nogle Træk deri, som kan overskygge mine Feyler, o! da anbringer jeg i en lykkelig Time dette

Udtog af mit Levnets Historie:

Blottet for alle Ting, forloed jen mit kiære Fødeland, (o! give jeg aldrig var

kommet uden for Norges Grændser!) Lyst til Studeringer, Haab om Forfremmelse, og en slags Selv-Tillid ansporede mig. Paa disse Dædaliske Vinger bar min falske Skiæbne Mig hid til Kiøbenhavn.

Min ringe Kundskab var al min Rigdom og Pennen mit Verktøj. Jeg greb til dette, for at afværge den alt for følelige Medlidenhed, jeg fandt nogles Bifald, det

8

gjorde mig dristigere, jeg skrev frit, men Følgen blev Landflygtighed. Jeg udholdte den et heelt Aar, derved geraadede jeg i Giæld og Armod.

Ved Kongens Naade kom jeg tilbage, jeg vedblev at skrive, om ey med en Voltaires Færdighed, dog ey gandske uden Vidd; jeg veed ey om jeg mere var at roese for min Flittighed end for min Vittighed, jeg var det første og bestræbede mig daglig paa det sidste.

Men Frugten blev Armod, den voxede daglig tillige med min Familie, den gjorde mig først moedløs, siden yderligst forlegen, men fra Forlegenhed er kun et stakket Skridt til Forgribelse.

Arm og fattig blev jeg foragtet, foragtet, blev jeg bitter, forbitret, blev jeg forvoven, og forvoven, skeyede jeg ud fra Dydens Bane.

Nu kom Venskabs og Bekiendtskabs Scene med i Spillet, den lokkede mig til

9

adskillige Udvidelser og alt for villig laante jeg Øret til dens Fortryllelser. Jeg nøed af dens Frugter, jeg troede de vare uskyldige, men jeg følte forsilde den Cleopatrå Slanges Bid, som laae skiult under dem.

Mine Nødvendigheder voxede, jeg saae ingen tilladelig Redning, jeg greb til Udflugter, og var fornøyet, naar jeg kunde skiule dem med en slags Snildhed.

Jeg gav Venskab alt for meget, jeg laante min (falske) Vittighed til at skiule andres Feyler, men jeg indsaae ikke, at mine Medmennesker kunde see igiennem Dækket baade min og min Vens Vanære. Kort; jeg blev blind, trodsig og forstokket, jeg havde giort et Aftrin fra Dyden, over dette skammede jeg Mig, men i stæden for at oprette det, blev jeg mere afvigende og jeg skammede mig ved at nærme mig igien til den eengang forhaanede Dyd.

Under denne Byrde af Ængstelse, Armod og Raadvildhed, blev jeg gandske fortvilende, kied af Livet og af mig selv, beslut-

10

tede jeg at ende min Ulykke med en større, og da greb jeg til det, som gjorde mit Vanheld fuldkomment. Hverken Forsæt, Hensigt, eller Overlæg havde ringeste Deel deri, men min Forvirrelse sagde: Bliv nu ulyksalig!

Her er Udtoget af min Skiæbnes Historie, har den skiønt ingen Fordeel for mig, saa har den dog den Fordeel i sig selv, at den er oprigtig og sandfærdig.

O! at jeg var saa lyksalig, at jeg til min Nytte kunde anbringe, den af Niels Klim anførte anden Regel i den Potuanske Prindses Hovmesters Grundlære-Regler, nemlig:

"Naar een bliver anklaget for en Last, og den bliver ham overbevist, saa maae man undersøge, om den Anklagede nogensinde har udrettet noget Godt, og saa bør man sammenligne hans onde og gode Gierninger, og derefter fælde Dommen.

11

Give Gud denne Regel kunde passe sig paa mig, den skulde vist blive giældende hos Dem, min Prinds! som er

Million Gange bedre undervist, end den opdigtede Potuanske, ja end de virkelige Verdens Prindser.

Vee mig! jeg har intet til min Undskyldning, men tillad naadigst, at min Egenkierlighed taler et par Ord, og lad mig ey blive strafbar, om denne menneskelige Egenskab forleder mig!

Øyemaalet af al Straf er Forbedring; men hvortil kan dens Forbedring nytte, som er bestemt til en vedvarende Ulyksalighed, og hvad skal anspore den Elendige til at forbedre sig, naar han forud seer, at han som dydig og udydig har een og samme Skiæbne at vente?

Den Fornuftigste, den Beste kan afvige, et muntert Genie feyler let, dets Tilbøyeligheder ere stærke, dets Lidenskaber hæslige, dets Beslutninger overilende; Aar og Erfarenhed gjør dem først sikre.

12

Men lige saa let som den Fornuftige kan afvige fra, lige saa let kan han igien bringes paa Dydens Bane.

Hans Levnet har en slags Lighed med Ebbe og Flod, den falder til sine og stiger atter igien til andre Tider; han hviler sielden i en Punkt, thi hans Sinds Munterhed er dertil alt for virksom.

Men den Kundskab, det Lys han har i sin Siæl, lærer ham, naar Eftertanken vaagner, nøyagtig at indsee sine Feyl, han indseer og jo bedre han seer dem, jo mere afskyer han dem, de levner saadanne livagtige og fæle Billeder i hans Sind, at han ey lettelig mere begaaer nogen Last, saadanne Fordeele bibringe Fornuft og Indsigt, men den Uvittige forværres ofte ved sin Straf, eengang vanæret, glemmer han al den Følelse af Ære, som han kun i en ringe Grad har eyet, han troer sig bestandig nedtrykket, thi han har ey engang Forstand nok til at haabe, betaget af Mishaab legger han Nedrighed til Fornedrelse, og søger saa en Lindring i de Laster, som dysse hans sløve Tanker.

13

Den Fornuftige og Velopdragne derimod haaber endog (fast Haabet selv til Trods!) vant til Æren holder han ved den, som den Skibbrudne Søemand ved et Bret, midt iblant Vanærens Bølger.

Bekymret og omhyggelig seer han sig allevegne om, om han ey kan blive vaer en Ledestjerne, der kan føre ham ud af hans Fordærvelses Mørke, under denne Opmærksomhed forsvinder Tiden og han forfalder ey til Laster paa nye.

Ja! den Fornuftige giver agt paa enhver Menneskeven, enhver Formanende, og anraaber ham om Frelse.

Thi raaber jeg til Dem, min Prinds! ræd mig Ulyksalige, som staaer fortvivlet paa Mishaabs sidste Bredde!

Jeg er straffet fortient, men jeg er straffet nok; jeg har lært at kiende mine Feyl, jeg har angret dem Hiertelig, jeg ønsker nu allene, at aftvætte deres groveste Plet med et

14

forbedret Liv, men hvo er den, som hører min Bøn?

Ach lad mig ey qvæles under min Ulykkes Byrde, min Gud! jeg styrter under dens Vægt! O! at jeg allene under Figen-Træet af min Frihed (den livsalige Frihed) maatte forundes at begræde min tabte Lykke, og der med en utrættet Arbeydsomhed, efter Evne tiene min dyrebare Konge og fornøye mine Medborgere.

Maaskee den inderlige Lyst til nogenledes at oprette mine Feyl, kan fordoble mine Kræfter, maaskee, ja maaskee, min Prinds! jeg kunde være saa lykkelig at udrette noget Got, Villien er stor og Evnerne nogenledes!

O! min Prinds! (nu smelter jeg i Taarer,) o! mine 2de Sønner, deres beste Tid bortgaaer, og Videnskaberne blive dem skiulte.

O! min bedrøvede Kone, vee mig Nabal! hun græder endnu for mig, da hun burde hade mig som hendes Vanhelds Aarsag,

15

Ja! ja! Jeg har fortient det, o! Gud give jeg kunde igien oprette det!

Min Konge! Min Prinds! I troefaste Kongens Raad! I værdige

Medborgere! skaane, forlade og tilgive mig, (Gud har forladt mig det, troer jeg;) Ach! dette er mit sidste Raad; jeg raaber af min Afgrunds Dyb, ach! hør min svage Stemme og bøn hør mig, Himlen selv bøyes ved Bønner.

**Frieheds Tab
beskrevet i en
Klage-Sang
under den Melodie
At Friehed, føde Frieheds & c.**

af

Jacob Christian Bie.

Kjøbenhavn 1774. Trykt og findes tilkjøbs hos Joh. Rud. Thiele, boende i store Helliggeiststræde No. 150.

2

3

I. Ak Frieheds søde Frieheds Skat,

Min største Ejendom,

Den jeg i Vandhelds mørke Nat Forgjeves søger om!

Hvor mangt et Ak, hvor mange Suk, Hvor megen Graad, hvor mange Kluk, Udpresser ej det tabte Vel Af en bedrøvet Sjel?

4

2. At være frie; riig uden Tal,

Den allersundeste;

Hvis Himlen undte mig et Val Imellem disse Tre,

Jeg tænkte: Sygdom er en Skræk,

Jeg raabte: Croesi Rigdom, væk!

Men kom min søde Friehed, kom! Det blev min Slutnings Dom.

Hvad kan den Siel vel gjøre glad,

Som ingen Friehed har?

Om Konge-Rætter blev hans Mad,

Hans Drik kun Nector var,

Om Guld og Silke var hans Dragt, En Rachel i hans Arm blev lagt.

Dog ingen Ting fornøjer meer, Naar Friehed borte er.

5

4. Min Gud hvor jammerfuld dens Nød, Hvor bittert er dens Kaar,
Som ved et Fængsels Helved Glød Bortsmelter sine Aar?
Han gaaer ved Dagens Lys i Mørk, Er midt i Selskab i en Ørk,
Hans Bolig er en Ugle-Boe, Og Graad hans Nattes Roe.

5. Hans Sorg ej nogen Ende faaer,
Hans Tid ej kortes vil.

Og paa hans Soleviser staaer
Hans Længsels Skygge stik.
Blant idel Torne er hans Gang,
Dog gjøres Vejen ham saa lang.
Hvor tusind Hindrings Steene er, Der lægger Ondskab fleur.

6

6.
Ak Gud! hvor skat jeg Arme hen!
Hvo tysser min Uroe?
Hvo er mit Raad, min Trøst, min Ven, Min Hjelp i Kedars Boe?
Skal jeg for denne Slave-Stand,
Skal jeg Hos denne Uhelds Strand,
Ej nogen Hjelp og Lindring faae, Skal Haab og Alt forgaae?

7.

Ak nej min Gud! I hvert Minut,
Er du min Hjelp og Trøst,
Du er min Boas, jeg din Ruth,
Thi blir mit Baand nok løst, Lad Verden fængsle, qvæle mig.
Min Friheds Havn er dog hos dig,
Og Konger, Slaver har eens Kaar, Naar Sjelen Frihed faaer,

7

8.
Thi er jeg roelig i Uroe Og frie i Slave-Stand,
Min Gud, mit Haab, min Sjæl, min Troe Ej Verden rane kan;
Tag Frihed, tag min største Skat,
Gjør Livets Lys til Sorgers Nat,
Lad mig i Fængsels Baand forgaae, Jeg skal dog frie opstaae!

8

9

Fortegnelse

over de

Bøger og Skrifter,

som faaes i Adresse-Contoirs Gaarden, og som 1774. derfra ere udgivne.

Aften-Tanker eller Omgang med Gud i ledige Timer. Dette Skrift er taget af Unterhaltungen mit Gott in den Abendstunden, hvis Forfatter er Hr. Tiede, en gudsfrygtig og lærd Præstemand. Det er inddeelt i korte Betragtninger, såsom: Den sidste Time i Aaret; Klage over slette Tider; Min Gravskrift; Verdens Begyndelse; Mit Fortrin; Lyden og Lysets Bevægelse; Valgdagen; Dødens glade Forventning; Den indbildte Nødtørft; Mit Sovekammer; Min Lod den beste; Almisser; Klædepragts Fattigdom; Trøst for en Døende i en langsom og smertefuld Sygdom; Min Eyendom; Søvnens; Dette Livs ubestandige Gode; Vandet; Min sidste Time. Koster 14 β. Indb. I Mk.

Fortælinger No. 2. Indeholder efterfølgende moersomme og vittige Stykker i alt 57, nemlig: Den korte Andagt; Det lange Middags Maaltid; Den fæle Skaal; Venskab og Fjendskab i Brudesengen; Det pudseerlige Verda; Virkning af Læsning og Skrivning; Det frygtsomme Kys; Tyven og de to Forelskede; Melkespanden; Den lange Præken; Den kostbare Røgelse; Barnefædrene; Den springske Hest; De ulige Lommer; Fruentimmer-Almanakken; Den passende Ørefigen; Den retskafne Undersaat; Den lykkelige Dumhed; Den listige Hevn; Den uforskrækkede Soldat; Min Arm, mit Øie, min Fod; Den ædelmodige Hertug Karl;

10

Det beste Middel mod Bagtalelse: Senop kr ikke godt Blek; Den selsomme Process; Kappetyven; Den beskjemmede Karriahed; Den besynderlige Vexel; Det forvandlede Esel; En artig Betalnings Maade; Det tvetydige Kjøbmandskab; Den daarlige Rummel; Verden vil bedrages; Skade for Kniven; Hyrden med Koen; Et nyttigt Raad; Nytten af et Spill Kort; Børn tale Sandheds Lige for Lige; Den forlorne Syenaal; Jo rigere, jo knappere; De tvende Kjøbmænd; Skoemageren og hans Svend; Grønlænderen; En slet Trøst; Det sildiae Skrifremaal; Ost og Dukater; Ildløs er ey Mandens Sag; Pærer gode i Haven, men ey i Lommen; Den bortdrømte Agerhøne; Tvende Venners Troeskab; Pigen med den fine Smag; Den rigtig beskikkede Brud; Den grønne Farve; Den konstige Forskierer; Den raae Steg; Straf for at flage en Bonde. Kost. 10 β. uindb. og 12 β. indb.

Tanke-Skriin for Zions Borgere. Dette Skriin er inddeelt i 6 Afdeelingen, som ere.'

I. gudelige Tankesprog, deels vaa tydske, deels paa danske Vers under visse Titler, saasom: Sjælens Berueligelse; Striid og see til Kronen; Den lykkelige Reyse; Uvenner virke Nytte; Gud sørger for din Nødtørftighed; Bekymring for det Timelige; Jesus er i Skibet; Aften-Regnskab; Prøv dig selv; Hvad er Verden; Vil at hjælpe mig; Spørsmaal; Svar; Kilde; Hengivenhed i Guds Villie; Troen seyler paa Jorden; Den Sukkende; Gud sørger for os; Tilliid til Guds Forsyn; Helbreed mig; Christi Lidelse, min Lykke; Dig opofret; Alle Menneskers Gravskrift; Andre VerdenerS Beboere; Som Gud vil; Jesu Hjerte; Tiden forandrer din Nød; See til Fuglene under Himlen; Jesu usle Barne-Leye; Intet skjult for Gud Nøysomhed; Gandske hans; Loven og Evangelium; Det gaaer mig slet; Ingen Christen uden Lidelse; Verdslige Lyster; Om Dands; Kortspil; Denne Verdens Væsen forgaaer; Hiertets Beklemmelse; I Jesu er den sande Fred; Hvad er Verden;

11

Kold i Bønnen; Himmelens Glæde; Til søvnige Sjæle; Villien er der; Sjælens Nøds Følelse; Forskyd mig ikke; Den beste Ven; Forfængelig Musik; Siælens Roe; Værlig i Ord og Tale; Salig af Naade; Hold fast paa Kronen; Himlens Musik; Den Redelige; De fem kloge Jomfruer; Forsag de verdslige Lyster; Guds Rige bestaaer ikke i Ord, men i Kraft; De Gudfrygtige har ingen Mangel; Gud seer mig; Forsynet; Trøst; Fornøyer med Skjebnen; Herre hjælp; Modgang er nyttig; Guds Øye; Den beste Ven; Ønsker; Gud er bedre end Guld; Morgen-Osker; Forgieves Sorg; Intet skal stille mig ved Jesum; Udfrielse af Angest.

II. Tankespaaner. Disse bestaaer af korte gudelig moralske Betragtninger i ait 62 , saasom den 1ste Klokken er Tidens Tunge, deus Slag er et Tegn til en hastig Bortreyse; den 29de den Fattiges Haand er Guds Sparebøsse.

III. Tanker ved adskillige præsters Dødsfald i Kjøbenhavn. Saasom: Over Pastor Bluhme; Over Professor Evald; Over Hr. Nicolay Brorson; Over Hr. Katke; Over Hr. Boye; Over Hr. Toxen; Over Hr. Pastor Giese; Man læste over Hr. Giese; Atter over Hr. Giese; Over Professor Leth; Man har læst omsider over Hr. Professor Leth; Over Procantsler Pontoppidan; Over Hr. Dr. Zauber; Over Provst Lindegaard; Over Hr. Seboth; Over Hr. Zch^th; Man læste over Hr. Schyth.

IV. Anmærkninger. Nemlig 1) over Davids Palmer, naar og af hvem mange af dem ere forfattede. 2) Bibelens Bøgers Navnes, 3) Andre Bibelske Ords Bemærkelse.

V. Smaa historier, af gudelige og moralske Materier. Saasom: De uventede Snarer; Ydmygheds Erindring; Taknemmelighed; Lykkens Ubestandigheb; Den sande Ære; Herren skal forsyne det; Erkiendtlighed; Denne Dag er forloren; Den umedlidende Gjerrige; Ud-

12

grandskning om Guds Skikkelse; Gud har intet skabt uden Nytte; Den uroelige Samvittighed; Mørkhedens skjulte Gierninger.

VI. Dagenes Navnes Bemærkelser. Her seer man, hvorledes og hvoraf enhver Dag har faaet sit Navn, tillige med en smuk lærerig Paamindelse ved hver Dag. Alt dette er trykt tilsammen i lille Skatkiste Format og koster indb. i Mk. Handels-Spejl for 1774. Dette Spejl er indrettet for Dannemark og Norge og indeholder for saavidt Kjøbenhavn angaaer, alle høye og lave Embedsmænd og Betientere i efterfølgende Kollegier, samt Entrepeneurerne for andre Indretninger og Næringsveje, saasom: Geheime Statsraadet; Højeste Ret; Danske Cancellie; Tydske Cancellie; Finantz-Collegium; Rente-Kammeret; Det Bestindiske og Guineiske Rente- og General Toldkammer; Oeconomie- og Commerce-Collegium; Bergværks-Directorium; Admiralitets og Commissariats Collegium; Generalitets og Commissariats Collegium; Krigshospitals og Land-Militair-Etatens Pensions Casserne; Oberskatte-Directionen; Skatte-Commissionen for Kjøbenhavn; General Postamtet; Hamborg, Jylland og Lollands agende Postmestere; Oberbygning-Directionen; Myntvæsenet i Kjøbenhavn; Kjøbenhavns Magistrat; Stadens Oberformyndere; Stadens 32 Mænd; Hof- og Statsretten med øvrige Justits-Betiente; Procuratorer; Politiet; Qvarteer-Commissarier; Søretten; Brand- og Bandvæfenet; Havne Tommissionen; Kjøbenhavns Toldbod; Banco-Directionen; Asiatiske Compagnie; Almindelige Handels-Compagnie; Guineiske Compagnie; Søe Affecurance Compagniet; General Magazin General Kirke-Inspection; Missions-Collegium; Præsterne i Kjøbenhavn; Universitetet; Maler, Bildhugger og Bygnings Academiet; Det Kongel. Danske Landhuusholdnings Selskab; Typographiske Selskab; Den almindelige Pleje-Anstalt; Abel Cathrines Hospital; Wartous Hospital; Opfostringshuset; Det al-

13

mindelige Hospital; Børne- og Rasphuset; St.

Hans Hospital og Rosettes Stiftelse; Det Kongelige Friderichs Hospital; Vaisenhuset; Qvæst, huset; Det Kongelige Classe Lotterie; Det Kongelige Talloterie; Skuepladsen; Borgerlige Liigkasser; Den bestandige Enke-Casse; Grosserer i Kjøbenhavn; Tømmerhandlere; Apothekere; Boghandlere; Silke- Ulden- og Lærrets-Kræmmere;

Issenkræmmere; Urtekræmmere; Viinhandlere;

Hørkræmmere; The- og Porcellainshandlere;

Fabrikører; Lakfabrikører; Sæbesydere; Sukker Raffinadeurer; Bogtrykkerier; Handels-Simmarium; Taxt for Brevene der sendes med Norske-Post.

Derefter følger alle Provinkerne i Dannemark og enhver Kjøbstæd efter Alphaberisk Orden. Her finder man paa hvert Sted hvem der ere: Amtsbetiente; Kirkebetjente; Skoelebetiente; Toldbetjente; Postmestere; Officerer ved Garnisonerne;

Kjøbmænd; Privilegerede; Andre i Byen boende;

Efterretning om Posternes Ankomst og Bortgang;

Kjøbstædernes Folkemængde; Haandværkere; Skippere, og andre Næringsveje.

Til Slutning følger Efterretning om Kongeriget Norges 4 Stifter paa samme Maade udført, som Dannemark. Bogen er 10½ Ark stor og koster indb. 2 Mk.

Lommebog til hver Mands Brug for 1773, den indeholder: Almanak Nøglen, Kalenderes Opfindelse;

Aarenes, MaanederneS, Ugernes og Dagenes Navne, Oprindelse og Bemerkelse; Soelskivens Opfindelse; Almanakernes Helgendages første Oprindelse; Almanak-Navnenes Bemerkelse. Thyge Brahes ulykkelige Dage. Tidsbestemmelser, Daglige;

Maanedlige; Visse Datis. Huusgierninger, Maanedlige paa Landet; Kornvegt. Anviisninger i dag: lige Haandteringer til Anordninger, Taxter & c. Jordbeskrivelse i Korthed. Huus-Raad. Gamle Ords og Tings Oprindelse og Bemerkelse. Koster 16 β.

Lommebog for 1774. Indeholder andre forskellige Materier. Koster 1 Mk. indb. Postp. 24 β.

14

Historier, indeholder: Den bortspillede Jomfrue, der blev vundet i Spil, men siden for Pengelaans Skyld tabt igien. Om Spøgelser, der bleve manede bort af en Præst i Saxen. Den bedragne Gierrige, der hængte sig selv. Fraskilte Aanders Aabenbaring, hvorledes en dansk Matros paa et China-Skib seer sin Broders Geist flyve forbi sig i Merset. Den reenførdige Kone, der af bare Reenførdighed skildte sin Mand ved en Arv. Soldaten som Troldmand, han skaffede den forhungrede Mand god Mad og Drikke. Den dristige Skomager, som i mange 1000 Menneskers Nærværelse hævnedes sin Faders Død paa en Erkebisp. Den knarvorne Mand, der ved sin Kones Snildhed blev føyeligere. Den enfoldige Kone, cureret for denne Svaghed ved en lystig Maskerade, anstilt af hendes Mand. Soe-Tyvene. Den ulykkelige Nonne, en ynkelig, men sandførdig Tildragelse, hvori Kjærlighed viste sin Magt, Nonnen, hendes Fader oa Kjereste mistede hver paa sin Maade Livet. Den nedrige Velgjører. Den utaalmodige Korsdrager, dog maatte han bære det. Den bedragne Bedrager, en Vexelerers retførdige Skiebne ved sidste Leipziger Messe. Koster 10 β. og indb. 12 β.

Maanedlig Mercurius over de fornemmeste Handlinger i Staten. Indeholder Stats-Sager, saavel vore egne som andre Europæiske. Hvilke Kongelige Forordninger, Placater og Reskripter der ere udkomne. Deres Navne der ere døde i begge Rigerne; Ægteviiede ligesaa. Hvem der have faaet Embeder eller Characterer. Skiftelysninger uddragne af alle Slags Aviser. Søe- og Handels-Sager, hvorunder er den Postdaglige Vexel Cours. Forulykkede Skibe. Indkomne Skipperes Antal. Kornvahre hvor manae ere indkomne. Priis: Couranter. Penge-Cours. Kapitels-Taxter. Kirke-Sager. Academiske Handlinger. Hvilke Skuespil der ere opførte. Oeconomiske Bemærkelser. Oeconomiske Handlinger. Hvad nye Bøger der ere udkomne. Desforuden et Tillæg, som indeholder adskilligt. Koster 10 β. hæftet

15

politisk Huus-Tavle. Denne Tavle er trykt i Median Patent, og saaledes indrettet, at den kan klæves paa en Pap, og ophænges til Efterretning om Aarets daglige Bestemmelser i publique Handteringer. Med et Øyekast kan man her see det Hele Aar igiennem, hvad paa hver Dato forefalder. Koster 4 β.

Samtale om Spøgelser, hvori beviises at ingen Spøgelser er til. Koster 4 β..

Drømmebog for dem, som spille i Tallotteriet; den har sin Oprindelse fra Italien, hvor Tallotteriet først er opfunden. Hvorledes Tallene kan vælges paa enhver Drøm, findes bag i anført. Koster 6 β. indb. 8 β.

Den italienske Talvælgere, som opdager den i Genua hemmelige Konst, hvorledes enhver, formedelst nogle Kast med 2de Tærninger, paa en fordeelagtig Meade kan vælge sig gude Tal i Tallotteriet. Kost. 2 β.

Den døende Socrates, hvis Endeligt skeede ved at indtage Forgift. Koster 4 β.

Kjøbenhavns Beskrivelse. Dette Skrift Viiser heele Stadens Forfatning og er indrettet efter Stadens 12 Quarterer. I et hvert Quarteer findes en Beskrivelse paa alle Gaderne og de offentlige Bygninger, saasom Holmene, Kirkerne, Slottene & c., der ligge inden dets Circul, samt Beskrivelse over heele Stadens Næring, borgerlige Forfatning, de høye Collegier, lærde Selskaber, Bibliotheker, Myndt- og Naturalie-Cabinetter, samt andre Seeog Merkværdigheder, alt paa det nøyagtigste anført. Koster 1 Mk. indb. 18 β.

Et Bind løyerlige muntre og alvorlige Viiser. Koster 10 β.

Efterretninger om Troldhornet og Troldpiben samt Bjergpuslinger, Trolde og Skiftinger paa Ljungbyegaard i Skaane. Koster 3 β.

Den Misundelige, en Komædie. Kost. 1 Mk. indb. 18 β.

Politisk "Veyviser for 1770. Koster 1 Mk.

Dito for 1771. kost. 1 Mk. 1772. 24 β. 1773. 24 β. og paa Postpap. 8 β. meer.

Kjøbenhavns Magazin for 1773. 1 Rdlr.

Landstrygeren, et komisk Digt. 2 β.

Veyviisning til adskillige Boepæle i, Kiøbenhavn. 8 β. indhæftet.

16

Stats-Journal, 1 ste Aargang, 1 Mk. 2den Aargang 1 Mk.

Philocosmi Betænkninger over adskillige vigtige politiske Materier i Anledning af Philodani Undersøgelse. Indhæftet i Rdlr. 4 β.

Philodani Undersøgelse af Philopatreas Anmærkninger, 1 ste og 2 der Hæfte. Indhæftede 1 Mk. 12 β.

Den ældgamle Normands C. Drakkenbergs Levnets-Beskrivelse tillige med den over ham holdte Liig-Prædiken og hans Portrait. Indh. 24 β.

Biskop Dr. Rotbøls Prædiken paa Takke- og Bede-Fæsten d. 1 Dec. Indhæft. 1 Mk.

Hr. Hammons Prædiken i Dramen samme Dag 1 Mk.

Underviisninger i Christendommen, 1 ste Deel af Hr. I. C. Schönheider Sognepræst til Trinitatis Kirke indhæft 4 Mk. 4 β.

Jesu Levnets Historie 1 ste Deel. 3 Mk. 2. Deel. 3 Mk.

Aandelige Sange ved Hr. Mag. P. Olrog. Postpapiir
indb. 1 Mk.

Belønning for utidig Jalousie. Og

Franskmanden Oricols Liv og Levnet. Begge under Pressen.

Desforuden faaes sammesteds efterfølgende Ugeblade, nemlig:

Søndagsbladet. Aargangen 4 Mk. Stykkeviis 2 β.

Kjøbenhavns Magazin. Aarg. 1 Rdlr. Stykkev. 2 β.

Flyvebladet. Aargangen 4 Mk. Stykkeviis 2 β.

Aftenposten. Aargangen 1 Rdlr. paa Trykpap. og 8 Mk. paa Postp. Stykkeviis 2 β.

Paa John Mairs Book-Keepings Methodidzd, hvori den heele italienske Bogholderie-Kundskab theoretice og practice er foredraget, oversat af et Sælskab Kjøbmænd og Lærde i Bergen, modtages Subscription. Prisen bliver 4 til 6 Mk.